د نړیوال قضايي صلاحیت لارښود

د نړیوالو جرمونو
له امله
د طالبانو مسوول ګڼل

همدلی
Ham Diley Campaign

This document has been designed in PDF, which does not support some Pashto characters, and some pages in the Pashto version may have spacing problems that slightly affect the readability of the document. We apologise for this.

دغه سند په پي ډي ایف (PDF) بڼه کې تنظیم شوی دی چې له بده مرغه د پښتو ځینې توري پکې نشي ترتیب کېدلای؛ او ددې سند په پښتو ژباړه کې ممکن د صفحو د فاصلو په برخه کې ځینې ستونزې موجودې وي چې ممکن د سند په لوستلو کې د یو لړ کوچنیو ستونزو لامل شي. موږ له هر ډول تکلیف څخه چې تاسو ورسره ممکن مخ شئ، بښنه غواړو.

د خپرونې نېټه: - ۲۰۲۴ کال د مارچ میاشت

له کوربه هېواد څخه مننه: همدلي کمپاین او بنسټګر یې په استرالیا کې مېشت دي. موږ د غیرمنحل شوي سیمې له دودیزو مالکانو د کولن ملت او ورندجیري او بنورنګ د خلکو درناوی کوو، هغه ځای چې د دې موادو زیاته برخه پکې تولید شوې. همدا راز موږ د دوی پخوانیو، اوسنیو او راتلوونکو مشرانو ته خپل احترامات او درنښت وړاندې کوو

اقتباس: - همدلي کمپاین، 'د نړیوال قضاوت لاربنود: د نړیوالو جرمونو له امله د طالبانو مسوول ګڼل' (د ۲۰۲۴ کال د مارچ میاشتې راپور)

اعلان: - دا خپرونه حقوقي مشوره نه وړاندې کوي او نه هم لوستونکي هڅوي چې کوم ځانګړی حقوقي اقدام ترسره کړي.

د منځپانګې په هکله خبرداری: ښايي د دې کتابګوټي منځپانګه د راتلونکو شوو معلوماتو د ماهیت له امله د خفګان لامل وګرځي او یا هم ممکن د خواشینوونکو یا ټروماټیکو یادونو د راپارولو سبب شي. دا منځپانګه ښايي په افغانستان او یا هم بل ځای کې له بین المللی جرمونو څخه د ژغورل شویو قربانیانو او د هغوی د خپلوانو په اړه وي.

عکاسي: © ازاده راز محمد

ترتیب او ډیزاین: - سجیلا براتیچ و اجیلا سلاکیچ

د نړیوال قضايي صلاحيت لارښود

د نړیوالو جرمونو له امله
د طالبانو مسوول ګڼل

Ham Diley Campaign
همدلی

د ملاتړ سره:

MONASH University | MONASH LAW CLINICS
The Simon-Skjodt Center for the Prevention of Genocide at the United States Holocaust Memorial Museum
TRIAL International

لړلیک

9 منته او قدرداني

12 د همدلي کمپاین په اړه معلومات

14 اختصارات

16 د رسالي پیژندنه

لومړی برخه

نړیوال قضايي صلاحیت عمومي کتنه

25 | لومړی څپرکی

د نړیوال قضايي صلاحیت معنې او صلاحیت

1.1 مقدماتي توضیحات

1.2 په افغانستان کې نړیوال قضايي صلاحیت او بین المللي جرمونه

34 | دویم څپرکی

د نړیوال قضايي صلاحیت قانوني بنسټ

2.1 حقوقي چوکاټ

2.2 توجیهات، سرچینې او ماهیت

2.3 نړیوال صلاحیت او آمره قوانین

42 | درېیم څپرکی

د نړیوال صلاحیت پر وړاندې ننګونې

3.1 د هیلو مدیریت

3.2 خنډونه او محدودیتونه

3.3 محدودیتونه څنګه نړیوال صلاحیت اغېزمن کړي

50 | څلورم څپرکی

د جنایي عدالت لپاره په قرباني او ژغورل شویو وګړو متمرکز چلند

4.1 د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو بدلیدونکی

4.2 په نړیوال جنایي عدالت کې قربانیانو او ژغورل شویو وګړو په اړه (سوکه) بدلون

4.3 د قربانیانو – ژغورل شو وګړو تحرک وګړو په اړه (سوکه) بدلون

60 | پنځم څپرکی

قرباني (مجنی علیه) او ژغورل شوي وګړي، قانوني حل لارې (علاج) او جبران خساره

5.1 یوې اغېزناکې حل لارې ته د رسیدلو حق

5.2 حقوقي حل‌لارې او جبران خساره (غرامت)

67 | شپږم څپرکی

د شواهدو رول او ارزښت

6.1 معني او قبولیت

6.2 په ترافعي او تحقیقاتي حقوقي سیسیتمونو کې شواهد

6.3 د شواهدو قواعد او د پرانیستو سرچینو شواهد

77 | اووم څپرکی

د حساب ورکوني لپاره نورې تګلارې

7.1 اډهاک (لنډمهاله) نړیوالې جنایي محکمې

7.2 د جرمونو نړیواله محکمه (ICC)

7.3 د خپلواکه تحقیقاتو میکانیزمونه

دویمه برخه

افغانستان او نړیوال جرمونه

89 | لومړی څپرکی

د شخړو تاریخ (۱۹۷۹ـ ۲۰۲۳ کلونه)

1.1 نتومي کمه

1.2 (لغړيږ يوکلونه(۱۹۹۲ـ ۱۹۷۹د شور

1.3 (هځ کورنۍ جګړنمربانو تلطا وا ونيدهاجد م۱۹۹۲م
ـ کلونه)۲۰۰۱ م

96 | دویم څپرکی

د سولې مذاکرات

2.1 پېژندنه

2.2 د ۱۹۸۸م کال د جنیوا تړون

2.3 د بن کنفرانس (۲۰۰۱م کال)

2.4 د دوحې تړون ۲۰۲۰م کال

2.5 په قربانیانو – او ژغورل شویو وګړو متمرکزه د سولې پروسه

103 | درېیم څپرکی

(۱۹۹۴ـ ۲۰۲۳ کلونه) د طالبانو لهخوا ترسره شوي نړیوال جرمونه

3.1 هغه بېلګې چې د ۱۹۹۴ ـ ۲۰۰۴ کلونو په ترڅ کې يې په اړه ریپورټ ورکړل شوی دی

3.2 هغه بېلګې چې د ۲۰۰۵ـ ۲۰۲۰م کلونو په ترڅ کې يې په اړه ریپورټ ورکړل شوی دی

3.3 هغه بېلګې چې ۲۰۲۱ـ ۲۰۲۳م کلونو په ترڅ کې يې په اړه ریپورټ ورکړل شوی دی

3.4 د حساب ورکونې بیرنۍ اړتیا

112 | څلورم څپرکی

د هزاره قوم په نښه کول

4.1 د زورزیاتي مخینه او تاریخ

4.2 طالبان او په هزاره ګانو باندې د دوی بریدونه

4.3 داعش خراسان (ISKP) ا و په هزاره ګانو باندې د هغوی بریدونه وګړو په اړه (سوکه) بدلون

4.4 د هزاره ګانو د نسل وژنې په رسمیت پېژندلو غوښتنه

120 | پنځم څپرکی

د کلتوري آثارو ویجاړول

5.1 پیژند نه

5.2 د بایمان د بودا د مجسا ومرتښنز

5.3 په په۲۰۰۱ م کال کې د طابلانل وه ولري د بودا د رلغونم وجسوم ویجاړول

5.4 د طابلانو، داعش خسارﺍﺍ نو قلااعهد ډنمرد ولځ شمترکه ایډیاژولي

130 | شپږم څپرکی

د جنسیت پر بنسټ ځورونې

6.1 پېژندنه

6.2 د طالبانو ترهګرۍ ډلې د واکمنۍ په لومړنۍ دوره د ښځو حالت (د ۱۹۹۰ لسیزې په وروستیو کې)

6.3 د طالبانو دویم ځل راتګ څخه وروسته د ښځو سره د چلند څرنګوالی

6.4 د حساب ورکونې لپاره د جندر پر بنسټ د لیدلوري د تطبیق ارزښت

137 | اووم څپرکی

په پنجشیر کې مقاومت

7.1 د پنجشیر ولایت شالید

7.2 په پنجشیر کې جنایتونه

7.3 مقاومت او حساب ورکونه

دریيمه برخه

د غوره شویو
نړیوالو قضايي
صلاحیتونو چوکاټونه

146 دريِ يمه برخه: عمومي کتنه

148 لومړی ضميمه: په آسټراليا کې نړ يوال قضايي صلاحيت

152 دويمه ضميمه: په نيوزيلنډ کې نړ يوال قضايي صلاحيت

156 دريېمه ضميمه: په هالنډ)نيدرلنډز(کې نړيوال قضايي صلاحيت

161 څلورمه ضميمه: په ناروې کې نړ يوال قضايي صلاحيت

165 پينځمه ضميمه: په جرمني)آلمان(کې نړيوال قضايي صلاحيت

170 شپږمه ضميمه: په انګلستان کې نړيوال قضايي صلاحيت

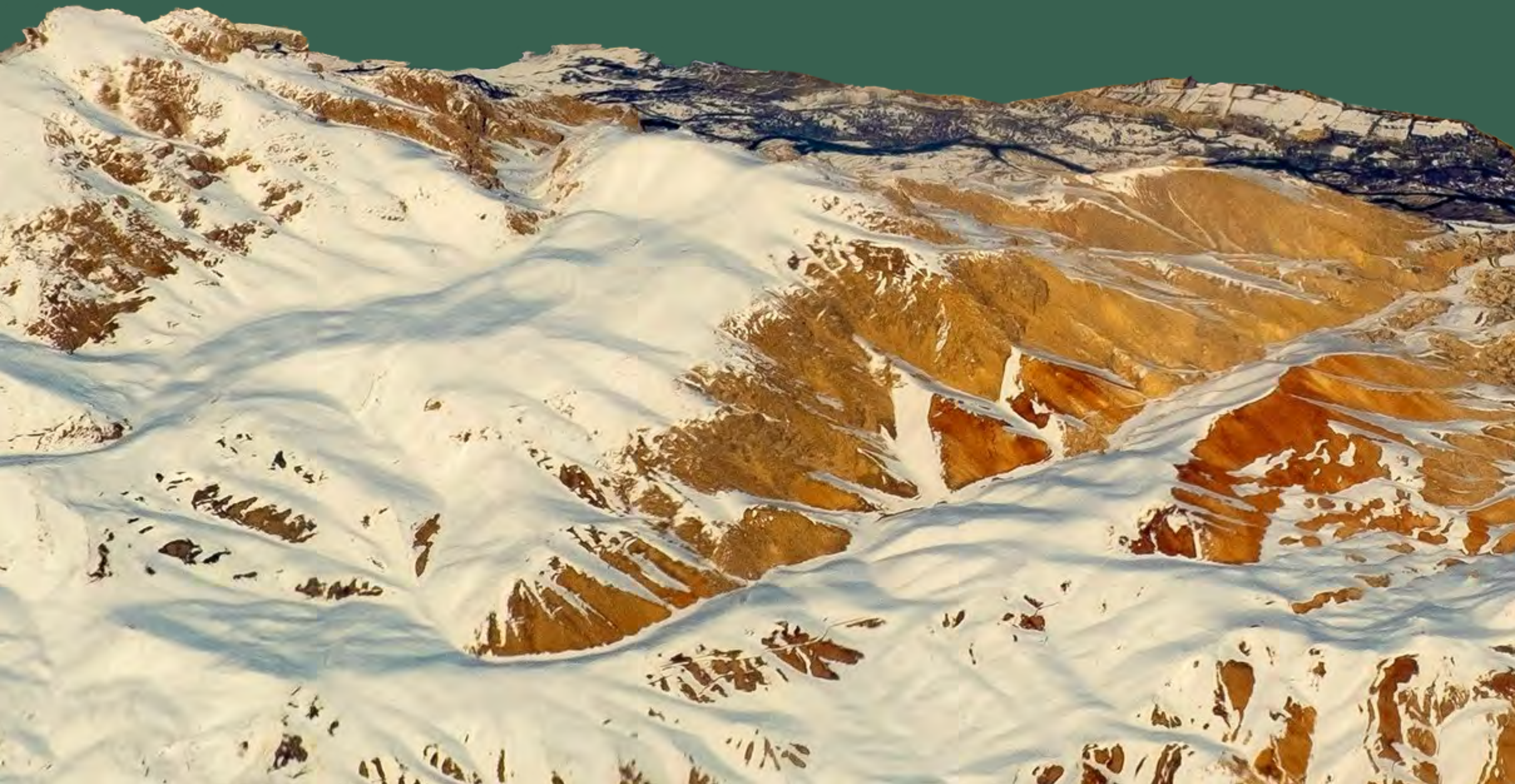

ډالۍ

راتلونکي
هیلمن نسل ته

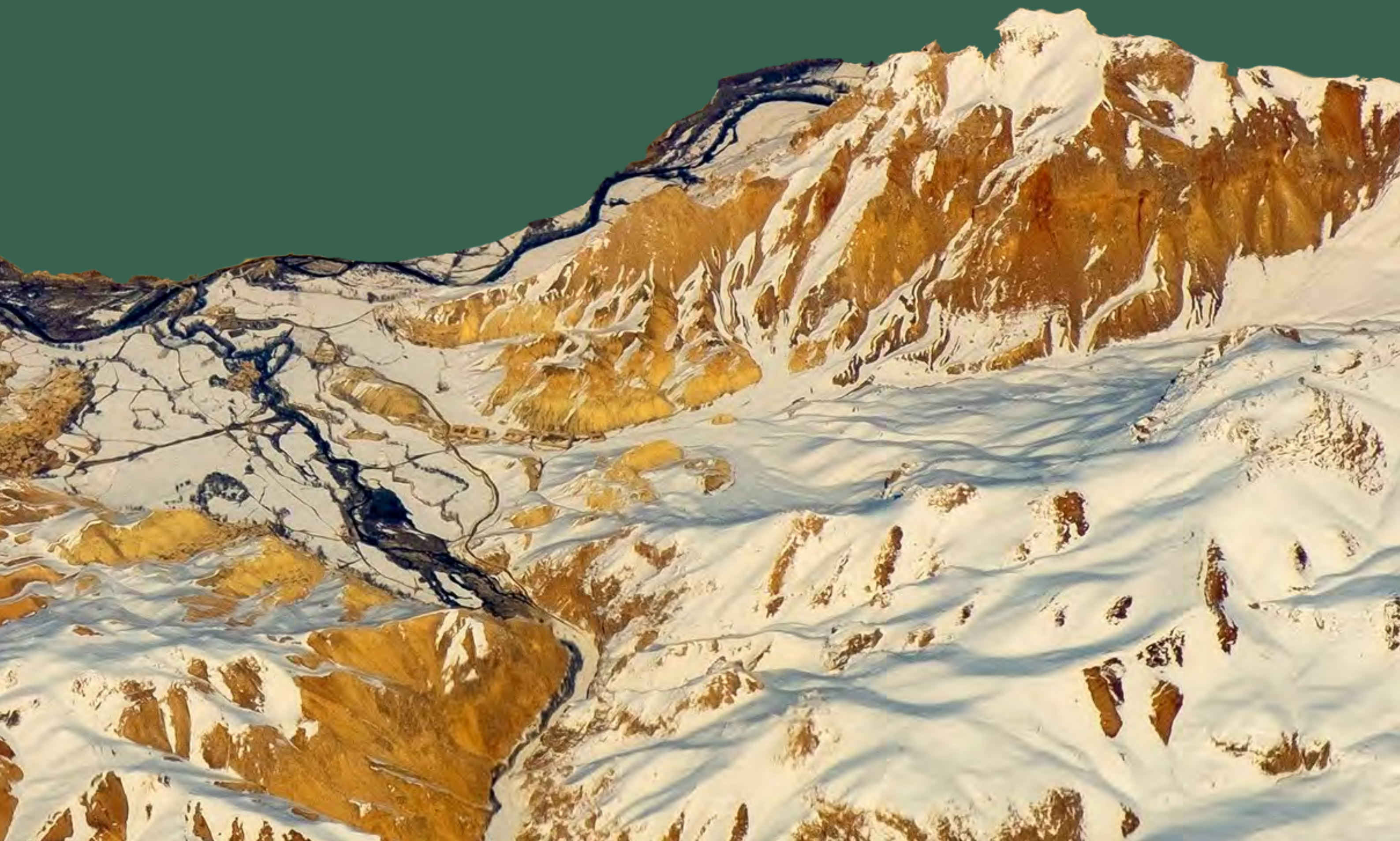

د استاد بياني او استاد نوري په ياد او درناوي سره، چې په ۷۹۹۱م کال کې د کندهار-غزني پر لويه لاره د طالبانو له خوا په بې رحمۍ سره ووژل شول او د هغو ټولو بې ګناه ملکي وګړو د درناوي په پار چې د ۰۹مې لسيزې له نيمايي راهيسې د طالبانو په لاس وژل شوي دي. مور، همداراز د ظريف د خوندي بيرته راستنيدو په هيله يو چې په ۲۱۰۲م کال کې د هغه پر موټر د طالبانو له خوا بريد وشو او له هغه وروسته مو له هغه څخه کوم خبر نه دی ترلاسه کړی.

منته او درناوی

دا کتابګوټی د نړۍ په ګوټ-ګوټ کې د خلکو ترمنځ د همکارۍ او پیوستون رامنځته کولو لپاره یو لارښود دی. د دغه سند جوړولو او چمتو کولو نظر او الهام **د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د هغو بهرمېشتو دلو** دی چې ډېری یې د طالبانو د تاوتریخوالي ژغورل شوي قربانیان دي. همدلي کمپاین **په افغانستان کې دننه له یو شمېر فعالینو** هم منته کوي. د امنیتي دلایلو له مخې نه‌شو کولی د ډېری وګړو هویت په ډاګه کړو؛ مګر د ډېرو سختو او ناوړه جرمونو په وړاندې د عدالت د تعقیب لپاره د دوی هڅې به د تل لپاره د قدر وړ وي او د دې پروژې د شتون دلیل به ګڼل کېږي.

د دغه کتابګوټي د لیکلو او چمتو کولو او همدا راز د کتورتیا په اړه یې د افغانستان له بېلابېلو کارپوهانو او قومي مخورو سره سلا-مشورې شوې دي. که څه هم د امنیتي ستونزو له امله نه‌شو کولی د هغوی نومونه یاد کړو خو همدلي کمپاین د دوی د معلوماتو، ملاتړ او هڅونې منته کوي. ځینې کارپوهان د دې لارښود په بیاکتنې او ارزونې کې ښکېل و چې موږ به یې تل له امله مننډوی یو.

د یادولو وړ ده چې د همدلي کمپاین دوو بنسټګرو مېرمنو آغلې ازاده راز محمد او آغلې کرین ایم فروده هم ددغه لارښود د همغږۍ او بشپړولو په برخه کې پام وړ هڅې کړې دي.

همدلي کمپاین له موناش پوهنتون (Monash University)څخه هم د زړه له تله منته کوي، په ځانګړي توګه د میلبورن د موناش حقوقي تجربوي زده کړو له مرکزونو څخه چې د مونش-افغانستان د ملاتړ مرکز (Monash Afghanistan Support Clinic) یې د همدلي کمپاین د ملاتړ لپاره تأسیس کړ. موږ په ځانګړي توګه د کلینیکي پروګرامونو له رییسې اغلې میلیسا فلیچر، د پروګرامونو د عملیاتي برخې له مسوولې اغلې سوفي وینزر، د تجربوي زده کړو له مرستیالې اغلې جینیفر لینډستروم؛ د تجربوي زده کړو له مشر پروفیسور جیف ګیډینګ؛ او د حقوقي کلینیکونو له رییس ښاغلي جویل ټاونسینډ څخه هم د دوی د نه ستړي کېدونکي ملاتړ له امله د زړه له تله مننډوی یو. موږ د بشري حقونود قانون لپاره د کاستان مرکز (Castan Centre for Human Rights Law)څخه هم منته کوو چې تجربوي زده کړو مرکز یې له موږ سره د مرستې لپاره هڅولی دی.

د موناش افغانستان د تجربوي زده کړو د مرکز له لارې همدلي کمپاین د دې لارښود کتاب د څېړنې او لیکنې په برخه کې د موناش د حقوقو له یادو محصلینو زیات ملاتړ تر لاسه کړی: جیسیکا ګیلسن، ارین ګیرسن، انیالې، الیسیا نیوټن، ایوا یاو، کمپبل رسل، اروز خرم-حافظ، اموک کده امی هوانګ تان نګوین، پیټریک کاسیډي، هیري هولیوک، فنلي کریمري، هیلین دوسکي، سیلین والپنوټ، پاریس نګوین، نادرین عاقله، سول داسکا، ارشیا ګربانپور، اډوارډ او براین لي، لیام رادفورډ، اشلي لي، لینس ژینګ او پریشا رابادیه. موږ د زده کونکو له رضاکار ویل روان څخه هم پدې برخه کې منته کوو. موږ بیا هم له ټولو زده کوونکو منته کوو چې د کمپاین په لومړیو چارو کې یې مرسته وکړه. د کمپاین کار به د محصلینو له ملاتړ او مرستې پرته شوني نه وای.

د دغې رسالې د درېیمې برخې د هیواد د مشخصې بیا کتنې د ضمیمې لپاره له اغلې هیلې ایوانزا چې د قانون او نړیوالې سولې لپاره په ماکس بنسټ کې فیلو څېړونکې ده مننه کوو او همدا راز د ډیکین د حقوقو د پوهنځي له پروفیسورۍ او قانون پوهې اغلې فیلیسیتي ګیري KC ، د نړیوال جنایي عدالت له متخصصې ډاکټرې هیلینا کروګر، اغلې ډاکټر مونیک کورمیر (د موناش پوهنتون مشره لیکچرره) چې په نړیوال جنایي عدالت کې تخصص لري او د ویکلینګټن د ویکټوریا پوهنتون له مشرې لیکچررې اغلې مارني لویډ څخه د زړه له تله مننه کوو.

د همدلي کمپاین د دغه لاربنود د داخلي بیاکتنې له پینل څخه هم مننه کوي چې پروفیسور فیلیسیتي ګیري KC ، ډاکټر مونیک کورمیر او د ویکټوریا د لویې څارنوالی د دفتر لوړ پوړې وکیلې او د نړیوال جنایی عدالت متخصصې آغلې انا مک نیل پکې وو.

موږ په ځانګړې توګه د بهرنی بیاکتنې لپاره له آغلې سرتا اشرف څخه مننه کوو چې د بریټانې او ټرینیداډ او ټوباګو قانون پوهه (بریسټر) ده او په نړیوال بشردوستانه قانون او نړیوال جنایي قانون کې تخصص لري.

همدلي کمپاین همدا ډول د اشد مجازاتو د عدالتد پروژې یا CPJP او د هغوی د بورډ له غړو او ملاتړ څخه هم مننه کوي چې له پیله یې له همدلي کمپاین سره همکاري کړې ده. د CPJP پخوانی اجرائیوي رئیسي (CEO) او د همدلي کمپاین شریکې بنسټ ایښودونکې میرمن سیمون ابیل په دغه لاربنود کې د کار ترڅنګ د کمپاین لهخوا له هیواده د تخلیې په کار کې مهم رول درلود. سایمن او د CPJP مرستیالې سارا کوول (چې په موناش پوهنتون کې د مرګ د اشد مجازاتو د کلینیک رییسه ده) د دغه لاربنود د چمتو کېدو په بهیر کې په دوامداره توګه ملاتړ کړی دی.

همدلي کمپاین د ډېرې خوښی او نېکمرغی احساس کوي چې د نړۍ له ګوټ ګوټ څخه یې د یو شمېر متخصیصونو له لوري هڅوني، لازم نظرونه او پیروزینې ترلاسه کړې دي. موږ په میلبورن کې د ویکټوریا د سترې محکمې له وکیلې او د ډنکي ویل غیر انتفاعي سازمان له مدیرې اغلې جیسې ټیلر څخه مننه کوو. همدا راز، د نړیوال عدالت لپاره د استرالیا د مرکز د سرپرستې اجرایوي رییسې اغلې فیونا نیلسن او د ویکټوریا سترې محکمې د وکیلې اغلې ډای ګانګ سره د ګټورو بحثونو او خبرو اترو منندوی یو. موږ همدا راز، د موریس بلیک برن وکیلانو (Maurice Blackburn Lawyers)کې له Greens List Barristers او د ټولنیز عدالت د پرکټیس مننه کوو چې د دې لاربنود د کار او د خپلو حقوقي چارو په اړه یې معلومات راکړي. موږ په استرالیا کې د بښنې نړیوال سازمان د غړې ښاغلي ذکي حیدري هڅونه هم ستایو او له اغېزناکو هڅونو څخه یې مننه کوو.

همدلي کمپاین په نړیواله کچه د اوهایو په پوهنتون کې د موریتز د حقوقو د کالج له پروفیسور جان کویکلي، د عدالت او حساب ورکونې د مرکز له اجراییوي رییسې مېرمن کارمن چیونګامن او د امریکا په متحده ایالاتو کې د هلوکاسټ میوزیم او نسل وژنې د مخنیوي سیمن سکجوت مرکز کې د پروګرام له مشرې مدیرې اغلې اندریا ګیټلمن سره ګټورې خبرې درلودې. همدلي کمپاین غواړي چې له TRIAL International او لوړ پوړي حقوقي مشاورې اغلې وونې رامبولمانانا څخه دغې پروژې ته د هڅونې او همدارنګه د لومړنی مسودې د کرهکتنې له امله د زړه له تله مننه وکړي. موږ همدا راز د TRIAL International له نورو غړو اغلې ګالیا سولدان، اغلې سونیا وانر او اغلې انجا هرتویګ څخه هم مننه کوو. همدا ډول په استرالیا او امریکا کې د بخښنې د نړیوال ساز د دفتر له همکارانو او همدارنګه په سویلي اسیا کې د افغانستان د ډیسک له همکارانو مننه کوو.

دا ډېره مهمه وه چې دا کتاب له انګلش پرته په نورو ژبو کې هم چمتو شوی وای. موږ له اغلې معصومه عرفاني او د هغې له دوو همکارانو هم مننه کوو چې دا کتاب یې له انګلش فارسي ته وژباړه او همدا راز له ډاکټر احمد فرهاد فدایي او په TEAM کې د هغه له همکارانو مننه چې کتاب یې له انګلش پښتو ته وژباړه.

د دې کتاب د ژباړې او خپرولو ملاتړ د متحده ایالاتو په بهرنیو چارو وزارت کې د نړیوال جنایي عدالت د دفتر له لوري شوی دی. موږ یې د دې ملاتړ مننه کوو چې د عدالت او حساب ورکونې د مرکز له لوري برابر شوی و.

همدا راز د ژباړې په برخه کې د نسل وژنې د مخنیوي لپاره د متحده ایالاتو د هالوکاسټ د میوزیم د سیمن-سکجوت مرکز او TRIAL International له لوري ملاتړ شوی دی.

په اخیر کې له اغلې سیجلا براتیک (Studio NOT YOUR CHIBI) او اغلې اجلا سالکیک (Studio MONO) څخه مننه چې د کتاب ډیزاین یې وکړ او همدا راز له TRIAL International څخه مننه چې موږ یې دوی ته ور وپېژندلو.

د همدلي کمپاین په اړه معلومات

بنی‌آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی به‌درد آورَد روزگار دگر عضوها را نمانَد قرار

تو کز محنت دیگران بی‌غمی نشاید که نامت نهند آدمی.[1]

1 د سعدي شیرازي شعر ’بنی آدم (انسان)‘. د نورو ځاینو ترڅنګ دا شعر په نیویارک ښارکې د ملګرو ملتونو په تالار کې هم وړاندې شوی ده ’ د ملګرو ملتونو ډالی‘؛ (انټرنیټي صفحه) <www.un.org/ungifts/persian- carpet>.

د فارسي ژبې د نامتو شاعر سعدي شيرازي پورتنی شعر د همدلي کمپاين يو لاربنود اصل دی. ''همدلي'' کلمه په فارسي ژبه کې د خواخوږۍ يا پيوستون په معنا ده. دغه کمپاين په پيل کې د رضاکارانه نوښت په توګه د بشري حقونو د دوو وکيلانو او د دوکتورا (PHD) زده کونکو آزاده راز محمد (ميلبورن پوهنتون) او کارين ماريا فروده (موناش پوهنتون) او ورسره د يوې غير انتفاعي مؤسسې د اشد مجازاتو د عدالت د پروژې يا CPJP (دا داره پخوا د Reprieve Australia په نوم يادېده) د پخوانی رييسي سايمن ايبل لهخوا پيل شو. همدلي پروژه د ۲۰۲۱ کال د اګسټ مياشتې په ۱۵ مه نېټه وروسته له هغه چې طالبان له يوې ناوتريخجنې لارې بېرته واک ته ورسيدل، له افغانانو سره د پيوستون او خواخوږۍ په پار جوړ شوه. لکه څرنګه چې د دې لاربنود د 'منني او درناوي 'په برخه کې د ډيری خلکو او سازمانونو له يادوني په ډاګه شوه چې دغه کمپاين له يوه کوچني نوښت څخه په يوې نړيوالي شبکې بدل شوی. له همدې امله هيله لرو چې په افغانستان کې د حساب ورکوني او عدالت غوښتني غږونو ته پراختيا او دوام ورکړو.

په لومړيو کې همدلي کمپاين پر تخليې تمرکز کړی و او توانيده چې له افغانستانه تر ۹۰ زيات هغه وګړي وباسي چې له خطر سره مخ وو. دغه کمپاين همدا ډول له ګڼ شمير نورو وګړو سره د بيلابيلو خدمتونو په وړاندې کولو هم مرسته کړې لکه د خطر د بيانولو پروفايل جوړول، د مالي مرستو ترلاسه کولو لپاره د غوښتن ليکونو برابرول او د اړوندو خدمتونو لپاره د مرجع وړاندې کول د بېلګې په ډول د کډوالی وکيلان او داسې نور. د 2021 کال په سپټمبر کې، د دغه کمپاين دوو بنسټ ايښوونکو او د موناش ميلبورن د حقوقي تجربوي زده کړو مرکزونو (Monash Law Clinics Melbourne) په ملاتړ د موناش - افغانستان د ملاتړ مرکز تاسيس کړ. د حقوقو کوم زده کونکي چې د خپلو زده کړو په وروستيو مرحلو کې وو، هغوی د څېړنې او مسودې په شمول د يو لړ فعاليتونو له لارې له کمپاين سره مرسته وکړه.

له ګواښ سره مخ افغانانو د ويستلو په پروسه کې د زياتيدونکو ستونزو او ورسره د نړيوالی ټولنې لهخوا د کمې پاملرنې له امله د همدلي کمپاين خپل تمرکز له بيرني غبرګون څخه د څېړنې او پاليسی کارونو ته راواړوه. پهدې کې په استراليا او انګلستان کې پارلماني پلټنو ته د څو مسودو سپارل او همدارنګه د استراليا پارلماني کميټې ته شاهدي ورکول شامل دي چې له افغانستان څخه د ايتلافي ځواکونو وتل څرنګه پر ښځو او نجونو اغېز کوي. سربيره پردې، ازاده او کيرن په استراليا او نورو ځايونو کې پر بېلابېلو دريځونو د همدلي کمپاين فعاليتونه وړاندې کړي، تر څو د خواخوږۍ د هڅو د ساتني او پياوړتيا د ارزښت په تړاو پوهاوی زيات کړي.

د 2022 کال له پيل راهيسې کمپاين د دغه لاربنود پر بشپړولو تمرکز کړی و. دا لاربنود د نړۍ په ګوټ-ګوټ کې د ډياسپورا (له هيواد څخه بهر وګړو) د غوښتنې په مقابل کې چمتو شوی. دوی غواړي پوه شي چې که غواړي د پالبانو غړي له افغانستانه دباندې محکمو کې د نړيوالو جرمونو (نسل وژنې، د انسانی خلاف جرمونو او جنګي جرمونو په شمول) په تړاو وپوښتي نو ګټې او ننګونې به يې څه وي. د ډياسپورا د هغو ټولنو ډيری غړي چې له همدلي کمپاين سره په اړيکه کې دي پهځپله له هغو نړيوالو جرمونو څخه ژغورل شوي قربانيان دي چې په دې لاربنود کې را اخيستل شوي. په داسې حال کې چې د دوی خپلوان په افغانستان کې خپل ژوند په ويره کې تېروي، خو دوی ويني چې د طالبانو غړي په ازاده توګه نورو هيوادونو ته ځي او ځيني وخت حتی د حکومتونو په بلنه سفر کوي. [2]

لکه څنګه چې په دې لاربنود کې ويل شوي، نړيواله ټولنه اخلاقي او قانوني مکلفيتونه لري څو په افغانستان کې د ترسره شويو نړيوالو جرمونو د مرتکبينو د محاسبې لپاره ټول اړين اقدامات ترسره کړي. تر څو چې طالبان په واک کې وي، په افغانستان کې دننه په دې تړاو د پوښتنې هيله نشته. په دې ځای کې مناسبه ګڼو چې فارسي ژبې نامتو شاعر سعدي شيرازي وينا ته راوګرځو؛ موږ ټول د يو بدن د غړو په څير د يو بل په وړاندې مسووليت لرو څو له نړيوالو جرمونو څخه د ژغورل شوو قربانيانو لپاره د عدالت غوښتنې نورې لارې چارې ولټوو.

د نړيوال قضايي صلاحيت (Universal Jurisdiction) په وسيله چې له افغانستانه دباندې محکمو کې کومې پلټنې او قانوني تعقيبونه شوي، پر هغو غور کول يوه لاره ده. لکه څنګه چې په دې لاربنود کې تشريح شي، دا غوره انتخاب نه دی او حتی په داسې قضيو کې تورنېدل هم د ژغورل شوو قربانيانو لپاره بشپړ حل نه وړاندې کوي. په هرصورت، د نړيوال قضايي صلاحيت (له نورو قانوني او غيرقانوني اقداماتو سره يوځای) په وسيله حساب غوښتنه Accountability يو پيل دی.

دا کړنه به له شک پرته ډېر وخت ته اړتيا ولري خو بيا هم موږ راتلونکي نسل ته هيلهمن يو.

همدلي کمپاين

Karin M Frodé
Co-Founder

Azadah Mariam Raz Mohammad
Co-Founder

2 'په اوسلو کې د افغانستان په اړه خبري اترې'، Government.no (ويب پاڼه، 21 جنوري 2022) <www.regjeringen.no/en/aktuelt/talks_oslo/id2897938/#:~:text=Norway%20has%20invited%20representatives%20of,of%20fields%20within%20civil%20society>.

اختصارات

AG	لوی څارنوال
AIHRC	د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کمیسیون
ANDSF	د افغانستان ملي دفاعي او امنیتي ځواکونه
BSA	دوه اړخیز امنیتي تړون
CAT	د شکنجې او نورو ظالمانه، غیر انساني یا سپکاوي چلند یا مجازاتو پروړاندې کنوانسیون
CIL	بین المللي عرفي قانون
COI	د پلټنو/تحقیقاتو کمیسیون
COI OPT	د فلسطین د اشغال شوې خاورې په اړه د تحقیقاتو کمیسیون
CPJP	د مرګ سزا د عدالت طرحه
ECCC	د کمبوډیا په محکمو کې عالي چمبرونه
EU	اروپایي اتحادیه
FFM	د حقیقت موندنې ماموریت
IACtHR	د بشری حقونو بین الامریکایي محکمه
ICC	بین المللي جنایي محکمه
ICCPR	د مدني او سیاسي حقونو نړیوال میثاق
ICESCR	د اقتصادي، ټولنیزو او کلتوري حقونو نړیوال میثاق
ICJ	د عدالت نړیواله محکمه
ICL	نړیوال جنایي قانون
ICRC	د سره صلیب نړیواله کمیټه
ICTR	د روانډا نړیواله جنایي محکمه
ICTY	د پخوانی یوګوسلاویا لپاره نړیواله جنایي محکمه
IED	په کور کې جوړ شوي چاودیدونکي توکي
IHL	نړیوال بشردوستانه قانون
IHRL	د بشري حقونو نړیوال قانون
IM	د څیړنې (تحقیق) میکانیزم
IIMM	د میانمار لپاره د خپلواکې څیړنې میکانیزم
ILC	د نړیوال قانون کمیسیون
ILO	د کار نړیوال سازمان
IMT	نړیواله پوځي محکمه
ISA	د افغانستان اسلامي دولت
ISAF	نړیوال سوله ساتي ځواک
ISI	د خپلمنځي معلوماتو استخباراتي اداره

ISIL	د عراق او شام اسلامي دولت
ISIS	داعش (په عراق او سوریه کې اسلامي دولت)
ISKP	د اسلامي دولت خراسان ولایت (څانګه)
KHAD	د دولتي اطلاعاتو خدمت
LGBTIQA+	ال جي بي تي آی کیو ای پلس
MLAT	د دوه اړخیزه حقوقي مرستي تړون
NATO	ناټو (د شمالي اتلانتیک تړون ټولنه)
NGO	غیر دولتي مؤسسه
NHRI	د بشري حقونو ملي اداره
NIAC	غیر نړیواله وسلواله شخړه
NRF	د افغانستان ملي مقاومت جبهه
OHCHR	د بشري حقونو لپاره د ملګرو ملتونو عالي کمیشنر دفتر
OTP	د څارنوالی دفتر
PDPA	د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند
PTC	مقدماتي څانګه
RPE	د پروسې طرزالعمل او شواهد
RSM	د غوڅ ملاتړ ماموریت
SCSL	د سیرا لیون ځانګړې محکمه
STL	د لبنان لپاره ځانګړې محکمه
TFV	د قربانیانو لپاره د باور فنډ/صندوق
UDHR	د بشري حقونو نړیواله اعلامیه
UJ	نړیوال قضایي صلاحیت
UK	انګلستان
UN	ملګري ملتونه
UNAMA	یوناما (افغانستان لپاره د ملګرو ملتونو مرستندویه ماموریت)
UNGA	د ملګرو ملتونو عمومي اسمبلۍ
UNHCR	د ملګرو ملتونو د کډوالو چارو عالي کمیشنرۍ (یو این ایچ سي آر)
UNHRC	د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا
UNITAD	د داعش لخوا د ترسره شوي جرمونو لپاره د حساب ورکولو د ودې لپاره د ملګرو ملتونو تحقیقاتي ټیم
UNODC	د مخدره توکو او جرمونو په اړه د ملګرو ملتونو دفتر
UNSC	د ملګرو ملتونو امنیت شورا
US	متحده ایالاتونه
VAI	د قربانیانو لپاره نړیوال عدالت غوښتنه
VPRS	د قربانیانو مشارکت او د خساراتو جبرانولو څانګه
VWS	د قربانیانو او شاهدانو څانګه

سریزه

شالید

دا لاربنود په افغانستان کې دننه او بهر د میشتو عدالت غوښتونکو د کوښښونو او هڅو نتیجه ده چې غواړي طالبان او نورې ترروریستي شبکې په ځانګړې ډول حقاني شبکه او د داعش خراسان ډلې د خپلو ترسره کړو ثابتو او یا هغو جنایتونو له امله مسؤولې وګڼل شي چې وربانديې تورن دي.[1]

د ۲۰۲۱م کال د آګسټ میاشتې په ۱۵مه نېټه چې کله طالبان د جبر او تاوتریخوالي له لارې د دوهم ځل لپاره واک ته ورسیدل، دا ورځ د افغانستان د تورې ورځې یا سقوط په نامه پېژندل کېږي. له دغې نېټې څخه وروسته په افغانستان کې د حساب ورکوونې لپاره د هیلو په شمول هرڅه بدل شول.

د طالبانو وحشتناک حکومت

د ۲۰۲۱م کال د آکسټ میاشتې په ۱۵مه نېټه طالبانو د زور او جبر له لارې د افغانستان واکمني پەداسې حال کې ترلاسه کړه چې د جمهور رئیس اشرف غني په مشرۍ د افغانستان حکومت او د طالبانو ترمنځ د سولې خبرې رواني وې. د سولې په خبرو کې د ښځو د نه مشارکت له امله دغه پروسه په پراخه پیمانه د بشري حقونو د فعالینو په ګډون د ډېرې فعالانو له لوري تر نیوکو لاندې راغله[2]. له دې سربیره ډېرى خلک هیڅکله هم په دې باور نه وو چې طالبان به د بشري حقونو په برخه کې خپلو کړو ژمنو ته وفادار پاتې شي ځکه د دوی ایدیالوژي په څرګند ډول د ښځو،قومي او مذهبي لږکیو، او ال جی بی تي آی کیو پلس ټولنو (LGBTQA+) په بشپړ ډول مخالفه ده.[3]

د ۱۹۹۰ کلونو پر مهال په افغانستان کې د طالبانو د وحشتناک حکومت لومړۍ دورې په دې هیواد کې په پراخه پیمانه له بشري حقونو سرغړونې وکړې او د هغه خلکو پر خلاف یې له تاوتریخوالي او فشار څخه کار واخیست چې د دوی د افراطي او سختدریځه باورونو پیروي یې ونەکړه. [4] په دې ظالمانه کړنو کې په عام محضر کې د سنګسار (رجم) په ګډون نورې سرغړونې هم شاملې وې. [5] د طالبانو د لومړنۍ واکمنۍ په موده کې د ترسره شوو جرمونو او جنایتونو څخه تر اوسمهاله د هیڅ کوم جرم یا جنایت څېړنه نەده شوې او همدا راز له ۲۰۲۱ کال وروسته هم چې دوی بیاځلي واک ته ورسیدل، داسې نه ښکاري چې دوی به د پخوانیو او روانو بین المللي جنایتونو له امله مسؤل وګڼل شي.

مسؤل ګڼل/حساب ورکول مرتکبینو ته اړتیا لري څو هغوی د خپلو کړنو او یا هم ځینې وخت د بې کفایتۍ له امله مسؤل وګڼل شي. د دغه هدف ترلاسه کول په مختلفو ټولنو او شرایطو کې توپیر کوي. همدلي کمپاین مسؤل ګڼل/ حساب ورکوونه دا ډول تعریفوي: مرتکبین د ترسره شویو جنایتونو له امله د داسې یوې پروسې له لارې مسؤل ګڼل چې هغه پروسه د قانون د حاکمیت، د مجرم د حقوقو او همدا راز د شاهد او ژغورل شوي قرباني ته درناوی کوي. دا په پراخه کچه منل شوې چې حساب

1 که څه هم په افغانستان کې ډېر جرمونه په کورنیو محکمو کې نه دي څېړل شوي، خو په تېرو کلونو کې د هېواد په قضایي سیستم کې د طالبانو یو شمېر جګپوړي غړي او له تروریستي شبکو سره تړلي کسان محاکمه شوي او محکوم شوي دي. په هرصورت، د دغو طالب بندیانو څخه ډېری یې د ''بندیانو تبادلې'' په نوم خوشې شوي دي. د بېلګې په توګه، د بي بي سي یو راپور د ۲۰۱۹ کال د نوامبر په ۱۹ د طالبانو د بندیانو په تبادله کې د امریکایي او استرالیایي یرغمل شویو خوشې کېدل روښانه کړي دي.<www.bbc.com/news/world-asia-50471186>; ''افغان ولسمشر غني: د بندیانو خوشې کول د سولې خبرې ګړندۍ کولی شي'، د متحده ایالاتو د سولې انستیټیوټ (آنلاین، 11 جون 2020) < www.usip.org/publications/2020/06/afghan-president-ghani-freeing-prisoners-can-speed-peace-talks>.

2 'افغانستان: په خبرو اترو کې د ښځو بشپړ ګډون ته اړتیا ده'، د بشري حقونو د څار اداره (ویب پاڼه، 11 مارچ 2021) <www.hrw.org/news/2021/03/22/afghanistan-womens-full-participation-needed-talks>.

3 هوما هودفر او مونا تاجالي، ''طالبان نه دي بدل شوي،'' هغه ښځې چې د افغانستان په سیمو کې د خپل افراطي واکمنۍ لاندې د محکومیت سره مخ دي، خبرې اترې (بلاګ پوسټ، 27 جولای 2021)<https://theconversation .com/taliban-has-not-changed-say-women-facing-subjugation-in-areas-of-afghanistan-under-its-extremist-rule-164760>.

4 د بېلګې په توګه، د بشري حقونو د څار ادارې راپور ته مراجعه وکړئ چې سرلیک یې ''افغانستان: په مزار شریف کې قتل عام'' دی، چې د ۱۹۹۸ کال په نومبر کې خپور شو.<www. hrw.org/legacy/reports98/afghan/Afrepor0.htm>.

5 سنجیو میګلاني، ''د طالبانو اعدامونه لا هم د افغان فوټبال میدان ځوروي''، رویټرز (آنلاین، 13 سپتمبر 2008) <https://www.reuters.com/article/us-afghan-stadium-idUSSP12564220080913>.

ورکوونه پواځې حقوقي مسؤلیت او یا د ټولنې کومې ځانګړې برخې (محلي، ملي، منطقوي او یا بین المللي) پورې محدوده نه ده. [6]

له بلې خوا، عدالت خورا پراخه کچه موضوعي ده. د جرایمو د مرتکبینو محکومول په دې معنا نه دي چې یو فرد، یا په حقیقت کې یوه ټولنه به عدالت ترلاسه کړي خو هغه څه چې روښانه دي هغه دا دي چې له حساب ورکولو پرته عدالت نه شي راتلی.

د دغه لاربنود له خورا مهمو موخو څخه یوه هم سوله ده. افغانستان په نړۍ کې د ډېرو پېچلو او اوږدو شخړو ځای دی. د څو لسیزو له هڅو او پروسو سره-سره، د سولې دوامداره نشتوالی د عدالت او حساب ورکوونې له نشتوالي سره خورا پیچلی تړاو لري. دا منل شوی حقیقت دی چې سوله پوازې د دښمنۍ او جګړې پای ته رسیدلو ته نه ویل کېږي[7] . پایښتوړ سوله داسې چاپېریال ته اړتیا لري چې د فعالو قانوني او غیرقانوني اقداماتو ترڅنګ د بشري حقونو او بنسټیزو آزادیو درناوی او ساتنه پهکې وشي او پلې شي[8] . د بشري حقونو نړیوال قانون د تیرو سرغړونو او جرمونو په اړه د بشپړې څېړنې او همدارنګه د ژغورل شوو قربانیانو او د هغوی کورنیو ته د سمدستي او بامفهومه جبران او رغونې امر کوي[9] . د دې لپاره په ټولنه کې د قانون حاکمیت او د باور وړ اداري بنسټونو ته اړتیا ده.

انتقالي عدالت

انتقالي عدالت هغه میکانیزمونه دي چې سولییز چاپېریال رامنځ ته کوي او ساتي او د لویو جرمونو تر را منځ ته کېدو وروسته د بشري حقونو له لارې د هغو حساب غواړي. [10]دا یواځې په قضایي عمل پورې محدود نه دی؛ پهدې کې د افرادو د قضایي تعقیب سربیره / پرځای او د نورو اقداماتو تر څنګ د حقایقو لټون، د پخلاینې هڅې او نورې غیر قضایي چارې هم شاملې دي. [11]

ایا د افغانستان په څیر ځایونو کې انتقالي عدالت ممکن دی چې له لسیزو راهیسې پکې حساب ورکوونه، سوله او عدالت نشته او له سزا څخه معافیت، دښمني او بې عدالتي پکې ورځنۍ چارې دي؟ تر څو چې طالبان په واک کې وي، په افغانستان کې د انتقالي عدالت د پروسې تمه کول غیرواقعي او له تمې څخه لرې ده. دا ډول پروسې د قانون حاکمیت او بشري حقونو ته پر درناوي متکي دي. په افغانستان کې برعکس، دا مهال د طالبانو لهخوا دا ټول تر پښو لاندې شوي دي. له بشري حقونو څخه د سرغړونو د اوږد لیست سره سره د غیر قضایي وژنو او ورکیدو ډېر راپورونه هم شته دي چې تر اوسه نه دي څېړل شوي[12] . د طالبانو په اوسنۍ واکمنۍ کې له بشري حقونو یوه سرغړونه د ښځو او نجونو پر زده کړې بندیز دی. [13]

---

6 جینیوا کې د نړیوالو حقونو ډله، ‘د نوي حساب ورکوونې په لور؟ په ملي، سیمه ایزو او نړیوالو کچو کې د بشري حقونو د سرغړونو لپاره د حساب ورکونې په برخه کې د ملګرو ملتونو لخوا ټاکل شوي تحقیقاتي میکانیزمونو رول (د مفهوم یادښت، 1 سپتمبر 2021) 1.

7 د مثال په توګه، د سولې د حق اعالمیه، د GA Res 71/189، UN GAOR، 71st غونډه، د 19) UN Doc A/RES/71/189 دسمبر 2016، په 2 فبروري 2017 تصویب شوه) په 3 کې وګورئ.

8 په مخکې ذکر شوې سرچینه کې

9 د بشري حقونو د نړیوال قانون او د نړیوال بشردوستانه قانون څخه د جدي سرغړونو د قربانیانو د درملنې او جبران حق په اړه اساسي اصول او لاربنوونې، د GA Res 60/147، د ملګرو ملتونو 60 ،GAOR مه غونډه، د اجنډا 71(a)، د ملګرو ملتونو سند 21) A/RES/60/147 مارچ 2006، په 16 ډسمبر 2005 کې تصویب شو)، دریم اصول (عموما د ’وین بوون/باسیونی اصول‘ په نوم پیژندل کیږي).

10 د ملګرو ملتونو سرمنشي، د قانون حاکمیت او د شخړو څخه وروسته په ټولنو کې انتقالي عدالت، د ملګرو ملتونو سند S/2004/616 (راپور، 23 اګست 2004) 4 [8].

11 په مخکې ذکر شوې سرچینه کې

12 د مثال په توګه، د ریچارډ بینیټ ”په افغانستان کې د بشري حقونو د وضعیت په اړه د ځانګړي راپور ورکوونکي راپور“ ته مراجعه وکړئ، د ملګرو ملتونو Doc A/HRC/51/6 (رپورټ، 9 سپتمبر 2022).

13 په مخکې ذکر شوې سرچینه کې 3–4, [26]–[30].

ایا تاسو پوهیدئ؟

د طالبانو تر واکمنۍ لاندې افغانستان په نړۍ کې یوازینی ځای دی چې ښځې او نجونې په رسمي ډول ښوونځیو ته له تلو څخه منع دي.[14] د ښځو او نجونو لپاره ثانوي او لوړې زده کړې په ښکاره ډول ممنوع شوې دي چې دا په حقیقت کې د تعلیم له حق څخه جدي او سیستماتیکه سرغړونه او د جنسیت پر بنسټ ښکاره تبعیض دی[15]. دا چلند د بشري حقونو د نړیوال قانون له اساسي اصولو څخه سرغړونه ده؛ هغه چې د تعلیم د حق په ګډون له توپیر پرته د ټولو انسانانو بشري حقونه تضمینوي.[16]

سربېره پردې، د زده کړې نشتوالی د کار کولو د حق په ګډون د مختلفو بشري حقونو پر تحقق ناوړه پایلې لري او په ډېرو ټولنیزو برخو کې د ښځو د ګډون مخه نیسي. د ښځو ازاد تګ-راتګ او په عامه ژوند کې د دوی ګډون په کلکه منع شوی لکه په عامه ځایونو او پارکونو کې تفریح نشي کولای.[17]

له بشري حقونو څخه ښکاره سرغړوني په هیواد کې د حساب ورکولو هر ډول امکان له منځه وړي. سربېره پر دې، طالبانو په سیستماتیک ډول هغه اداري منحل کړې چې د بشري حقونو د ساتنې لپاره جوړې شوې وې. د ګڼو نورور ادارو او سازمانونو ترڅنګ دوی د افغانستان د بشري حقونو ملي انستیټیوټ(NHRI) او د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کمیسیون(AIHRC) هم له منځه وړي دي.[18]

د بشري حقونو ملي اداره څه ده؟

د بشري حقونو ملي مؤسسه (NHRI)یو داسي سازمان دی چې په یوه هیواد کې د بشري حقونو د ځارنې او ژغورنې لپاره کار کوي. د بشري حقونو ملي مؤسسې د 'پاریس اصولو' ('Paris Principles') د معیارونو پر بنسټ درجه بندي کېږي.[19] هغه اړین ارزښتونه چې پر اساس یې د بشري حقونو یوه ملي مؤسسه د الف کټګورۍ 'A-rated' (تر ټولو غوره درجه) ته وړي، داسې دي چې دغه مؤسسه باید (د حکومت له اغیز څخه) مستقله یا خپلواکه وي، شفافیت او کافي منابع ولري.[20]

په ۲۰۰۱م کال کې کله چې د طالبانو لومړی اقتدار وپرځیده، په افغانستان کې د حقوق بشر ملي مؤسسه او د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کمیسیون تأسیس شول. د طالبانو له بیا ځل واکمنیدو سره سم د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کمیسیون چې د پاریس د اصولو له معیارونو سره سم د الف کټګورۍ په درجه بندۍ کې راغلی و، ونشو کولی خپلو فعالیتونو ته دوام ورکړي. د ۲۰۲۲م کال په مۍ میاشت کې دا کمیسیون په بشپړ ډول د طالبانو له لوري منحل کړای شو[21]. د طالبانو دغه پریکړه د بشري حقونو د عالي کمیشنرۍ مېرمن میشل باچلیټ په ګډون د بین‌المللي ټولنې لهخوا په پراخه توګه تر نیوکو لاندې راغله.[22]

---

14 د نجونو په تعلیم باندې د طالبانو د بندیز سره مبارزه'، د بشري حقونو د څار اداره (ویب پاڼه، 13 جولای 2022) <www.hrw. org/video-photos/interactive/2022/07/13/fighting-talibans-ban-girls-education>.

15 د مثال په توګه، د ښځو په وړاندې د تبعیض د ټولو ډولونو د له منځه وړلو کنوانسیون وګورئ، چې د 1979 کال د دسمبر په 18 د لاسلیک لپاره پرانیستل شو، 1249 UNTS 13 (د 3 سپتمبر 1981 نافذ شو)، 10 ماده ('CEDAW')؛ او د اقتصادي، ټولنیزو او کلتوري حقونو نړیوال میثاق، د 16 دسمبر 1966، 993 UNTS 3 (د جنورۍ په 3 نافذ شوی)، 13 ماده ('ICESCR') کې د لاسلیک لپاره پرانستل شو.

16 په مخکې ذکر شوې سرچینه کې

17 د مثال په توګه، "طالبانو د افغانستان په پلازمینه کې د پارکونو او تفریحی میلو څخه د ښځو منع کول" وګورئ، ګارډین (آنلاین، 10 نومبر 2022). <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/10/taliban-ban-women-from-parks-and-funfairs-in-afghanistan-capital>.

18 د ملګرو ملتونو د بشري حقونو د عالي کمیشنرۍ دفتر (OHCHR)، د افغانستان د بشري حقونو د خپلواک کمیسیون د منحل کیدو په اړه د ملګرو ملتونو د بشري حقونو د عالي کمیشنرې میشل باچلیټ تبصره (مطبوعاتي اعلامیه، د مې ۱۹مه ۲۰۲۲)<www.ohchr.org/en/press-releases/2022/05/comm ent-michelle-bachelet-un-high-commissioner -human-rights-dissolution>.

19 'د ملي بنسټونو د وضعیت پورې اړوند اصول (د پاریس اصـول)'، GA Res 48/134، UN GAOR، 48th sess، UN Doc A/ RES/48/134 (20 دسمبر 1993).

20 په مخکې ذکر شوې سرچینه کې

21 OHCHR (n 18).

22 په مخکې ذکر شوې سرچینه کې

د طالبانو له لوري د افغانستان بشري حقونو خپلواک کمیسیون منحل کېدل د بې شمېره سرغړونو یوه بېلګه ده چې موږ ته دا په ډاګه کوي چې هغوی بشري حقونو او بنسټیزو ازادیو ته ژمن نه دي او له همدې کبله اړینه ده څو عدالت ته رسېدلو لپاره له هیواد څخه بهر حل لارې ولټول شي.

نړیوال قضایي صلاحیت او افغانستان

په دې لارښود کې به د نړیوال قضایي صلاحیت په اړه تفصیلي جزئیات وړاندې کړو. نړیوال قضایي صلاحیت یا (UJ) داسې یو اصل دی چې دولتونو ته د دې وړتیا ورکوي څو د هغو اشخاصو په اړه څېړنه وکړي او محاکمه یې کړي چې بین المللي جنایتونه یې ترسره کړي وي. په دغه لارښود کې زموږ تمرکز د نسل وژنې پر جنایت، پر بشریت ضد جرمونو او جنګي جنایاتونو باندې دی. د بشپړ نړیوال قضایي صلاحیت تر ولکې لاندې ملي محکمې کولی شي پرته له دې چې د جرم ترسره کېدو ځای او یا هم د مشکوک او ژغورل شوي قرباني ملیت په پام کې ونیسي، د هغو اشخاصو په اړه څېړنه وکړي او محاکمه یې کړي چې ظاهراً د داسې جنایتونو یا جرمونو په ترسره کولو تورن وي چې د بین المللي جرمونو په قطار کې راځي.

د دې لارښوونې دلیکلو تر وخت پورې د نړیوال قضایي صلاحیت د اصولو له مخې د طالبانو هیڅ غړی هم محکوم شوی نه دی. البته په دې ورستیو څو کلونو کې په نورو ځایونو او شرایطو کې د نړیوال قضایي صلاحیت ګڼې محاکمې ترسره شوې چې په پایله کې یې لوړ پوړو وګړو ته سزا اورول شوې ده. د بېلګې په توګه، په ۲۰۲۲م کال کې په آلمان کې د کوبلینز عالي سیمه‌ییزې محکمې (Koblenz Higher Regional Court) د سوریې د استخباراتو یو پخوانی چارواکی د بشریت ضد جرمونو، شکنجې، قتل، جنسي تاوتریخوالي او ګڼ شمیر نورو سرغړونو په تور په ابدي بند محکوم کړ. [23] همدا ډول، په ۲۰۲۲م کال کې د سویډن یوې محکمې د ایران د زندانونو یو پخوانی چارواکی چې حامد نوري نومیده، د شکنجې او په ۱۹۸۸م کال کې په ایران کې د سیاسي قیدیانو د ډلییزې وژنې په تور په ابدي بند محکوم کړ. [24] ګڼ دلایل شته چې له امله یې همدلې کمپاین د هغو نړیوالو جرمونو په تړاو چې د طالبانو د غړو له لوري ترسره شوي، د نړیوال قضایي صلاحیت په وسیله د حساب ورکوونې د اړتیا پر ارزښت باور لري. لکه څرنګه چې پورته یادونه وشوه تر هغو پورې چې طالبان په افغانستان کې واکمن وي، په دې هیواد کې د حساب ورکوونې Accountability هیله نشي کېدلای. له دې سره-سره، په دې هیواد کې د طالبانو تر واکمنۍ وړاندې او وروسته له سزا د معافیت اوږد تاریخ د حساب ورکوونې پروسه لا ډېره پېچلې کړې ده. د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کمیسون له لوري د ښځرو د نقشې چمتو شوی راپور چې د افغانانو کړاوونه پکې بیان شوي، په وار وار د حکومونو له لوري له پامه غورځول شوی[25] . همدا راز، د افغانستان پخوانیو دوو ولسمشرانو (کرزي او اشرف غني) د طالبانو لوړ رتبه چارواکي وبښل او له بند څخه یې خلاص کړل چې دا په‌خپل ذات کې د قانون له حاکمیت څخه یوه لویه سرغړونه وه. [26] د تیرو جنګي جنایتونو او له بشري حقونو د سرغړونې په تړاو د حساب ورکوونې هیڅ کوم میکانیزم یا تګلاره نه وه. له همدې امله د دې جرایمو د مرتکبینو لپاره دا کوم غیرعادي مسئله نه وه چې وروسته د رهبرۍ دندو ته ارتقا وکړي. [27]

23 د مثال په توګه، وګورئ ”جرمني: په سوریه کې د دولتي شکنجي لپاره محکومیت،“ د بشري حقونو د څار (ویب پاڼه، 13 جنوري 2022) <www.hrw.org/news/2022/01/13/germany-conviction-state-torture-syria>.

24 د مثال په توګه، دغه سرچینه درسره وګورئ ”ایران: د ملګرو ملتونو متخصص د نړیوال قضاوت په قضیه کې د تاریخي پرېکړې هرکلی کوي،“ OHCHR (ویب پاڼه، 15 جولای 2022) <www.ohchr.org/en/press-releases/2022/07/iran-un-expert- بنه راغلاست-تاریخي-فیصلې-نړیوال-قضاوت-قضیه>. دا پرېکړه په ناکامه توګه د نوري لخوا استیناف شوې وه: ”سویډن د ایران د زندان د اعدام په قضیه کې د عمري بند سزا تائید کړه“ دویچه ویله (آنلاین، 19 دسمبر 2023) <https://www.dw.com/en/sweden-upholds-life-sentence-in-iran-prison-executions-case/a-67771180>

25 پیټریشیا ګوسمن، ’په افغانستان کې اسناد او انتقالي عدالت‘، د سولې لپاره د متحده ایالاتو انسټیټیوټ (ځانګړی راپور 337، 2013) 7 <www.usip.org/sites/default/files/SR337.pdf>.

26 مهدي جې حکیمي، ’د نړیوالې جنایي محکمې افغان ستونزه: بشپړتیا او په افغانستان کې د عدالت لپاره لټون‘ (2022) 60 (2) د انتقالي قانون د کولمبیا ژورنال 315، 353.

27 د بېلګې په توګه، عبدالغني برادر ته پام وکړئ، چې په ۲۰۱۹ کال کې د سولې د خبرو پر مهال خوشې شوی و او د طالبانو د رژیم د یوه جګپوړي غړي په توګه یې د دوحې د موافقې پر مهال د ټرمپ له ادارې سره مستقیم تماس نیولی و. د ګارډین (آنلاین، 16 اګست 2021) <https://www.theguardian.com/world/2021/aug/15/talibans-abdul-ghani-baradar-is-undisputed-victor-of-a-20-year-war>.

د جرمونو نړیوالي محکمې (‘ICC’) لهخوا د پلټونو او تحقیقاتو په برخه کې ګڼ شمیر ستونزې او خنډونه شته دي چې موږ به یې په دې لارښود کې په تفصیلي بڼه راواخلو. د تحقیقاتو او پلټنو پروسه یې خورا سوکه ده حتی که چیرته یو یا ډیر طالب چارواکي محاکمه کړي، تحقیقات او پلټنې به یې یوازې د ۲۰۰۳م کال تر مې میاشتې را وروسته موده کې تر بشریت ضد جرمونو او جنګي جنایتونو پورې محدودې وي. [28]

د حساب ورکوونې پر وړاندې په افغانستان کې دننه او په بین المللي جنایي محکمې کې خنډونه او ننګونې ددې ښکارندویې کوي چې موږ اړ یو چې پر نورو لارو-چارو فکر وکړو. د دغې لارښود موخه داده څو له افغانستان څخه بهر په ملي محکمو کې د نړیوال قضایي صلاحیت پر اصولو تکیه وشي.

لنډیز:

- نړیوال قضایي صلاحیت یو داسې اصل دی چې له مخې یې ملي محکمې کولی شي د هغو اشخاصو په اړه تحقیقات او پلټنې وکړي چې په ځینو بین المللي جرمونو تورن وي او پرته له دې چې د تورن شخص ملیت او یا هم د ژغورل شوو قرباني/ قربانیانو ملیت او د جرم د ترسره کیدو ځای په پام کې ونیسي، محاکمه یې کړي.

- په افغانستان کې د طالبانو لهخوا د ترسره شویو جرمونو په اړه د نړیوال قضایي صلاحیت یا (UJ) په پام کې نیول ځانګړی ارزښت لري، ځکه چې په افغانستان کې دننه د حساب ورکولو تمه کمه ده او د نړیوالي جنایي محکمې پروسه د مختلفو دلایلو له مخې سوکه او محدوده ده.

څیړندود (د څیړنې میتودولوژي)

دغه لارښود له پرانیستو سرچینو څخه د راټول شوو معلوماتو او څیړنو پر اساس چمتو شوی. لکه څرنګه چې مخکې هم یادونه وشوه، دغه لارښود د نړۍ په بیلابیلو سیمو کې د میشتې افغان ډیاسپورا د لارښوونې پراساس چمتو شوی. د همدلې کمپاین لپاره دا خورا اړینه ده چې د دې لارښود د مالکیت حق له ډیاسپورا سره پاتې شي. په دې لړ کې بنسټګرو د پروسې په پیل کې له ګڼو متخصصینو سره اړیکه نیولې ترڅو د پروژې لپاره د دوی ملاتړ ترلاسه کړي (د نورو توضیحاتو لپاره لاندې برخه مطالعه کړئ).

مخکې لهدې چې په ۲۰۲۲م کال کې همدلې کمپاین د دغه لارښود پر لومړۍ مسوده کار پیل کړي، له یو شمیر متخصیصونو سره یې مشورې وکړې تر څو د داډ تر لاسه کړي چې د لارښود منځپانګه به د لوستونکو لپاره ګټوره تمامه شي. تر دې وروسته چې همدلې کمپاین مشورې او نظرونه تر لاسه کړل، دوی د موناش افغانستان ملاتړي تجربوي زده کړو مرکز له محصلانو سره د اوږدې مودې لپاره ګډ کار وکړ تر څو د هغو موضوعاتو په اړه څیړنې وکړي او یادښتونه واخلي چې په دې لارښود کې را اخیستل شوي. د دغه کمپاین شریکو بنسټګرانو د محصلانو نظارت او څارنه

28 د نړیوالي جنایي محکمې د روم قانون، د لاسلیک لپاره د جولای په 17، 1998، UNTS 90 2187 (د 1 جولای 2002 نافذ شوی) (“د روم قانون”).

وکړه او له هغوی سره یې په ګډه کار وکړ ترڅو د متخصیصونو د نظر اخیستنې لپاره د پلان شوو څېړکو لومړنی منځپانګه چمتو کړي.د دې چارې لپاره بیاکتنې او بیا تنظیمونې ته اړتیا وه ترڅو ډاډ ترلاسه شي چې دغه ټیم د بحث کولو لپاره کافي معلوماتو ته لاس رسی درلود.

د دغې پروسې په دوهم پړاو کې د داخلي متخصصو د بیاکتنې پینلونو تفصیلي تبصرې او همدا راز د یو شمیر متخصیصینو له لوري ابتدايي افکار شامل وو. د دغې پروسې ترڅنګ، همدلي کمپاین له بهرنیو متخصیصینو سره کار پیل کړ ترڅو د دغه لاربنود لومړنۍ مسودې او همدارنګه د رسالې د ځانګړو مسألو او اړخونو په اړه معلومات ترلاسه کړي. اصلاح شوې مسوده لاهم د 2023م کال تر دویمې نیمايي پورې د کارپوهانو لهخوا بیاکتل کېدله او د ډیزاین چارې یې رواني وې.

د رسالې په دویمه برخه کې د هغو ژغورل شوو قربانیانو شاهدۍ هم ځای پرځای شوې چې د موضوع د حساسیت له مخې نه غواړي خپل هویت په ډاګه کړي. دا شواهد همدا راز په افغانستان کې د جنګي جنایتونو او له تاریخي اړخه د شخړې د عمومي کتنې په تړاو هم معلومات وړاندې کوي. د همدلي کمپاین لپاره دا اړینه وه څو د هغو اشخاصو غږ چې په مستقیمه توګه اغېزمن شوي، په دې لاربنود کې تر هغه بریده ځای پر ځای کړي چې هویت یې د امنیتي دلایلو له مخې نامعلوم او پټ پاتې کېدلای شي. دغه شاهدۍ د کمپاین له لوري په دري ژبه له باوري سرچینو څخه تر لاسه شوې او په خپله خوښه یې معلومات شریک کړي.

د دې پروسې تر ټولو وروستی پړاو د بهرنیو بیاکتونکو لهخوا مفصله بیاکتنه وه. کله چې ټولې تبصرې او نظرونه په دې لاربنود کې ځای پرځای شول، نو دري ژبې ته د ژباړې لپاره ولېږل شو. لکه څنګه چې د ژباړې مرحله خورا مهمه ده ځکه باید ډاډ ترلاسه شي چې د منځپانګې محتوا او معنې په خپل حالت پاتېږي، له همدې امله دې پروسې ته کافي وخت ورکړل شو او د حقوقي او نورو برخو د متخصصینو نظرونه پکې شامل شول.

د څېړنې محدوده

د دې لاربنود موخه داده چې په عمومي توګه د نړیوال قضايي صلاحیت اصول تشریح کړي تر څو یې په وسیله د نړیوالو جرمونو ترسره کولو له امله د طالبانو او اړوندو ترهګرو ډلو لکه حقاني شبکې او د داعش خراسان څانګې (ISKP) له غړو حساب وغوښتل شي. دا لاربنود په دې کارسره په افغانستان کې د شخړې د نورو فعالینو له ښکېلتیا انکار نه کوي او نه هم هغوی ردوي. دا لاربنود دا هم مني چې په افغانستان کې د دوو لسیزو په موده کې د ائتلافي ځواکونو غړي په نړیوالو جرمونو کې ښکېل وو. د دا ډول تورنو اشخاصو د محاکمه کولو لپاره د نړیوال قضايي صلاحیت کارولو ته اړتیا نه لیدل کېږي ځکه دوي د خپلو هېوادونو په محکمو کې محاکمه کېدلی شي او یا هم ورته لېږل کېدلی شي. په هرصورت، د نړیوال سیاست واقعیتونو ته په کتلو سره دا ناشونې ښکاري چې د ایتلافي ځواکونو غړي به د نورو هېوادونو له لوري د نړیوال قضايي صلاحیت له لارې تعقیب او یا محاکمه شي.

د افغانستان د بېلابېلو ادارو د ګڼ شمیر غړو پر خلاف هم راپورونه ورکړل شوي چې په بین المللي جنایتونو تورن دي. همدا راز، د مختلفو ادارو له لوري له بشري حقونو څخه د سرغړونې راپورونه هم ورکړل شوي دي[29] . ددې کتاب منځپانګه به له دې ډول تورن شوو مرتکبینو سره هم تړاو ولري. موږ پرېکړه کړې ترڅو په افغانستان کې د طالبانو اوسنی ځواک او په 1990یمو کلونو کې د طالبانو لهخوا د ترسره شویو جنایاتو د نه پلټنې له امله پر طالبانو او ورسره تړلو تروریستي شبکو تمرکز وکړو. [30]

29 د مثال په توګه، OHCHR ته مراجعه وکړئ، ”د بشري حقونو شورا په افغانستان کې د بشري حقونو شرایط په ګوته کوي، د ښځو او نجونو په وضعیت ټینګار کوي“ (مطبوعاتي اعلامیه، د سپتمبر 12، 2022).<https://www.ohchr.org/en/press-rel eases/2022/09/human-rights-council-discusses-situation-human-rights-afghanistan-focus>.

30 د مثال په توګه، روډ نورډلینډ وګورئ، ”څېړونکي ادعا کوي چې مشهور افغانان د 90s له ظلمونو سره تړاو لري،“ نیویارک ټایمز (آنلاین، د جولای 22، 2012).<https://www.nytimes.com/2012/07/23/world/asia/key-afghans-tied-to-mass-killings-in-90s-civil-war. html>.

سربېره پردې، په افغانستان کې د جګړې اوږدوالي او پيچلې ماهيت ته په پام سره، دا ممکنه نه وه چې د جګړې په ټوله موده کې د ټولو خواوو ادعا شوي جرمونه په پراخه توګه وڅېړل شي. د دې لارښود يوه برخه په ځانګړې توګه له 1994 څخه تر 2023م کلونو پورې طالبانو ته منسوب جرمونه بیانوي، همدارنګه تر حقاني شبکې او داعش خراسان څانګې (ISKP) پورې تړلو ظلمونو او سرغړونو ته هم اشاره کوي. دا برخه د شخړې د تفصيلاتو وړاندې کولو پر ځای د طالبانو او ورسره تړلو ترهګرو ډلو لهخوا هغه نړيوال جرمونه روښانه کوي چې د راپورونو له مخې دوی ترسره کړي. موږ تېر برېدونه او پېښې لکه د ۱۹۹۰ لسيزې په لومړيو کې کورنۍ جګړه چې لږ تر لږه ۵۰ زره کسان پهکې ووژل شول او ميليونونه نور بې ځايه شول، منو او غندنه يې کوو[31] . په دې جنايتونو کې د افشار ډله ييزه وژنه هم شامله ده چې په ترڅ کې يې شاوخوا ۱۰۰۰ ملکي وګړي ووژل شول او شتمنۍ يې غصب شوې. [32]

ددې لارښود ضميمې په ځينو منتخبو ځايونو کې د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) په اړه بحث کوي. دا مشخص ځايونه د بېلابېلو عواملو او دلايلو له مخې انتخاب شوي لکه داسې مهمې وروستۍ پېښې چې دولت پکې د نړيوال قضايي صلاحيت کارولو ته ليوالتيا ښودلې وي (البته، دې ته پام نهدی شوی چې دا پرېکړې اکثرا د شرايطو او سياست تر اغيزو لاندې دي). آسټراليا يو د دغو منتخبو ځايونو څخه ده ځکه همدلې کمپاين په ميلبورن کې پيل شو او همدا راز په دې هيواد کې په لويه پيمانه د ډياسپورا ټولنې شته دي.

په دې رساله کې د کارول شوو اصطلاحاتو وضاحت

ددې پرځای چې په پيل کې د لغاتونو او اصطلاحاتو يوه ځانګړې برخه راوړو، د هغو اړوندو اصطلاحاتو تعريفونه به وړاندې کړو چې ددې رسالې په ټولو برخو کې کارول شوي دي. په هرصورت، ځينې داسې اصطلاحات شته چې ابتدايي وضاحت ته اړتيا لري:

- **ژغورل شوي قربانيان:** پهدې لارښود کې يواځې د ‹قربانيانو› کلمې د کارولو پرځای، موږ د ‹ژغورل شوو قربانيانو› اصطلاح کارولې ده. دا بدلون د هغو خلکو د خپلواکۍ د درناوي لپاره کارول شوی چې له جنایاتو سره مخامخ شوي دي او په دې سره دا ښيي چې دا داسې فعال اشخاص دي چې د خونديتوب پر ځای د عدالت او حساب غوښتنې هڅې کوي. په قربانيانو کې نه يوازې هغه کسان شامل دي چې په مستقيم ډول د جرمونو له امله اغېزمن شوي، بلکې د دوی د کورنۍ غړي هم شاملېږي.
- **د افغانستان خلک:** دا لارښود په تاريخي يا اوسنيو شرايطو کې د ”افغان“ اصطلاح د نه ټولشموالي له امله نه کاروي. لکه څنګه چې د 2004م کال په اساسي قانون کې ويل شوي؛ د افغانستان خلک له مختلفو توکمونو (قومونو) څخه جوړ شوي دي. [33]
- **طالبان:** دا لارښود به طالبان په بېلابېلو نومونو لکه د طالبانو رژيم او يا چارواکو په توګه ياوي. دا يادونې په هيڅ ډول سره هم ددې معنی نه لري چې طالبان د افغانستان د يو مشروع حکومت يا ځواک په حيث وپېژندل شي؛ بلکې همدلې کمپاين د طالبانو د رسميت پېژندنې په مخالفت کې فعاليت کوي. په هرصورت، که څه هم طالبان په رسمي توګه په رسميت پيژندل شوی حکومت نه دی، خو که دوی د دولتي ځواک په توګه عمل کوي نو په غير نړيوالې وسله واله جګړه کې د غيردولتي اداري په توګه (NIAC) دوی بايد نړيوالو بشري حقونو او بشري نړيوال قانون (IHL) ته د افغانستان کړو تعهداتو ته ژمن پاتې شي.

31 د افغانستان له کورنيو جګړو څخه يوه هم د ۱۹۸۹ او ۱۹۹۲ کلونو ترمنځ وه، چې په دې موده کې د ګلبدين حکمتيار د حزب اسلامي د لښکر له خوا پر پلازمينې برید وشو، چې په پايله کې يې پنځوس زره کسان ووژل شول. وګورئ، د بيلګې په توګه، هانا بلوچ، ’د افغانستان د 40 کلونو کړکيچ ته يوه کتنه - د شوروي له جګړې څخه د طالبانو بيا نيولو ته‘، NPR (آنلاين، 31 اګست 2021) <https://www.npr.org/2021/08/19/1028472005/afghanistan-conflict -timeline>.

32 د مثال په توګه وګورئ، ”افشار قتل عام 1993،“ هزاره نړيوال (ويب پاڼه، د فبروري 9، 2011). <www.hazarainternational .com/2011/02/09/afshar-massacre-1993/>.

33 د افغانستان اساسي قانون [افغانستان]، د جنوري 3، 2004، څلورمه ماده.

دا لاربښود څرنګه وکاروو؟

لاربښود پر درو (۳) برخو ویشل شوی. د لاربښود ځینې برخې ممکن د نورو برخو په پرتله د ځینو لوستونکو لپاره د دوی د ځانګړي شالید، تجربې او زده کړې او اهدافو له مخې ډېرې اړوندې وي.

لومړۍ برخه: دا برخه د نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) مفهوم ته تفصیلي عمومي کتنه او شننه کوي او هغو لوستونکو ته به چې د نړیوال قضايي صلاحیت د څرنګوالي او د تطبیق په اړه معلومات نه لري او یا لږ معلومات لري، اړونده وي. همدا راز، دا برخه به د هغو لوستونکو لپاره چې د نړیوال قضايي صلاحیت په اړه تر یوې کچې معلومات لري، یوه مرستندویه یادونه وي. دا څېړکي بیلابیل موضوعات لري، د بیلګې په توګه، د نړیوال قضايي صلاحیت مفهوم او تطبیق، همدا راز کله چې د ژغورل شویو قربانیانو له لوري د نړیوالو جرمونو قضیې ځینو دولتونو ته راوړل کېږي د هغو د بشري حقونو پر مسوولیتونو بحث کوي. همد راز دا برخه د شواهدو اهمیت او د برېښنايي تکنالوژۍ د اغیز په اړه بحثونه رانغاړي.

دویمه برخه: دغه برخه د طالبانو له ظهور څخه تر ۲۰۲۳م کال پورې، د دوی تاریخ او د هغوی په هکله د بین المللي جنایتونو د تورونو په ګډون، د افغانستان د وضعیت په اړه مشخصه عمومي کتنه وړاندې کوي. د دې ترڅنګ هغه جنایتونه او تېري تر بحث لاندې نیسي چې له طالبانو سره د ترلو ډلو په ځانګړې توګه د حقاني شبکې او د داعش خراسان څانګې له لوري ترسره شوي. دا برخه په ځانګړې توګه هغو لوستونکو ته مهمه ده چې د افغانستان د شرایطو په اړه لږ معلومات لري او د راتلونکو قضیو دچمتو کولو او یا د عدالت غوښتنې د هلو-ځلو په شمول غواړي چې د بین المللي جنایتونو د وسعت په تړاو وپوهېږي او همدا راز پوه شي چې نړیوال قضايي صلاحیت ولې د افغانستان په تړاو مهم دی.

درېیمه برخه: په دې برخه کې په صلاحیت پورې اړوندې ضمیمې شاملې دي چې په منتخبو ځایونو کې د نړیوال قضايي صلاحیت چوکاټ ارزوي (البته د دې کتاب د خپرېدو تر وخته). په هره ضمیمه کې د قضايي حوزو د قانون اړوند حوالې او په ځینو ځانګړو قضایاوو کې ځینې ځانګړې ننګونې رااخلي چې د نړیوال قضايي صلاحیت په مخکینیو قضیو پورې اړوندې دي. لوستونکي به خپل موقعیت او علاقې ته په کتو سره، له یوې یا ډېرو ضمیمو سره لیوالتیا ولري.

لومړی برخه

نړیوال صلاحیت ته عمومي بیاکتنه

لومړۍ برخه

نړیوال صلاحیت ته عمومي بیاکتنه

لومړی څپرکی

I

د نړیوال قضايي صلاحیت معنا او تطبیق

نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) يو داسې اصل دی چې دولتونو ته وړتیا ورکوي څو پرته له دې چې د جنایت د ترسره کیدو ځای، د جنایت کوونکي ملیت او یا د ځورول شوي قرباني ملیت ته پام وکړي، د ځینو نړیوالو جنایتونو په اړه حساب ورکوونه [له قضايي لارې] تعقیب کړي.

هېوادونه او د دوی لوړ پوړي مشران د دې وړتیا لري چې خپلو خلکو ته جدي زیان ورسوي. د دوی ځواکمن درېځ ممکن اجازه ورکړي چې د خپلو کړو جرمونو په تړاو له سزا څخه ځان وژغوري چې له ''جزا د معافیت'' په نوم یادېږي. طالبانو هم د ګڼ شمیر نورو پخوانیو ډلو په څېر، په افغانستان کې له خپل پوځي ځواک څخه کار اخیستی ترڅو خلکو ته ستر کړاوونه او رنځ ورکړي. په افغانستان کې د اوسنیو چاړواکو لهخوا د نړیوالو جرمونو شواهدو ته په کتو سره، د نړیوال قضايي صلاحیت(UJ) اصول کولی شي په افغانستان کې د ترسره شویو جرمونو په تړاو قربانیانو او د هغوی ملاتړو ته د حساب ورکولو لاره برابره کړي.

ددې لارښود لومړی څپرکی پر دوو عمده برخو ویشل شوی دی. د لومړي څپرکي ۱.۱ برخه د نړیوال قضايي صلاحیت مفهوم پیژندنې ته ځانګړې شوې. د څپرکي په دغې برخه کې د نړیوال قضايي صلاحیت د اصل معنا تشریح شوې او همدا راز په پروسه کې د اقداماتو لپاره عامي مرحلې بنوول شوې دي. له دې سره-سره د دې اصل شالید بیان شوی چې څرګه د لوتماری د مخنیوي په لړ کې را منځ ته شوی. دغه راز، دا برخه د نړیوالو جرمونو په تړاو د نړیوال قضايي صلاحیت د عصري تطبیق په اړه بحث کوي. د څپرکي 1.2 برخه د نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) ارزښت څیړي؛ په ځانګړې توګه په افغانستان کې د جرمونو په اړه.

لیکلړ

1.1 مقدماتي توضیحات | 27

1.1.1 نړیوال قضايي صلاحیت څه ته وایي؟ | 27

1.1.2 د نړیوال قضايي صلاحیت د قضیو بېلابېل پړاوونه | 28

1.1.3 د نړیوال قضايي صلاحیت تاریخ (مخینې) ته یوه کتنه | 29

1.1.4 په وروستیو کلونو کې نړیوال قضايي صلاحیت ته کتنه | 30

1.2 په افغانستان کې نړیوال قضايي صلاحیت او نړیوال جنایتونه | 30

1.2.1 د وخت په تېریدو سره په نړیوالو جرمونو کې زیاتوالی | 31

1.2.2 په افغانستان دننه د حساب ورکونې نشتوالی | 31

1.2.3 په نړیواله کچه سوکه (سست) پرمختګ | 32

1.1 مقدماتي توضيحات

1.1.1 نړیوال قضايي صلاحيت څه ته وايي؟

دولتونه کولی شي هغه کړني چې د دوی په پولو کې دننه ترسره شوي او هغه کړني چې د دوی د اتباعو له لوري له پولو څخه بهر ترسره شوي، په جنايتونو کې وشمېري. د صلاحيت د لومړي ډول بنسټ د ځمکنی بشپړتيا صلاحيت يا (territoriality) او دويم ډول يې د فعال شخصيت (active personality) په نامه يادېږي. دولتونه همدارنګه کولی شي په هغو قضيو کې چې د دوی اتباع له هېواد څخه بهر د نړيوالو جرمونو قرباني وي، د غيرفعال شخصيت (passive personality)پر بنسټ اقدامات وکړي.

"نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) " يو پراخ مفهوم دی چې دولتونو ته اجازه ورکوي څو ځينې نړيوال جرمونه پرته له دې چې د جرم د ترسره کيدو ځای يا د مجرم او د ژغورل شوي قرباني مليت ته پام وکړي، تعقيب کړي[1] . دا هر هېواد ته اجازه ورکوي چې په داسې جرمونو تورن کسان محاکمه کړي چې د مرتکبينو يا مجرمينو اړوند دولتونه يې د محاکمه کولو وړتيا نه لري او يا نه غواړي چې هغوی محاکمه کړي.

جدي نړيوال جرمونه لکه نسل وژنه، د بشريت ضد جنايتونه او جنګي جرمونه د حکومتونو اقدام ته اړتيا لري. له بده مرغه، داسې يو حکومت چې په دا ډول جرمونو کې په مستقيم ډول ښکيل دی او يا ورڅخه ملاتړ کوي، اکثرا د عاملينو د محاکمه کولو د قضيې له پيلولو يا نورو هېوادونو ته د هغوی له سپارلو ډډه کوي. [2]

په جګړه ځپلو ټولنو کې د قضايي سيستم د له منځه تللو له امله دغو ټولنو مشران نه‌شي کولی جرمي قضيې پيل کړي[3]. د دې مطلب دادی چې ډېری وخت مرتکبين ازاد ژوند کوي[4] . ځينې جرمونه داسې دي چې نه يواځې ژغورل شويو قربانيانو ته يې زيان رسېږي بلکې ټول بشريت ترې زيانمنېږي او له همدې امله د نړيوال قضايي صلاحيت اصل رامنځته شوی دی[5] . دغو دلايلو ته په کتو سره، نړيوال قضايي صلاحيت معمولاً تر ټولو سترو نړيوالو جرمونو لپاره ځانګړی شوی چې پر ځينو جرمونه په دې لارښود کې بحث شوی. [6]

د رسالې په راتلونکي څپرکي کې د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) د حقوقي بنسټونو او احتمالي جرمونو په اړه بحث شوی دی. مګر د نړيوالو جرمونو په قطار کې، دا لارښود پر درو ځانګړو جنايتونو تمرکز کوي: نسل وژنه، د بشريت ضد جنايتونه، او جنګي جرمونه. [7] ددغو جرمونو په اړه د بحث کولو لامل په همدغو برخو کې د نړيوال قضايي صلاحيت عامه کارونه او د افغانستان په شرايطو کې د دوی مطابقت دی.

نسل وژنه هغه وخت رامنځ ته کېږي چې کله د يو په نښه شوي ګروپ د وګړو په وړاندې عمدي کړنې ترسره شي (لکه وژنه (البته دا يواځې په وژلو پورې محدود نه پاتې کېږي)، جدي ذهني يا فزيکي زيان رسول، د ماشومانو جبري بې ځايه کول) چې موخه يې په بشپړ يا جزوي توګه د مليت، توکم، نژاد يا مذهب پر بنسټ د يوې ځانګړې ډلې له منځه وړل وي. [8]

د بشريت ضد جنايتونه يو لړ جنايتونه «چې کله د پراخې او سيستماتيکې حملې په توګه د ملکي وګړو پر خلاف ترسره کېږي او په خپلې دې حملې خبر هم وي.» [9] په دې ځانګړو جرمونو کې وژنه، مريبې کول، شکنجه، جنسي جرمونه او «د همدې ډول هغه غير انساني اعمال» دخيل دي چې «فزيکي او يا ذهني روغتيا ته سخت ګړاو او جدي ټپ اړوي.»

جنګي جنايتونه په دې جرمونو کې له بين المللي بشردوستانه قانون (‘IHL’) څخه جدي سرغړونه شامله ده. په دغو ځانګړو جرمونو کې د بېلګې په توګه، وحشيانه قتل، شکنجه، جنسي جرمونه او يرغمل نيول شامل دي. [10]

1 په ساحه کې د وسله والو ځواکونو د ټپيانو او ناروغانو د حالت ښه کولو لپاره د جينوا کنوانسيون کې کوډ شوی، د اګست په 12، 1949، 75 UNTS 31 (د اکتوبر په 21، 1950 نافذ شو)، 49 ماده؛ د لاسليک لپاره پرانيستل شو. د ژنيو کنوانسيون چې په سمندر کې د وسله والو ځواکونو د ټپيانو، ناروغانو او بېړۍ ويجاړو شويو غړو د حالت ښه والي لپاره، د ۱۹۴۹ کال د اګست په ۱۲مه د لاسليک لپاره پرانستل شو، ۷۵ UNTS 85 (د اکتوبر په 21، 1950 نافذ شو)، 50 ماده؛ د جنيوا کنوانسيون چې د جګړې له بنديانو سره د چلند په تړاو دی، د ۱۹۴۹ کال د اګست په ۱۲ مه د لاسليک لپاره پرانستل شو، ۷۵ UNTS 135 (د اکتوبر په 21، 1950 نافذ شو)، 129 ماده؛ او د جګړې په وخت کې د ملکي وګړو د ساتنې په تړاو د جنيوا کنوانسيون، چې د ۱۹۴۹ کال د اګست په ۱۲مه د لاسليک لپاره پرانستل شو، ۷۵ UNTS 287 (د اکتوبر په 21، 1950 نافذ شو)، 146 ماده.

2 ميډيلين موريس، ‘په ويشل شوې نړۍ کې نړيوال قضايي صلاحيت: د کنفرانس تبصرې’ [2001] 35 د نوي انګلستان قانون بياکتنه 337، 337.

3 پورته ذکر شوې سرچينه 337–8.

4 کينيت روت، ’د نړيوال قضايي صلاحيت لپاره قضيه‘ (2001) 80 (5) د بهرنيو اړيکو شورا 150, 150.

5 مايکل شارف، ’د نړيوال قضايي صلاحيت او د تيري جرم‘ (2012) 53 (2) د هارورډ نړيوال قانون ژورنال 358.

6 د مثال په توګه وګورئ، قانون 26200 (ارجنټاين) د دسمبر 13، 2006 نيټه، د جنوري 5، 2007 اغيزمن؛ د جزا کوډ قانون 1995 (Cth) څانګه 268; د بشريت ضد جرمونه او د جنګي جرمونو قانون، SC 2000، c 24؛ د قضايي ځواک سازمان قانون (اسپانيا)، د جولای په 1، 1985 کې نافذ شوی، 23.4 ماده.

7 ملګري ملتونه (ملګري ملتونه)، د جرايمو لپاره د تحليل چوکاټ: د مخنيوي يوه وسيله (راپور، 2014)<https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2019/09/2014-Framework-of-Analysis.pdf> 1.

8 د نسل وژنې د جرم د مخنيوي او مجازاتو کنوانسيون، د لاسليک لپاره د دسمبر په 9، 1948، 78 UNTS 277 (د 12 جنوري 1951 نافذ شوی) ماده II ("نسل وژنې کنوانسيون").

9 مخکې ذکر شوې سرچينه

10 مخکې ذکر شوې سرچينه؛ ۸مه ماده

نړیوال قضايي صلاحیت په ټوله نړۍ کې دولتونو ته په هغه صورت کې چې داسې شواهد موجود وي چې پر بې ګناه خلکو تیری او ستم ثابتوي، د مداخلې اجازه ورکوي.[11] لېکن، د نړیوال قضايي صلاحیت په وړاندې ګڼ شمیر خنډونه شته چې ددې لاربنود د ۳ دریم څپرکي په لومړۍ برخه کې ورته تفصیلي کتنه شوې ده. د بیلګې په توګه، دولتونه ممکن ددې لپاره چې بین المللي اړیکې اغېزمنې نه‌شي، د نړیوال قضايي صلاحیت له کارولو ډډه کوي. همدا ډول، د شواهدو په راټولولو کې د څارنوالۍ او مدافع وکیلانو په وړاندې ګڼ شمیر خنډونه شته او په دې سره د عادلانه محاکمې مخه نیول کیږي.

د ځینو جدي نړیوالو جرمونو په تړاو، نړیواله جنايي محکمه هم کولی شي محاکمه ترسره کړي.[12] دا محکمه، یواځې د بشپړونکې محکمې په توګه اقدام کولی شي – په دې معنې چې دا محکمه یواځې په هغه صورت کې قضاوت کولی شي چې یو دولت نه‌شي کولی محاکمه ترسره کړي او یا نه غواړي د محاکمې لپاره اقدامات وکړي. دا کړنه په افغانستان کې مرستندویه واقع کیدی شي مګر څیړنې او محاکمه کولی شي ډېر وخت وغواړي او همدا راز دا بهیر ډېر ستونزمن کېدلای شي. نړیواله جنايي محکمه هغه مهال د څیړنې او محاکمې صلاحیت لري چې جرم یا جنایت ددغې محکمې په غړو هېوادونو کې ترسره شوی وي[13] . همدا راز، دا محکمه په ډېرو محدودو نورو شرایطو کې هم کولی شي محاکمه او څېړنه ترسره کړي. په ورته نورو شرایطو کې د ملګرو ملتونو امنیت شورا(UNSC) ته د قضیې راجع کول شامل دي.[14]

په افغانستان کې د نړیوالې جنايي محکمې د څیړنې په تړاو خنډونو او د هغې اغېزمنتیا ته د دې لاربنود د ۷ اوم څپرکي په لومړۍ برخه کې کتنه شوې ده. نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) کیدای شي د ځواب ویلو لپاره په هغه ځای کې خورا ګټوره او ارزانه لاره چاره وي چې یو تورن مجرم په هغه هېواد کې موقعیت لري یا یو داسې دولت ته سفر کوي چې نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) ته په‌کې اجازه ورکړل شوې وي.

1.1.2 د نړیوال قضايي صلاحیت د قضیو بېلابېل پړاوونه

کله چې موږ د نړیوال قضايي صلاحیت په اړه بحث کوو نو تر یو احتمالي قضايي بهیر مخته بېلابېل حالتونه او پړاوونه شته دي. په لاندې جدول کې د یوې وروستۍ قضیې د نمونوي حالتونو او ګامونو په اړه معلومات راټول شوي چې د سوریې یو چارواکی په‌کې شامل دی چې په یاد هېواد کې د ترسره شوو جرمونو په تور په جرمني (آلمان) کې محاکمه او محکوم شوی دی.

د تیري ترسره کیدلو ځای

انور رسلان د ولسمشر اسد په واکمنۍ کې د سوریې ډګروال و، چې د سوریې د یوې مهمې استخباراتي ادارې د تحقیقاتو د څانګې مشري یې کوله.[15] پر ښاغلي رسلان تور دی چې د ۲۰۱۱ او ۲۰۱۲ کلونو په ترڅ کې یې د بندیانو د شکنجې څارنه کړې ده.[16]

تورن شخص یو داسې هېواد ته ننوځي چې د نړیوالو جرمونو پر خلاف نړیوال قضايي صلاحیت په‌کې شته دی

ښاغلی راسلان جرمني (آلمان) ته ورسېد او په ۲۰۱۴ کال کې یې پناه واخیسته.[17]

Iڅېړنه

له 2011م کال راهیسې، د المان فدرالي عامه څارنوال د سوریې د حکومت له‌خوا د ترسره شویو جدي جرمونو په هکله معلومات راټولوي.[18] د ۲۰۱۹م کال په فبرورۍ میاشت کې د الماني چارواکو تر تحقیقاتو وروسته ښاغلی راسلان ونیول شو.[19]

د محکمې پروسه (بهیر)

د ۲۰۱۹م کال په اکتوبر میاشت کې ښاغلی راسلان د المان یوې دولتي محکمې ته حاضر کړای شو. محاکمه د 2021م کال په اپریل میاشت کې پیل شوه. هغه د خپل ځان څخه د دفاع فرصت درلود او د المان له قانون او طرز العمل سره سم محاکمه او د عادلانه محاکمې حق یې تضمین کړای شو.

د 2022م کال په جنورۍ میاشت کې، هغه د بشریت ضد جدي جرمونو په ارتکاب په عمري بند محکوم شو. په دغو جرمونو کې ۲۵ کسانو ته فزیکي زیان رسول، دوه ځله جنسي تیري او جنسي ځورونه، د جنسي تیري په دوو نورو قضیو کې لاس درلودل او په ۱۴ قضیو کې تر یوې اوونۍ زیات وخت څخه په غیر قانوني توګه د خلکو زنداني کول، شامل وو. هغه د اختطاف په دوو جرمونو کې هم پر لاس درلودلو اعتراف وکړ. سربېره پر دې، هغه د 27 بندیانو د مړینې او د زرګونو نورو د شکنجې مسؤلیت درلود.[20]

پایله (نتیجه)

دا لومړۍ قضیه وه چې د رییس جمهور اسد د واکمنۍ یو لوړپوړی چارواکی د بشریت ضد جنایتونو په‌تور محکوم شو.[21] دې محاکمې هغو خلکو ته د انصاف غوښتنې د غږ اوچتولو قدرت ورکړ چې د جمهور رییس اسد په واکمنۍ کې یې غږونه ځپل شوي وو[22] . د محاکمې په جریان کې له پنځوسو څخه زیاتو قربانیو او ژغورل شوو وګړو په زغرده خپل شهادتونه وړاندې کړل. له دې ډلې 24 تنه په رسمي توګه د شریکو مدعیانو په‌توګه پېژندل شوي دي.[23]

---

11 موریس (یادونه 2) 338.

12 د روم قانون (n 9) 5مه ماده.

13 پداسې حال کې چې 123 هیوادونو د روم قانون (د 2023 دسمبر پورې) تصویب کړی ، د روسیې ، متحده ایالاتو او اسراییلو په ګډون 31 هیوادونو ندي تصویب کړي ، او د چین ، سوریې او میانمار په ګډون 41 نورو هیوادونو هم نه دي تصویب کړي.

14 د روم قانون (n 9) 13مه ماده (b)

15 جینی هیل، د آلمان محکمې د سوریې ډګروال د بشریت پر ضد د جرمونو په تور مجرم وګاڼه، د بي بي سي خبرونه (آنلاین، د جنوري 13 2022)<https://www.bbc.com/news/world-europe-59949924>.

16 پورته ذکر شوې سرچینه

17 Jonas von Schreijäg et al, Das Erste (آنلاین، د سپتمبر 24، 2020)<https://daserste.ndr.de/panorama/archiv/2020/Asyl-fuer-syrischen-Folterchef-,folter114.html>.

18 ټریل انټرنیشنل، ''انور رسلان او ایاد الغوریب'' (آنلاین، د اپریل 4، 2022)<https://trialinternational.org /latest-post/anwar-raslan-and-eyad-al-gharib/>.

19 پورته ذکر شوې سرچینه

20 فیلیپ اولټرمن، ''د آلمان محکمې د سوریې د استخباراتو پخوانی افسر د ټول عمر لپاره زنداني کړ''، ګارډین (آنلاین، 13 جنوري 2022)<https://www.theguardian.com/world/2022/jan/13/german-court-jails-former-syrian-intelligence-officer-an war-raslan-for-life>.

21 پورته ذکر شوې سرچینه

22 هیل (ن 16).

23 پورته ذکر شوې سرچینه

لکه څنګه چې په پورتنۍ قضیه کې روښانه شوه، د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ)له لارې د تورنو مجرمینو د محاکمې پروسه بېلابېل پړاوونه لري. هر حالت ځانګړی دی، چېرته او څرنګه یو څوک بل دولت ته ځي او ایا هلته داسې څېړنې شته چې له امله یې محاکمه ترسره شي، دا له قضیې تر قضیې فرق کوي.

په داسې حال کې چې د انور راسلان بریالی محاکمه د قناعت وړ پایلې ښیي، خو دا ډول هڅې معمولاً له ډېرو ننګونو سره هم مخ وي. د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت د پلي کولو ډېری هڅې ممکن تر قناعت او حتی د محاکمې تر مرحلو ونه رسېږي. لکه څرنه چې د لاربنود په سریزه کې وویل شول حساب ورکوونه له عدالت سره مساوي نه ده او څه چې ژغورل شویو قربانیانو، د هغوی خپلوانو او ټولنې ته پېښ شوي او له امله یې ژغورل شوي قربانیان عدالت او انتقام غواړي، قناعت د هغوی لپاره د معما یوازې یو اړخ دی.

1.1.3 د نړیوال قضایي صلاحیت تاریخ (مخینې) ته یوه کتنه

نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) د تکامل او پراختیا پام وړ دوره تیره کړې او ډېر وخت یې نیولی دی. ددغو تاریخي شرایطو مطالعه او څېړنه د دې قانوني مفکورې د معاصرې کارونې په پوهیدو کې ګټوره ده.

■ **د یوې امپراتور د ملاتړ لپاره د نړیوال قضایي صلاحیت کارول:** قضایي صلاحیت د روم امپراتورۍ پر مهال د امپراتورانو او پاپانو (عیسوي مذهبي مشرانو) له‌خوا کارول کیده.[24] دوی ادعا کوله چې په نړیواله کچه د قانوني پریکړې طبیعي واک لري.[25] دوی له نړیوال قضاوت څخه د خپل ځان او خپلې امپراتورۍ په ګټه استفاده کوله، په لوړه کچه یې بشریت یا هم نړیواله هوساینه هدف نه وه.

■ **له سمندري غلا سره د مبارزې لپاره د نړیوال قضایي صلاحیت کارول:** په اولسمه پیړۍ کې، نړیوال قضایي صلاحیت له سمندري غلا سره د مبارزې لپاره کارول کیده ځکه سمندري غله ‘د بشریت د دښمنانو’ په حیث پېژندل شوي وو.[26] خو هدف دا نه و چې انساني شعور خوندي کړل شي لکه په معاصر نړیوال قضاوت کې چې ښوول کېږي. نړیوال قضایي صلاحیت په هغه وخت کې د یو مجبوریت له مخې کارول کیده ځکه سمندري غلو نړیواله سوداګرۍ (د دولتونو ګټې) ګواښله.[27]

■ **په سمندر کې د غلامانو له تجارت سره د مبارزې لپاره د نړیوال قضایي صلاحیت کارول:** په 19 پیړۍ کې، د غلامۍ تر له منځه وړلو وروسته، انګلستان (بریتانیه) په سمندر کې د غلامانو د سوداګرۍ سره د مبارزې او د غلامانو د تجارت کوونکو سوداګرو د حساب ورکوونې لپاره نړیوال قضایي صلاحیت وکاراوه.[28] په‌داسې حال کې چې سمندري غلا په دودیز ډول د دولت پر ګټو د مستقیمو اغېزو له امله یوه اندېښنه وه، خو د دې بر خلاف د غلامانو تجارت د انسانیت او عدالت له اصولو سره په ټکر کې و.[29]

■ **د جګړې وحشت ته د غبرګون ښودلو لپاره د نړیوال قضایي صلاحیت کارول:** د دویمې نړیوالې جګړې د ظلمونو او وحشت په ځواب کې، د وحشتناکو اعمالو د مخنیوي لپاره مختلف تدابیر ونیول شول. دې غبرګونونو د نړیوال قضایي صلاحیت مفهوم او تطبیق ته هم بدل کړ او نړیوال قضایي صلاحیت یوازې د دولت پر ګټو یا منافعو تمرکز ونه کړ بلکې موخه یې دا شوه چې د ځانګړو نړیوالو جرمونو پر وړاندې د انسانیت ساتنه وکړي (د دې جرمونو ډېری د دویمې نړیوالې جګړې په ترڅ کې ترسره شوي وو):[30]

(الف) د نورمبرګ محاکمې: د ۱۹۴۵ او ۱۹۴۶ میلادي کلونو په منځ کې ۲۴ نازي چارواکي محاکمه کړای شول. دغو محاکمو پر معاصر نړیوال قضایي صلاحیت خورا ستره اغېزه درلوده. د محاکمې په ترڅ کې، د متحده ایالاتو او انګلستان څارنوالانو وښوده چې د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت له مخې د سمندري غلو د قضایي تعقیب د حق او د همدې په دوام دنورمبرګ محاکمې د غځولو د مشروعیت ترمنځ ورته اړیکه شته.

(ب) د ایدالف ایچمن په محاکمه کې د نړیوال قضایي صلاحیت کارونه: د ادولف ایچمن محاکمه یوه لویه قانوني پیښه وه چې په 1961م کال کې په اسراییل کې ترسره شوه. ادولف ایچمن، چې په هولوکاسټ کې د خپل اغېزناک رول امله مشهور و، په بېلابېلو جرمونو، په ځانګړې توګه په بشریت ضد جرمونو تورن و. د اسراییلو سترې محکمې پریکړه وکړه چې د نړیوال قضایي صلاحیت اصول، چې معمولاً د سمندري غلو په څېر پر جرمونو پلي کېږي او همدا اصول د ایچمن د محاکمې د توجیه کولو لپاره هم کارول کېدی شي.[31]

(ج) ملګري ملتونه: د ملګرو ملتونو سازمان د دویمې نړیوالې جګړې د غبرګون په‌توګه تأسیس شو. دا نړیوال سازمان د هېوادونو لپاره د یو پلیټ فارم په‌توګه کار کوي څو یو ځای شي او د هغو ترونونو په اړه مباحثه وکړي او تصویب یې کړي چې د نړیوالو جرمونو د تعریف لپاره

24 این اورفورډ، ‘د سیمې پرته قضاوت: د مقدس روم امپراتورۍ څخه د ساتنې مسؤلیت ته’ (2009) 30 (3) د نړیوال قانون میشیګان ژورنال 981، 981.

25 Ibid 988.

26 آمنه عدنان، ‘د جګړې څخه وروسته دوره څخه د نړیوال قضایي صلاحیت په لور د بریتانیا پالیسي’ (2021) 21 (6) د نړیوال جنایي قانون بیاکتنه 1025, 1027 د کینګ v مارش په حواله (1615) 3 Bulstr 27; 81 ER 23. د متحده ایالاتو v Smith، 18 US (5 غنم) 153، 161 (1820) هم وګورئ؛ کینیت رینډل، ‘د نړیوال قانون لاندې نړیوال قضاوت’ (1988) 66 (4) د ټیکساس قانون بیاکتنه 785, 788.

27 دیویکا هاویل، د نړیوال قانون حاکمیت (2018) 29 (2) د نړیوال قانون اروپایی ژورنال 427، 3-442.

28 25 آدانان (ن 27).

29 د برتانیې د پاچاهۍ او د متحده ایالاتو د متحده ایالاتو، متحده ایالاتو - لوی بریتانیا ترمنځ د سولې او دوستۍ تړون د دسمبر په 24، 1814 کې لاسلیک شو (د فبروري په 17، 1815 کې نافذ شو)، 10 ماده.

30 ځینې استدلال کوي چې د دویمې نړیوالې جګړې محاکمې چې لاندې تشریح شوي د UJ مثالونه ندي، بلکه د ماتې شوي دولت (دلته، آلمان او جاپان) د رضایت پر بنسټ دي: Scharf (n 5) 378.

31 A-G)اسرائیل(v ادولف ایچمن (محکمه) (1962) 36 ILR 18 (د بیت المقدس ولسوالۍ محکمه) [12].

قانوني چوکاټ رامینځته کوي. ملګرو ملتونو له ترونونو سربېره غیر پابند لارښودونه هم رامینځته کړي او دا په ګوته کوي چې نړیوال جرمونه څه دي. د دې لارښود د دوهم ځیرکي په لومړۍ برخه کې د ملګرو ملتونو او د نړیوالو جرمونو په اړه بېلابېلي قانوني لارې‌چارې په تفصیلي ډول سره تشریح شوې دي.

(د) د توکیو په محاکمو کې د نړیوال قضایي صلاحیت کارول: د توکیو محاکمې له 1946م کال څخه تر 1948م کال پورې ترسره شوې څو د 1928م کال څخه تر 1945م کال پورې د دویمې نړیوالې جګړې پای ته رسیدو پورې د جاپاني جرمونو محاکمه ترسره کړي. مدافع وکیل د محکمې د صلاحیت د ضعف استدلال وکړ، مګر محکمې په نهایت کې د نورمبرګ محاکمو کې رامینځته شوو قانوني اصولو باندې تکیه وکړه ترڅو د ۲۷ تورنو کسانو محاکمه توجیه کړي.

1.1.4 په ورستیو کلونو کې نړیوال قضایي صلاحیت

تر دویمې نړیوالې جګړې وروسته د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) مفهوم پراخ شوی څو د جرمونو پراخه لړۍ تر پوښښ لاندې راولي هغه چې په نړیواله کچه بشریت ته ګواښ پېښوي. په داسې حال کې چې د نړیوال قضایي صلاحیت له مخې دقیق جرمونه کیدای شي په هېواد کې د ځانګړو ملي قوانینو له امله توپیر ولري؛ البته ډېری داسې جرمونه شته چې په نړیواله کچه پېژندل شوي، په ځانګړې توګه هغه نړیوال جرمونه چې په دې لارښود کې بیان شوي دي.

یوه مقدماتي مهمه قضیه

په ۱۹۹۸م کال کې اوګوستو پینوچیت د انګلستان په لندن ښار کې په هغو قتلونو کې د ښکېلتیا په تور ونیول شو چې د چیلي د پوځي (نظامي) حکومت د مشر په توګه د هغه د واکمنۍ پرمهال ترسره شوي وو.[32] دا نیونه د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) پر اصولو ولاړه وه. د یادولو وړ ده چې د پنوشیټ د نیولو غوښتنه د هغو خلکو لهخوا شوې وه چې د هغه د دیکتاتورۍ قربانیان او یا ځورول شوي وګړي وو؛[33] دا کړنه ددې ښکارندويي کوي چې نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) د قربانیانو او د ځورول شوو وګړو لهخوا کاېدلای شي.

د قضایي صلاحیت د بهیرونو په شمول د جرمي عدالت لپاره د ځورول شوي قرباني د تګلارې پر ارزښت د دې لارښود د څلورم ځیرکي په لومړۍ برخه کې بحث شوی دی. په همغه برخه کې، د قربانیانو او د ځورول شوو وګړو د دفاع په شرایطو کې د پینوچیت قضیه بیا څېړل کېږي. سربېره پر دې، د ۳ ځیرکي لومړۍ برخه د معافیتونو په اړه د قاضیانو بحث تر څېړنې لاندې نیسي. د یادونې وړه ده چې د معافیت پدیده د نړیوال قضایي صلاحیت د تطبیق په وړاندې یو خنډ ګڼل کېږي.

لکه څنګه چې د وخت په تېریدو سره د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) په دایره یا محدوده کې نوي جنایتونه یا جرمونه اضافه شوي، همدا ډول په دې وروستیو کې د نړیوال قضایي صلاحیت تطبیق یا کارونه هم پراخه شوې ده. د بخښنې نړیوال سازمان (Amnesty International) په خپل یوه راپور کې موندلې چې د نړۍ ۷۶ سلنه هېوادونو (په ټوله نړۍ کې د ۱۹۳ هېوادونو څخه ۱۴۷ هېوادونو) نړیوال قضایي صلاحیت ته د نسل وژنې، د بشریت ضد جرمونو، جنګي جنایتونو یا جرمونو او د شکنجې په برخه کې د تورنو اشخاصو د محاکمې اجازه ورکړې ده.[34] همدا راز، په دې ورستیو کې د نړیوال قضایي صلاحیت په قضیو کې د پام وړ زیاتوالی راغلی دی.[35]

جرمني (آلمان) یو له هغو هېوادونو څخه دی چې نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) یې منلی دی. د دغه هېواد قوانین څارنوالانو ته اجازه ورکوي څو د نسل وژنې، د بشریت ضد جرمونو او جنګي جرمونو په قضیو کې له نړیوال قضایي صلاحیت څخه کار واخلي او اصول یې پلي کړي.[36] د یادولو وړ ده چې جرمني د جنګي جرمونو د څېړلو په برخه کې په ځانګړو قطعاتو کې د پام وړ پانګونه کړې څو په فعاله توګه په دغه هېواد کې د هغو خلکو په لټه کې شي چې په یادو جرمونو تورن وي او باید د نړیوال قضایي صلاحیت د اوصولو له مخې محاکمه کړل شي.[37] لېکن، د دغه هېواد څارنوالانو تر ډېره یوازې ټیټ رتبه مجرمین په نښه کړي او محاکمه کړي دي؛ دوی د لوړ پوړو چارواکو په محاکمه کولو کې ډېره لیوالتیا نه ده ښودلې.[38] په یاد هېواد کې د نړیوال قضایي صلاحیت چوکاټ او نورو ټاکل شو قضاوتونو مفصله بیاکتنه د دغه لارښود د ضمیمو په درېیمه برخه کې اضافه شوې ده.

1.2 په افغانستان کې نړیوال قضایي صلاحیت او نړیوال جنایتونه

په داسې حال کې چې په دې لارښود کې د نړیوال قضایي صلاحیت په اړه بحث او څېړنه د نړۍ په کوټ کوټ کې د تیریو او جنایتونو د قضایي تعقیب په برخه کې د تطبیق وړ ده؛ خو د دغې لارښود اصلي موخه د افغانستان په شرایطو کې د نړیوالو جرمونو په اړه معلومات وړاندې کول دي، هغه چې په تېرو څو لسیزو کې په دې هېواد کې ترسره شوي او اوسمهال هم د طالبانو د وحشت په دویمه واکمنۍ کې په ورځني ډول جریان لري.

افغانستان په شرایطو کې د نړیوال قضایي صلاحیت د اړینوالي لپاره ډېر دلایل موجود دي.

32 Bartle او د میټروپولیس او نورو Ex Parte Pinochet لپاره د پولیسو کمشنر (1999) 38 ILM 581.

33 ’څنګه د جنرال پنوشیټ توقیف د عدالت معنی بدله کړه‘، د ښښنې نړیوال سازمان (ویب پاڼه، 16 اکتوبر 2013)<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2013/10/how-general-pinochets-detention-changed- meaning-justice/>.

34 د بخښنې نړیوال سازمان، نړیوال قضایي صلاحیت: په ټوله نړۍ کې د قانون جوړونې لومړنۍ سروې: د 2012م کال تازه معلومات (راپور، 2012)<https://www.amnesty.org/en/documents/IOR53/019/2012/en/>.

35 ماکسیمو لینګر او مکینزي ایزن، د نړیوال قانون د خاموشه پراختیا (2019) 30 (3) د نړیوال قانون اروپایی ژورنال 779, 781.

36 [Völkerstrafgesetzbuch د نړیوال قانون پر وړاندې د جرمونو کوډ] (آلمان) (‘VStGB’) §§ 6, 7, 8-12‘).

37 لوډې موریس، ’ولې جرمني د نړۍ د جرمونو په اړه د محاکمې لپاره د تګ ځای ګرځېدلی‘، واشنګټن پوسټ (آنلاین، 6 مارچ 2021)<https://www.washingtonpost.com/world/europe/germany-war-crimes-justice /2021/03 /05/b45372f4-7b78-11eb-8c5e-32e47b42b51b_story.html>.

38 مخکې ذکر شوې سرچینه

1.2.1 د وخت په تېرېدو سره په نړیوالو جرمونو کې زیاتوالی

په افغانستان کې د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت د ارزښت یو مهم لامل په دغه هېواد کې د بې شمېره جنایتونو ترسره کېدل دي. دا جرمونه د ډېرې اندیښنې وړ دي ځکه چې د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت د اصولو له پلوه د نړیوالو جرمونو په کټګورۍ کې راځي. د دغو ځانګړو جرمونو په اړه په دوهمه برخه کې مفصل بحث او څېړنه شوې ده.

له تېرو ۴۳ کلونو راهیسې افغانستان په یو لړ نیابتي جګړو کې راګیر دی چې لوی نړیوال او سیمه‌ییز قدرتونه پکې ښکېل ګڼل کېږي. د داخلي ناکراریو ریښې او جرړې د ۱۹۷۰م کال پېښنو ته ورګرځي چې له امله یې د افغانستان پخواني پادشاه اعلی حضرت محمد ظاهر شاه واکمني راوپرځېده.[39] ورپسې په ۱۹۷۹م کال کې پخواني شوروي اتحاد په افغانستان کې د ملي کمونستي ګوندونو د رامنځته کېدو په غبرګون کې مداخله وکړه او دا د یوې اوږدې او ویجاړونکې جګړې لامل شوه. شوروي ځواکونه بالاخره لس کاله وروسته له افغانستان څخه پر شا شول.[40] ددغې لس کلنې جګړې په پایله کې، ۸۷۰ زره افغانانو خپل ژوند بایلود او درې میلیونه نور ټپیان او معیوب شول. د شوروي اتحاد لخوا ړندو او غیرمسؤلانه بمباریو دردناکې پایلې درلودې چې په فاریاب ولایت کې په یوه ورځ کې د 1000 ملکي وګړو وژل کېدل یې یوه روښانه بېلګه ده.[41]

طالبانو له ۱۹۹۶م کال څخه تر ۲۰۰۱م کال پورې پر کابل ولکه درلوده. البته، د ۱۹۹۷م کال څخه د دوی د واکمنۍ تر پایه پورې د افغانستان پر ۹۰ سلنه خاوري دغې ډلې تسلط درلود.[42] طالبانو د واکمنۍ پر مهال هڅه کوله ښځې او نجونې له ټولنیز ژوند څخه بې برخې کړي. د دوی په واکمنۍ کې نجونې له تعلیم او پوهې محرومې وې. همدا راز، ښځو د کار کولو حق نه درلود او نه یې شوای کولای له خپلو کورونو څخه بې له محرمه ووځي.[43] هغه خلک چې طالبانو ته یې د ظالمانو او مجرمينو په سترګه کتل، په سټېډیمونه او لوبغالو کې په قتل رسېدل او عام خلک دې ته اړ ایستل کېدل ترڅو یې ننداره وکړي.[44] ډېرې توکمیزې ډلې شکنجه کېدلې او د هزاره قوم د توکمیزې تصفیې او له منځه وړلو هڅې روانې وې.[45] په ۱۹۹۸م کال کې د طالبانو لخوا د بلخ ولایت په مزارشریف کې په زرګونه هزاره وګړي په ډله‌ییز ډول ووژل شول؛ داسې شواهد شته چې طالبانو د مزارشریف په کوڅو کې هزاره ماشومان هم په ډله‌ییز ډول سره په قتل رسولي وو.[46]

39 هیومن رایټس واچ، ’د افغانستان په اړه پس منظر: د جګړې تاریخ‘ (ویب پاڼه)<https://www.hrw.org /legacy/backgrounder/asia/afghan-bck1023.pdf>.

40 ایشلي جکسن، د جګړې لګښت: د افغان جګړې تجربې، ۲۰۰۹-۱۹۷۸ (رپورټ، ۱ نومبر ۲۰۰۹)<https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/8 afghanistan-the-cost-of-war_14.pdf>.

41 مخکې ذکر شوې سرچینه

42 نسرین غفران، ’طالبان او په افغانستان کې د کورنۍ جګړې ښکیلتیا‘ (2001) 41 (3) اسیایي سروې 462, 463. د افغانستان تاریخي شرایط چې د طالبانو رامینځته کول او اوسنۍ وضعیت یې چې ددغې رسالې په دویمه برخه کې په تفصیل سره پرې بحث شوی دی.

43 جکسن (۴۱) ۱۱.

44 مخکې ذکر شوې سرچینه

45 مخکې ذکر شوې سرچینه.

46 میګ کریمر، ’په افغانستان کې ډله ییزه وژنه: د جګړې څلوېښت کاله‘، د نړیوال سیاست انستیټیوت (مقاله، 18 دسمبر 2020)<https://www.iwp.edu/articles/2020/12/18/ mass-murder-in-afghanistan-40-years-of-conflict />.

د ۲۰۰۱م کال د نومبر میاشتې د ۱۱ نېټې تر برید وروسته، د امریکا متحده ایالتونو پر افغانستان یرغل وکړ.په افغانستان کې د ملګرو ملتونو د مرستندویه پلاوي (یوناما) له قوله ددغې جګړې له امله په افغانستان کې لږ تر لږه سل زره خلک مړه او یا هم ټپیان شول.[47]

د ۲۰۲۱م کال د اګست په میاشت کې کله چې د امریکا متحده ایالاتو وسلوال ځواکونه له افغانستان څخه ووتل، طالبان سمدلاسه پلازمېنې کابل ته ننوتل او د کابل کنټرول یې په لاس کې واخیست او بیا یې په ډېر لږ وخت کې پر ټول افغانستان خپله ولکه ټینګه کړه. د ۲۰۲۱م کال د طالبانو د بیا واکمنېدو له پیل څخه د ۲۰۲۳م کال د جون تر میاشتې پورې، په افغانستان کې د ملګرو ملتونو مرستندویه پلاوي (یوناما) خبر ورکړ چې په دې هېواد کې د لاسي جوړو شوو بمونو (‘IEDs’) له کبله لږ تر لږه ۱۰۰۰ ملکي وګړو خپل ژوند بایللی او په زرګونه نور د همدا ډول حملو له کبله ټپیان شوي دي.[48] طالبان په سیستماتیک ډول سره ښځې او نجونې، لږکي او د حقوق بشر مدافعین په نښه کوي.[49] که څه هم طالبانو د عمومي بخښنې اعلان کړی دی، خو په افغانستان کې د ملګرو ملتونو د مرستندویه پلاوي (یوناما) موندنې ښیي چې طالبانو اوس هم تاوتریخوالي ته دوام ورکړی دی. واک ته د طالبانو تر بیا ځلي رسېدو وروسته، یوناما د دې ډلې له لوري ۱۶۰ له قانونه بهر وژنې، ۱۷۸ خپلسرې نیونې، ۲۳ غیرقانوني نیونې او د شکنجې او بدرفتارۍ ۵۶ موردونه ثبت کړي دي.[50] دغو موندنو ته په کتو سره دا په ډاګه کېږي چې د نړیوالو جرمونو دا لړۍ لا هم دوام لري.

1.2.2 په افغانستان دننه د حساب ورکوونې نشتوالی

په افغانستان کې د نړیوال قضایي صلاحیت یا (UJ) د ارزښت دویم لامل، په دغه هېواد کې د نړیوالو جرمونو په اړه د حساب ورکولو د نشتوالی دوام دی او تر هغه چې طالبان په واک کې وي، ددغه حالت د بدلون هیڅ امکان نشته.

د شخړو په بېلابېلو دورو کې د سولې د ټینګښت هڅو پایله ورنه کړه چې په ترڅ کې یې انتقالي عدالت پلې شي (پر دې موضوع د دویمې برخې په ۲ دویم څېرکي کې په مفصل شکل سره بحث شوی).[51]

47 مخکې ذکر شوې سرچینه.

48 یوناما، ‘یوناما راپور ورکړی چې د تعبیه شویو چاودیدونکو توکو له امله په ملکي افغانانو باندې درانه زیانونه ثبت شوي’ (مطبوعاتي اعلامیه، د جون 27، 2023)<https://unama.unmissions.org/sites/default/files/27_june_2023_-_unama_report_records_heavy_toll_on _afghan_civilians_by_ied_attacks_english.pdf>.

49 ’په خطر کې نفوس: افغانستان‘، د ساتنې لپاره د مسؤلیت نړیوال مرکز (ویب پاڼه، 1 سپټمبر 2022)<https://www.globalr2p.org/countries/afghanistan/>.

50 ”ملګرو ملتونو په افغانستان کې د طالبانو له واکمنۍ راهیسې د بشري حقونو په اړه راپور خپور کړ“، یوناما (ویب پاڼه، 20 جولای 2022)<https://unama.unmissions.org/un-releases-report-human-rights -afghanistan-taliban-takeover>.

51 احسان قانع، ”په هوا کې سوله، خو عدالت چیرته دی؟ د انتقالي عدالت د راوستلو هڅې“، د افغانستان د تحلیلګرانو شبکه (څېړنیزه پاڼه، د فبروري ۲۸، ۲۰۱۹).<https://www.afghanistan-analysts.org/ wp-admin/admin-ajax.php>.

- **د جینیوا تړون** د ۱۹۸۸م کال د اپریل په ۱۴ نېټه د افغانستان، پاکستان، متحده ایالاتو او شوروي اتحاد تر منځ لاسلیک شو چې (د نورو موضوعاتو تر څنګ) یې له افغانستان څخه د شوروي ځواکونو د وتلو مهالویش ټاکلی و.[52] لېکن، مجاهدین (هغه مقاومتي ډله چې وروسته ورڅخه د طالبانو تحریک رامنځ ته شو) د هوکړې برخه نه و؛ کله چې مرستې ورباندې بندې شوې، دوی جګړې ته دوام ورکړ.[53] دا تړون د یو معنا داره انتقالي عدالت ته د رسیدو پر ځای د شوروي اتحاد د وتلو لپاره یوازې د "ډیپلوماتیک پوښ" کار ترسره کړ.[54]

- **د بن (کنفرانس) پروسه** چې په ۲۰۰۱م کال کې د ملګرو ملتونو لهخوا تنظیم شوې وه، د یو داسې بهیر په توګه رامنځته شوه چې پهخپله افغانانو یې مشري کوله تر څو د سپټمبر د یوولسمې تر بریدونو وروسته د امریکا د پوځي اقداماتو په تعقیب د افغانستان د راتلوونکي حکومت تګلاره جوړه کړي.[55] بیا هم، په ټوله پروسه کې، د اوږدمهاله انتقالي عدالت د ټینګښت پر ځای،[56] تمرکز پر سمدستي ثبات و، ځکه چې انتقالي حکومت دا خطر نشواى قبلولاى.[57]

- **د دوحې تړون چې د** ۲۰۲۰م کال د فبرورۍ په ۲۹مه نېټه د امریکا او طالبانو ترمنځ لاسلیک شو، د ۲۰۲۱م کال ترپایه له افغانستانه د امریکایي پوځیانو د وتلو یوه هوکړه وه[58] او افغان حکومت په دې خبرو کې هیڅ برخه نه درلوده[59] او ورسره امریکا هم د خپلو ځواکونو د ویستلو په بدل کې هېڅ کومه د پام وړ لاسته راوړنه نه درلوده.[60] د دغه تړون په نتیجه کې، د موافقتنامې لاسلیک د انتقالي عدالت د پلي کولو لپاره شونتیا ختمه کړه او بالاخره یې طالبانو ته لاره هواره کړه چې د بهرنیو ځواکونو له وتلو وروسته ژر تر ژره په افغانستان کې واک ترلاسه کړي.

په افغانستان کې دننه له ۲۰۰۴م کال وروسته د طالبانو او نورو ډلو ټپلو له لورې د ترسره شوو جرایمو په څېړلو او محاکمه کولو کې د تېرو حکومتونو او ادارو لهخوا د اغېزناکو اقداماتو په ترسره کولو کې پاتې راتلل او ناکامیدل، د حساب ورکونې د نشتوالي یوه روښانه بېلګه ده. په افغانستان کې د احتساب یا حساب ورکوونې لپاره هڅې تل له مقاومت او غبرګون سره مخ شوې دي. د بېلګې په توګه، تېرو حکومتونو په پرله پسې ډول د شخړې د نقشې راپور د خپرېدو مخه نیوله چې د افغان ولس کړاو یې مستنداوه او موخه یې له جګړې څخه د ژغورل شوو او قربانیانو درناوی و.[61] د یادونې وړ ده چې افغان ولسمشرانو د تیرو جرمونو یا هم له بشري حقونو څخه د سرغړونو لپاره د حساب ورکونې له واضح چوکاټ پرته[62] د طالبانو ډېری هغه مشهور مجرمین بښلي او له زندانونو څخه یې خوشې کړي دي چې په ملکي وژنو تورن وو.[63] تېر حکومت د محاکمې پرځای په 2007م کال کې یو قانون تصویب کړ چې د 2001م کال څخه مخکې ترسره شوي ټول جرمونه پکې معاف شوې دي.[64]

1.2.3 په نړېواله کچه سوکه (سست) پرمختګ

درېیم لامل، په نړیواله کچه د احتساب پروسه د ډېری خنډونو له امله سوکه او له خنډ سره مخ ده.

د جرمونو نړېواله محکمه (ICC) د جدي جرمونو لکه نسل وژنې، د بشریت ضد جرمونو، جنګي جرمونو او په دې وروستیو کې د ظلم او زور د محاکمه کولو لپاره رامینځته شوې ده. لېکن، دا محکمه د حساب ورکوونې په برخه کې ډېره اغېزناکه نهده ثابته شوې.[65] د دغه لارښود د لیکلو تر مهاله، ۱۲۳ دولتونه د نړېوالې محکمې د روم قانون (Rome Statue) غړیتوب لري. Rome Statue هغه سند دی چې د جرمونو نړېوالې محکمې بنسټ جوړوي. له همدې کبله یادو غړو هېوادونو د جرمونو نړېوالې محکمې قضایي صلاحیت ددغو سترو جرمونو د محاکمې په برخه کې منلی دی.[66] د جرمونو نړېوالې محکمې په اړه مفصل معلومات ددې لارښود په دویم څپرکي کې وړاندې شوي دي.

52 متیو فیلډن او جوناتن ګوډ هانډ، 'د طالبانو هاخوا؟ د افغانستان شخړه او د ملګرو ملتونو د سولې ټینګښت (2001) 1(3) شخړه، امنیت او پراختیا 5, 8.

53 فاطمه ایوب او سرى کووو، "د کورس حق؟ بشردوستانه مداخله، د تروریزم پر وړاندې جګړه، او د افغانستان راتلونکی،" (2008) 84 (8) نړیوالې چارې 641، 643.

54 فیلډن او ګوډ هینډ (17 (n 54 د روبین آر بارنیټ په حواله، 'افغانستان: دوامداره بحران د ملګرو ملتونو سیستم ننګوي'، د هیواد مقالې لیکي، اګست 1998.

55 ایوب او کووى (ن 55) 649.

56 Ibid 650.

57 قانع (4 (n 53.

58 سارا دادوچ او نور، "امریکا له طالبانو سره د سولې تړون لاسلیک کړ، له افغانستان څخه د امریکایي ځواکونو د بشپړ وتلو سره موافقه وکړه،" واشنګټن پوسټ (آنلاین، د فبروري 29، 2020). <https://www.washingtonpost.com/world/ asia_pacific/afghanistan-us-taliban-peace-deal-signing/2020/02/29/b952fb04-5a67-11ea-8efd-0f904bdd8057_story.html>.

59 لیزا کورتیس، 'څنګه د دوحې تړون په افغانستان کې د متحده ایالاتو ناکامي تضمینوي'، هوور انسټیټیوټ، د سټینفورډ پوهنتون (مقاله، 2 نومبر 2021) 3<https://www.hoover.org/research/how-doha- agreement-guaranteed -us-failure-afghanistan>.

60 Ibid 2–5. مخکې ذکر شوې سرچینه 5

61 پاټریشیا ګوسمن، په افغانستان کې اسناد او انتقالي عدالت (ځانګړی راپور، د ۲۰۱۳ کال د سپتمبر ۱) <https://www.usip.org/sites/default/files/SR337.pdf>. د راپور د څارنې کمېشنر (د افغانستان د ولسمشر یو څرګند نیوکه کوونکی) د راپور له بشپړیدو یو نیم کال وروسته خپله موده تمدید نه کړه، او راپور هیڅکله پای ته نه و رسیدلی.

62 احمد نادر نادري: سوله که عدالت؟ په افغانستان کې انتقالي عدالت (2007) 1(1) د انتقالي عدالت نړیواله ژورنال 173, 173; پروېز بسمل، 'په افغانستان کې د انتقالي عدالت لاره' (2020) 37(2) د فلوریډا پوهنتون پریس 240, 1-250.

63 مهدي جې حکیمي، 'د نړیوالې جنایي محکمې افغان ستونزه: بشپړتیا او په افغانستان کې د عدالت لپاره لټون' (2022) 60 (2) د انتقالي قانون د کولمبیا ژورنال 315، 353.

64 پروېز بسمل، 'په افغانستان کې د انتقالي عدالت لاره' (2020) 37(2) د فلوریډا پوهنتون پریس 240, 250 په حواله 'افغانستان: د بښنې قانون لغوه کول'، د بشري حقونو د څار اداره (آنلاین، د مارچ 10، 2010) <https:// hrw.org/news/2010/03/10/afghanistan-repeal-amnesty-law>.

65 د روم قانون (5 (9 n ماده.

66 'د روم په قانون کې د دولتونو اړخونه'، د جرمونو نړیواله محکمه (ویب پاڼه، د مى په 15 2023 ته رسیدلی)<asp.icc-cpi.int/states-parties>.

د جرمونو نړیواله محکمه (ICC) د تحقیقاتو په ترسره کولو کې د سستۍ او اوږد وخت اخیستنې له امله له نیوکو سره مخ شوې ده. [67] دا محکمه داسې سرچینې نه لري چې تورن افراد محکمې ته حاضر کړي؛ د جرمونو نړیواله محکمه نه خپل پولیس لري او نه هم کومه داسې وسیله لري چې د هغې پواسطه دولتونه دې ته اړ باسي ترڅو مطلوب (تورن) اشخاص محکمې ته حاضر کړي او یا هم په دې برخه کې ورسره مرسته وکړي. [68] د بیلګې په توګه، په ۲۰۰۹م کال کې د جرمونو نړیوالې محکمې د څارنوالۍ له لوري د سوډان د جمهور رییس عمرالبشیر د نیولو حکم صادر شو چې دا حکم د ۱۹ هیوادونو لهخوا چې ۹ هیوادونه یې دروم د قانون (Rome Statue) لاسلیک کوونکي هم وو، له پامه وغورځول شو. [69]

وروسته له هغې چې په ۲۰۱۷م کال کې د هغو جرایمو او جنایتونو د پلټلو او څیړلو په اړه چې په افغانستان کې له ۲۰۰۳م کال راهیسې ترسره شوي، غوښتنه وشوه؛ د ۲۰۲۰م کال د مارچ په میاشت کې د جرمونو د نړیوالې محکمې څرنوالی پریکړه وکړه څو د هغو جنګي جرمونو او د بشریت ضد جرمونو په اړه څېړنه وکړي چې په افغانستان کې په تیرو کابو ۲۰ کلونو کې ترسره شوي دي. [70] لیکن، دا څیړنې تر اوسه د ځینو ځنډونو او خنډونو له امله جریان لري او بشپړې شوې نه دي. د ۲۰۲۰م کال د مارچ میاشتې په ۲۶ نیټه، افغان دولت له دې امله دا څیړنې وځنډولې چې د همدغو مسئلو په اړه داخلي څیړنې جریان لري. که څه هم طالبانو د څیړنو ترسره کولو سره مخالفت ښودلی دی، خو د ۲۰۲۲م کال د اکتوبر په ۳۱ مې نیټې د جرمونو نړیوالې محکمې څرنوالۍ ته صلاحیت ورکړ ترڅو خپلو څیړنو ته دوام ورکړي. [71] د څیړنو د بېلابېلو اړخونو او شته ننګونو په اړه ددې لارښود د لومړي برخې په ۷ څپرکي کې مفصل معلومات وړاندې شوي دي. په هر حال، حتی پورتنۍ لنډیز هم په نړیواله کچه د رواڼو هڅو د بشپړولو لپاره د اضافي لارو چارو لکه UJ یا نړیوال صلاحیت په پام کې نیولو ارزښت په ګوته کوي.

لنډیز:

- نړیوال قضایي صلاحیت یا Universal Jurisdictionیو داسې اصل دی چې دولتونو ته اجازه ورکوي څو په خپنو بین المللي جرمونو د تورنو اشخاصو په اړه - پرته له دې چې د تورن شخص د ملیت او یا هم د ژغورل شوو یا قرباني شویو ملیت او د جرم د ترسره کیدو ځای په پام کې ونیسي- احتساب ته دوام ورکړي.
- دا لارښود د نسل وژنې پر جنایتونو، پر بشریت ضد جرمونو او جنګي جرمونو او جنایتونو متمرکز دی څکه نړیوال صلاحیت په عمومي ډول د همدې ډول جرمونو په تړاو پیژندل کیږي. همدا راز، دا هغه جرمونه دي چې د افغانستان په شرایطو کې معمولاً ترسره کیږي.
- نړیوال صلاحیت له ډیر پخوا موجود دی او په مختلفو شرایطو کې - د سمندري غلا د له منځه وړلو څخه نیولې د دویمې نړیوالې جګړې وحشتونو ته د غبرګون تر ښودلو پورې- د کارونې اوږد تاریخ لري.
- په وروستیو کلونو کې، د نړیوال قضاوت (UJ) په پراخېدو کې د پام وړ زیاتوالی راغلی. نه یوازې د هغو هیوادونو شمیر زیات شوی چې د نړیوال قضایي صلاحیت چوکاټونه لري او له امله یې قضیې تعقیبیږي بلکې د نړیوال قضایي صلاحیت د اصولو له مخې قضیې په عملي توګه تطبیقیږي.
- خو بیا هم، په افغانستان کې د جرمونو په اړه له نړیوال قضایي صلاحیت (Universal Juridiction) سره محدود شمیر قضیې دي او په هیڅ قضیه کې د طالبانو غړي شامل نه دي.
- افغانستان کولی شي د احتساب غوښتنې لپاره د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ)څخه د یو میکانیزم په توګه ګټه پورته کړي. په ځانګړې توګه د طالبانو د واکمنۍ پر مهال په کور دننه د حساب ورکوونې په تړاو ناهیلی او همدارنګه د جرمونو په نړیواله محکمه (ICC)کې د تحقیقاتو سوکه پرمختګ ته په پام سره دا چاره خورا مهمه ده.

---

67 الیزابیت ویلیمشورسټ، 'د جرمونو نړیواله محکمه پیاوړې کړئ'، چتام هاوس (تبصره، 12 جون 2019)<https://www.chathamhouse.org/2019/06/strengthen-international-criminal-court>.

68 فرانک وانګ، 'په ICCانتقادونه او نیمګړتیاوې یې'، حساب ته لاسرسی (ویب پاڼه، 26 سپټمبر 2019)<https://accessaccountability.org/index.php/2019/09/26/criticisms-and-shortcomings-of-the-icc/>.

69 مخکې ذکر شوې سرچینه

70 'افغانستان'، د جرمونو نړیواله محکمه (ویب پاڼه، 5 مارچ 2020)<https://www.icc-cpi.int/afghanistan>.

71 د جرمونو نړیواله محکمه (مطبوعاتي اعلامیه، د ۲۰۲۲ کال د اکتوبر ۳۱)<https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-authorise-prosecution-resume-investigation-afghanistan>.

لومړۍ برخه

نړیوال صلاحیت ته عمومي بیاکتنه

دویم څپرکی

II

د نړیوال قضايي صلاحیت حقوقي بنسټونه

وروسته تر هغه چې په لومړي څپرکي کې مو نړیوال قضايي صلاحيت (Universal Jurisdiction) معرفي کړ او د افغانستان په شرايطو کې مو د UJ د اړوندتوب او ارزښت په اړه معلومات وړاندې کړل، په دویم څپرکي کې غواړو د نړیوال قضايي صلاحيت د حقوقي بنستونو په اړه بحث وکړو چې د هغو له مخې UJ کولی شي ځينې مشخص نړيوال جرمونه چې د يوه هيواد له پولو څخه بهر ترسره شوي وي او همدا راز د دغو جرمونو له امله د همدغه هيواد هيڅ کوم اوسيدونکي ته زيان هم نه وي رسيدلی، محاکمه کړي. په دې برخه کې به موږ ځينو پوښتنو ته ځوابونه وړاندې کړو. د بيلګې په توګه، کله چې يو دولت دا اصل د بل دولت پر يو شخص يا اشخاصو د احتساب غوښتنې لپاره پلي کوي، پلي کونکی دولت کوم دليلونه يا توجيهات وړاندې کوي؟ دا اصل ولې منځ ته راغلی؟ او د دغو پوښتنو په څير ګڼ شمير نورو پوښتنو ته به هم په دې څپرکي کې ځوابونه وړاندې شي.

دويم څپرکی په نړيوال قانون کې د صلاحيت د اساسي اصولو د چوکاټ په تشريح کولو سره پيلېږي. دغه څپرکی همدارنګه د نړيوال قضايي صلاحيت د حقوقي مفاهيمو، توجيهاتو يا دليلونو او د نړيوال قضايي صلاحيت د کټګوريو په اړه وضاحت وړاندې کوي. دغه راز، دغه څپرکی هغه جرمونه مشخصوي چې د هغو د محاکمې لپاره نړيوال قضايي صلاحيت د نړيوالو اسنادو او طرزالعملونو په پام کې نيولو سره، کارول کيدی شي. د څپرکي په پای کې به د آمره قوانينو (jus cogens) په اړه معلومات وړاندې شي. آمره قوانين يا jus cogens په دې معنا دي چې ځينې نړيوال جرمونه په نړيوال سيستم کې د چلند له لوړو معيارونو څخه سرغړونه ګڼل کيږي.

دی ته په کتو سره چې په دې څپرکي کې د نړيوال قضايي صلاحيت اړوندو قوانينو په اړه بحث کيږي، د څپرکي منځپانګه ځينې حقوقي اصطلاحات لري چې ممکن لوستونکو ته پرې پوهيدل يو څه ستونزمن وي. له همدې کبله، په دې لاربنود کې د امکان تر بريده د حقوقي اصطلاحاتو او پيچلو اصولو د تشريح په برخه کې هڅه شوې څودغه سند د ټولو لوستونکو لپاره د ګټې اخيستلو وړ وګرځي.

لړلیک

2.1 حقوقي چوکاټ | 36

2.1.1 د جرمونو په نړیوال قانون کې صلاحیت ته عمومي کتنه | 36

2.1.2 د جرمونو د تجويزي صلاحيت منل شوي اساسات | 36

2.2 توجيهات، سرچينې او محدوده | 36

2.2.1 دولتونه څنګه کولی شي نړيوال قضايي صلاحيت توجيه کړي؟ | 36

2.2.2 د نړيوال قضايي صلاحيت حقوقي سرچينې | 37

2.2.3 د نړیوال صلاحیت محدوده | 39

3.2 نړيوال قضايي صلاحيت او آمره نورمونه (Jus Cogens) | 39

2.3.1 د آمره نورمونو يا Jus Cogens معنا | 39

2.3.2 د جس ګاګنس (آمره نورمونو) حقوقي سرچينې | 40

2.1 حقوقي چوکاټ

2.1.1 د جرمونو په نړیوال قانون کې صلاحیت ته عمومي کتنه

صلاحیت د یوه دولت هغه واک ته وایي چې له مخې یې هغه کولی شي چلندونه کنټرول کړي (د بېلګې په توګه ایا یو دولت د خپلو قوانینو د نافذولو قدرت لري او که نه). دا پوښتنه ځوابول چې یو دولت په کومو برخو کې او څومره صلاحیت لري، د بین المللي قانون له مخې یو ستونزمن کار دی. د بېلګې په توګه: آیا د برونډای دولت ددې صلاحیت لري چې په بلجیم کې د غلا په اړه قانون جوړ کړي؟ که چېرې دوی د دې صلاحیت درلودلای: آیا دوی به د دې قدرت درلودلای که یو شخص چې په بلجیم کې غلا کړې وي ونیسي، د قانون منګولو ته یې وسپاري او محاکمه یې کړي؟

صلاحیت درې اړخونه لري، چې په لاندې ډول دي:

- تجویزي صلاحیت: دا هغه صلاحیت دی چې له مخې یې یو دولت کولی شي قوانین جوړ کړي. [1]
- نافذوي صلاحیت: دا هغه صلاحیت ته ویل کېږي چې له مخې یې دولت کولی شي خپل جوړ شوي قوانین نافذ کړي. د بېلګې په توګه د پولیسو پرمټ د یو شخص نیول یا بندي کول. [2]
- قضایي صلاحیت: دا هغه صلاحیت دی چې له مخې یې یو دولت د دې واک لري څو د حقوقي اجرأتو او پرېکړو په اړه پرېکړه وکړي. [3]

2.1.2 د جرمونو د تجویزي صلاحیت منل شوي اساسات

یو دولت یوازې د هغو سیمو او خلکو لپاره کولی شي قوانین جوړ کړي چې پر هغوی تجویزي صلاحیت ولري. د قانون جوړولو لپاره یو شمیر اساسات شته چې په لاندې ډول سره دي:

- ځمکنی بشپړتیا/ارضي تمامیت (Territoriality): یو دولت د خپل قلمرو په هره برخه کې د ټولو ترسره شو کړنو لپاره تجویزي صلاحیت لري. [4] دا د صلاحیت له خورا اړینو او لومړنیو اساساتو څخه دی. [5]
- ملیت: یو دولت د خپلو اتباعو په حق کې تجویزي صلاحیت لري. دا صلاحیت غیرمتنازع فیه دی او له ټولو کړنو سره تړاو لري. [6]
- غیرفعال شخصیت: ځینې دولتونه ادعا کوي چې د هغو جرمونو په تړاو تجویزي صلاحیت لري چې ژغورل شوی قرباني یې د دوی وګړی وي. دا اساس متنازع (جنجالي) دی مګر دا د بېلابېلو هېوادونو په قوانینو کې منعکس شوی دی. [7]
- حفاظتي صلاحیت: یو دولت پر هغو کړنو تجویزي صلاحیت لري چې د یوه هېواد ملي ګټو ته ورڅخه خطر احساسیږي، لکه د ملي امنیت په برخه کې صلاحیت. [8]
- نړیوالتوب: نړیوال قضایي صلاحیت د تجویزي صلاحیت یو ډول دی. یو دولت له خپلو پولو څخه بهر د هغو جرمونو په اړه تجویزي صلاحیت لري چې د خارجي اتباعو له لوري په نورو خارجي اتباعو باندې په یوه بهرني هېواد کې ترسره شوي وي. دا په ځانګړي ډول هغه وخت ممکن دی کله چې نور اساسات د پلي کولو وړ نه وي.

نړیوال قضایي صلاحیت (Universal Jurisdiction)د یو قانوني چوکاټ په توګه کار کوي څو دولتونو ته واک ورکړي چې په بهر کې د ترسره کېدونکو ځانګړو جرمونو د مخنیوي لپاره قوانین رامینځته کړي. باید په یاد ولرئ، پەداسې حال کې چې دولتونه کولی شي د نړیوال صلاحیت تر چتر لاندې قوانین پلي کړي، دوی په دغو جرمونو پورې اړوند قانوني مسألو پلي کولو یا حل کولو واک نه‌لري. لیکن، که چیرې یو شخص په یوه بهرني هیواد کې یو نړیوال جرم ترسره کړي او بیا داسې هیواد ته ننوځي چې د UJ پر بنسټ قوانین لري؛ هغه هیواد کولی شي تورن شخص محاکمه کړي، ځکه چې د بل هیواد خاورې ته د ننوتلو سره، د هغه هیواد حکومت د قانون د پلي کولو او قانوني چلند واک لري.

2.2 توجیهات، سرچینې او محدوده

2.2.1 دولتونه څنګه کولی شي نړیوال قضایي صلاحیت توجیه کړي؟

نړیوال قضایي صلاحیت (Universal Jurisdiction) څخه په عمومي ډول داسې استنباط کېږي چې دا صلاحیت هر دولت ته د قانوني تعقیب اجازه ورکوي که څه هم د دولت، جرم، تورن شخص یا قرباني ترمنځ کومه مستقیمه اړیکه نه وي. [9] که څه هم د نړیوال صلاحیت د تشریح لپاره ډېر کتابونه او سرچینې خپرې شوې، [10] خو بیا هم دا د یو پیچلي او جنجالي

1 راجر اوکیف، نړیوال جرمي قانون (د اکسفورډ پوهنتون پریس، لومړی نسخه، 2015) 4. یادونه، دا ځینې وختونه د ”مقننه“ صلاحیت په نوم هم یادیږي.

2 د 5-4 په څېر. یادونه، دا صالحیت کله ناکله د ”اجرایوي“ صالحیت په توګه پیژندل کیږي.

3 4. په څېر؛ په یاد ولرئ چې دا واک ځینې وختونه ”قضایي“ یا ”اجازوي“ په نومونو هم بلل کیږي.

4 د 10-9 په څېر. دا د یو دولت داخلي اوبو، سیمه ایز بحر او هوایی ډګر ته غزیدلی. په الوتکه یا کښتۍ کې ترسره شوي عملونه ممکن د سوی جنریس اصول لاندې راشي: په 15-14 کې.

5 د ۹ په څېر

6 د ۱۱ په څېر؛ یادونه، دا اصول ځینې وختونه ”فعال شخصیت“ بلل کیږي. دا ممکن د دولت عادي اوسیدونکو ته هم پلي شي: په 17-16 کې. یو دولت په غیر اتباعو باندې هم واک لري چې د سوی جنریس اصولو له لارې په خپلو وسله والو ځواکونو کې خدمت وکړي، حتی کله چې دوی په بهرنۍ خاوره کې خدمت کوي: د 15 په عمر کې.

7 د 11 اپریل 2000 (کانګو او بلجیم) د نیولو حکم (قضاوت) [2002] د ICJ استازی 2001 (د قاضیانو هیګینس، کوجمان او بورګینتال ګډ جلا نظر) 76-7، [47].

8 O’Keefe (n 2) 12. دا اصول ممکن د تروریستي جرمونو لپاره وغځول شي چې د نورو هیوادونو امنیت تهدیدوي.

9 Kenneth C. Randall، ”د نړیوال قانون له مخې نړیوال قضاوت،“ [1988] 66 د ټیکساس قانون بیاکتنه 785، 785. په هرصورت، د نړیوال قضاوت کوم نړیوال منل شوی تعریف شتون نلري: میتیو ګارروډ، “د تړون یا اضافي مسؤلیتونو ترمنځ د مغشوش شوي اړیکو خلاصول. د حبري قضیې په رڼا کې محاکمه او نړیوال قضاوت،” (2018) 59 (1) د هارورډ نړیوال قانون ژورنال 125، 131.

10 مونیک کورمیر، د غیر دولتي ګوندونو د اتباعو په اړه د نړیوالې جنایي محکمې قضاوت (د کیمبرج پوهنتون پریس، 2020) 161.

قانوني اصل په حيث پاتي دی.[11] د يادونې وړ ده چې د نړيوال قضايي صلاحيت د قانوني اعتبار داسې يوه توجيه يا دليل نشته چې ټول پرې يوه خوله وي.[12]

نړيوال صلاحيت د قوانينو او معاهدو له لارې کولی شي واک ترلاسه کړي (د معلوماتو لپاره ۲.۲.۲ برخه وګورئ)؛ لېکن، د واک ترلاسه کولو لپاره بايد پراخ توجيهات وي.[13] د نړيوال صلاحيت يا UJ د توجيه لپاره لاندې دوې مهمې تګلارې يا ميتودونه وړانديز شوي دي.[14]

د نړيوال صلاحيت لپاره بالقوه توجيهات

بشريت: د هغو جرمونو لپاره نړيوال صلاحيت توجيه کولی شو چې بشريت ته خطر متوجه کوي. د نړيوال صلاحيت په اړه داسې انګېرل کېږي چې دا صلاحيت نړيواله ټولنه ژغوري.[15] د اډولف ايچمن په محاکمه کې، د اسراييلو سترې محکمې په ځرګنده توګه نړيوال صلاحيت ته اجازه ورکړه ځکه ترسره شوو جرمونو ټول بشريت اغېزمن کړی و او د ټولو ملتونو ضمير ته يې ټکان ورکړی و.[16] د نړيوال قضاوت ډېری اوسنی محاکمې د دغې فيصلې پر بنسټ توجيه کېږي.[17]

قربانيان او ژغورل شوي وګړي: نړيوال صلاحيت پر دې اساس هم توجيه کولی شوچې قربانيانو او ژغورل شو وګړو ته انصاف ورکړي.[18] د نړيوال قضايي صلاحيت محاکمې ډېری وخت د قربانيانو او د ژغورل شو وګړو د ډلو د فشار په ځواب کې پيلېږي،[19] ځکه چې د مرتکبينو احتساب د انتقالي عدالت يوه مهمه برخه ده. يو راپور، چې د نړيوال قضاوت کارولو د ملاتړ لاملونه په ګوته کوي، د ژغورل شو وګړو او قربانيانو زيانمنتيا او هغه خطر په ګوته کوي چې له UJ پرته به هيڅ عمل تعقيب نه‌شي.[20] لېکن، له بده مرغه داسې ښکاري چې اوسني قانوني چوکاټونه چې د کله د UJ پر تطبيق غور کوي نو د ژغورل شويو قربانيانو ګټې له پامه غورځوي.[21]

2.2.2 د نړيوال صلاحيت لپاره حقوقي سرچينې

هغه حقوقي سرچينې چې نړيوال قضايي صلاحيت ته اجازه ورکوي، دا دي:

- عرفي نړيوال قانون (CIL)؛
- معاهدې، او
- د نورو دولتونو لخوا ټاکل شوی پلاوی[22]

الف. نړيوال عرفي قانون

نړيوال عرفي قانون د نړيوال قانون يوه برخه ګڼل کېږي چې مأخذ يې د دولتونو دودونه او عرفونه او «opinio juris» »يا د حقوق پوهانو اجماع ده؛ دا د دوی موضوعي باور دی چې په قانوني توګه د دې طرزالعملونو يا دودونو تعقيب او پيروي ته اړتيا لري.[23] د نړيوال عرفي قانون له مخې يو شمېر جدي کړنې لکه نسل وژنه، د بشريت ضد جرمونه او جنګي جرمونه له قانون څخه د سرغړونې په توګه پېژندل کېږي.[24] دغه موارد ټول پرته له دې چې د جرم د ارتکاب ځای، تورن شخص او يا هم د جرم اغېزمن کس په پام کې ونيسي، د نړيوال عرفي قانون له مخې جرم ګڼل کېږي.[25]

ځينې خلک په دې باور دي چې نړيوال قضايي صلاحيت پر ټولو نړيوالو جرمونو چې د نړيوال عرفي قانون (CIL) له مخې جنايت يا جرم ګڼل کېږي، د تطبيق وړ دی.[26] لېکن، د دولتونو لخوا په کافي اندازه د چلندونو او د حقوق پوهانو د اجماع نشتوالی ددې لامل شوی څو نړيوال قضايي صلاحيت سياسي حساسو جرمونو لکه تېرې ته هم وغځوي.[27] ترټولو ډېر د باور وړ نظر دا دی چې د نړيوال قضايي صلاحيت کارونه يواځې مشخصو جدي نړيوالو جرمونو پورې محدود دي چې د عرفي قانون يوه برخه ګڼل کېږي.[28]

11 انتوني کولونجيلو، 'د نړيوال قضاوت قانوني حدود' (2005) 47 (1) د نړيوال قانون ويرجينيا ژورنال 149، 149.

12 د مثال په توګه، ديويکا هويل، "د نړيوال قانون حاکميت،" (2018) 29(2) د نړيوال قانون اروپايي ژورنال 427 وګورئ.

13 436–7. په ځير

14 د دې رسالې ليکوالان په دې باور دي چې نن ورځ ترټولو منطقي توجيهات 'بشريت' او 'قربانيان – ژغورل شوي وګړي دي چې په متن کې تشريح شوي. دوه نور توجيهات د کورني حاکميت او بين المللي ټولنې باندې مشتمل دي: د 43-438. په ځير

15 د ۹-۴۴۳ په ځير; کورمير (185 (n 11.

16 د اسراييلو د حکومت لوی څارنوال v اډولف ايچمن (1962) 36 ILR 5, 26.

17 هاول (448 (n 13.

18 د 55–449 په ځير

19 450 په ځير

20 هاول (455 (n 13.

21 د 450 په ځير، د نايټ ليمان v سويزرلينډ په حواله (د بشری حقونو اروپايی محکمه، لوی چيمبر، د غوښتنليک شميره 51357/07، 21 جون 2016).

22 کورمير (6-162 (n 11

23 د عدالت د نړيوالې محکمې قانون 38(1)(ICJ') (b قانون')؛ مارتين ډيکسن، د نړيوالو حقوقو په اړه درسي کتاب (د اکسفورډ پوهنتون پريس، اووم چاپ، ۲۰۱۳) ۵۴.

24 O'Keefe (n 2) 24-5.

25 د 25 په ځير

26 Iمخکې ذکر شوې سرچينې په ځير

27 جيمز کرافورډ، براونلي د عامه نړيوال قانون اصول (د اکسفورډ يونيورسټي پريس، 8 ايډين، 2012) 9-468. تيری د يو دولت له خوا د يو دولت د حاکميت، ځمکنۍ بشپړتيا يا د بل دولت د سياسي خپلواکۍ پر ضد، يا په بل ډول د ملګرو ملتونو د منشور خلاف د وسله وال ځواک کارول دی: د تيري تعريف، GA Res 3314 (XXIX)، د ملګرو ملتونو 29 GAORمه غونډه، 2319، Plen Mtg، د اجنډا ماده 86، سپاربښتنې شميره 31، د ملګرو ملتونو سند 14) A/RES/3314 دسمبر 1974) ضميمه، ماده 1. د تيري جرم لکه "پلان جوړونه، چمتووالی، پيل يا اجرا کول د تيري په اړه چې د خپل طبيعت، شدت او پيمانې له مخې، د متحده ايالاتو د منشور څخه ښکاره سرغړونه ده، د هغه چا لخوا چې په اغيزمنه توګه د يو هيواد سياسي يا نظامي اقدامات کنټرول يا لارښوونه کوي. ملتونه: د نړيوالې جنايي محکمې د روم اساسنامه، د لاسليک لپاره 17 جولای 1998، 2187 UNTS 90 (د 1 جولای 2002 نافذ شوی) 8 ماده bis ("د روم قانون").

28 هاول (433 (n 13.

د هغو جرمونو لپاره چې د نړیوال عرفي قانون له مخې سرغړونه ګڼل کېږي، نړیوال قضایي صلاحیت پرې په لویه کچه د منلو او تطبیق وړ دی؛[29] دا جرمونه په لاندې ډول دي:

- نسل وژنه؛
- د بشریت ضد جرمونه؛
- جنګي جنایتونه؛
- سمندري غلاوي؛ او
- غلامي[30]

کله چې په دې ډول سره توجیه شي، د تړونونو د قانون برخلاف کولی شو نړیوال قضایي صلاحیت په نړیواله توګه پلي کړو. مګر د توجیه (او د نړیوال دود را منځ ته کولو لپاره د دقیق معیار) په تړاو ابهام شته او مطلب یې دادی چې په دقیقه توګه مشخص جرمي اعمال داسې نشي تعریفېدلای چې دودیز نړیوال قضایي صلاحیت پرې تطبیق شي.

ب. تړونونه یا معاهدې

د نړیوال قضایي صلاحیت لپاره بله حقوقي سرچینه هغه نړیوال تړونونه او معاهدې دي چې دولتونو ته له خپلو پولو څخه بهر د مجرمینو د محاکمې اجازه ورکوي. دې ډول سرچینو ته د تړونونو پر بنسټ نړیوال قضایي صلاحیت یا د کنوانسیون نړیوال قضایي صلاحیت ویل کېږي.[31]

ډېری نړیوال تړونونه جدي جرمونه منع کوي او هغو هیوادونو ته اجازه ورکوي چې د دې تړونونو برخه دي او یا هم دا دولتونه دې ته اړ باسي ترڅو دغه افراد له تړون څخه د سرغړونې په تور د محاکمې لپاره بل هیواد ته وسپاري او یا یې محاکمه کړي؛ حتی که سرغړونې په نورو هیوادونو کې هم پېښې شوې وي.[32] په هرصورت، که څه هم دا تړونونه دولتونو ته واک ورکوي چې د خپلو پولو څخه بهر مجرمین محاکمه کړي، خو دا واک معمولاً محدود وي. دا تړونونه معمولاً یوازې هغه جرمونه تر پوښښ لاندې راولي چې لړترلږه په تړون لړوونکو دولتونو پورې تړاو ولري.[33] پېدې اړه یو څه بحث شته چې ایا د تړون پر اساس نړیوال قضاوت (UJ) باید ''ربښتیني'' UJ وګڼل شي او که نه؟[34] . مګر بیا هم د دې ډلبندۍ په پام کې نیولو پرته، د نړیوالو تړونونو لخوا ورکړل شوی صلاحیت مهم دی ځکه چې دا کولی شي د عادي UJ په څېر قربانیانو ته د عدالت په رسولو کې مرسته وکړي.

د تړونونو یوه عمومي ارزونه

یو تړون (چې ځینې وخت د نړیوال کنواسیون یا معاهدې په نامه هم پېژندل کېږي)[35] د دولتونو ترمنځ یو نړیوال توافق دی. د یو تړون له مخې دولتونه د یوه ځانګړي عمل ترسره کولو لپاره توافق کوي. هغه تړونونه چې په دې لارښود کې پرې بحث کېږي په عمومي ډول دولتونه دې ته اړ باسي ترڅو ځینې مشخصې کړنې د جرمونو په حیث په رسمیت وپېژني او د دغو چلندونو پر خلاف اقدامات وکړي.

د یوې معاهدې یا تړون په لاسلیک سره دولتونه مکلف دي او موافقه کوي ترڅو د تړونونو موخې او اهدافو ته له هر ډول زیان رسولو څخه ډډه وکړي.[36]

کله چې هیوادونه یو تړون تصویب کړي یا ورسره یوځای شي، پرته له دې چې دوی ته یې د ساتنې اجازه ورکړل شوې وي او که نه، باید تړون په تولیز ډول تعقیب کړي او پیروي یې وکړي. دوی همدا ډول اړ دي چې دا تړون د خپلو قوانینو او د پروسو د ترسره کولو برخه وګرځوي.[37] کله چې یو هیواد د تړون غړی شي، د پاکټا سنټ سروندا اصول دوی مکلفوي چې په صادقانه توګه هغه پلي کړي.[38]

یو تړون او اعلامیه د قانوني پابندۍ له مخې توپیر لري. اعلامیې عموماً قانوني پابندي نلري مګر دا چې دوی نړیوال عرفي قانون (CIL) منعکس کړي، په دې حالت کې د دوی اصول د CIL تر چتر لاندې په قانوني توګه پابندي لري. له دې سره-سره اعلامیې او د ''نرم قانون'' نور ډولونه لاهم خپل اغېز لري. د بېلګې په توګه، د بشري حقونو نړیواله اعلامیه د نړیوالو پېژندل شویو بشري حقونو د اصولو لپاره د یوې مرجع په توګه خورا مهمه ده. د دې ډېری احکام د دودیز نړیوال قانون په توګه پېژندل شوي او د وخت په تیریدو سره د بشري حقونو په تړونونو کې شامل شوي. دا د دې ښکارندویي کوي چې څنګه اعلامیې، حتی کله چې په لومړنۍ بڼه قانوني ژمنتیا نلري، کولی شي پر نړیوالو نورمونو او چلندونو اغېزه وکړي.[39]

29 کرافورد (468 (n 29.

30 بارترم براون، 'د نړیوال قضاوت د پراختیا مفهوم' (2001) 35 (2) د نوي انګلستان قانون بیاکتنه 383, 384; روډولف برنارډټ او نور، د دریمې قاعدې بیاکتنه: د متحده ایالاتو د بهرنیو اړیکو قانون (د امریکا د قانون انسټیټیوټ خپرونکي، 1987).

31 انتوني کولنجیلو، 'د نړیوال قضاوت قانوني حدود' (2005) 47 (1) د نړیوال قانون ویرجینیا ژورنال 149، 163.

32 د 167 په څېر، له 60 څخه ډېر تړونونه په دې ډول د استرداد یا څارنوالۍ ته اړتیا لري: ګاررود (128-9 (n 10.

33 د تړون د قانون له مخې د UJ لپاره یوه توضیح دا ده چې د تړون په پایله او موافقې په صورت کې، برخه اخیستونکو هیوادونو موافقه کړې چې د هغو جرمونو مخه به نیسي چې تر دې تړون لاندې راځي: Hovell (n 13) 432. اوس، داسې قضیې شتون لري چیرې چې د تړون پر بنسټ UJ حتی د هغه دولت په وړاندې کارول شوی چې د تړون غړی نه و: د مثال په توګه وګورئ، د محاکمې یا سپارلو د مکلفیت پوښتنې (بلجیم .v سینیګال)، 20 جولای 2012، د ICJ راپورونه (2012) 422 , [[102]; ماکسیمو لینګر او مکینزي ایزن، د نړیوال قانون د خاموشه پراختیا (2019) 30 (3) د نړیوال قانون اروپایی ژورنال 779، 790 د سالا ناسیونال، سالا این لو پینال، سیکسیون ټیرسرا، سینټنسیا نمبر. 16/2005 ; د محکمې عالي شورا، سالا دی لو جزا، سینټینسیا نمبر. 798/2007.

34 که چیرې د تړون پر بنسټ UJ د تړون د اړخونو لخوا تشریح شي چې د رضایت له مخې یو بل ته صالحیتونه استوي، نو دا کیدای شي د استخدام شوي صالحیت نوې بڼه وي چې پورته یې بحث شوی: کلاز کریس، ''د نړیوالو جرمونو او د ډرایډ نړیوال انسټیټیوټ په اړه نړیوال قضاوت'' (2006) 4 ژورنال د نړیوال جنایي عدالت 561، 568. هم وګورئ ګاررود (132(10 n.

35 د ICJ قانون (n 25) ماده 38(1)(a)

36 د تړونونو د قانون په اړه د ویانا کنوانسیون، د لاسلیک لپاره د مې په 23، 1969، 1155 UNTS 331 (په 27 جنوري 1980 نافذ شوی) آرټ 12، 18 (''VCLT'').

37 د 14–15 مادو په څېر

38 د 26 مادې په څېر؛ Anthony Ost، ''Pacta Sunt Servanda'' (په فبروري 2007 کې وروستی تازه شوی) په (Anne Peters and Rüdiger Wolfrum (eds کې، Max Planck's Encyclopedia of Public International Law (Oxford University Press).

39 د بشري حقونو نړیواله اعلامیه، GA Res 217A، UN GAOR، دریمه غونډه، (183nd Plen Mtg، UN Doc A/RES/217A (III (دسمبر 10، 1948) (''UDHR'').

ج. د نورو دولتونو لهخوا ګمارل شوی پلاوی

هیوادونه کولی شي د مجرمینو په حساب ورکولو کې همکاري وکړي او هغوی د خپلو جرمونو له امله محاکمه کړي. دا په هغه وخت کې ممکن کېږي چې مجرمین بل هیواد ته وتښتي. که مجرم په یو هیواد کې جرم وکړي او بل هیواد ته مهاجر شي یا سفر وکړي، دویم هیواد کولی شي د لومړي هیواد په اجازه مجرم شخص محاکمه کړي په ځانګړې توګه که چېرې د مجرم د سپارلو (استرداد) امکان نه وي. [40] په هرصورت، یوه دویم هیواد ته اجازه ورکول چې د جرم له ترسره کېدلو او مجرم سره تړاو نهلري، معمولا داسې قضاوت نړیوال قضاوت یا UJ نه ګڼل کېږي. [41]

په استرداد (د مجرم سپارل) کې د محاکمې لپاره له یوه دولت څخه بل ته د مجرم لېږل شامل دي. د مثال په توګه، که یو مجرم په یوه هیواد کې جرم وکړي او بل هیواد ته وتښتي، دویم هیواد د استرداد د پروسې له لارې مجرم د محاکمې لپاره لومړي دولت ته سپاري.

2.2.3 د نړیوال قضايي صلاحیت محدوده

په نړیوال قانون کې له یو مناسب او منظم بنسټ پرته دولتونه نهشي کولی نړیوال قضايي صلاحیت وکاروي. [42] لېکن، که چېرې نړیوال قانون د نړیوال قضايي صلاحیت د کارولو اجازه هم ورکړي (لکه د نسل وژنې لپاره محاکمه)، په انفرادي ډول سره باید هیوادونو دا جرمونه په خپلو داخلي قوانینو کې ځای پر ځای کړي وي څو وکولای شي اشخاص د دغو جرمونو په تړاو محاکمه کړي. په مونستي سیستمونو کې، د نړیوالو قوانینو ادغام په اتوماتیک ډول ترسره کېږي، مګر په دوه ګوني سیستمونو کې، هیوادونه باید ځانګړي اقدامات وکړي لکه د کورنیو قوانینو تصویب څو نړیوال قانون په خپل کورني حقوقي سیستم کې مدغم کړي.

په بله اصطلاح، که چېرې یو هیواد د یو جرم لپاره له نړیوال قضايي صلاحیت څخه د کار اخیستنې واک ترلاسه کول غواړي، هغه هیواد لاندې دوو مادو ته اړتیا لري:

- نړیوال قانون چې نړیوال قضايي صلاحیت ته د یوه مشخص جرم د تعقیب اجازه ورکړي (لکه د تړون یا نړیوال عرفي قانون له مخې)؛ او
- داخلي قانون چې نړیوال قضايي صلاحیت ته د یوه جرم د تعقیب اجازه ورکوي.

دا څرګنده هغه بیلګې ښیي چې په لومړۍ ماده کې ترلاسه کېدلی شي (د کومې له مخې چې نړیوال قانون نړیوال قضايي صلاحیت ته د محاکمه کولو اجازه ورکوي). دا چې آیا دویمه ماده (داخلي قانون) ترلاسه کېدلی شي او که نه، په مشخص داخلي صلاحیت پورې تړاو لري. که چېرې یو داسې داخلي قانون وي چې له مخې یې نړیوال قضايي صلاحیت ته د یوه مشخص جرم د محاکمه کولو اجازه ورکول کېږي، دویمه ماده به هم ترلاسه شي. د بیلګې په توګه: د آلمان هیواد داسې داخلي قانون لري چې له مخې یې نړیوال قضايي صلاحیت ته د نسل وژنې په برخه کې د مجرمینو د محاکمه کولو صلاحیت ورکوي. [43] د هغو داخلي قوانینو او چلندونو د بیلګو په تړاو چې د دویمې مادې د ترلاسه کولو لپاره ورته اړتیا ده، د دغه لارښود په دریېمه برخه کې پرې بحث شوی دی او د ټاکل شوي کورني صلاحیت لپاره پکې ځانګړي معلومات شامل دي.

په هر صورت، د یادونې وړ ده چې ځینې وختونه داخلي قوانین په څرګند ډول نړیوال قضايي صلاحیت ته د محاکمې اجازه یا ممانعت نه ورکوي. یو هیواد ممکن نسل وژنه د یوه جنایت په توګه ومني، مګر ممکن هغه په روښانه توګه دا ونه وایي چې د دغه هیواد له پولو څخه پر بهر قضیو دي هم تطبیق شي. په داسې حالاتو کې، د نړیوال قضايي صلاحیت کارولو یا نه کارولو موضوع د همدغه هیواد د قاضیانو په لاس کې ده. پهداسې حال کې چې د مدني قانون قاضیانو په ځینو قضیو کې نړیوال قضاوت کارولی دی، د عام قانون قاضیان عموماً د سیاسي ملحوظاتو له امله د دې کار کولو ته زړه نازړه دي. [44] که چېرې یو تړون شخص له یوه مدني قانون لرونکي هیواد څخه تیرېږي (حتی که داسې یو هیواد وي چې د نړیوال قضايي صلاحیت مشخص قوانین پهکې شتون نه وي)، د دې هیواد محکمې کولی شي چې تورن شخص محاکمه کړي.

2.3 نړیوال قضايي صلاحیت(UJ) او آمره قوانین(JUS COGENS)

ځینې نړیوال جرمونه د ”لازمي قانون“ یا ”د عامه نړیوالو قوانینو لازمي نورمونو“ په نوم پېژندل کېږي. دا په نړیوال قانون کې د چلند ترټولو لوړ معیارونه دي او هیڅ استثنايي حالت نه لري. دا طبقه بندي د هغه مکلفیتونو له امله چې دا یې وضع کوي، د پام وړ ده. ټول دولتونه اړ دي چې له لازمي قانوني نورمونو څخه د سرغړونې په صورت کې، که څه هم تورن کس د دغه هیواد له ځارنوالۍ سره کوم تړاو ونه لري، سرغړوونکي باید تر عدلي تعقیب لاندې ونیسي. دې موضوع ته په کتو سره دا استدلال کېږي چې دولتونه مکلف دي څو د نړیوال قضايي صلاحیت څخه په استفادې هغه جرمونه تعقیب کړي چې د آمره قوانینو له مخې منع وي. Jus cogens یو پېچلی قانوني مفهوم دی چې په راتلونکو دوو برخو کې به تشریح شي.

2.3.1 د آمره نورمونو (Jus Cogens) معنا

جس کاګنس یوه لاتیني اصطلاح ده چې د الزامي قانون معنی ورکوي. آمره نورمونه (Jus Cogens)په نړیوال قانون کې هغو نورمونو ته اشاره کوي چې باید پرته له انحراف او بدلون

40 کورمیر (ن 11) 162.

41 مخکې ذکر شوي سرچینه

42 هاول (ن 13) z.431

43 Völkerstrafgesetzbuch [د نړیوال قانون پر وړاندې د جرمونو کوډ] (آلمان) VStGB') § 6').

44 مایکل کربي، ’نړیوال قضايي صلاحیت او قضايي لیوالتیا: یو نوی ”14 ټکي“ په سټیفن میسیډو (اېډ) کې، نړیوال قضاوت: ملي محکمې او د نړیوال قانون لاندې د جدي جرمونو محاکمه (د پنسلوانیا پوهنتون پریس، 2006)9- 240.

ځخه تعقیب شي. دا نورمونه، چې د نړیوال قانون آمره نورمونو په نوم هم پیژندل کېږي، د ”ارګا اومنس“ په نوم پیژندل شوي مکلفیتونه رامینځته کوي. ارګا اومنس هغه کړنې په ګوته کوي چې ټول هیوادونه یې په پلي کولو مکلف دي. دا پدې معنا چې ټول دولتونه اړ دي ځو امره نورمونو ته غاړه کیږدي او د دې نورمونو هر ډول سرغړونه نړیوالي قانوني پایلي لري چې په لاندې برخه کې به د هغو په اړه لا ډېر وضاحت وړاندې شي.

یو ”نورم“ باید په نړیواله تولنه کې د لوی اکثریت دولتونو لخوا ومنل شي ځو په قانوني توګه په آمري نورم بدل شي.[45] لېکن، دا اړینه نده چې ټول هیوادونه باید دا معیار ومني ځو هغه د امره نورم په توګه معرفي شي.

د امره نورم پیژندلو لپاره کوم ځانګړي معیارونه نشته. یو ځیرونکی لاندې ځانګړي مثالونه وړاندې کوي چې کیداې شي د داسي نورمونو په پیژندلو کې مرسته وکړي:

د دوی بنسټیزه ځانګړنه؛ د هغو ارزښتونو اهمیت چې دا نورمونه یې استازیتوب کوی؛ هغه منافع چې دا نورمونه یې پوره کوي، یا هغه سازمان یا سازمانونه چې دغه منافع پهکې رانغښتي وي؛ قانوني اړیکې چې دا نورمونه یې مینځ ته راوړي؛ د دغو نورمونو د رامینځته کیدلو سرمنشاء او یا د قانون سرچینې؛ د دوی اخلاقي ځانګړنه؛ د آمره نورمونو په توګه د دوی د طبقه بندي قانوني پایلي.[46]

د نړیوال قانون کمیسیون (ILC) د ځینو آمره نورمونو لیست چمتو کړی چې ځیني یې په لاندې ډول سره دي:

- د نسل وژنې مخنیوی؛
- د بشریت ضد جرمونو مخنیوی؛
- د نړیوال بشردوستانه قانون بنسټیز قواعد؛
- د نژادي تبعیض او توکم پالنې مخنیوی؛
- د غلامۍ مخنیوی؛
- د شکنجې مخنیوی؛
- د خپل برخلیک ټاکلو حق؛ او
- د تجاوز او تیري مخنیوی.[47]

که څه هم پورته لیکل شوی لیست د جس ګاګنس (آمره نورمونو) یو بشپړ لیست نه‌دی، مګر دا روښانه کوي چې د آمره نورمونو ډېری منل شوي نورمونه د جدي نړیوالو جرمونو د مخنیوي په برخه کې دي.

45 د 53 مادې په خیر

46 الف لیندرفالک وګورئ، په نړیوال قانون او نړیوال حقوقي بحث کې د جوس کوګین یا آمره قوانینو پوهیدل (اډوارډ ایلګر خپرونه، 2020) 11.

47 ILC، ’د عمومي نړیوال قانون اجباري نورمونه‘، GA Res 74/10، UN GAOR، 74th sess، UN Doc A/74/10، 147.

2.3.2 د جس ګاګنس (آمره نورمونو) حقوقي سرچینې

آمریه نورمونه یا Jus Cogens په عمده توګه له CIL او د ترون له قانون ځخه مشتق شوي دي.[48] له دې نورمونو ځخه انحراف د یو شمیر قانوني پایلو لامل کېږي چې دا په خپل ذات کې د دغو نورمونو لخوا د خوندي شویو ارزښتونو او اصولو ارزښت ځرګندوي

- که چېرې نوي تړونونه له آمره نورمونو سره په ټکر کې وي، هغه باطل ګڼل کېږي (هیڅ قانوني اغېزه نه‌لري).[49]
- که د یو نورم تر رسمیت پیژندنې مخکې یو تړون یا نړیوال عرفي قانون وي نو کله چې یو نوی نورم د جوس کوګین حالت ته ورسیږي، هر هغه موجوده تړون چې د دې نورم سره مخالفت کوي، باطلیږي.[50]
- له دې سربیره، د آمره نورمونو یا Jus Cogens قبول شوي نورمونه یواځې د آمره نورمونو له لوري بدلیږي (نه د ټیټې درجه بندې حالت نړیوال قانون لخوا.)

په دې توګه، آمره نورمونه د هر هغه قانون په پرتله چې د تړونونو ځخه اخیستل شوي لومړیتوب لري. دا نورمونه د محلي، ځانګړو او عمومي دودیزو قواعدو په پرتله ډېر معتبر دي. لنډه دا چې آمره نورمونه په نړیواله حقوقي درجه بندي کې لوړ مقام لري.[51]

48 د 143 په خیر، (نتیجې 5).

49 VCLT (n 38) 53 ماده.

50 د 64 مادې په خیر

51 ILC (n 51) 154 [9] حواله شوي ځارنوال v Furundžija، قضیه نمبر IT-95-17/1-T، د 10 دسمبر 1998 قضاوت، د محاکمې خونه، د پخوانی یوګوسلاویا لپاره د جرمونو نړیواله محکمه، قضایي راپورونه 1998، [511].

لنډيز :

- نړيوال قضايي صلاحيت درې عمده اړخونه لري: تجويزي صلاحيت؛ قضايي او نافذوي صلاحيت. نړيوال قضايي صلاحيت دولتونو ته اجازه ورکوي چې د ځينو نړيوالو جرمونو په اړه قوانين تصويب کړي چې د غير اتباعو لهخوا د دوی له خاوری بهر د نورو غير اتباعو پروړاندې ترسره کيږي.
- کله چې يو تورن شخص د نړيوال قضايي صلاحيت چوکاټ لرونکي هېواد ته سفر وکړي، ياد هيواد کولی شي دا ډول قوانين پلي کړي؛ د بيلګې په توګه: د تورن شخص نيول (زنداني کول)، او د قانوني قضائيه ځواک څخه په استفادې تورن شخص خپلو محکمو ته وړاندې کول.
- په اوسنيو شرايطو کې د نړيوال قضايي صلاحيت کارولو پراخه توجيه دا کيږي چې دا د ټول بشريت په خدمت کې دی ځکه چې [له کومو جرمونو سره دا مبارزه کوي] هغه د ماهيت له مخې ناوړه دي.
- د حقوقي مفاهيمو سرچينو له مخې ترونونه، نړيوال عرفي قوانين يا د نورو هيوادونو له لوري هيئتونه کولی شي نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) ته واک ورکړي. هغه هيوادونو چې دوه اړخيزه سيستم ولري، د کورنيو قوانينو لهخوا ضميمه کيږي چې دا نړيوالې حقوقي سرچينې په ملي حقوقي چوکاټ کې شاملوي.
- د نړيوالو جرمونو ډېری ممانعتونه د آمره نورمونو (Jus cogens norms) په توګه ګڼل کيږي چې له دغو مخنيويو څخه هيڅ ډول انحراف ته هم اجازه نشته. دا همدا راز د ځينو مکلفتيونو لامل کيږي چې د (erga omens) په نامه يادېږي. ايرګا اومنس (erga omens) په دې معنا دی چې له دغو نورمونو څخه سرغړونه ټولو هغو هيوادونو ته يوه لويه او د تشويش وړ ستونزه ده چې دوی کولی شي ددغو نورمونو د متابعت لپاره اقدامات ترسره کړي.
- د نړيوالو جرمونو پر وړاندې د ډېری ممانعتونو ځانګړی ماهيت مهم دی ځکه چې دا د دولتونو لپاره مکلفيت رامينځته کوي څو اقدامات وکړي - لکه د نړيوال قضاوت کارولو اقدام – ترڅو د سرغړونو مخه ونيسي. دا په ځانګړې توګه هغه وخت مهمه ده کله چې هغه هيواد چيرې چې جرمونه پيښ شوي وي نه غواړي او يا هم نشي کولای چ احتساب وکړي.

لومړۍ برخه

نړیوال صلاحیت ته عمومي بیاکتنه

دریيم څپرکی

د نړیوال قضایي صلاحیت په وړاندې ننګونې

په داسي حال کې چې دا لاربښود د جدي نړیوالو جرمونو په تړاو د نړیوال قضايي صلاحیت د کارولو څرنګوالی څېړي ترڅو عدالت او احتساب/حساب ورکوونه ترسره شي؛ مګر دا هم یو حقیقت دی چې نړیوال قضايي صلاحیت خپل محدودیتونه لري. په درېیم څېرکي کې له دې محدودیتونو څخه پریو څو یې بحث وو او ورسره هغه لاملونه هم وړاندې کوو چې روښانه کوي چې دا محدودیتونه ولې په افغانستان کې د پلي کېدلو وړ ندي؛ همدا راز، هغه لارې چارې به هم وړاندې شي چې له مخې یې د دغو محدودیتونو مخنیوی ممکن وي. په هر حال، د نړیوال قضايي صلاحیت له لارې د حساب ورکوونې تعقیبول کولی شي د قربانیانو او د ژغورل شوو وګړو لپاره یوه ستونزمنه او د احساساتو څخه ډکه پروسه واوسي. دې ته پام ضروري دی چې دا تعقیبونې ممکن تل پر محکومېدو تمامي نشي او یا هم ممکن هغه دول پایلي ترلاسه نشي کړای څه دول چې یې قرباني او ژغورل شوي وګړي هیله لري.

دا څېرکی د نړیوال قضايي صلاحیت په وړاندې په ځانګړې توګه ځینې کلیدي خنډونه په ګوته کوي لکه د ځینو حکومتونو بعضي اشخاص چې د خپل اقتدار په وخت کې د جرمونو له ترسره کولو سره-سره له محاکمه کېدو مصؤنیت یا معافیت لري؛ یا د هغو قوانینو د پلي کولو لپاره لیوالتیا نه ښودل چې نړیوال قضايي صلاحیت ته د قانوني تعقیب اجازه ورکوي ترڅو د سیاسي غبرګونونو مخه ونیسي؛ دا وېره چې د تورن شخص د هیواد حقوقي سیستم به له پامه وغورځول شي؛ او همدا راز هغه عدلي تعقیبونه چې د سیاسي موخو له کبله ترسره شوي وي. د څېرکي وروستۍ برخه دا څېړي چې دا خنډونه څرنګه د نړیوال قضايي صلاحیت لپاره د یوې ساده تګلارې په پراختیا کې مرسته کوي او دا "د خوندي ځای د نشتوالي" ماډل په نوم پېژندل کیږي.(د پخواني "نړیوال تطبیقي" ماډل په پرتله)

لنډیز

3.1 د توقعاتو مدیریت | 44

3.2 خنډونه او محدودیتونه | 44

3.2.1 معافیت (مصؤنیت) | 44

3.2.2 د منافعو ټکر (تقابل) | 47

3.2.3 د نړیوال قضايي صلاحیت په اړه نورې اندېښنې | 47

3.3 محدودیتونه څنګه نړیوال قضايي صلاحیت اغېزمن کوي | 48

3.1 د توقعاتو مدیریت

نړیوال قضایي صلاحیت خپل محدودیتونه لري. په داسې حال کې چې ددې لارښود لیکوالان په دې باور دي چې نړیوال قضایي صلاحیت مناسبه او د توقع وړ تګلاره ده چې کولی شي د قرباني شویو او ژغورل شویو وګړو سره د حساب ورکوونې په برخه کې مرسته وکړي؛ نړیوال قضايي صلاحیت ممکن تل د محکوم کېدو نتیجه ورنه کړي او همدا راز باید په یاد ولرو چې نړیوال قضایي صلاحیت یوائیني ابزار یا وسیله نه ده (پر نورو اضافي لارو- چارو او د هغوی پر اړوندو محدودیتونو ددې لارښود د لومړۍ برخې په اووم څپرکي کې بحث شوی دی). [1] د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره ممکن دا بهیر ډیر ستونزمن او له احساساتو[2] څخه ډک وي ځکه داسې عدالت غوښتنه چې د محکومېدو پایلې ونلري کولی شي مخته ورل یې ستونزمن وي. له همدې امله، تول هغه خلک چې د نړیوال قضایي صلاحیت په قضیو کې ښکېل وي، د ژغورل شویو قربانیانو په ګډون د نړیوال قضایي صلاحیت پایلو ته په واقعبینانه توګه خوشبین واوسي.

د نړیوال قضايي صلاحیت لپاره یو بنسټیز خنډ سیاست دی. نړیوال قضایي صلاحیت له دې امله چې د هیوادونو او دولتونو ترمنځ ارتباطات خرابوي او د ډلییزو جدي جرمونو په تړاو په سیاسي حل لارو کې مداخله کوي[3]، تر نیوکې لاندې راغلی دی. دا په دې معنا ده چې ځیني هیوادونه یا دولتونه نړیوال قضایي صلاحیت په هیڅ صورت هم نه کاروي. حتی په داسې هیوادونو کې چیرته چې نافذ قوانین نړیوال قضایي صلاحیت ته اجازه ورکوي، د همدغو هیوادونو څارنوالان ممکن د لوړپوړو چارواکو خلاف قضیو په څیړلو کې دیره لیوالتیا ونښیي. سربیره پر دې، ډیری دغه وګړي ممکن د بین المللي قوانینو له مخې معافیت یا مصؤنیت ولري. په دې لارښود کې مونږ په دې تړاو بحث کوو چې دا خنډونه ممکن د افغانستان په وضعیت کې د پلي کیدلو وړ نه وي او همدا راز استثنايي حالاتو ته هم اشاره کوي. په هر حال، دا باید په پام کې ونیسو او ومنو چې د نړیوال قضایي صلاحیت هره قضیه ممکن کامیابې پایلې ونه لري.

1 د مثال په توګه، د ماکسیمو لینګر مقالې ته مراجعه وکړئ، "د نړیوال قضایي صلاحیت ډیپلوماسۍ: سیاسي څانګې او د نړیوالو جرمونو انتقالي محاکمه،" د 2011 په 105 ټوک کې خپره شوې، د نړیوال قانون د امریکا د ژورنال 1، مخ 1، ۴۴ -42.

2 انګرېډ مساج او مندیرا شرما په خپل کار کې د جنایي قضایي سیستمونو سره د قضاوت په وړاندې ننګونې په ګوته کوي: ریګینا v. لاما: د نړیوالې محکمې قضیې چمتو کولو کې درسونه (2018) چې د بشري حقونو په ژورنال کې خپاره شوي. دوی یادونه کوي چې په دې سیستمونو کې، محکمه اکثرا غیر فعال رول لوبوي پداسې حال کې چې مدافع وکیلان هڅول کیږي چې د تورن اعتبار او شخصیت کمزوری کړي. دوی ولیدل چې دې کړنالرې د قربانیانو ژوندي پاتې شوي شاهدان داسې احساس کړي چې دوی تورن دي، کوم چې دوی خورا نارامه موندلي. دا ننګونې، چې د ټولو قربانیانو ژوندي پاتې شوي د ارثي کړاوونو سره تړاو لري، د نړیوال قضایي قضیو په تعقیب کې اضافي ستونزې رامینځته کوي.

3 په عمومي توګه لینجر ته مراجعه وکړئ ((n 1

3.2 خنډونه او محدودیتونه

3.2.1 معافیت یا مصؤنیت

د نړیوال قانون له مخې د یو هیواد سیاسي څیرې د نورو هیوادونو له لوري د قانوني تعقیب مصؤنیت یا معافیت لري. مصؤنیت یا معافیت په دوه ډوله دی: شخصي مصؤنیت (immunity ratione personae) او عملکردي مصؤنیت (immunity ratione materiae).

الف. شخصي مصؤنیت

کله چې دولتي چارواکي د دولت په وړاندې د خپلو مسؤلیتونو د یوې برخې په توګه "رسمي کړنې" ترسره کوي نو فعال مصؤنیت یې د ساتنې لپاره کار کوي. [4] دا ډول معافیت په ځانګړې ډول د دوی په رسمي ظرفیت کې په ترسره شویو اقداماتو پورې محدود دی او شخصي اعمال پکې شامل نه دي. همدا راز دا پر لوړپوړو او ټیټ پوړو چارواکو باندې هم پلي کیدی شي چې رسمي دندې ترسره کوي.

ب. فعال (عملکردي) مصؤنیت

کله چې دولتي چارواکي د دولت په وړاندې د خپلو مسؤلیتونو د یوې برخې په توګه "رسمي کړنې" ترسره کوي نو فعال مصؤنیت یې د ساتنې لپاره کار کوي. دا ډول معافیت په ځانګړې ډول د دوی په رسمي ظرفیت کې په ترسره شویو اقداماتو پورې محدود دی او شخصي اعمال پکې شامل نه دي. همدا راز دا پر لوړپوړو او ټیټ پوړو چارواکو باندې هم پلي کیدی شي چې رسمي دندې ترسره کوي.

د "رسمي کړنو" په اړه کوم روښانه تعریف نشته. عموما، دا کړنې هغه عملونه دي چې د یو شخص لخوا د دولت لپاره په رسمي رول کې د دندې ترسره کولو په موخه ترسره کیږي، نه د شخصي ګټو لپاره. فعال معافیت د شخصي ګټو د ترلاسه کولو لپاره کېدونکي جرمونه لکه فساد، یا د مخدره توکو د قاچاق په څیر عملونه نه پوښي؛[5] برعکس دا کړنې شخصي اعمال ګڼل کیږي. په بل عبارت سره، فعال مصونیت/معافیت نړیوال جرمونه تر پوښښ لاندې نه راولي خو ولې بیا هم دا په نړیوال قانون کې یوه اختلافي موضوع ده چې په اړه به یې لا ډیر معلومات په لاندې 3.2.3 برخه کې وړاندې کړای شي. [6]

سربیره پردې، د فعال خوندیتوب ساحه روښانه نده. په دوديز ډول، د ټولو دولتي چارواکو لپاره چې رسمي کارونه ترسره کوي، معافیت درک شوی دی، [7] مګر ځیني پوهان په دې باور دي چې دا معافیت باید یوازې د بهرنیو چارواکو یوې محدودې ډلې ته ورکړل شي په ځانګړې توګه چې رول یې په نړیوالو اړیکو پورې اړه ولري. [8]

4 د پیا آکونچي او د همکارانو په کتاب: د نړیوال قانون او د انسانیت ساتنه : د فلاویا لاتنزي په درناوي مقالې (بریل نیجوف، 2016)، ریکارډو مازیکچي د بهرني قضاوت څخه د عامه چارواکو د فعال معافیت د دودیزو تیوریو انتقاد وړاندې کوي. په 509 پاڼه کې موقعیت لري

5 13 (n 4) Šturma.

6 د 13–14. مخکې ذکر شوې سرچینې اړوند

7 511 (n 5) Mazzeschi. (مازیزچي)

8 په همدې سرچینه کې، د موضوع اړوند معلومات په 514 پاڼه کې موندل کیدی شي.

په یاد ولرئ چې فعال خوندیتوب د ختمیدو نیټه نه لري. پداسې حال کې چې شخصي مصونیت پای ته رسیږي کله چې یو چارواکی دفتر پریږدي، خو فعال مصونیت د چارواکو د دندې په موده کې د ترسره شویو رسمي کړنو لپاره هغوی ته مصؤنیت ورکوي او ساتنه يې کوي.[9]

ج. په افغانستان کې یې تطبیق

د دې لاربنود د لیکلو تر وخت پورې طالبان په رسمي توګه د نړیوالې ټولنې له خوا د افغانستان د مشروع حکومت په توګه نه دي پیژندل شوي. [10] په داسې حال کې چې د دولتونو چارواکي چې په یو هیواد باندې اغیزمن (دفاکتو) کنټرول لري معمولاً معافیت لري، د نورو دولتونو لخوا د رسمیت نشتوالی ممکن تر هغه حده اغیزه وکړي چې دې چارواکو ته د همدې دولتونو لخوا معافیت ورکړل شي. [11]

په ټولیزه توګه دا توافق شوی چې طالبان په افغانستان کې اغیزمن کنټرول لري. [12] په هرصورت، دا درک کول خورا مهم دي چې د هیواد په ځینو سیمو کې د طالبانو په وړاندې وسلوال مقاومت شته (په دې تړاو د دویم ځپرکي په 7مه برخه کې بحث شوی) چې دا وضعیت په راتلونکي کې احتمالي ننګوني راولاړولی شي. برسیره پردې، د اغیزمنو کنټرولونو او اړوندو معافیتونو سره-سره، هغه حکومتونه چې طالبان په رسمیت نه پیژني ممکن د سیاسي ملاحظاتو پراساس د طالبانو غړو ته دا معافیت ورنه کړي. برسیره پر دې، د طالبانو غړي به د هغو اقداماتو لپاره چې په افغانستان کې د اغیزمن کنټرول تر لاسه کولو دمخه ترسره شوي، له فعال معافیت څخه برخمن نه شي، ځکه چې دوی هغه وخت حکومت نه و چې دا معافیت ولري.

9 Hamilton (n 4) 5. (هامیلټن)

10 د مثال په توګه، د ستراتیژیکو مطالعاتو په ۴۲ ګڼه (۲۰۲۲) ګڼه کې د محمد فهیم او منهاس خان لخوا ''په افغانستان کې د طالبانو د حکومت پیژندنه او نړیواله ټولنه'' مقاله دا موضوع پوښي. برسیره پردې، بیتول یورک د 2022 کال د نومبر په 10 نیټه د انادولو ادارې لخوا خپره شوې مقاله ''ملګرو ملتونو طالبانو ته وایي: د بشري حقونو له درناوي پرته هیڅ پیژندنه'' کې د دې موضوع په اړه د ملګرو ملتونو دریځ په اړه بحث کوي.<https://www.aa.com.tr/en/ world/un-tells-taliban-no-recognition-without-respect-for-human-rights/2734963>.

11 د بین ساؤل کار چې عنوان یې دی ''پیژندنه'' او د طالبانو نړیوال قانوني دریځ'' د 2021 کال د دسمبر په 15 نیټه د تروریزم سره د مبارزې نړیوال مرکز په ویب پاڼه کې موندل کیدی شي [دلته](https://icct.nl/publication/recognition- طالبان-نړیوال-قانوني- حیثیت/). برسیره پردې، مارګریټ مک ګینیس په یوه خپرونه کې چې د Władysław Czapliński او Agata Kleczkowska لخوا ایډیټ شوې، د ''غیر پیژندنې او دولت معافیتونه: د یوې فعالې تیورۍ په لور'' بحث کوي، چې عنوان یې 'په نړیوال قانون کې نه پیژندل شوي مضامین' (د پوهاند خپرونه، وارسا 281-281 پاڼه) 283. سربیره پردې، جولیوس هینس وړاندې کوي ''ولې ناپیژندل شوي حکومتونه د خپلواکي معافیت څخه خوند اخلي؟ د نړیوال قانون د ویرجینیا ژورنال (1991) 31(4): 717 کې د ولفسون قضیه بیا ارزونه. له طالبانو سره رسمي ډیپلوماتیکې اړیکې. انی شوټ، په 'نړیوال قانون کې د حکومتونو پیژندنه او په لیبیا کې وروستۍ شخړې' (2012) 14 د نړیوالې ټولنې قانون بیاکتنه 381، د براډ روت په حواله 'په نړیوال قانون کې د حکومت غیرقانوني' (د اکسفورډ پوهنتون پریس، 2000) په 146 مخ کې وړاندې کوي. د دې مفکورې لپاره اکاډمیک ملاتړ چې هغه حکومتونه چې دیموکراتیک مشروعیت نلري باید په رسمیت ونه پیژندل شي. دا نظر د اکرام الدین کامل لخوا پیاوړی شوی، چې د ''افغانستان لپاره د طالبانو اساسي قانون څه معنی لري'' بحث کوي، په Fair Observer کې، چې د 2022 کال د جنورۍ په 26 خپور شــو.<https://www.fairobserver.com/region/central_south_asia/ikramuddin-kamil-afghan istan-constitution- taliban-news-afghan-world-news-43794/>.

12 ساؤل (n 12)

د. د معافیت/مصؤنیت لپاره استثنايي حالات

معافیتونه ممکن د ډیرو احتمالي استثناوو تابع وي. تر ټولو مهمه موضوع دا ده چې احتمال شته چې فعال معافیت به د نړیوالو قوانینو له مخې ځینو جدي جرمونو ته ونه غځول شي

په نوریمبرګ کې نړیوالي نظامي محکمې (IMT) په مشهوره توګه منلې چې معافیتونه افراد له هغو جرمونو نشي ساتلای چې تر نړیوال قانون لاندې راځي، استدلال یې دادی چې محکمه کېدونکي نازي افسران «[نشي کولای] د خپلو رسمي موقفونو تر شا ځان پټ کړي او له سزا خلاص شي.» [13] له هغه وخت راهیسې، ورته احکام د نورو نړیوالو جنايي محکمو لخوا تصویب شوي. [14] په هرصورت، د انفرادي دولتونو لپاره د دې استثنا پلي کول چې نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) کاروي نه دی واضح شوی.

د پنوشیټ قضیې ته بیا ځلې کتنه

د پنوشیټ په قضیه کې، چې د دې رسالې د لومړي ځپرکي په لومړۍ برخه کې پرې بحث شوی، د برتانیا د هاوس آف لارډز اکثریت دې نتیجې ته رسیدلي چې فعال معافیت د شکنجې عملونه تر پوښښ لاندې نه نیسي. [15]

د ۷ قاضیانو څخه، یوازې لارډ هوټن په دې نظر و چې د نړیوالو قوانینو په وړاندې جرمونه چې آمره نورمونو صلاحیت ته رسیدلي هیڅکله به په ملي محکمو کې د فعال معافیت لخوا خوندي نشي. [16]

په ورته وخت کې، لارډ هوپ او لارډ فیلیپس د شکنجې او نورو ظالمانه، غیر انساني یا سپکاوي چلند یا مجازاتو (CAT) پرورراندې کنوانسیون ته اشاره کړې (هغه چې د شکنجې په اړه د نړیوال قضايي صلاحیت عملي کولو ته اجازه ورکوي) ترڅو د فعال معافیت د تطبیق مخنیوی وکړي. [17]

اخیر هم د پنوشیټ معافیت لغوه شو. په هرصورت، دغه حکم په ځانګړې توګه له شکنجې سره تړاو پیدا کړ او د قاضیانو نظرونو د پام وړ توپیر درلود.

13 د نورمبرګ نړیوالې نظامي محکمې قضاوت 1946 (1947) 41 221، 172 AJIL.

14 Šturma (n 4) 3.

15 د R v Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate او نورو، ex parte Pinochet Ugarte(نمبر 3) قضیه د قانون په راپورونو [2000] 1 AC 147 کې موندل کیدی شي.

16 همدغه سرچینه په 261-2 مخونو کې حواله شوي معلومات لري.

17 د شکنجې او نورو ظالمانه، غیر انساني یا سپکاوي چلند یا مجازاتو پرورراندې کنوانسیون چې د 1984 کال د دسمبر په 10 (UNTS 85 1465) د لاسلیک لپاره پرانستل شو، د 1987 د جون په 26 نافذ شو. د کنوانسیون 5 ماده چې په عمومي ډول د CAT په نوم یادیږي. ' په دې شرایطو کې اړونده ده.

جدي تورونه شته چې د طالبانو له خوا سترو نړیوال جرمونه ترسره شوي او د دې کتاب په دوهمه برخه کې تشریح شوي هم دي. حتا که فعال معافیت په دغو جرمونو د تورنو کسانو د ساتنې لپاره کارېږي، خو ډېری حقوق پوهان د پنوشیټ په قضیې راهیسې استدلال کوي چې دا ډول معافیت له نړیوالو قوانینو ځینې سرغړونې تر پوښښ لاندې نه راولي. د بېلګې په توګه، د نړیوالو حقوقو انستیټیوټ په یوه پریکړه لیک کې تایید کړه چې فعال معافیتونه نشي کولی د حکومت چارواکي د جدي نړیوالو جرمونو، د نسل وژنې، د بشریت ضد جرمونو، شکنجې او جنګي جرمونو په شمول د حساب ورکوونې مخه ونیسي. [18] ډېری اکادمیکو خلکو دا نظر تایید کړی او د خپلو دلیلونو د ملاتړ لپاره یې مختلف حقوقي نظریات وړاندې کړي دي. [19]

یو مهم دلیل دا دی چې د آمره نورمونو سرغړونه چې د دغې رسالې په 1 برخه کې پرې بحث شوی، تر فعال معافیت لومړیتوب لري. [20] په هرصورت، دا دریځ وړاندې د عدالت د نړیوالې محکمې (‘ICJ’) لخوا د نیول کیدو په قضیه کې او د حکومت د معافیت په قضیه کې رد شوی دی. [21]

یو مهم دلیل دا دی چې د آمره نورمونو سرغړونه چې د دغې رسالې په 1 برخه کې پرې بحث شوی، تر فعال معافیت لومړیتوب لري. [22] په هرصورت، دا دریځ وړاندې د عدالت د نړیوالې محکمې (‘ICJ’) لخوا د نیول کیدو په قضیه کې او د حکومت د معافیت په قضیه کې رد شوی دی. [23]

په 2017م کال کې، د نړیوال قانون کمیسیون (ILC) یوه مسوده تصویب کړه او هغه ټینګار کوي چې فعال معافیت د نړیوالو قوانینو سره سم په ځانګړو جرمونو لکه د نسل وژنې، د بشریت ضد جرمونو، جنګي جرمونو، توکم پالنې، شکنجې او جبري ورکیدنې په برخه کې نه پلي کیږي. [24] دغې مسودې جنجال راپورته کړ ځکه چې دا یوازې تر یوې نادرې ثبت شوې رایې وروسته تصویب شوه، مګر بالاخره د امری قانون له مخې یې دفاع وشوه. [25] په داسې حال کې چې د ILC مسودې مادي قانوني پابندي نه لري، مګر داسې ښکاري چې ملي محکمې په پام وړ توګه په جدي نړیوالو جرمونو کې معافیت له پامه اچوي. د استرالیا، هسپانیې، انګلستان او ایرلینډ په ځېر هیوادونو د خپلو ځرګندونو له لارې روښانه کړې چې د دوی قانوني چوکاټونه د امري قواعدو څخه د سرغړونې لپاره معافیت ته اجازه نه ورکوي. [26] د 2022م کال په جنورې میاشت کې، د آلمان یوې محکمې د سوریې یو پخوانی ډګروال - چې معمولا د فعال معافیت مستحق به وي - د شکنجې د ترسره کولو په تور محکوم کړ چې او د هغه ترسره کړی جرم د بشریت په وړاندې جرم ګڼل کیږي. [27]

حتی د معافیت په برخه کې د نورو استثناوو په نشتون کې د جرمونو نړیواله محکمه (ICC) او ځینې نورې نړیوالې محکمې هم د ښکیلو کسانو د محاکمه کولو واک لري. [28] د لومی برخې 7 څپرکی د احتساب د مختلفو میکانیزمونو د احتمال او محدودیتونو په اړه نور معلومات وړاندې کوي.

18 د نړیوالو جرمونو په اړه د دولت او هغه اشخاصو چې د نړیوالو جرمونو په اړه د دولت په استازیتوب عمل کوي د معافیت په اړه د ډرایټ نړیوال انستیتوت پریکړه لیک، په 2009 کې د نیپلز په غونډه کې تصویب شـو.<https://www.idi-iil.org/app/ uploads/2017/06/2009_naples_01_en.pdf>.

19 Šturma (n 4) مخ 14 ته مراجعه وکړئ. سربیره پردې، د نورو معلوماتو لپاره، د Dapo Akande او سنګیتا شاس مقاله وګورئ ‘د دولتي چارواکو معافیت، نړیوال جرمونه، او بهرنۍ کورني محاکمې’ د نړیوال قانون په اروپایی ژورنال کې، 21 برخه، ګڼه. 4 (2011) په 815 مخ.

20 د مثال په توګه، د سیلمان اوزدان کتاب ته مراجعه وکړئ ‘‘په نړیوال قانون کې معافیت ته د بشري حقونو ننګونه’’ په 2022 کې د پسرلي فطرت سویس لخوا په 199 پاڼه کې خپره شوې.

21 قضیې ’’د 11 اپریل 2000 (کانګو v بلجیم) (قضاوت)‘‘ [2002] د ICJ ریپ 2001 او ’’د دولت قضایی معافیتونه (جرمني v ایټالیا؛ د یونان مداخله) (قضاوت)‘‘ (2012) ICJ دي. اړونده د پام وړ، ICJ پخوا د بشري حقونو د ښه ساتنې او ساتلو لپاره په مختلفو قانوني ډومینونو کې خپل مخکیني قضاوتونه بدل کړي دي. دا تکامل د ګلیډر هرنانډیز په مقاله کې روښانه شوی دی ‘یو زړه نازړه ساتونکی: د عدالت نړیواله محکمه او د نړیوالې ټولنې مفکوره’ (2013) 83(1) د برتانیا د نړیوال قانون د کال کتاب، 13 پاڼه، د 31 مخ په حواله.

22 د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې د ۶۹مې غونډې په ترڅ کې وړاندې شوي ‘‘د بهرنیو جرمونو څخه د دولتي چارواکو د معافیت’’ په اړه د نړیوال قانون کمیسیون سند د ملګرو ملتونو د سند 10) A/CN.4/L.893 جولای 2017) مسودې مادې په توګه حواله کیدی شي. 7.

23 په ورته ډول، د سنند سبرامانیم مقاله وګورئ ‘د بهرنیو جنایي قضایاوو څخه د دولتي چارواکو د معافیت په اړه د ILC مسوده 7 ماده’ (2016) په Völkerrechtsblog [دلته](https://voelkerrechtsblog.org/ilc-draft-article-7-on-immunity-د-دولتي-چارواکو-له-بهرنیو-جنایي-قضاوت/)؛ او د اتل الکساندر بحث ‘جوس کوګینز او معافیت: د بهرنیو جرمونو څخه د دولتي چارواکو معافیت په اړه د ILC مسودې 7 مادې بیاکتنه’ د 2022 کال د جولای په 19 نیټه د Opinio Juris په بلاګ پوسټ کې [دلته](http://opiniojuris.org/2022) .

24 په مقاله کې ‘‘په نړیوال منځګړیتوب کې د نړیوال قانون کمیسیون محصول غوښتلیکونه: ثانوي وسایل یا د قواعدو آثار؟’’ د Sotirios-Ioannis Lekkas لخوا، د هالنډ نړیوال قانون بیاکتنه (2022) کې خپره شوې، حواله په 328 پاڼه کې موندل کیدی شي.

25 د مثال په توګه، د عزیز ایپیک مقالې ته مراجعه وکړئ ‘د بهرنیو کورنیو محکمو په وړاندې د نړیوال قانون له مخې د جرمونو لپاره هیڅ فعال معافیت نشته: د آلمان د فدرالي عدالت محکمې څخه یو ناځرګند پیغام’ (2021) د نړیوالې جنایي عدالت په ژورنال کې، 19، 5 ګڼه، مخ 1263، د Bundesgerichtshof [د آلمان فدرالي عدالت محکمه]، 3 StR 564/19، د 28 جنوري 2021 په حواله. په برعکس، د کور ډی کیسشن [د فرانسوي محکمې محکمه]، 20-80511 حکم د جنوري 1321، 225 پاراګراف څخه

26 Alexander (n 24).

27 سبرامانیم (n 24) د معافیت د ختمولو یو بل مثال ته اشاره کوي، دا ځل د 2021 په محاکمه کې چې یو افغان عسکر د نیول شویو طالب جنګیالیو په وړاندې په جنګي جرمونو تورن دی. د نورو جزیاتو لپاره، د رابرټ کافمن مقاله وګورئ، ‘د آلمان ستره محکمه بهرني سرتیري د جنګي جرمونو له تورونو څخه معاف نه دي’، د 2021 کال د جنورۍ په 29 نیټه په جوریسټ کې خپره شوې. [دلته] (https://www.jurist.org/news/2021/01/germany-top-court-rules-foreign-soldiers-not-immune-from-war-crimes-charges/) د مقالې لینک دی.

28 د نړیوالې جنایي محکمې د روم قانون، د لاسلیک لپاره 17 جولای 1998، 2187 UNTS 90 (د 1 جولای 2002 نافذ شوی)، 27 ماده (’’د روم قانون‘‘). داپو اکند، ‘د نړیوال قانون معافیتونه او د جرمونو نړیواله محکمه’ (2004) 98 (3) د نړیوال قانون امریکن ژورنال 407 هم وګورئ.

3.2.2 د منافعو ټکر (تقابل)

A. سیاسي تردد (تردیدونه)

نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) ته ننګونې هغه وخت رامینځته کیږي کله چې په جرمونو تورن شخص یو مشهور سیاسي شخصیت وي. د معافیت له مسلو هاخوا، هغه هیواد چې غواړي محاکمه ترسره کړي مکلف دی ترڅو دا په پام کې ونیسي چې د بل هیوا د یو سیاسي مشر محاکمه څنګه کولی شي د هیوادونو او د دوی د متحدینو ترمنځ ډیپلوماتیکې اړیکې له خطر سره مخامخ کړي یا زیانمې او خړې پړې کړي. دا ډول کړنې کیدای شي د سیاسي بې ثباتۍ، داخلي ناکراریو او حتی د کورنۍ جګړې لامل شي چې په پای کې د ګاونډیو هیوادونو امنیت له ګواښ سره مخ کوي.

دا وضعیت هغه پېچلتیاوې او ننګونې ښیي چې د نړیوال قضايي صلاحیت UJ د اصلي بنسټونو د چوکاټ او اوس مهال یې د تطبیق تر منځ پرتې دي. په تاریخي توګه، د سمندري غلو پر خلاف د اقداماتو لپاره تر UJ لاندې د دولت د همکارۍ ډاډ تر لاسه کول کومې ننګونې نه رامینځته کوې ځکه چې سمندري غله د هر انفرادي دولت له واک څخه بهر فعالیت کوي، چې پایله کې یې د ټولو ښکیلو هیوادونو لپاره په ځانګړې توګه د نړیوالې سوداګرۍ د ساتنې په برخه کې ګډو منافعو د خوندیتوب سبب کیږي.[29]

له بلې خوا، د سیاسي شخصیتونو لخوا ترسره شوي جرمونه په نړیوالو اړیکو باندې د اغیزو له امله د سیاسي ګټو یا منافعو د ټکر سبب ګرځي. همدا ښایي د سریلانکا د پخواني ولسمشر مهیندا راجاپاکسا په تړاو د استرالیا محتاط چلند تشریح کړي، په داسې حال کې چې نورو هیوادونو لکه هالنډ، ناروې او سویډن داسې قوانین وضع کړي چې د UJ عملي کولو لپاره د پام وړ امتیازات ورانديږ کوي. د حکومت د انفرادي کړنو جزئیات د دې لارښود د دریمې برخې په ضمیمه کې موندلی شئ.[30]حکومتونه د UJ هغو قوانینو ته ترجیح ورکوي چې د پام وړ امتیازاتو ته اجازه ورکوي او چارواکو ته دا ځواک ورکوي چې نړیوالې اړیکې په احتیاط سره تعقیب کړي. دا وضعیت د UJ د اصولو په پلي کولو کې د خنډونو او سیاسي پیچلتیاو ښکارندويي کوي.

29 د دیویکا هویل په مقاله کې چې د نړیوال قانون د اروپایي ژورنال (2018) په 29 برخه کې خپره شوې ، د نړیوال قضاوت واک دی ، حواله په 428 مخ کې موندل کیدی شي ، په ځانګړې توګه په 443 مخ کې.

30 د خلاصې ټولنې د عدالت ټولنې نوښت او د آزموینې نړیوال لخوا کار په هالنډ، ناروې او سویډن کې د نړیوال قضاوت قانون او عمل په ګوته کوي. د هالنډ لپاره، ځانګړې خپرونه په https://www.justiceinitiative.org/publications/universal-jurisdiction-law-and-practice-in-netherlands) کې شتون لري، په 12 مخ کې روښانه شوې. په ورته ډول، د ناروې لپاره، اړونده کار په https://www.justiceinitiative.org/publications/universal-jurisdiction-law-and-practice-in-norway) په 23 پاڼه کې د لاسرسي وړ دی. په پای کې، د سویډن لپاره، خپرونه په (https://) کې موندل کیدی شي. www.justiceinitiative.org/publications/universal-jurisdiction-law-and-practice-in-sweden) په 14 مخ کې راجع شوی.

B. په مستقیمه توګه د منافعو ټکر (تقابل)

د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) په پلي کولو کې بله ننګونه له متضادو سیاسي ګټو سره-سره د دوو اړخونو ترمنځ د همکارۍ اړتیا ده: د UJ پلي کوونکی دولت او د تورن شخص دولت.

د بېلګې په توګه، "دا امکان نلري چې یو حکومت چې د [جدي جرمونو] مسؤل وي، په اغیزناکه توګه محاکمه ترسره کړي[31] نړیوال قضایي صلاحیت ډیرۍ وختونه د هغه دولت پر همکارۍ اتکاء کوي چیرې چې تورن شخص موجود وي. که چیرې هغه دولت پریکړه وکړي چې تورن د دې جدي جرمونو په تړاو نه محاکمه کوي، نو دا بیا خورا ناممکنه ده چې دوی به دا تورن شخص د محاکمې لپاره بل هیواد ته وسپاري.

د هیوادونو (دولتونو) ترمنځ د ستونزمنې همکارۍ په تړاو د قضیې یوه بیلګه

د انتونیو ګونزالیز پاچیکو قضیه په نړیواله ډګر کې د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) په پلي کولو کې د همکارۍ ننګونې په ګوته کوي. هسپانوي پولیس افسر ګونزالیز پاچیکو په 1970م کال کې د قربانیانو په شکنجه کولو تورن شوی و، مګر هسپانوي چارواکو د هغه له محاکمه کولو ډډه وکړه. په 2013م کال کې د ارجنټاین قاضي ماریا سروینی د UJ اصولو پراساس ګونزالیز پاچیکو احضار کړ.[32]

لیکن، دا محاکمه بالاخره ناکامه شوه ځکه چې هسپانیا له ارجنټاین سره همکاري رد کړه او ادعا یې وکړه چې د تورن د تعقیب موده ختمه شوې.[33] دا وضعیت د تورن دولت د همکارۍ غوښتنې په برخه کې ستونزې په ګوته کوي، هغه چې په وسیله یې بل دولت اجازه تر لاسه کوي چې د بل دولت پر اتباعو د محکمې حکم پلي کړي.

3.2.3 د نړیوال قضایي صلاحیت په اړه نور تشویشونه او اندیښنې

A. د حقوقي نظامونو تضعیف

پر نړیوال قضاوت (UJ) لویه نیوکه داده چې دا ممکن د تورن د اصلي دولتونو قانوني سیستمونو له پامه وغورځوي. د متحده ایالاتو د بهرنیو چارو پخوانی وزیر هنري کیسنجر د UJ سخت مخالف و، په ځانګړې توګه د پنوشیت په قضیه کې

31 میډیلین موریس د "یوه ویشل شوې نړۍ کې د نړیوال قضاوت" په اړه د کنفرانس څرګندونې وړاندې کړې لکه څنګه چې د نیو انګلستان قانون بیاکتنه (2001) په 35 جلد، 2 برخه، 337 پاڼه کې حواله شوې.

32 ماریا مانیلا مارکیز ویلاسکوز د 2022 کال د فبرورۍ په 4 نیټه د Opinio Juris په یوه بلاګ پوسټ کې "د نړیوال قضاوت د ارجنټاین تمرین 12 کاله وروسته د هغې له پرانستلو" په اړه بحث وکړ. https://opiniojuris.org/2022/02/04/the-argentinian -exercise-of-universal -jurisdiction-12-years-after-its-opening</.

33 د 2014 کال د نومبر په لومړۍ نیټه د بي بي سي نیوز لخوا په یوه راپور کې دا روښانه شوې چې ارجنټاین له هسپانیا څخه غوښتنه کړې چې د فرانکو دورې 20 چارواکي وسپاري. https://www .bbc.com/news/world-latin-america-29868270<.

د معافيت د لرې کولو او د برتانيا په محکمو کې د تعقيبولو غندنه يې کړې وه. هغه استدلال کاوه چې د UJ لاندې د بهرنيو حکومتونو لخوا د جدي جرمونو تعقيب "تورن د يو داسې دولت په جرمي پروسو کې ښکېلوي چې ښايي تورن ورسره بلد نه وي او تورن اړ کوي چې له ليرې واټن څخه شواهد او شاهدان راولي." [34]

جورج فليچر دا نيوکه کوي چې په ډيرى قانوني ډيموکراسيو کې "د عادلانه محاکمې بنسټيز اساسي تضمين پر تولو پلي کيږي؛ هغه که هر څوک وي او په وړاندې يې هر څومره شواهد موجود وي." [35] د فليچر په وينا، د ډيرى اروپايي محکمو په پرتله د طرزالعمل په دې تضمينونو کې د دوه ګوني خطر لوړ معيارونه شته، دوه ګوني خطرونه لکه د بې ګناهۍ اټکل او د ځان د مجرم ګڼلو امتيازات.[36] هغه په دې باور دى چې د نړيوال جزايي قانون په ډګر کې د تورن پر حقونو له تمرکز څخه پام د ژغورل شويو قربانيانو ګټو ته اوړي [37] له همدې وجې تمرکز د غچ پر اخيستلو دى، نه د عادلانه محکمې پر کولو. [38]

بل لور ته، د UJ زياتيدونکې قضيې په ډاګه کوي چې د UJ محاکمې په عادلانه توګه ترسره کيږي.

B. په سياسي توګه هڅول شوى عدلي تعقيبونه

د نړيوال قضاوت (UJ) په اړه بله انديښنه داده چې د حکومتونو لخوا به ورڅخه د سياسي موخو لپاره ناوړه ګټه پورته شي. په بين المللي شخړو کې UJ د "مخالف هيوادونو د اتباعو د محاکمه کولو له لارې د ګټې اخيستنې لپاره کارول کيدى شي. [39] پداسې حال کې چې د UJ محاکمې معمولا په عادلانه توګه ترسره کيږي،[40] د ناوړه ګټه اخيستنې احتمال بيا هم ممکن دى. يو دولت کولى شي د عادلانه محاکمې اصول په پام کې ونيسي خو بيا هم UJ د سياسي "مخالفينو" په وړاندې وکاروي او دې ته ترجيح ورکړي چې د هغو هيوادونو د اتباعو پر وړاندې قضيې تعقيب نه کړي چې ورسره ښې اړيکې لري.

34 هينري کيسنجر، 'د نړيوال قضاوت زيانونه' (2001) 80(4) بهرنۍ چارې 86, 90.

35 جورج فليچر، 'د نړيوال قضايي صلاحيت پر ضد' (2003) 1(3) د نړيوالې جنايي عدالت ژورنال 580, 580.

36 همدغه سرچينه، د حوالې صفحه نمبر 581.

37 هماغه سرچينه لکه څنګه چې مخکې يادونه وشوه.

38 په همدې منبع کې په ۵۸۰ مخ کې معلومات شته.

39 موريس (ن 32) 356 مخ.

40 په عموم کې، لينجر ته مراجعه وکړئ (n 1).

3.3 محدوديتونه څنګه نړيوال قضايي صلاحيت اغيزمن کوي

دې څپرکي له نړيوال قضاوت (UJ) څخه د ناوړه ګټه اخيستنې احتمال روښانه کړى دى. حتا که دا انديښنې بې بنسټه وګڼل شي،[41] خو د UJ د کارولو په تړاو په سياسي ملاحظاتو کې مرسته کوي. د پنوشيټ قضيه کې د UJ تر کارولو وروسته بلجيم او هسپانيې دواړو د UJ قوانين ضعيف کړل، سره له دې چې وړاندې د پلي کوونکو په سر کې وو. [42] د بلجيم پريکړه په لويه کچه د متحده اياالاتو لخوا د پام وړ فشار پايله وه؛[43] او ډيرى خلک دا عمل د نړيوال قضايي صلاحيت سقوط او يا له منځه تلل بولي. [44]

په هرصورت، د UJ د قضيو شمير په وروستيو کلونو کې زيات شوى. [45] دا لاربسود په فعاله توګه د حساب ورکوونې او له معافيت سره د مبارزې لپاره د يو ميکانيزم په توګه د UJ پر اهميت بحث کوي. د دې لاربسود ليکوالان په دې باور دي چې UJ کولى شي او بايد په دې توګه وکارول شي. په هرصورت، د سياسي محدوديتونو له امله چې په دې فصل کې بيان شوي، نړيواله ټولنه يې د عملي کولو په اړه محتاطه پاتې ده. له همدې امله، د اوسني سياسي وضعيت پر مهال د توقعاتو مديريت خورا مهم دي. کيداى شي په UJ کې د نورو پرمختګونو غوښتنه وشي، خو په اوسني حالت کې د ټيټې کچې د چاراواکو محاکمه ډير احتمال لري.

41 د عمومي بياکتنې لپاره، همدغې سرچينې ته مراجعه وکړئ.

42 سين هو يى په خپله مقاله کې "د نړيوال قانون د چيني ژورنال" (2011) ټوک 10، 3، په 503 کې د "نړيوال قضاوت: مفهوم، استدلال او حقيقت" په اړه بحث کوي چې څنګه بلجيم او هسپانيه "خالص" نړيوال له منځه يوړل. د قضايي قوانينو په اړه بحث. په دې توګه، په غير حاضرۍ کې د نړيوال قضاوت کارول (پرته په بلجيم يا هسپانيه کې د مدعى د حقيقي شتون) اجازه نشته.

43 "بلجيم: د نړيوال قضايي صلاحيت قانون لغوه شو،" د بشري حقونو څار (ويب پاڼه، د جنوري 22، 2003).< https:// www.hrw.org/news/2003/08/02/belgium-universal-jurisdiction-law-repealed>.

44 د مثال په توګه، د Ignacio del Moral مقاله د "په هسپانيه کې د نړيوال قضاوت سوان سندره" په "د نړيوال جرمي قانون بياکتنه" (2009) 9 جلد، 5 شميره.

45 د مثال په توګه، د ماکسيمو لينګر مقاله "نړيوال قضاوت نه ورکيږي: له "نړيوال تطبيق" څخه "نه خوندي ځاى" نړيوال قضاوت ته د "نړيوال جرمي عدالت ژورنال" (2015) ټوک 13، نمبر 2، مخ. 24 په تبصره کې او د ماکسيمو لينجر او مکينزي ايزن ټوته "د نړيوال قانون د اروپايي ژورنال" (2019) ټوک 30، 3، 779 مخ.

لنډيز :

- هيڅ ډاډ نشته چي د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) له لارې د تورنو مجرمينو د حساب ورکولو هڅې به بالاخره محکمې ته د يوې قضيې په توګه وړاندې شي؛ محکومېدل خو لرې خبره ده.
- د UJ د اغېزناکي تطبيقوني په وړاندې بايد يو شمېر ننګوني په پام کې ونيول شي. يو له مهمو فکتورونو څخه د سياست رول دی چي کولی شي د UJ د قضيې د ملاتړ لپاره د حکومت پر ليوالتيا اغيز وکړي هغه چي غواړي نړيوال قضايي صلاحيت عملي کړي.
- بله ننګونه د معافيت مسله ده. اوسني سياسي مشران، په ځانګړې توګه لوړ پوړي چارواکي، ډېری وختونه د نړيوالو قوانينو له مخي د محاکمې په وړاندې له ځانګړې خونديتوب څخه برخمن دي، کوم چي کولی شي د UJ د قضيو د پرمختګ مخه ونيسي.
- سربېره پردې، داسې انديښني شته چي له UJ کيدای شي د سياسي موخو لپاره ناوړه ګټه پورته شي يا هم په داسې قضيو کې استفاده شي چي د عادلانه محاکمې لپاره د تورن حق نه وي تضمين شوی.
- په داسې حال کې چي دا مهمه ده چي په دې فصل کې ذکر شوي ټولې ننګونې په جدي توګه په پام کې ونيول شي، خو د طالبانو د غړو په وړاندې د UJ د قضيو تعقيب ممکن دومره د انديښنې وړ خبر نه وي لکه د رسمي حکومتونو د چارواکو تعقيب. سربېره پردې، د طالبانو په شرايطو کې د معافيت مسله د هغو دلايلو له مخې چي مخکې پرې بحث وشو ډېره د انديښنې وړ نه ده.

لومړۍ برخه

نړیوال صلاحیت ته عمومي بیاکتنه

څلورم څپرکی

IV

د جنايي عدالت لپاره پر ژغورل شوي قرباني متمرکز چلند

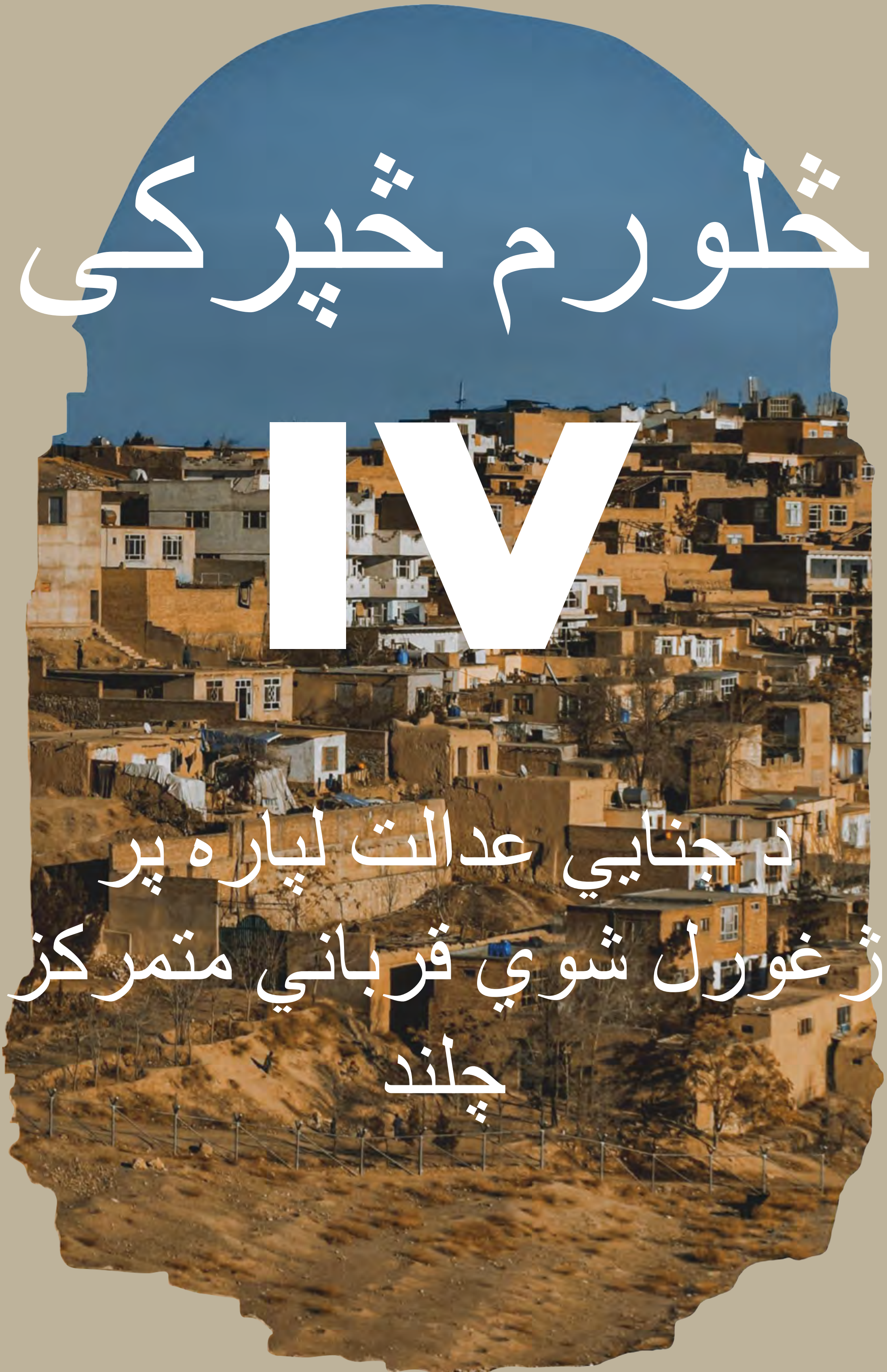

ځلورم څپرکی د نړیوال قضایي صلاحیت د اصولو له مخې هغو نړیوالو جرمونو پر تړاو چې په دې کتاب کې بیان شوي د حساب ورکولو او همدا راز د کورنیو محکمو په لړ کې د ژغورل شویو قربانیانو د زیات رول پر ارزښت بحث کوي.

د "ژغورل شویو قربانیانو پر جنایي عدالت متمرکز چلند" مفهوم د جنایي عدالت هغو سیستمونو ته اشاره کوي چې د فعالو ګډونوالو په توګه د ژغورل شویو قربانیانو پر رول اعتراف کوي، هغه چې عدالت او حساب غواړي، نه دا چې غیر فعال وي او په دې انتظار وي چې حساب به واخیستل شي او د دوی درملنه به وشي. دا کړنلاره کولی شي د افغانستان په څېر نازک چاپېریال کې عدالت او تلپاتې سوله ټېنګه کړي. د UJ په شمول په قانوني اجراآتو کې د قربانیانو، ژغورل شویو او اغېزمن شویو ټولنو شاملول، داډ رامنځته کوي چې د دوی غږ اوریدل کېږي او د دوی پر زیان اعتراف شوی.

دا څپرکی په دې تشریح سره پیلېږي چې څنګه په جنایي عدالت کې د قربانیانو او ژغورل شو وګړو نظرونه د وخت په تیریدو سره بدل شوي او په نړیواله او کورني کچه د قربانیانو –ژغورل شویو د متمرکز چلند پر اړتیا ټینګار کوي. دا بدلون تر ډېره حده د ژغورل شویو کسانو په هڅو پرمخ وړل کېږي او په نړیوال جنایي عدالت کې د پام وړ بدلون استازیتوب کوي، هغه چې په تاریخي توګه دوی ته خورا محدود رول ورکوي. همدا راز په ډاګه شوې چې د لویو جرمونو د تعقیب په لومړیو مرحلو کې ژغورل شویو قربانیانو ته لږ پام کېږي. څپرکی همدا ارز د نړیوالې جنایي محکمې (ICC) چوکاټ څېړي. په داسې حال کې چې لا هم پرمختګ ته اړتیا لري، د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره مخ پر ودې رول څرګندوي. په پای کې، څپرکی د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو د متحرک کولو د ارزښت په اړه بحث کوي او هغه مهم خنډونه په ګوته کوي چې د اغېزناک خوځښت مخه نیسي. ورپسې څپرکی د نړیوالې جنایي محکمې (ICC) د چوکاټ په اړه بحث کوي، کوم چې د ژغورل شویو قربانیانو لپاره پراخ رول په ګوته کوي، که څه چې د لا ښه کولو امکانات یې هم شته دي. څپرکی پر دې ختمېږي چې د ژغورل شویو قربانیانو فعالول مهم دي او همدا راز هغه مهم خنډونه یې هم را اخیستي چې د اغېزناک فعالیت مخنیوی کوي.

لړلیک

4.1 د قربانیو او ژغورل شو وګړو بدلیدونکی رول | 52

4.1.1 پر قربانیانو او ژغورل شو وګړو د تمرکز لپاره لومړنی غوښتنې | 52

4.1.2 نړیوال جرمونه او د قربانیانو او ژغورل شو وګړو ارزښت | 53

4.2 په نړیوال جنایي عدالت کې د قربانیانو او ژغورل شو وګړو لپاره (آهسته) بدلون | 53

4.2.1 د روم تر قانون دمخه د قربانیانو او ژغورل شوو وګړو محدود رول | 53

4.2.2 د جرم او له واک څخه د ناوړه ګټې اخیستنې د قربانیانو لپاره د ملګرو ملتونو د عدالت بنسټیز اصول | 55

4.2.3 د جرمونو په نړیواله محکمه (ICC) کې د قربانیانو او ژغورل شو وګړو پراخ رول | 55

4.3 د قربانیانو – ژغورل شو وګړو تحرک | 57

4.3.1 د پوهې ارزښت | 57

4.3.2 د خوندیتوب ډاډمنول | 58

4.3.3 د باور اړتیا | 58

4.1 د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو بدلیدونکی رول

په دودیز ډول، هغه خلک چې د جرمونو له امله اغېزمن شوي، د غیرفعالو قربانیانو په توګه پېژندل کېږي چې خونړي کولو ته اړتیا لري. په هرصورت، لکه څنګه چې د کتاب په سریزه کې یادونه وشوه، له "قربانیانو" څخه "ژغورل شویو قربانیانو" ته د اصطلاح بدلون د دوی هغه رول او پوهاوی څرګندوي چې د جدي جرمونو له مرتکبینو په حساب غوښتنه کې یې لري. دغه خلک یوازې قربانیان نه بلکې "له جرم څخه ژغورل شوي کسان دي چې د مجرمینو لهخوا په سیستم کې شامل شوي دي. پهداسې حال کې چې دوی هیڅ کله ددې غوښتونکي نه وو او اوس د عدالت د تأمین لپاره رامخته شوي دي." [1] قربانیان – ژغورل شوي وګړي فعال ګډون کوونکي دي او د مجرمینو په حساب ورکوونه کې مهم رول لوبولی شي. دا کتاب د دوی نظرونه او انګیرنې منعکسوي، په ځانګړې توګه هغه نظرونه او باورونه چې هڅه کوي د طالبانو غړي او د هغوی ملګري حساب ورکوونې ته اړ کړي.

په نړیوال جنایي عدالت کې د ژغورل شویو قربانیانو په تړاو د درک بدلون یو سوکه او تدریجي بهیر دی. ددې رسالې 4.2 فرعي برخه دا روښانه کوي چې څنګه نړیوالو محکمو د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو د درک پېژندل او یوځای کول پیل کړي.[2]

4.1.1 پر قربانیانو او ژغورل شویو وګړو د تمرکز لومړنی غوښتنې

اکاډمیکو حلقو او د قربانیانو ژغورونکو حرکتونو دواړو هڅه وکړه چې د جنایي عدالت په پروسو کې د ژغورل شویو قربانیانو لور ته بدلون رهبري کړي:

- **اکېډمیا:** د شلمې پیړۍ په نیمایي کې، د "ویکتمالوژي" په نوم یو ډسپلین رامینځته شو. [3] دغه مهال په تولنه نړۍ کې د جنایي عدلي سیستمونو د اصلاحاتو د یوې برخې په توګه دا نظر موجود و چې له ژغورل شویو قربانیانو سره مالي مرستې وشي او جبران ورکړل شي.[4]

- **ټولنیز خوځښتونه:** د ۱۹۷۰ لسیزې پر مهال د جنايي عدالت په پروسو کې د ژغورل شویو قربانیانو د ملاتړ په پار په ټولنه نړۍ کې ټولنیز خوځښتونه پیل شول او د دې هڅو ملاتړ یې وکړ. په دې لړ کې فیمینیستي حرکتونه هم وو او د مېرمنو د جنسي ځورونې او کورني تاوتریخوالي په قضیو کې یې غوښتل د مېرمنو د ځواک نشتوالي ته پام واړوي. [5]

د وخت په تیریدو سره ګڼو فکتورونو د اصلاحاتو په ځانګړې توګه د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو په برخه کې رول درلودلی دی. [6]

A. "ثانوي قرباني"

کله چې قرباني – ژغورل شوي وګړي د جنایي عدالت پروسو کې ښکیل وي، ممکن هغه څه تجربه کړي چې معمولاً د "ثانوي قرباني" په نوم پېژندل کېږي. [7] دغه اصطلاح دا څرګندوي چې د قرباني – او ژغورل شویو وګړو زیان نه یوازې د اصلي جنایي عمل پایله کیدی شي، لکه په دې لاربنود کې چې بیان شوي بین المللي جرمونه دي؛ بلکې د جنایي عدالت سیستم کې د بنسټونو یا افرادو سره د دوی له اړیکو څخه هم رامنځته کېږي.

> **ثانوي قرباني**
> ملګري ملتونه دا اصطلاح داسې تعریفوي: "دا هغه مجاني علیه ته ویل کېږي چې په مستقیم ډول په خپله د جنایي عمل پایله نه وي، بلکې د مجاني علیه په وړاندې د ادارو او اشخاصو د غبرګون پایله وي." [8]

پهدې کې د قربانیانو لپاره د فرصت نشتوالی هم شامل دی چې د جنایي قضیې د پرمختګ په اړه خپلې اندیښنې یا انتخابونه څرګند کړي او همدارنګه په داسې شرایطو کې ځای پرځای شوي چې د دوی خوندیتوب له خطر سره مخ کوي، لکه د محاکمې په جریان کې له تورن او مرتکب سره مخامخ کیدل.

1 جوانا ټکر ډیویس، 'د قربانیانو د حقونو د غورځنګ بنسټیزه پیل' (خبر پاڼه، د ملي جرم قرباني قانون انسټیټیوټ، 2005)<https://law.lclark.edu/live/files/6453-the-grassroots-beginnings-of-the -victims-rights> 1.

2 د قربانیانو او نړیوالې جنایي محکمې په اړه د سام ګارکاوې مقالې ته مراجعه وکړئ، لکه څنګه چې د نړیوال جرمي قانون بیاکتنه (2003) په 3 برخه کې، 4 ګڼه، په 345 پاڼه کې خپره شوې، وروسته بیا د بدیل طریقې اهمیت لکه د حقیقت او پخلاینې میکانیزمونو په اړه بحث کوي. د انتقالي عدالت شرایط. دا څېرکی د محاکمې پر بنسټ اجرااتو کې د قربانیانو په رول متمرکز دی، مګر د دې بدیل پروسو اهمیت مني، کوم چې باید د جزایی عدالت پروسې سره په ګډه تعقیب شي، لکه څنګه چې په دې کتاب کې روښانه شوي.

3 د مینا راسچینباخ او ډیمین سکالیا لخوا په یوه مقاله کې چې عنوان یې دی "قربانیان او نړیوال جنایي عدالت: یوه سخته پوښتنه؟" د سره صلیب نړیواله بیاکتنه (2008) په 90 ټوک، 870 ګڼه کې خپره شوې، بحث په عمده توګه په نړیواله جنایي عدالت کې د قربانیانو د ګډون په موضوع تمرکز کوي، لکه څنګه چې په 441 مخ کې روښانه شوی

4 مارلین ینګ او جان سټین په متحده ایالاتو کې د جرم د قربانیانو د غورځنګ تاریخ مستند کړی ، د جرم د اورل تاریخي پروژې د قربانیانو لپاره د دفتر برخې په توګه ، د OVC آرشیف کې شتون لري. برسېره پردې، پاول راک د برتانیا د جرمونو ژورنال (1988) په 28 جلد، 1 ګڼه، 44 او 56 مخونو کې "دوو هیوادونو کې حکومتونه، قربانیان، او پالیسۍ" ته اشاره کړې. راسچینباخ او سکالیا هم د دې موضوع په اړه بحث کې مرسته کړې. په 443 مخ کې حواله شوی.

5 راشنباخ او اسکالیا (ن 3).

6 Garkawe (n 2) 348. (ګرکاوې)

7 ورته سرچینه.

8 د جرمونو د مخنیوي لپاره د UNODC نړیوال مرکز په 1999 کې د "قربانیانو لپاره د عدالت لارښود: د جرم او له واک څخه ناوړه ګټه اخیستنې د قربانیانو لپاره د عدالت د بنسټیزو اصولو د اعالمیې د کارولو او پلې کولو په اړه" په 9 مخ کې یو راپور چمتو کړی.

B. د بې عدالتۍ احساس

یو بل فکتور چې قربانیانو (مجنی علیه) او ژغورل شویو وګړو ته د پاملرنې غوښتنه یې کړې، د بې عدالتۍ احساس دی او د هغو کسانو لخوا تجربه کیږي چې د جدي جرمونو له امله اغېزمن شوي وي - لکه څنګه چې پهدې لاربنود کې پرې بحث شوی - دغه اشخاص اکثرا په جنایي پروسو کې لږ ځواک لري. [9]

دا نیوکه اصلا د کامن لا پر قضایي سیستم کیږي. په دې سیستم کې، تمرکز په عمده توګه په قضیه کې ښکیل دوه اړخونه او هغه شواهد دي چې دوی یې د خپلو دلیلونو دملاتړ لپاره وړاندې کوي. محکمه په اصل کې د یو بې طرفه ځای په توګه کار کوي چېرې چې دغه اړخونه د Inquisitorial سیستم بر خلاف خپلې قضیې وړاندې کوي. مګر په Inquisitorial سیستم کې محکمه د ښکېلو اړخونو له راوړلو شواهدو سره یو ځای په خپله هم د حقیقت موندنه او پلټنه کوي. [10]

C. نا متناسبې اغېزې

د جرمي عدالت په سیستم کې چې ژغورل شوی قربانیان د نامتناسبو اغېزو له تجربه کولو سره مخ وی، اړتیا ده چې هغوی ته ځانګړې پاملرنه وشي

د بیلګې په توګه، فیمینیستو سکالرانو او عدالت غوښتونکو هغه ناوړه اغېزې او د پام وړ زیانونه په ګوته کړي چې ډېرې ښځې او ماشومان یې د جنایي تعقیب په جریان کې تجربه کوي. [11] د شخړو په حالت کې ښځې او ماشومان اکثرا د جنسي تیري، تعقیم کولو، جبري فحشا، قاچاق او جبري حمل په شمول د جنسي تاوتریخوالي لومړني او نامناسب هدفونه دي. [12] دا جرمونه نه یوازې فزیکي بلکې رواني، اقتصادي او ټولنیزې پایلې لري؛ دا ټول باید د محاکمې په بهیر کې په پام کې ونیول شي نو ځکه دا مهمه ده چې باید د قربانیانو د ځانګړو ډلو ځانګړې تجربې په پام کې ونیول شي ترڅو په ناڅاپي توګه د ثانوي قرباني کیدو مخه ونیسي چې مخکې یې یادونه وشوه.

4.1.2 نړیوال جرمونه او د ژغورل شویو قربانیانو ارزښت

ډېر دلیلونه شته څو دا روښانه کړي چې ولې قربانیان او ژغورل شوي وګړي د نړیوالو جرمونو په قضیو کې ځانګړې ارزښت لري چې پهدې لاربنود کې پرې بحث شوي دی. په دې ډول جرمونو کې اکثرا نه یوازې افرادو، بلکې د ټولنې او یا د ځانګړو توکمیزو، مذهبي او یا ملي ډلو په زرګونو غړي ښکېل وي. [13]

9 Garkawe (n 2) 347–8. (ګرکاوې)

10 همدغه سرچینه په 348 مخ کې اړوند معلومات لري.

11 همدا (مذکوره) سرچینه

12 د انی-ماری دې بروور مقاله په پام کې ونیسئ ''د جنسي تاوتریخوالی قربانیانو ته خساره: امکانات په نړیواله جنایی محکمه کې او د قربانیانو او د هغوی د کورنیو لپاره د وجهي صندوق کې'' په 2007 کې د لیډن ژورنال په نړیوال قانون کې خپره شوې او په 208 پاڼه کې خپره شوې.

13 Rauschenbach او Scalia ته مراجعه وکړئ، چیرته چې اړین معلومات په 450 پاڼه کې موندل کیږي.

په دې شرایطو کې باید قربانیان او ژغورل شوي کسان نه یوازې پر خپل شخصي کړاو برلاسي شي بلکې د یوې ډلې په توګه د ټولنې تر څنګ د ټولنیزې درملنې په پراخه پروسه کې هم ښکیل شي. [14] د نړیوالو جرمونو دا ځانګړی اړخ په دغو قربانیانو کې د رواني صدماتو او تر صدماتو وروسته د فشار غبرګونونو خطر زیاتوي. [15] سربېره پردې، څرنګه چې قربانیان او ژغورل شوي وګړي په مکرر ډول په شخړو کې راګیر کیږي او د دوی ټولې ټولنې په نښه کیږي، دوی ډېرې وختونه د خپلو کورونو پریښودو ته هم اړویستل کیږي. [16] افغانستان په دې لړ کې یو زړه بوږنونکي مثال دی، چېرې چې د فزیکي زیانونو سربیره چې ډېرى خلک یې زغمي، رواني، احساساتي او مالي عواقب د نړیوالو جرمونو له امله رامینځته کیږي چې په دې کتاب کې بیان شوي. [17]

د زیانونو هغه پیچلتیا او شدت چې ژغورل شویو وګړو تجربه کړي د دوی د تجربو او اړتیاوو د تشخیص او حل ارزښت په ګوته کوي. په جزایي اجراآتو کې د دغو قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ښکېلول چې موخه یې له عاملینو حساب غوښتنه ده، نه یوازې د جرمي پروسو له اړخه مهم دي، بلکېډ دې لپاره هم اړین دي چې تورن د عدالت غوښتنې له نظره د ځواب ورکولو فرصت ولري. تر ټولو مهم دا چې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره یو مهم پلیټ فارم چمتو کوي څو د دوی غږونه واوریدل شي او تجربې یې ومنل شي.

4.2 په نړیوال جنایي عدالت کې د ژغورل شویو قربانیانو پر لور ورو بدلون

4.2.1 د روم تر قانون وړاندې د ژغورل شویو قربانیانو محدود رول

که څه هم په نړیوال جنایي عدالت کې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو متمرکزې تګلارې مهمې دي او په کورني جنایي عدالت کې او په نړیواله کچه د ژغورل شویو قربانیانو د رسمیت پیژندنې غوښتنې محدودې دي، په ځانګړې توګه که موږ د ICC تر تاسیس وړاندې د نړیوالو جرمي عدالت پروسو ته وګورو.

14 همدا (مذکوره) سرچینه

15 باسیا سپلیک، د جرم قربانیان: تیوري، پالیسي او عمل (پالګریو میک میلان، 2006).

16 د اساسي قانون او بشري حقوقو لپاره د اروپا مرکز، د بشري حقونو او سرنوشت لپاره نړیوال فدراسیون، 'د خنډونو ماتول: د نړیوالو جرمونو د قربانیانو لپاره په اروپا کې عدالت ته لاسرسی' (رپورټ، سپتمبر 2020)<https://www.ecchr.eu/fileadmin/ Publikationen/Breaking_Down_Barriers_EN _web _FINAL_ 2020-11-08.pdf> 12.

17 ''له قربانیانو سره مرسته او د شاهدانو ساتنه''، UNODC (ویب پاڼه)) <https://www. unodc.org/unodc/en/organized -crime/witness-protection.html>.

A. نړیوالي پوځي (نظامي) محکمې

دوو نړیوالو نظامي محکمو (IMTs) چې تر دویمې نړیوالې جګړې وروسته یې نړیوال جرمونه تعقیبول، ژغورل شویو قربانیانو ته یې ډېر پام ونه کړ. [18] د دې محکمو ډېرې نیمګړتیاوې د ژغورل شویو قربانیانو له لیدلوري پېژندل کېدی شي.

لومړی، په IMTs کې د ژغورل شویو قربانیانو ونډه یوازې د شواهدو تر وړاندې کولو پورې وه. پر محاکمو نیوکه شوې چې د شاهدي لپاره یو محدود شمېر ژوندي پاتې شوي قربانیان پکې شامل دي. یعنې دا چې متنوع قربانیان نه دي راغوښتل شوي، تر څو د هغو ګڼ شمېر ژغورل شویو قربانیانو استازیتوب وکړي چې د محور ځواکونو له لوري په نښه شوي وو. [19]

شاهدانو پورې محدود قرباني او ژغورل شوي وګړي

د نړیوالو جنایي اجراآتو په لومړیو پړاوونو کې، د قربانیانو – ژغورل شو وګړو ګډون د شاهد تر رول پورې محدود و. دا محدودیت ستونزمن دی ځکه چې دا د قربانیانو د بشپړې تجربې په ترلاسه کولو کې پاتې راغلی، چې نه یوازې د جرمونو غیرفعال ځاورنکي دي، بلکې په مستقیم ډول اغېزمن شوي هم دي او دا د ژغورل شویو قربانیانو غږ ته د نه پاملرنې خطر زیاتوي. ځینې وختونه په IMTs کې د قربانیانو لهخوا شریکې شوې تجربې ځکه رد شوې دي چې د جرم له ثابتولو سره تړاو نه لري او په دې توګه د دې تجربو هیڅ درناوی نه دی شوی. [20]

دویم، ژغورل شوي وګړي او قربانیان چې په نورمبرګ کې شاهدي ورکوي، د مدافع وکیلانو لهخوا د غیر حساسو پوښتنو په وړاندې محافظت نهلري. [21] د توکیو تر IMT دمخه ، دغه ډول خوندیتوب د مشر قاضي په اختیار کې پاتې وو او په منشور کې په څرګند ډول نهدي شامل. [22]

دریم، که څه هم په نورمبرګ کې ګډون کوونکي شاهدان د متحده ایالاتو د اردو تر ځارنې لاندې په خوندي ځای کې ځای پر ځای شوي وو، خو هیڅ تضمین نشته چې دوی به د محکمې له خونې بهر له تورن سره مخامخ نهشي. دا بڼایي د قربانیانو او ژغورل شو وګړو لپاره د نورو صدمو لامل شي. [23]

بالاخره، پهداسې حال کې چې د نورمبرګ منشور د غلا شوي ملکیت جبران ته اجازه ورکړه، د داسې هیڅ ډول جبران امر نهدی شوی او د ظالمانه جرمونو قربانیانو لپاره د جبران مسأله په لویه کچه له پامه غورځول شوې. [24] په ورته ډول، د توکیو IMT په ترڅ کې خساره نه وه ورکړل شوې او د جاپاني پوځي چارواکو لهخوا د جنسي غلامۍ قربانیان اوس هم د خسارې په لټه کې دي. [25]

B. د یوګوسلاویا او روانډا لپاره ځانګړې نړیوالې جنایي محکمې

قربانیانو او ژغورل شو وګړو د پخوانۍ یوګوسلاویا لپاره د جرمونو په نړیوالې محکمې (ICTY) او د روانډا لپاره د جرمونو په نړیواله محکمه (ICTR) کې هم محدود رول درلود. د IMTs په څېر، د دوی ګډون د شاهدانو په توګه تر ګواهي ورکولو پورې محدود و چې د بنګیلو اړخونو یا مشر قاضي لهخوا د فرعي غوښتنې تابع و. [26]

په هرصورت، د IMTs برعکس، ICTY او ICTR د قربانیانو او ژغورل شو وګړو لپاره ځانګړي محافظتونه لري کله چې شاهدي ورکوي ترڅو د نورو قرباني یا مجنی علیه کېدو خطر کم کړي. د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو په شمول د ټولو شاهدانو د خوندیتوب لپاره ICTY د قربانیانو او شاهدانو د ځانګړي (VWS) په نوم یو ځانګړی واحد جوړ کړ. [27] VWS لوژیستیکي مرستې او رواني ټولنیز ملاتړ خدمتونه چمتو کړي، پداسې حال کې چې د شاهد د معلوماتو محرمیت هم ساتي.

د جرمونو نړیواله محکمه اجازه ورکوي چې د شاهدانو ساتنې او خوندیتوب لپاره ځانګړي ترتیبات ونیول شي. پهدې اقداماتو کې لاندې موضوعات شامل دي:

1. د ICTY له عامه ریکارډونو څخه د نومونو او دهویت د تشخیص هر ډول معلوماتو لرې کول. [28]

2. د پېژندنې د مخنیوي لپاره د ادراک بڼه یا غږ بدلول. [29]

3. شاهدانو ته اجازه ورکول چې له تورن څخه لرې د یوې جلا کوټې څخه د ویډیو ټیپ کولو له لارې شاهدي ورکړي. [30] او

18 په هغه لارښود کې چې د کینګا تیبوري-سزابو او میګن هیرسټ لخوا ایډیټ شوی چې عنوان یې دی ”د جرمي عدالت د متخصصینو نړیوال لپاره د قربانیانو د ګډون لارښود“ (TMC اسیر پریس، 2017)، اړین معلومات په برخه کې موندل کېدی شي [1.1].

19 د لیوک موفیټ لخوا د نړیوالې جنایي قانون بیاکتنې (2012) کې د دویمې نړیوالې جګړې په نړیوالو جنایي محکمو کې د قربانیانو رول په اړه خپرونه کې، اړونده مینځپانګه په 254 مخ کې سپړل شوې ده.

20 همدغه سرچینه د 255 څخه تر 256 مخونو کې حواله شوي معلومات لري.

21 د سام ګارکاوی لخوا د “نورمبرګ په نړیواله نظامي محکمه کې د قربانیانو رول او حقونه” په کار کې، د هیربرټ آر ریګینبوګین او کریسټوف سیفرلینګ کتاب ‘د نورمبرګ محاکمې: نړیوال جرمي قانون له 1945 راهیسې’ (ډی ګریټر سور، 2006) کې موندل شوی. ، اړونده توضیحات په 86 ، 91-90 مخونو کې بیان شوي.

22 د Moffett لیکنې ته مراجعه وکړئ، چیرته چې اړونده منځپانګې په 267 پاڼه کې لیکل شوې دي.

23 همدغه سرچینه په 256 مخ کې حواله شوي معلومات لري.

24 همدغه سرچینه.

25 ‘جنوبي کوریا: د جاپان د حکومت پر ضد مقدمې د عدالت لپاره وروستی چانس د آرامۍ میرمنو لپاره’، د بخښنې نړیوال سازمان لخوا د 2020 کال د اګست په 12 نیټه یوه ویب پاڼه. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/08/south-korea-lawsuits-against-the-japanese-government-last-chance-for-justice-for-comfort-women/>.

26 د شاهدانو په اړه ډېری پوښتل شوي پوښتنې (FAQs) د ICTY لخوا چمتو شوي، په ویب پاڼه کې شتون لـــــــري. <https://www.icty.org/en/about/registry/witnesses/faq>.

27 همدغه سرچینه

28 د پخوانۍ یوګوسلاویا د قوانینو او شواهدو پروسیجرونو لپاره نړیواله محکمه، سند نمبر IT/32/Rev.50، چې د 2015 کال د جولای په 8 تصویب شو، د 75(a)(i)(B) قاعدې الندې حواله کېدی شي، چې په عموم ډول پېژندل کیږي. ‘ICTY RPE’.

29 همدغه سرچینه، د 75 (c) (i) (B) قاعدې لاندې.

30 همدغه سرچینه، د 75 (ii) (B) قاعدې لاندې.

4. شاهدانو ته اجازه ورکول چې په تړلې محکمه کې خپله شاهدي ورکړي، چېرې چې يوازې وکيلان او قاضيان کولی شي شواهد واوري او ډاډ ترلاسه کړي چې دا په عامه توګه نه افشا کېږي.[31]

په روانډا او پخوانی یوګوسلاویا کې د جرمونو قربانیانو او ژغورل شو وګړو لپاره خساره په اصل کې ملي محکمو ته پرېښودل شوې وه. دا پرېکړه تر ډېره حده د اندیښنو له امله اغېزمنه شوې وه چې د خسارې له ادعاوو سره یوځای کېدل ښایي په دوو محکمو کې پروسې وځنډوي.[32] محکمې باید د قربانیانو او ژغورل شو وګړو شمېر ته په پام سره، د قربانیانو د کافي نمایندګۍ اړتیا او د تورنو لپاره د اغېزناکتیا او عادلانه محاکمې اړتیا په احتیاط سره رعایت کړي.

4.2.2 د جرم او له واک څخه د ناوړه ګټې اخیستنې د قربانیانو لپاره د ملګرو ملتونو د عدالت بنسټیز اصول

د جرم او له واک څخه د ناوړه ګټې اخیستنې د قربانیانو لپاره د عدالت د بنسټیزو اصولو په اړه د ملګرو ملتونو د 1985م کال اعلامیه د جنایي عدالت په سیسټم کې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو پر لور په نړیواله کچه تدریجي بدلون ښیي.[33]

اعلامیه ټینګار کوي چې قربانیان او ژغورل شوي وګړي باید د درملنې او جبران په شمول عدالت ته لاسرسی ولري (د دې رسالې په 5 برخه کې پر دې موضوع نور بحث هم شوی دی). دا د عدالت په بهیر کې د قربانیانو او ژغورل شو وګړو لپاره پراخ رول هم مشخصوي په ځانګړې توګه، د قربانیانو ژغورونکي باید:

- دوی ته د خپل رول او په پروسه کې د ګډون په اړه معلوماتورکړي.
- د محاکمې په جریان کې کله چې د دوی "شخصي ګټې/مفاد" اغېزمنې شي، خپلې اندېښنې او نظرونه څرګند کړي، تر هغه حده چې د تورن حقونه تر پښو لاندې نه‌شي.
- د قانوني اجراآتو په جریان کې د کافي "مناسبې مرستې" چمتو کول؛ او
- د پروسې په جریان کې د امنیت او محرمیت تضمین څو د نورو قرباني کېدو مخه ونیول شي.[34]

31 همدغه سرچینه، د 75(ii)(B) او 79(ii)(A) قوانینو لاندې راجع شوې.

32 د خوان کارلوس ایس اوچوا کتاب "د بشري حقونو د جدي سرغړونو لپاره د جرمي عدالت پروسیجرونو کې د قربانیانو حقونه" په 2013 کې د مارټینس نیجوف لخوا خپور شوی، اړوند معلومات په 207 پاڼه کې موقعیت لري.

33 د جرمونو او له واک څخه د ناوړه ګټې اخیستنې د قربانیانو لپاره د عدالت د بنسټیزو اصولو په اړه د ملګرو ملتونو اعلامیه د عمومي اسامبلې په 40/34 پرېکړه لیک کې موندل کېدی شي، د ملګرو ملتونو سند A/RES/40/34، د 29 نومبر 1985 نېټه.

34 همدغه سرچینه، په مشخصه توګه په 6 پراګراف کې.

لکه څنګه چې پورته په 4.2.1 فرعي برخه کې یادونه وشوه، د پخوانۍ یوګوسلاویا او روانډا لپاره ځانګړې محاکمې په بشپړ ډول د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره پراخ شوی رول نه دی اخیستی لکه په اعلامیه کې چې یې اټکل شوی دی. په هرصورت، دا د آی سي سي او وروسته له اړه هاک محکمو سره یې تغییر کړی.

4.2.3 د جرمونو په نړیواله محکمه (ICC) کې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو پراخ رول

دغه برخه د جرمونو په نړیواله محکمه (ICC) کې د ژغورل شویو وګړو او قربانیانو پراخ رول څېړي او په ځانګړي ډول د دوی ګډون او ښکیلتیا باندې ټینګار کوي. په‌داسې حال کې چې اصلي تمرکز پر ICC دی، ورپسې محکمو او محاکمو هم د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو چلند غوره کړی چې د جنایي محاکمو او جبران پروسو کې د دوی خپلواک ګډون اسانه کوي.[35] د پام وړ مثالونو کې د کمبوډیا په محکمو کې غیرمعمولي خونې (ECCC) ، د لبنان لپاره ځانګړې محکمه (STL)، د کوسوو ځانګړې خونې، د افریقایي اتحادیې له‌خوا تمویل شوي افریقایي غیر معمولي خونې، او کور پینایل سپیشل سینټرافریکین شامل دي.

A. د ICC قرباني – ژغورل شویو وګړو ګډون ته لنډه کتنه

په 1998 کې، د نړیوالې جنایي محکمې (ICC) د روم قانون او د طرزالعمل او شواهدو قواعدو (RPE) د محکمې په بهیر کې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو د ګډون لپاره یو قانوني چوکاټ رامینځته کړ.[36] دا چوکاټ د پخوانیو عملونو په پرتله د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره پراخ رول په پام کې نیسي؛ دوی ته اجازه ورکوي چې نه یوازې د شاهدانو په توګه برخه واخلي، بلکې په جنایي محاکمو کې د مستقیمې ښکیلتیا عام ظرفیت کې هم برخه واخلي. قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ته "حق ورکول کېږي چې د قانوني استازو له لارې د خپل نظر او اندیښنو په څرګندولو سره په محاکمه کې برخه واخلي."[37]

35 کینګا تیبوري-سزابو او میګن هیرسټ د دوی په خپرونه کې چې د 1.1 برخې لاندې په تیبوري-سزابو او هیرسټ کې خپرېږي "پېژندنه: په نړیوال جرمي عدالت کې د قربانیانو برخه اخیستنه" په اړه بحث کوي.

36 د نړیوالې جنایي محکمې د روم اساسنامه، چې د ۱۹۹۸ کال د جولای په ۱۷ نېټه د لاسلیک لپاره پرانستل شوه، په ۲۱۸۷ ۹۰ UNTS (د ۲۰۰۲ کال د جولای په لومړۍ نېټه نافذه شوې) د 'روم اساسنامه' تر عنوان لاندې موندل کېدی شي. برسېره پردې، د نړیوالې جنایي محکمې د شواهدو او طرزالعملونو مقررات په سند نمبر ICC-ASP/1/3 کې تشریح شوي، چې په 9 سپټمبر 2002 کې تصویب شوي، چې عموما د 'ICC RPE' په نوم پېژندل کېږي.

37 د جرمونو په نړیواله محکمه کې د قربانیانو د ګډون په اړه د کریسټین چنګ لخوا په یوه خپرونه کې: ایا د محکمې امتیازات د ژمنې سره مخ دي؟ په شمال لویدیځ ژورنال کې د نړیوالو بشري حقونو (2008) کې، مفصل لیدونه په 460 مخ کې موندل کېدی شي.

په ICC کې د قربانیانو – ژغورل شویو وګړو د ګډون بهیر

1. د قرباني معنا

د جرمونو نړیواله محکمه "قرباني" د هغه شخص په توګه تعریفوي چې د جرم له امله زیانمن شوی وي.[38]

د توماس لوبانګا وي ډیلو په قضیه کې د کانګو د دیموکراتیک جمهوریت ځارنوال، قاضیانو 146 کسانو ته د ګډون اجازه ورکړه.[39] له محاکمې مخکې (PTC) پریکړه وشوه چې ژغورل شویو وګړو او قربانیانو ته باید د ګډون پراخه فرصت او اجازه ورکړل شي چې خپل نظرونه او اندیښنې د بیانونو، شاهدانو د څېړلو یا لیکلو سپارښتنو له لارې څرګند کړي.[40]

2. په کافي اندازه شخصي ګټې/مفاد

که څوک د "قرباني" په توګه وپیژندل شي، محکمه باید دا معلومه کړي چې ایا دوی په محاکمه کې د ګډون لپاره کافي "شخصي ګټې/مفاد" لري او که نه.[41]

د ځارنوال v بحر ادریس ابو ګیردا په قضیه کې، د محاکمې دمخه خونې (PTC) پریکړه وکړه چې د قربانیانو – ژغورل شو وګړو شخصي ګټې په لاندې ډول سره دي:

- د حقایقو د اعلانولو لپاره د دوی لیوالتیا چې د باصلاحیته چارواکو لخوا پیژندل شوي (د حقیقت/ریښتیا ترلاسه کولو حق).
- د هغو کسانو د پیژندلو او محاکمې لپاره د دوی لیوالتیا چې دوی ته یې زیان رسولی دی (د عدالت حق).
- د تاوان ترلاسه کولو حق.[42]

3. د پروسې مرحله چې پهکې د ګډون اجازه ورکول کېږي (مناسب وي)

حتی که معیارونه پوره هم شي، ICC ارزونه کوي چې د قانوني پروسې په کوم پړاو کې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ګډون مناسب دی. دا پریکړه به د بورډ په اختیار کې وي او د قرباني او ژغورل شویو وګړو د ګډون څرنګوالی به هم وټاکي.[43]

4. د تورن شخص د ګډون/مشارکت او حقونه

حتی که ګډون پورتنیو حدودو ته رسیږي، محکمه باید معلومه کړي چې «د تورن له حقونو سره تعصب ونه کړي او باید یوه بې پرې او عادلانه محکمه وي.»[44]

کنه نو، قاضیان کولی شي په ځینو بدلونونو سره د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ګډون ته اجازه ورکړي.

---

38 د نړیوالي جنايي محکمې د شواهدو او طرزالعملونو مقررات، چې په سند نمبر ICC-ASP/1/3 کې توضیح شوي، د سپتمبر په 9 2002 کې تصویب شوي، د 85 قواعد الندې حواله کیدی شي، چې معمولا د 'ICC RPE' په نوم پیژندل کیږي.

39 په ځارنوالی کې د قربانیانو د ګډون په اړه پریکړه د توماس لوبانګا ډیلو په وړاندې، د ICC-01/04-01/06 سند نمبر لاندې د محاکمې د لومړنی چمبر لخوا صادر شوی.

40 همدا سرچینه د فوټ نوټ 98 په حواله.

41 د روم په قانون کې د 68 (3) مادې ته مراجعه وکړئ (36 حواله).

42 په قضیه کې د ځارنوال v. بحر ادریس ابو ګاردا، د 34 غوښتنلیکونو په اړه پریکړه د محاکمې څخه مخکې د محاکمې په مرحله کې د ICC-02/05-02/09 د سند نمبر لاندې موندل کیدی شي. په 3 فوټ نوټ کې حواله شوی.

43 د روم په اساسنامه کې (36 حواله)، 68 (3) مادې ته مراجعه وکړئ، چې په عمومي توګه د روم قانون په نوم پیژندل کیږي.

44 همدغه سرچینه

د ICC په اجراآتو کې د ګډون لپاره باید افراد باید د نوملیکنې ځانګې ته لیکلي غوښتنه وسپاري؛ راجستر کوونکی به بیا دا غوښتنه قاضیانو ته ولیږي.[45] دا لیکلي غوښتنلیک باید پورته ذکر شوي معیارونه پوره کړي. که چیرته دا معیارونه پوره نهشي کړای، د (حقوقي مشورې) خونې له لوري به دا غوښتنلیک رد کړای شي.[46]

په داسې حال کې چې قرباني او ژغورل شوي افراد د ICC په اجراآتو کې د ګډون لپاره قانوني نمایندګۍ ته اړتیا نهلري، خو بیا هم پر نمایندګۍ ټینګار کېږي. دوی حق لري چې د قانوني استازي لهخوا ورسره مرسته وشي چې باید د جنايي وکیل، قاضي یا څارنوال په توګه له لسو کلونو څخه زیاته تجربه ولري. که قرباني او ژغورل شوي افراد وغواړي چې د یوې ډلې په توګه برخه واخلي، نو کولی شي یو "ګډ قانوني استازی" وټاکي.[47]

د ICC د راجستریشن څانګې د قربانیانو د ګډون او جبران برخه (VPRS) کولی شي د قربانیانو د حقونو په اړه معلومات چمتو کړي او د ګډون لپاره غوښتنې او همدارنګه د قانوني استازیتوب لپاره د تمویل د موندلو او خوندي کولو په برخه کې مرسته وکړي.[48]

B. د ګډون عملي واقعیت

که څه هم قربانیان او ژغورل شوي اشخاص د ګډون فرصت لري، دوی په قانوني پروسو کې څومره اغېز لري؟ د تورنو له حقونو سره د هغوی د حقونو د انډول کولو اړتیا عملي اندېښنې راپیدا کړې دي لکه اوږدې پروسې او بل پلو یې په بېړنیو محکمو کې د تورن د حقونو مخه نیولې ده.[49] د دې توازن د ترلاسه کولو لپاره د تاسیس شویو لارښوونو د نشتوالي له امله دا ستونزمنه ده چې معلومه کړای شي چې ژغورل شوي او قربانیان به له ICC سره څرنګه ښکېلېږي.[50]

د یادونې وړ ده چې کله خبره د نړیوالو جرمونو شي نو له ظلمونو د ژغورل شویو قربانیانو د استازیتوب لپاره د خاصې کچې معیار موجود دی.[51] پر همدې اساس محکمه ژغورل شوي قربانیان د هغوی د عامه ګټو او جغرافیوي موقعیت پر اساس ډلبندي کوي.[52] لکه چې ګډون په ډله ییزه نمایندګۍ او د شواهدو په راټولولو کې له محکمې سره د مرستې تر حده محدود وي، نو د دې کړنلارې اغېزمنتوب او معنی تر پوښتنې لاندې راتللی شي. په هرصورت، ډله ییز استازیتوب کولی شي د ځنډ کمولو کې مرسته وکړي او د ګړندی حل اسانتیا په داسې حال کې چې د ټولنې په کچه شکایتونه منعکس کوي، رامنځ ته کړي.

له دې ننګونو سره سره، د نړیوالو نظامي محکمو (IMTs) له لومړیو ورځو راهیسې، د ICC چوکاټ ښیي چې نړیوال جنايي عدالت پرمختګ کړی (که څه هم په تدریجي ډول سره). په نړیوال جنايي عدالت کې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ځانګړی رول به د قضاوت له مخې توپیر ولري، مګر د نړیوالې جنايي محکمې تجربه د شکنجې په قضیو کې د قربانیانو – او ژغورل شویو وګړو د متمرکز چلندونو پر لور پراخ تمایل ښیي.

4.3 د قربانیانو – ژغورل شویو وګړو خوځښت

لکه څنګه چې په دې څپرکي کې یادونه وشوه، قرباني او ژغورل شوي وګړي کولی شي په فعاله توګه د ځان او خپلو ټولنو لپاره حساب او عدالت وغواړي او یا غوښتنه وکړي نو ځکه، د دوی لپاره دا مهمه ده چې داسې ډلې تنظیم او جوړې کړي چې د فرصتونو په صورت کې وکولای شي عمل وکړي؛ لکه کله چې یو تورن مجرم د دوی ساحې ته راځي او یا هم د تورنو اشخاصو قضیې نړیوالې جنايي محکمې ته راشي.

دا فرعي برخه ډېری هغه فکتورونه څېړي چې کیدای شي د قربانیانو – او ژغورل شویو وګړو پر خوځښت اغیزه وکړي.

4.3.1 د پوهې ارزښت

که قربانیان او ژغورل شوي وګړي په دې نه پوهیږي چې هغه کړنې چې د دوی د رنځ لامل کېږي، د نړیوال جنايي قانون له مخې د جرمونو په توګه طبقه بندي کیدی شي، دوی ممکن د حساب ورکولو او عدالت لپاره احتمالي لارې ونه پیژني.

د نړیوالو جرمونو د ماهیت په اړه د پوهاوي لوړول او د اوسني د عدالت تر نړیوال جنايي سیستم لاندې ممکنه حل لارې موندل اړین دي تر څو د پوهې تشه ډکه کړای شي. د مثالونو شریکول چې څنګه په نورو هیوادونو کې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ډلې د عدالت لپاره مبارزه کوي، له دوی سره مرسته کوي څو پوه شي چې څنګه د جبران او عدالت غوښتنه تعقیب کړي. د مثال په توګه، د قربانیانو نړیواله عدالت غوښتنه (VAI) یو بشردوستانه سازمان دی چې د نړیوالو جرمونو د قربانیانو د ملاتړ لپاره وقف شوی، په 2020م کال کې یې لنډې ویډیوګانې جوړې کړې او د میانمار مسلمانان یې ښودل او په میانمار کې یې د دوی په وړاندې د ترسره شوي نسل وژنې په ځواب کې د عدالت او حساب

---

45 .ICC RPE (n 38) r 89(1)

46 همدغه سرچینه، د 89 (2) قاعدې لاندې.

47 همدغه سرچینه، د 90 (2) قاعدې لاندې.

48 ورته سرچینه، د 90 (3) څخه تر 90 (5) قواعدو ته په اشارې سره.

49 په یوه مقاله کې چې د سالواتور زاپالا لخوا لیکل شوې چې سرلیک یې دی "د قربانیانو حقونه په مقابل کې د تورنو حقونه" دا د نړیوال جرمي عدالت ژورنال (2010) په 8 برخه کې موندل کیدی شي، 1 برخه، د 137 مخ څخه پیل کیږي، د اړونده منځپانګې سره. په 145 پاڼه کې.

50 د جان ویمرز په یوه مقاله کې چې عنوان یې دی "د قربانیانو حقونه او د جرمونو نړیواله محکمه: په محکمه کې د قربانیانو د وندې اخیستنې حق" په لیډن ژورنال کې د نړیوال قانون (2010) ، 23 ټوک ، 3 شمیره کې خپره شوې. بحث په 629 مخ کې پیل کیږي، په 631 مخ کې وړاندې شوي مهم بصیرت سره.

51 د کریستین شوبل-پټل لخوا په یوه خپرونه کې چې سرلیک یې "د نړیوال جرمي قانون 'مثالي' قرباني" دی، د نړیوال قانون اروپایی ژورنال (2018) ټوک 29، 3 ګڼه ته مراجعه وکړئ، په 703 مخ کې د بحث پیل او په پاڼه کې مهم ټکي په ګوته شوي. ۷۱۹.

52 همدغه سرچینه

غوښتنې په تړاو خپلې تجربې شریکولې. 53 دا ویډیوګانې له سویلي سوډان څخه د ژغورل شویو قربانیانو له ډلې سره شریکې شوې دي تر څو د کورنۍ جګړې له امله د روان تاوتریخوالي په اړه پوهاوی تر لاسه کړي. 54 VAI وموندله چې د دې ویډیوګانو جوړولو نه یوازې په سویلي سوډان کې د قربانیانو لپاره د پوهې د تشې په ډکولو کې مرسته کړې، بلکې د روهینګیا لپاره هم یوه ګټوره تجربه وه ځکه چې دا دوی ته اجازه ورکوي چې باور رامینځته کړي او د خپلو کیسو او روایتونو په شریکولو د ویاړ احساس وکړي. 55 په ټوله کې، څومره چې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ډلې کولی شي خپلې تجربې له یو بل او په پراخه کچه له نړیوالې ټولنې سره شریکې کړي، دوی به په هماغه اندازه د عدالت په لټه کې لږ انزوا احساس کړي.

د دې لارښود اصلي موخه داده چې په افغانستان کې د نړیوالو جرمونو په تړاو د حقوقي اصولو پوهاوی زیات شي او په دې توګه د پوهې هغه تشه ډکه شي چې وړاندې یې یادونه وشوه او له دې سره-سره هغه ننګونې را واخلي چې د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) له مخې له طالبانو د حساب غوښتنې په وړاندې موجودې دي.

4.3.2 د خوندیتوب ډاډ ورکول

د ټولو ګډون کوونکو د خوندیتوب ډاډمنول چې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو په پروسه کې ښکیل دي خورا مهم دي.

د افغانستان ژغورل شوي وګړو او قربانیان چې کله د طالبانو پر خلاف غږېږي او غواړي نړیوال ملاتړ را جلب کړي نو نه یوازې دوی ته شخصي خطر لري بلکې د کورنۍ خوندیتوب یې هم ګواښل کېږي. طالبان ګواښونو او تاوتریخوالی ته دوام ورکوي او د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره د نا هیلۍ دوره دوام لري.

د جزایي عدالت سیستم، که ملي یا نړیوال وي او ونشي کولای د هغو قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره چې په قانوني اجراآتو کې برخه اخلي، کافي خوندیتوب برابر کړي نو دا چاره نور خلک له را وړاندې کېدو را ګرزوي. لکه څرنګه چې په دې څپرکي کې وویل شول چې لا هم د پرمختګ امکان شته او په جنایي عدالت کې د ژغورل شویو قربانیانو د رول په تړاو د درک تغییر دا معنا لري چې خوندیتوب ته به نوره پاملرنه هم کېږي.

4.3.3 د باور اړتیا

د پوهې او خوندیتوب ارزښت دواړه هغه څه دي چې قرباني او ژغورل شوي وګړي یې باید په وسیله پر هغه سیستم باور وکړي چې دوی د حساب ورکولو او عدالت تر لاسه کولو لپاره پرې باورمند دي. په هرصورت، د دې سیستمونو د کارولو په تړاو نه پوهاوی او د خوندیتوب اندیښنې ښایي د بې باورۍ لامل شي.

په افغانستان کې، د باور مسأله په ځانګړې توګه جدي ده. اوږمهاله شخړې او د حساب ورکونې او عدالت برخه کې لږ پرمختګ په قربانیانو او ژغورل شویو وګړو کې د خوځښت د نشتوالی لامل شوي دي. د عدلي سیستم د عادلانه کېدو په اړه شکونه په ادعا شویو جرمونو کې د نړیوالې ټولنې د ښکیلتیا او د سیاسي دلایلو له مخې د طالبانو په وړاندې د عمل کولو لپاره د حکومتونو نه لیوالتیا (لکه څنګه چې د دې کتاب په لومړۍ برخه، درېیم څپرکي کې وړباندې بحث شوی) اندیښنې لاډېرې کړې دي.

سربېره پردې، قرباني او ژغورل شوي وګړي ممکن پوښتنه وکړي چې آیا د جرمونو نړیواله محکمه د عدالت غوښتلو لپاره اغېزناکه لاره ده او که نه؟ د ICC په اړه یوه عامه نیوکه دا ده چې په دې محکمه کې د یو څه ترسره کول خورا تدریجي او سوکه دی او ممکن کلونه وخت ونیسي چې تر څو بامفهومه پایلې ولري (د دې رسالې په 1 برخه کې نور بحث پرې شوی). سربېره پردې، د ICC پروسې کیدای شي خورا ستونزمنې واوسي. د بېلګې په توګه، په افغانستان کې د وضعیت د بیا کتنې لپاره د څارنوالی لومړنۍ غوښتنه د محکمې له خوا رد شوې ده. 56

53 ددې په اړه مو نظر څه دی؟ ''د قربانیانو سازمانونه په نړیواله کچه د یو متحد غورځنګ د جوړولو لپاره متحد کیږي،'' VAI (آنلاین، مارچ 12، 2021) <https://www.victimadvocatesinternational.org/connecting-victim-groups-across-the-world-to-form -a-movement/>.

54 د مثال په توګه، 'جنوبي سوډان: په لویدیځ استوابیه کې د جګړې په جریان کې د ژغورونکو د وژلو، ډله ایزو بې ځایه کیدو، او ترور' ته مراجعه وکړئ، د ښښني نړیوال سازمان راپور (آنلاین، 9 دسمبر 2021).<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/ 12/south-sudan-survivors-describe-killings-mass-displacement-and-terror-amid-fighting-in-western-equatoria/>

55 VAI (n 53).

56 ''د ICC قاضیانو د افغانستان د وضعیت په اړه د پلټنو پیل کولو څخه انکار وکړ،'' ICC (مطبوعاتي اعلامیه، 12 اپریل 2019) <https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-reject-opening-investigation-regarding-afghanistan-situation>.

د قضيې (موردي) مطالعه: د پينوشيت د قربانيانو او ژغورل شويو وګړو تحرک/خوځښت

د پينوشيت (Pinochet) قضيه، چې مخکې د دې رسالې په 3 برخه کې پرې بحث شوی، نه يوازې په سياسي خنډونو کې د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) په تمرين کې د يوې مهمې قضيې د مطالعې په توګه کار کوي سره له دې چې په کورنۍ کچه د قربانيانو او ژغورل شويو اشخاصو د حساب غوښتنې د تعقيب مخه نيسي. مګر له دې سره-سره دا د قربانيانو – ژغورل شويو وګړو تحرک او د UJ پروسې په پرمختګ کې د دوی د فعال ګډون ارزښت هم په ګوته کوي.

اګستو پنوشيټ د چيلي هيواد يو ديکتاتور و چې د هغه د رژيم د پراخه شکنجې، د جبري ورکيدو او د سياسي مخالفينو د وژنې له امله مشهور شوی و. وروسته له دې چې هغه واک پريښود،د يو هيواد د سياسي مشر په حيث د هغه له پخواني موقف څخه داسې برېښيده چې هغه کولی شو د دې ادعا شويو جرمونو لپاره له محاکمې ډډه وکړي. په هرصورت، کله چې د برتانيا محکمو ومونډله چې دوی د UJ له اصولو سره سم هسپانيا ته د پنوشيټ د سپارلو واک لري،[57] نو په تړله نړۍ کې د ژغورل شويو وګړو او قربانيانو له لوري د وحشيانه جرمونو د عدلي تعقيب او عدالت غوښتنې لپاره حرکت او خوځښت پيل شو.

د دې خوځښت بېلګې په لاندې ډول دي:

- په سويډن کې د چيلي کډوال په هسپانيه کې د پنوشيټ د وژنې او تښتونې په لټه کې شول (د اکتوبر 25، 1998).[58]
- په برتانيا کې ميشت چيلي جلاوطنو غوښتنه وکړه چې پنوشيټ بايد په انګلستان کې د شکنجې په تور محاکمه شي (د اکتوبر 27، 1998).[59]
- د شکنجې قرباني – ژغورل شوي وګړي د بشري حقونو امريکايي محکمې (IACtHR) ته شکايت وکړ او دا شکايت د هغې تاريخي پرېکړې لامل شو چې له کبله يې چيلي حکومت دې شخص ته د (۲۰۱۳) کال پر مهال د پينوشيټ رژيم پر مهال د ترسره کړو ظلمونو له کبله د اخلاقي جبران په ورکولو مکلف شو.[60]

دا تعقيبونه، تحقيقات او د تورنو مرتکبينو په تړاو د تعقيب او پلټنې بېلابېلې هڅې ښيي چې لا هم د ژغورل شويو قربانيانو لپاره داسې ځايونه شته چې د حساب غوښتنې لپاره ورته رجوع کولای شي.

د پينوشيت قضيه ښيي چې قرباني او ژغورل شوي کسان، کله چې پوهې، کافي اقداماتو او مختلفو ميکانيزمونو ته لاسرسی ولري، کولی شي په اغېزناکه توګه د غبرګون هڅې مخته يوسي.

لنډيز:

- قربانيان – ژغورل شوي وګړي هغه فعالان دي چې د نړيوالو جرمونو د مرتکبينو د حساب ورکولو په تعقيب کې مهم رول لوبوي او يا يې لوبولی شي.
- په نړيوال جنايي عدالت کې د دوی ارزښت په زياتيدونکي توګه پر "قرباني – ژغورل شويو وګړو – د متمرکز چلند" له لارې پيژندل کيږي. دا کړنلارې د قربانيانو او ژغورل شويو وګړو تجربو ته لومړيتوب ورکوي او د دوی خونديتوب ډاډمنوي. پهداسې حال کې چې په جنايي اجراآتو کې د دوی اړتياوې پوره کوي.
- ژغورل شويو قربانيانو ته د پاملرنې ارزښت او د دوی زياتېدونکې اړتيا ته په پام سره د دوی فعاليت او د حساب غوښتنې لپاره د ممکنه فرصتونو لپاره چمتووالی مهم دی.
- د ژغورل شويو قربانيانو د فعاليت په وړاندې خنډونه د قانوني پروسو په تړاو نه پوهاوی، د خونديتوب انديښنې، نه باور او شته ميکانيزمونو ته نه لاسرسی دی.
- د ډېرو ننګونو سره سره چې ژغورل شوي وګړي او قربانيان په ملي او نړيوالو جنايي قضايي سيسټمونو کې ورسره مخ دي، دوی تل د حساب غوښتنې لپاره يو پياوړی ځواک وو او دي.

---

57 د R v Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate ex parte Pinochet Ugarte (نمبر 3) [2000] 1 AC 147 قضيه وګورئ.

58 "پنوشيټ آن ټريل: يو کرونيکل"، نړيوال انسټيټيوټ (ويب پاڼه، 17 نومبر 2002) (Web Page, 17 November 2002) <https://www.tni.org/en /article/pinochet-on-trial-timeline>.

59 همدغه سرچينه

60 "د جبران جايزه ورکړل شوه: د چيلي جلاوطنی د پنوشيټ دورې شکنجه باندې بريا ترلاسه کړه"، بي بي سي (آنلاين، 2 نومبر 2013) <https://www.b bc.com/news/world-latin-america-24785827>.

لومړۍ برخه

نړيوال صلاحيت ته عمومي بياکتنه

پنځم څپرکی

۷

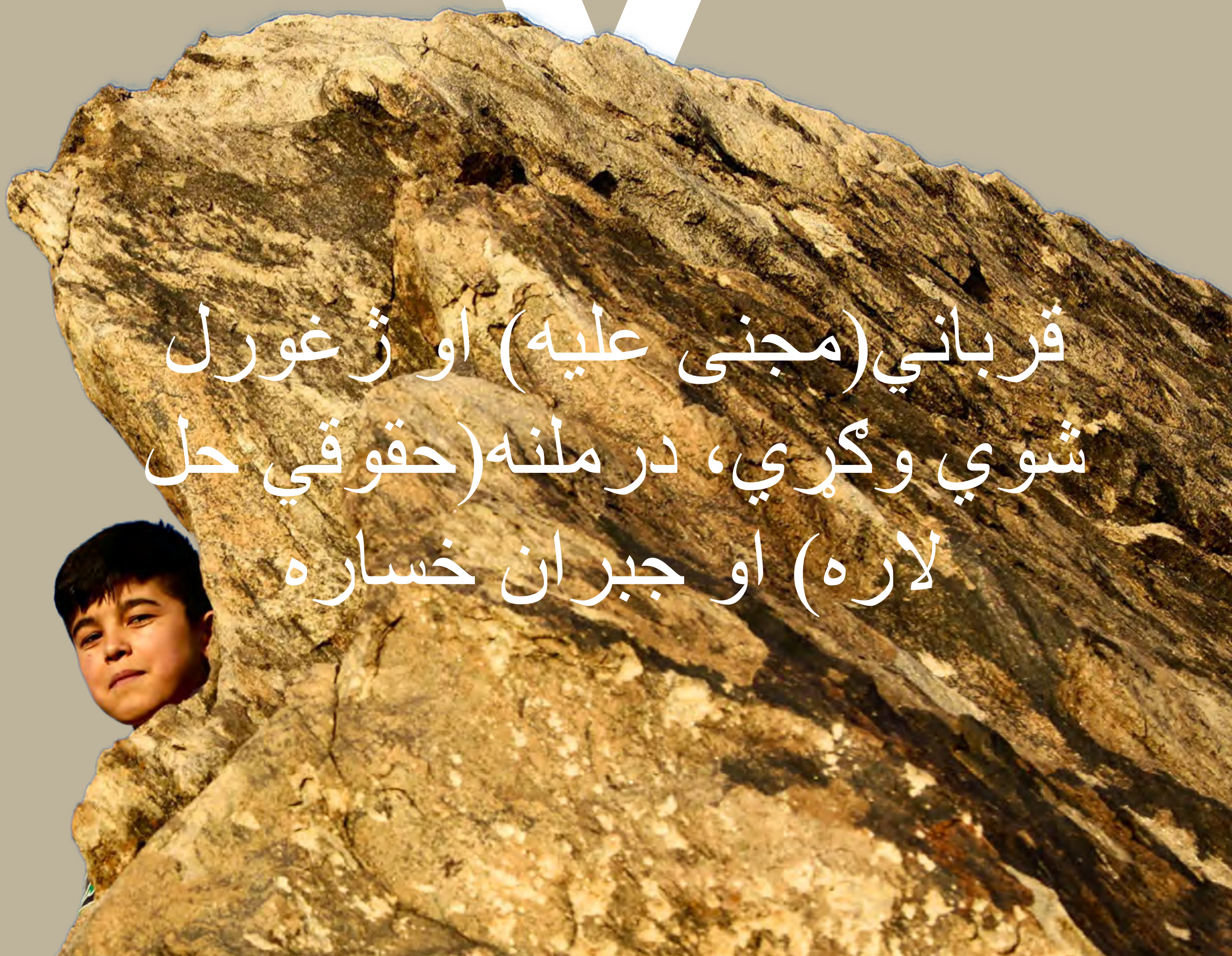

قرباني(مجنی علیه) او ژغورل شوي وګړي، درملنه(حقوقي حل لاره) او جبران خساره

نړیوال مکلفیتونه له دولتونو غواړي ، د دې له په پام کې نیولو پرته چې ترسره شوي جرمونه په کوم قلمرو (ځای) کې ترسره شوي، چې د قربانیانو د حقونو ساتنه وکړي. حقیقت دادی چې د ډېری ژغورل شو وګړو او قربانیانو لپاره په هغه هیواد کې چې جرمونه ترسره شوي د حقوقي حل لارو او غرامت ترلاسه کول اکثرا ناشوني وي ځکه چې مرتکبین لاهم هلته په واک کې وي. سربېره پردې، ډېری قربانیان او ژغورل شوي وګړي ممکن د جګړې او ځورونې څخه د تیښتې له امله په نورو ځایونو کې ځای پرځای شي.

دا څپرکی د هغو هیوادونو مکلفیتونه څېړي چیرې چې قرباني (مجنی علیه) او ژغورل شوي وګړي په بل ځای کې د ترسره شویو نړیوالو جرمونو لپاره د عدالت په تعقیب کې ژوند کوي. دا لارښود پر دې بنسټ پیلیږي چې هر قرباني (مجنی علیه) – او ژغورل شوی وګړی حق لري له نړیوال قانون سره سم اغېزناکو حل لارو ته لاسرسی ولري.

پنځم څپرکی لومړی دا مشخصوي چې په‌دې حق کې څه شامل دي او د هغې سرچینې څه دي؟ دا بیا هغه مکلفیتونه څېړي چې حکومتونه یې په دې برخه کې د دوی په واک کې د ټولو اشخاصو په وړاندې لري. وروسته، دا څپرکی د حل لارو او جبران پر بېلابېلو ډولونو بحث کوي او دا څرګندوي چې د نړیوال قضایي صلاحیت قضیې د اغېزناک جبران د حق لپاره د قربانیانو (مجنی علیه) او ژغورل شویو وګړو له حق سره څومره مرسته کولی شي.

لړلیک

5.1 یوې اغېزمنې حل لارې ته د رسیدلو حق | 62

5.1.1 اغېزمنې حقوقي حل لارې (علاج) ته د رسیدلو د حق سرچینه | 62

5.1.2 قرباني (مجنی علیه) او ژغورل شوي وګړي د خپل اصلي یا پلرني هیواد څخه بهر | 63

5.2 حقوقي حل لارې او د خسارت جبران (غرامت) | 64

5.2.1 عمومي کتنه | 64

5.2.2 د خسارت جبران/غرامت ډولونه | 64

5.2.3 د جنسیت سره حساس جبران/غرامت | 66

5.1 اغېزناکي حل لارې ته د رسيدو حق

ټول افراد د هغو بنسټيزو حقونو او آزاديو څخه برخمن دي چې د بشري حقونو په نړيوال قانون (IHRL) کې بيان شوي دي. [1] هغه نړيوال جرمونه چې په دې رساله کې ورته اشاره شوې، د جګړې په شرايطو کې له نړيوال بشردوستانه قانون (IHL) څخه جدي سرغړونه ګڼل کېږي. [2]

5.1.1 اغېزناکې حل لارې (علاج) ته د رسيدو د حق سرچينه

ډېرى نړيوال تړونونه د اغېزناکې حل لارې (جبران) حق په رسميت پېژني او غواړي د بشري حقونو او د بشري حقونو له قانون څخه سرغړونو ته په داسې توګه ځواب ووايي چې ژغورل شويو قربانيانو ته د مادي او معنوى خسارې په شمول يو لړ خساره جبران کړي او له دې سره-سره دا تضمين کړي چې ترسره شوي ظلمونه به بيا نه ترسره کېږي، د بېلګې په توګه د تورنو مرتکبينو پلټنه او قانوني تعقيب وشي. [3]

غرامت (جبران) او حقوقي حل لارې (علاج) څه دي؟

- **غرامت (جبران): په غرامت يا جبران کې هغه عملونه او پروسې شاملې دي چې د غلطيو د جبران لپاره طرحه شوي وي. دوى د يو فرد پر ځاى د خلکو يوې ډلې او د هغوى اولادونو ته د دوى د بشري حقونو د زيانمنېدو له امله د خسارې جبران ورکوي. د جبران خسارې هدف د غرامت له لارې د عدالت ځواکمنول او د هغو سرغړونو تلافي ده چې د بشري حقونو له نړيوالو قوانينوڅخه شوي وي.** [4]

1 د بشري حقونو نړيواله اعلاميه، په رسمي توګه د UN ،GA Res 217A (III) (10 GAOR، UN Doc A/810 دسمبر 1948) کې يادونه شوې، چې د UDHR په نوم يادېږي، او د تيو وان بوون په کتاب کې يادونه شوې ''د قرباني حقونه د درملنې او جبران: د ملګرو ملتونو نوي اصول او لارښوونې'' د کارلا فرسټمن او ماريانا ګويټز په تدوين شوي حجم کې ښودل شوي، ''د نسل وژنې د قربانيانو جبران، د بشريت په وړاندې د جنګي جرمونو او جرمونو'' (دوهمه بياکتنه شوې نسخه، 2009)، 20 مخ.

2 د بشري حقونو د نړيوال قانون او د نړيوال بشردوستانه قانون څخه د جدي سرغړونو د قربانيانو د درملنې او جبران حق په اړه اساسي اصول او لارښوونې، د GA Res ،60/147، UN GAOR دريم کميسون، 60 مه غونډه، د اجنډا توکي 717 (a) د ملګرو ملتونو سند A/RES/60/147 (21 مارچ 2006، د 16 دسمبر 2005 تصويب شوى)، د 'وان بوون/باسيونى اصولو' په نوم پېژندل کيږي، په ځانګړې توګه د دريم اصول ټينګار کوي.

3 د مثال په توګه، هغه حوالې چې بايد په پام کې ونيول شي شامل دي UDHR (حواله 1) 8 ماده؛ د مدني او سياسي حقونو نړيوال ميثاق چې د 1966 کال د دسمبر په 19 د لاسليکونو لپاره پيل شوى، په 999 UNTS 171 کې مستند شوى (د 23 مارچ 1976 نافذ شوى) ماده 2 (3) ('ICCPR')؛ د نژادي تبعيض د ټولو ډولونو د له منځه وړلو نړيوال کنوانسيون، چې د ۱۹۶۶ کال د مارچ په ۷مه د لاسليک لپاره موجود و، په ۶۶۰ ۱۹۵ UNTS کې مستند شوى (د ۱۹۶۹ کال د جنورى په ۴ نافذ شو) شپږمه ماده ('ICERD')؛ او د شکنجې او نورو ظالمانه، غير انساني يا سپکاوي چلند يا مجازاتو پروړاندې کنوانسيون، د 10 دسمبر 1984 د لاسليک لپاره خلاص دى، په 1465 UNTS 85 کې اشاره شوې (د 26 جون 1987 نافذ شوى) 14 ماده ('CAT').

4 د کورډولا ډروج کار ''د بشري حقونو د ناخالصو سرغړونو لپاره د درملنې او جبران حق - د متخصصينو لارښود'' په 2006 کې د يو راپور په توګه د نړيوال حقوقي کميسيون لخوا خپور شـــو.<https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2012/08/right-to-remedy-and-reparations-practitioners-guide-2006-eng.pdf> 5.

- **حقوقي حل لارې (علاج): حقوقي حل لارې د پروسيجري تدبيرونو او اساسي حل لارو له ترکيب څخه جوړې شوې دي.**
  - **a. په پروسيجري تدبيرونو کې د يوې خپلواکې او بې طرفه اداري پر وړاندې د قضيې د وړاندې کولو حق، د بشري حقونو سرغړونې پاى ته رسول او د دې سرغړونو تصديق شامل دي.** [5]
  - **b. د اساسي حقوقي حلارې د دولت د مسؤليت پر اصولو ولاړې دي؛ دوى له دولتونو څخه غواړي چې د ناسمو کړنو مخه ونيسي، د نه تکرار تضمين يې وکړي او د نړيوالې سرغړونې لپاره بشپړ تاوان يا غرامت ورکړي.** [6]

A. د بشري حقونو نړيوال قانون

د بشري حقونو نړيوال قانون (IHRL) د بېلابېلو وسيلو او تکلارو پرمټ د اغېزناکو حقوقي حل لارو (علاج) حق خوندي کوي. د مثال په ډول:

- د مدني او سياسي حقونو د نړيوال ميثاق ((ICCPR 2(3) ماده دا روښانه کوي چې ژغورل شوي وګړي او قربانيان (مجنى عليه) چې حقونه يې تر پښو لاندې شوي، د اغېزناک علاج (حقوقي حل لارې) حق لري. [7]
- د شکنجې او نورو ظالمانه، غير انساني يا سپکاوي ډک چلند يا مجازاتو (CAT) پر وړاندې د کنوانسيون 14 ماده (CAT) له دولتونو څخه غوښتنه کوي څو ډاډ ترلاسه کړي چې د شکنجې قربانيان د هراړخيزو بياغونو په ګډون جبران خسارې (غرامت) ته لاسرسى ولري. [8]

د اغېزناکې حقوقي حل لارې (علاج) د حق توضيحات په قوانينو کې بيان شوي دي، د نړيوالو بشري حقونو او د نړيوال بشردوستانه قانون د جدي سرغړونو د قربانيانو لپاره د جبران خسارې او حقوقي حل لارې په اصولو او لارښودونو کې [دا توضيحات راغلي دي.] (دا قوانين عموما د دوى د ليکوالانو په نوم 'Van Boven/Bassiouni Principles' ''وان بوون / باسيونى اصولو'' ياديږي). پهداسې حال کې چې دغه اصول په قانوني توګه لازم الاجراء نهدي، دوى لکه څنګه چې په IHRL يا د بشري حقونو نړيوال قانون او IHL يا نړيوال بشردوستانه قانون کې تأييد شوي، د اغېزناکې حل لارې (علاج) د حق مهم اړخونه روښانه کوي.

5 د Livio Zilli خپرونه د ''د بشري حقونو د ناخالصو سرغړونو لپاره د درملنې او جبران حق'' تر سرليک لاندې د 2018 کال د يو راپور په توګه د قضاوت نړيوال کميسيون لخوا خپره شوې.<https://icj2.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2018/11/Universal-Right-to-a-Remedy-Publications-Reports-Practitioners-Guides-2018-ENG.pdf> 52.

6 د نړيوالو ناسمو اعمالو لپاره د دولتونو د مسؤليت په اړه لارښوونې، د GA Res 56/83، UN GAOR، 6th Comm، Sess 56، د اجنډا توکي UN Doc A/ 162 (28 جنوري 2002) RES/56/83 کې ترتيب شوي، د 30 مادو په ګډون 1-.

7 ICCPR (n 3).

8 CAT (n 3).

B. نړیوال بشردوستانه قانون

نړیوال بشردوستان قانون (IHL) د وسلوالو شخړو د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره د جبران خسارې د حق ساتنه کوي. اړوند مقررات یا احکام یې په لاندې ډول دي:

- د ځمکې په برخه کې د ګمرکونو او قوانینو د درناوي په اړه د هاګ د څلورم کنوانسیون 3 ماده وايي چې یو جنګیالی اړخ چې له مقرراتو سرغړونه کوي، د جبران خسارې او همدا راز د خپلو وسلوالو ځواکونو د غړو لخوا د ترسره شویو عملونو ځواب ویونکی دی.[9]
- د جنیوا د کنوانسیونونو د اضافي پروتوکولونو 91 ماده هم له جینوا کنوانسیونونو څخه د سرغړونې جبران غواړي.[10]
- د جنیوا څلور کنوانسیونونه په[11] ۴۹، ۵۰[12] ، ۱۲۹[13] او ۱۴۶[14] مادو کې له دولتونو څخه غواړي چې مجرمین د هغوی تابعیت ته له پام پرته یا په خپلو محکمو کې محاکمه کړي او یا یې د محاکمې لپاره د بل دولت یا هیواد محاکمو ته وسپاري.[15] دا مادې درملنې ته د قربانیانو – او ژغورل شویو وګړو لاسرسی اسانه کوي.

لکه څنګه چې مخکې یادونه وشوه، د وان بوون / باسیوني اصول د IHRL یا د بشري حقونو نړیوال قانون او IHL یا نړیوال بشردوستانه قانون دواړه د سرغړونو په اړه د اغېزناکې حقوقي حل لارې (علاج) حق، معنا او ساحه نوره هم روښانه کوي.

C. نړیوال جرمي قانون

د نړیوال جرمي قانون (ICL) پر بنسټ حساب ورکوونه د حقوقي حل لارې (علاج) او جبران خسارې د لاسته راوړلو یوه برخه کېدی شي؛ که څه هم د قانون دا ساحه په تاریخي توګه په قربانیانو او ژغورل شویو وګړو باندې تمرکز کوي - لکه څنګه چې د دې لاربود په تېر څپرکي کې پرې بحث وشو. د دې ډول ترلاسه کول چې مرتکبین حساب ورکوونکي دي، ممکن نه یوازې د ورته اشخاصو لخوا د بیا جرمونو د ترسره کولو مخه ونیسي، بلکې کولی شي د نورو لپاره د مخنیوي په توګه هم کار وکړي.

سربېره پردې، قربانیان او ژغورل شوي وګړي د میکانیزمونو له لارې د جبران او غرامت ترلاسه کولو فرصتونه لري لکه د نړیوالې جنایي محکمې (ICC) د قربانیانو د وجهي صندوق له لارې (په دې تړاو به لاندې نور بحث وشي).

- د نړیوالې جرمي محکمې د روم د اساسي قانون ۷۵مه ماده په ښکاره ډول قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ته د جبران خسارې او غرامت د ترلاسه کولو حق ورکوي؛ ددې حق په اړه به وروسته د دغه څپرکي په پای کې په تفصیل سره بحث وشي.[16]

5.1.2 له خپل اصلي یا پلرني هیواد څخه بهر قرباني (مجنی علیه) او ژغورل شوي وګړي

د جګړو او کورنیو ناکراریو له امله، ډېری قربانیان او له جرمونو ژغورل شوي وګړي د خپلې بقا لپاره خونديي هیوادونو ته پناه وړي. افغانستان د دې حالت یوه ترخه بېلګه ده. مهمه نده چې دوی چېرته پناه غواړي، د نړیوالو جرمونو ژغورل شوي قربانیان د اغېزناکې حقوقي حل لارې (علاج) د حق په‌شمول په هغه قضایي ساحه کې خپل حقونه لري چې دوی پکې دي.

هغه هیوادونه چې د بشري حقونو تړونونه تصویبوي اړ او مکلف دي چې دا مکلفیتونه په خپلو کورنیو حقوقي چوکاټونو کې مدغم کړي. په واحدو (monist) حقوقي سیستمونو کې، نړیوال او کورني قوانین د یو واحد سیستم په توګه شتون لري.[17] برعکس، په دوه ګوني حقوقي سیستمونو (dualist legal system) کې، نړیوال او کورني قوانین جلا دي او په کورنیو قوانینو کې د نړیوالو تړونونو او اصولو شاملولو ته اړتیا لري.[18]

پدې مکلفیت کې د دولتونو اړتیا هم شامله ده چې مناسبې قانوني او اداري پروسې رامنځته کړي. لکه څنګه چې د دې رسالې په 1 برخه کې تشریح شوي، بېلابېل تړونونه دولتونه هڅوي یا مکلفوي چې د نړیوالو جرمونو سره د مبارزې لپاره اقدامات ترسره کړي. د بېلګې په توګه، جنیوا کنوانسیون له غړو هېوادونو غواړي چې په خپلو محکمو کې تورن مجرمین وڅېړي او محاکمه یې کړي.[19] سربېره پردې، د بشري حقونو نړیوال قانون (IHRL) له دولتونو غواړي چې حقوقي حل لارې (علاج) او جبران یا غرامت چمتو کړي چې کافي، اغېزناک، چټک او مناسب واوسي.[20]

9 د هاګ کنوانسیون (IV) چې د ځمکې په اړه د جګړې قوانین او ګمرکونه اداره کوي، کوم چې د دویم نړیوال سولې کنفرانس څخه پیل شوی او د 18 اکتوبر 1907 څخه اغیزمن شو.

10 پروتوکول د 12 اګست 1949 د جنیوا کنوانسیونونو کې اضافي، او د نړیوالو وسله والو شخړو د قربانیانو د ساتنې په اړه (پروتوکول I) چې د 8 جون 1977 سندونو 1125 UNTS 3 (په 7 دسمبر 1978 نافذ شو) کې نمایش شوی، په ځانګړې توګه د 1978 کال د دسمبر په 7 نېټه نافذ شو.

11 د جینوا کنوانسیون چې په ساحه کې د وسله والو ځواکونو دننه د ټپي او ناروغانو د وضعیت په ښه کولو تمرکز کوي، په 75 UNTS 31 کې مستند شوی، د 12 اګست 1949 کې نافذ شوی.

12 په بحر کې د وسله والو ځواکونو د ټپیانو، ناروغانو او کښتیو د ویجاړو شویو غړو د حالت د ښه کولو لپاره د جینوا کنوانسیون، 75 UNTS 85 (د 12 اګست 1949 نافذ شو).

13 د جنیوا کنوانسیون چې د جنګي بندیانو د سمبالولو په اړه دی، د UNTS 135 په 75 کې وړاندې شوی، د اګست په 12 1949 کې تصویب شو.

14 د جنیوا کنوانسیون چې د جګړې په دوره کې د ملکي وګړو د خوندیتوب په اړه په ګوته کوي، د UNTS 287 په 75 کې مستند شوی، د 1949 کال د اګست په 12 نافذ شو.

15 د سره صلیب نړیواله کمیټه خپرونه ''د جنګي جرمونو په اړه نړیوال قضاوت - حقیقت پاڼه'' د 21 می 2021 پورې آنلاین شتون لـــري.<https://www.icrc.org/en/download/file/167011/dp_consult_38_universal_jurisdiction.pdf>.

16 د نړیوالې جنایي محکمې د روم قانون، چې د ۱۹۹۸ کال د جولای په ۱۷ د لاسلیک لپاره موجود دی، د ۲۱۸۷ ۹۰ UNTS په توګه راجع شوی او د ۲۰۰۲ کال د جولای په لومړی نېټه د ۷۵ مادې له مخې نافذ شوی دی.

17 د اکسفورډ ببلیوګرافیو کې د میډیلین چیام ''مونیزم او دوه اړخیزه په نړیوال قانون کې'' (انسایکلوپیډیا، د جون 27، 2018).<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0168.x ml#>.

18 همدغه سرچینه

19 Droege (n 4) 1, 237.

20 همدغه سرچینه

هېوادونه مکلف دي چې د بشري حقونو له نړیوالو قوانینو څخه د جدي سرغړونو په تړاو جرمونه وڅېړي او محاکمه يې کړي او همدارنګه په دې هڅو کې له نورو بنسټونو سره همکاري وکړي. [21] دا ډول پروسې ممکن د نړیوال قضايي صلاحيت (UJ) اصولو سره سم قانوني اقدام ته اړتيا ولري.

همدارنګه دولتونه بايد د سپارلو اسانتياوې برابرې کړي او نورو هېوادونو يا نړيوالو قضايي ارګانونو سره لکه څنګه چې د تطبيق وړ قانوني اسنادو کې مشخص شوي، قضايي مرستې او همکارۍ وکړي. پدې کې د قربانيانو او شاهدانو ملاتړ او دفاع هم شامل دي. [22]

بالاخره اړونده حکومت بايد ډاډ ترلاسه کړي چې ژغورل شوي وګړي او قربانيان (مجنی عليه) چې د UJ په محاکمو يا نورو قانوني هڅو کې برخه اخلي څو تورن عاملين محاسبه کړي، چې دا اشخاص او د دوی کورنۍ د پروسې په جريان کې خوندي شي او د ګواښونو له لارې نور قرباني نهشي. لکه څنګه چې د لاربنود په لومړۍ برخه کې پرې بحث شوی، پدې کې ممکن هغه اقدامات وشي چې قربانيانو او ژغورل شويو وګړو ته لومړيتوب ورکوي؛. هغه هېوادونه چې له صلاحيت څخه کار اخلي مکلف دي چې پهخپل قلمرو کې د ټولو خلکو د بشري حقونو او بنسټيزو آزاديو په شمول د هغو قربانيانو او ژغورل شويو وګړو ساتنه هم وکړي چې له ظلمونو څخه د ځان ساتنې لپاره له هېواد څخه وتلي. په دې کې د ژوند حق شامل دی او په دې کې د درېيمي ډلې لخوا د زيان مخنيوی هم شامل دی.

5.2 حقوقي حللارې او جبران خساره (غرامت)

5.2.1 عمومي کتنه

د قربانيانو په ګډون، هرڅوک چې د بشري حقونو له سرغړونې سره مخ شوي، د حقوقي حل لارې (علاج) مستحق دي. د جرمونو نړيواله محکمه (ICC) د نړيوالو جرمونو قربانيانو ته اجازه ورکوي چې په محاکمو کې برخه واخلي او خپلې انديښنې بيان کړي. لکه څنګه چې مخکې يادونه وشوه، ډېرې نړيوالې وسيلې د هغو کسانو لپاره د اغېزناکې حل لارې (علاج) حق تضمينوي چې بشري حقونه يې تر پښو لاندې شوي، په ځانګړې توګه د نړيوالو جرمونو په قضيو کې چې د بشري حقونو جدي سرغړونې پهکې شاملې دي.

5.2.2 د جبران خسارې /غرامت ډولونه

قربانيان او ژغورل شوي وګړي کولی شي د عامه نړيوال قانون له مخې پنځه ډوله جبران خساره وغواړي، که څه هم دا ساحه د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) لاندې خورا محدوده ده.

21 همدغه سرچينه، ۵ صفحه

22 همدغه (مخکې ذکر شوې) سرچينه

A. اعاده (لومړي حالت ته ګرځيدل)

د اعادې يا (خپل لومړي حالت ته ګرځوني) موخه دا ده چې قربانيان او ژغورل شوي وګړي خپل پخواني حالت ته بيرته په داسې ډول راستانه شي لکه څنګه چې سرغړونه نه واي ترسره شوې. [23] د دغه ډول جبران خسارې بېلابېل ډولونه د قانوني حقونو، آزادۍ، تابعيت، استوګنې، دندې او ملکيتونو په اعاده يا بيرته ګرځوني کې شامل دي.[24] د UJ يا نړيوال قضايي صلاحيت په قضيو کې د ښکيلو ډېرى قربانيانو لپاره، دا ممکن ناشوني وي چې خپل اصلي حالت ته بيرته راستانه شي. په هرصورت، جزوي جبران، په ځانګړې توګه د قانوني حقونو د بيرته ستنيدو په صورت کې، بيا هم تعقيبيدی شي.

B. جبران خساره

جبران خساره د بشري حقونو د سرغړونو له امله زيانمنو قربانيانو او ژغورل شويو وګړو ته د مالي ملاتړ د چمتو کولو په موخه د پيسو د ورکړې له لارې جبيره کولو ته اشاره کوي. [25] سرغړونکي يا مرتکبين مکلف دي چې قربانيانو او ژغورل شويو وګړو ته اقتصادي جبران ورکړي. [26]

د وان بوون/ باسيوني له اصولو (Van Boven/Bassiouni principles)سره سم، جبران خساره ممکن لاندې ساحې تر پوښښ لاندې راولي:

- **a.** فزيکي يا رواني زيان؛
- **b.** له لاسه ورکړل شوي فرصتونه چې دندې، اکاډميکي او ټولنيزې ګټې پهکې شاملې دي.
- **c.** د اجناسو زيان او د عايد د ضايع کېدو په شمول د عايد کموالی.
- **d.** اخلاقي زيان؛ او
- **e.** قانوني يا تخصصي مرستې، طبي مراقبت او رواني او ټولنيزو خدماتو پورې اړوند لګښتونه. [27]

په مدني قضيو کې د UJ يا نړيوال قضايي صلاحيت پيژندنه پيچلې ده او په نړيوال قانون کې په پراخه کچه نه منل کېږي. له همدې امله، دا لاربنود دا اصول نه په ګوته کوي.

ليکن، د شتمنيو احتمالي بيارغاونه او قربانيانو او ژغورل شويو وګړو ته د پيسو تاديه ممکن د جبران خسارې د ترلاسه کولو لارې-چارې برابرې کړي. په فرانسه کې يوه وروستۍ قضيه د سوريې د ولسمشر بشارالاسد په کاکا پورې اړونده وه، چې په سوريه کې د عامه پيسو د مينځلو د دسيسې په

23 د وان بوون/باسيوني اصول (n 2) اصول 19.

24 Zilli (n 5) 159–72. زيلي

25 د وان بوون/باسيوني اصول (n 2)

26 د نورا سوياس مقاله "د نړيوال قانون له مخې د بشري حقونو سرغړوني او جبران: د جبران د يوې بنې په توګه بيا رغونه ته نږدې کول" په 2013 کې د اروپا د رواني ناروغيو په ژورنال کې خپره شوې، مخ 1، 8.

27 د وان بوون/باسيوني اصول (n 2) اصول 20.

ګېون د مالي جرمونو په تور زنداني شوی و.[28] ددې قضيې په تعقيب بله قضيه په فرانسه کې د استوايي ګينا (Equatorial Guinea) د ولسمشر په زوی پورې اړونده ده چې د تعليق په سزا او په 30 مليون يورو جريمې محکوم شوی دی.[29]

د کورنيو محاکمو له لارې د جبران خسارې سربېره، ځورول شوي وګړي او قربانيان ممکن د قربانيانو لپاره د ICC د ټرسټ فنډ (TFV) له لارې هم اقتصادي مرستې په هغو قضيو کې تر لاسه کړي چې ICC ته راجع شوې وي.[30] د دې بسپنې موخه د ځورول شويو وګړو او قربانيانو ملاتړ او د نړيوالو جرمونو له امله د پېښو شويو زيانونو جبران دی. په هرصورت، حتی کله چې افراد د ''قربانيانو'' په توګه وپېژندل شي، دا اړينه ده چې د دوی د رنځ او د مرتکب لخوا د ترسره شوي جرم ترمنځ اړيکه پيدا شي.[31] د جبران خسارې د لاسرسي لپاره د ICC پرېکړه هم اړينه ده.

لېکن، په ICC کې تحقيقات او پرېکړه اوږدېدی شي، ډېرې وختونه لسيزې وخت نيسي، لکه څنګه چې د افغانستان په قضيه کې څرګندېږي (د ICC تحقيقاتو په اړه د نورو جزياتو لپاره، د دې لارښود د لومړی برخې 7 څپرکی وګورئ).

C. بيا رغونهN

په بيارغونه کې قربانيانو او ځورول شويو وګړو ته طراحي شوي خدمتونه او د هغوی ملاتړ شامل دي. پهدې کې ښايي طبي، رواني، حقوقي او ټولنيز ملاتړ هم شامل وي څو د دوی په بيا رغونې کې مرسته وکړي.[32]بيا رغونه د حکومت لخوا د روغتيايي او ټولنيزو خدماتو له لارې ترسره کېدلی شي يا د هغه پروګرام د يوې برخې په توګه چې په بهر کې ترسره شويو جدي جرمونو ته د رسيدو لپاره چمتو کېږي.[33]

قرباني او ځورول شوي وګړي که په هر دولت کې ژوند کوي او هلته يې هر ډول خدمات تر لاسه کړي وي خو بيا هم ممکن د جرمونو نړيوالي محکمې ته په وړاندې شويو قضيو کې د قرباني او ځورول شويو وګړو لپاره د بيارغونې اقدامات چمتو شي. په ICC کې د مالي خسارې برعکس، د مرستې پروګرامونو ته د لاسرسي لپاره اړتيا نشته چې ځورول شوي قربانيان د ICC پروسو ته مراجعه وکړي او په دې تړاو پرېکړه تر لاسه کړي.[34] دغه پروګرام د دې لپاره طرحه شوی چې قربانيانو ته د بيارغونې ملاتړ برابر کړي او پهدې کې لاندې موضوعات شامل دي:

- فزيکي بيا رغونه: د قربانيانو – او ځورول شويو وګړو د فزيکي ټپونو لپاره د ملاتړ ميکانيزم چمتو کول، کوم چې دوی ته دا وړتيا ورکوي څو د خپلې د ټولنې ګټور او اغېزناک غړي شي.
- - ماديملاتړ::دقربانيانو او دځورولشويووګړو د اقتصادي ثبات لوړول ترڅو په ټولنه کې د دوی بيارغونه او بيا يوځای کېدل اسانه کړي.[35]

D. رضايت

رضايت د جبران خسارې سمبوليک شکل دی چې د مالي جبران پرته د قربانيانو او ځورول شويو وګړو وقار او شهرت بيرته اعاده کول غواړي. دا مفهوم بېلابېل معيارونه لري چې ځينې يې په لاندې ډول دي:

- د حقايقو تأييد او د حقيقت څرګندول: په عامه توګه د پېښو په اړه اعتراف چې د قربانيانو – او ځورول شويو وګړو او د هغوی د کورنيو خونديتوب او ګټو ډاډمنتيا ته پهکې پاملرنه وشي.
- د لټون هڅې: د ورکو شويو، تښتول شويو ماشومان او د مړو د پاتې شونو د موندلو لپاره هڅې کول او د قربانيانو له رضايت او کلتوري دودونو سره سم د دوی په رغونه، د مړو په هويت پېژندنې او ښخولو کې مرسته کول.
- په عام محضر کې ښنه غوښتل او د مسؤليت منل: په عام محضر کې ښنه غوښتل، د مسؤليت منل او په يادو مراسمو کې قربانيانو او ځورول شويو وګړو ته درناوی.
- عدالتي بنديزونه: د سرغړونو پر مسؤلينو د قانوني چلند د عواقبو او بنديزونه پلي کول.[36]

تر يو حده، د اطمينان سمبوليک اړخ د UJ اقداماتو له لارې کشفيدی شي. تطبيق کوونکی حکومت د دې وړتيا لري چې د مسؤلينو په وړاندې قضايي بنديزونه وضع او هغه پيښې او نور جرمونه په ګوته کړي چې د جرمونو په صحنه کې پيښ شوي وي.

E. د نه تکرار تضمين

د نه تکرار يقيني کول په سيستماتيک ډول د ټولنيزو جوړښتونو بدلون ته اړتيا لري څو د نورو سرغړونو مخه ونيسي.[37] پهدې کې ښايي عامه پاليسيو يا تګلارو کې اصلاحات هم شامل وي.[38] په هرصورت، دا ډول تضمينونه تر UJ لاندې امکان نه لري، ځکه چې سرغړونکی دولت ممکن د مرتکب عملونه تصويب کړي او يا حتی د هغوی د عملونو ملاتړ وکړي.

28 د فرانسې 24 آنلاين مقاله د 2022 کال د سپټمبر په 7 نيټه د فرانسې د محکمې د پريکړې په اړه راپور ورکوي چې د غير قانوني ترلاسه شوي شتمنيو په اړه د اسد د تره محکوميت ساتل کېږي.<https://www.france24.com/en/live-news/20220907-french-court-upholds-assad-uncle-s-conviction-over-ill-gotten-assets>.

29 همدغه سرچينه

30 د روم قانون (79 (n 17 ماده (1).

31 د Eva Dwertmann په کتاب کې ''د نړيوالې جنايي محکمې جبران: د هغې پلي کول، امکانات او محدوديتونه'' په 2010 کې د مارټينس نيجوف لخوا خپور شوی، 285 پاڼه اړونده منځپانګې وړاندې کوي.

32 د وان بوون/باسيونی اصول (n 2) اصول 21.

33 سوياس (ن 28).

34 د قربانيانو د ويب پاڼې لپاره د باور صندوق د ''مرستې پروګرامونو'' توضيحات د ملاتړ نوښتونو په اړه معلومات وړاندې کوي.<https://www.trustfundforvictims.org/en/ what- we-do/assistance-programmes>.

35 همدغه سرچينه

36 د وان بوون/باسيوني اصول (n 2) اصول 22.

37 Zilli (n 5) 152. زيلي

38 وان بوون/باسيونی اصول (n 2) اصول 23.

د 40 کلونو څخه زيات وخت، په افغانستان کې قربانيان او ځورول شوي وګړي د سولې په خبرو اترو کې له پامه غورځول شوي او له لږ حساب ورکولو سره د تاوتريخوالي دوره دوام لري. د 1980 او 1990 لسيزو جنګسالاران بيا د حکومتي چارواکو په توګه راڅرګند شوي او د واک په موقفونو کې ځای پرځای شوي (په دې تړاو د دې لارښود د 2مې برخې، په لومړي څپرکي کې نور بحث شوی دی). د نه تکراريدو تضمينونو په پلي کولو کې پاتې راتلل د دې جرمونو د تکرار لامل شوي دي.

د جرمونو د نه تکرار او UJ په تړاو که ووېل شي چې د مجرمينو او مرتکبينو محاکمه ښايي د راتلونکو جرمونو مخه ونيسي، په ځانګړې توګه که چېرې د هغو کسانو لپاره د تعقيب خطر وي چې سفر کوي يا بل ځای کې اوسيږي. لېکن، د جبران خسارې دا ښه په هغو ټولنو کې د سيستماتيکو او جوړښتي بدلونونو پر رامينځته کولو تمرکز کوي چيرې چې جرمونه پېښ شوي وي.

5.2.3 له جنسيتي اړخه حساسه جبران خساره/غرامت

د خسارې د مختلفو بڼو سره-سره، د اغېزناکې جبران خسارې بنسټيز حق د قربانيانو – او ځورول شويو وګړو يا ډلې لپاره د ځانګړو شرايطو سره د جبران خسارې د تنظيم پر اړتيا هم ټينګار کوي. پېدې لړ کې د دې ډاډ تر لاسه کول ضروري دي چې جبران خساره د جنسيتي حساسيت له اړخه برابره ده او په دې سره پر هغو نامتناسبو اغېزو اعتراف کېږي چې جرمونه يې په ميرمنو او نجونو لري. لکه څنګه چې د دې لارښود په تېر څپرکي کې روښانه شوي او د 6 څپرکي په دويمه برخه کې د افغانستان په شرايطو کې به نور بحث هم پر وشي.

د ښځو پر وړاندې د تبعيض د ټولو ډولونو د له منځه وړلو په تړاو د کنوانسيون د پلي کولو کميټې (CEDAW) د جنسيتي حساسيت د جبران پر ارزښت ټينګار کړی دی. دوی ټينګار کوي چې "د ښځو لپاره د کافي، اغېزناکې او سمدستي جبران خسارې د ډاډ تر لاسه کولو لپاره اړينه ده چې د زيانونو د جندر ابعاد وارزول شي.[39] " سربېره پر دې، "د جبران خسارې اقدامات بايد د جوړښتي نابرابريو له بدلولو سره يو ځای چې د ښځو د حقونو د سرغړونې لامل شوي، د ښځو ځانګړې اړتياوې په ګوته کړي او د تکرار مخه يې ونيسي."[40]

په بله اصطلاح، جبران خساره کولی شي د ځورول شويو وګړو او قربانيانو په باره کې چې پخوا د ژور جوړښتي حاشيې (انزوا) او جلاوالي سره مخ وو، د نابرابرۍ په حل کې مرسته وکړي؛ په دې شرط چې دوی يو حساس چلند غوره کړي او دا ومني چې څنګه انزوا د دوی کړاوونه زياتوي.[41]

لنډيز :

- ډېری تړونونه د اغېزناکي حقوقي حل لارې (علاج) حق مني چې هدف يې د نړيوال بشري حقونو قانون (IHRL) او نړيوال بشردوستانه قانون (IHL) څخه د سرغړونې په نښه کول دي او قرباني او ځورول شويو وګړو ته د بېلابېلو حل لارو او جبران خسارې وړاندېز کوي.
- نړيوال قانون د جبران خسارې پنځه اصلي ډولونه معرفي کوي: (1) اعاده (ii) جبران خساره يا تاوان ورکول (iii) بيا رغونه (iv) رضايت او (v) د نه تکرار تضمين
- پېداسې حال کې چې د جبران ټول ډولونه د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) د پروسې له لارې نه‌شي تعقيبيدی، له تورنو مرتکبينو د حساب غوښتنې هڅې د اغېزناکې پروسې يوه اړينه برخه ده.
- مدني مقدمې د UJ د اصولو پراساس درجيږي. لېکن، په دې شرايطو کې د UJ کارول په پراخه کچه نه دي تاييد شوي او د دې رسالې له دائرې څخه بهر دي.
- د دې لپاره چې جبران خساره په ريښتيا سره اغېزناکه وي، بايد د قربانيانو ځانګړي شرايط په پام کې ونيول شي، البته پر ښځو او نجونو د جرمونو نامتناسب اغېزپه‌شمول چې د جبران لپاره د جنسيت حساس چلند ته اړتيا لري.

39 د ښځو پر وړاندې د تبعيض د له منځه وړلو کميټې د ۲۰۱۳ کال د نومبر په لومړۍ نېټه "د ښځو په اړه د جګړې د مخنيوي، شخړو او له جګړې وروسته حالاتو کې د عمومي سپارښتنې شمېره ۳۰" خپره کړه، چې د ملګرو ملتونو د سند CEDAW/C/GC/30 [79 [22 .

40 همدغه سرچينه

41 په خپرونه کې چې د فرستمن او ګويټز لخوا ايډيټ شوی (n 1)، د سريتا اشرف کار "انتقاله عدالت - د ليرد پرته؟ د سوريې د خلکو لپاره د جبران لپاره د يوې لارې په پام کې نيولو سره" په 762 پاڼه کې ښکاري.

لومړۍ برخه

نړیوال صلاحیت ته عمومي بیاکتنه

شپږم څپرکی

VI

د شواهدو رول او ارزښت

په افغانستان کې د نړیوالو جرمونو د شواهدو راټولول او ساتل له پام وړ ننګونو او ستونزو څخه ډک کار دی. اوس مهال، هیڅ داسې میکانیزم یا اداره نشته چې په فعاله توګه په هېواد کې دلهییز ظلمونه مستند کړي. دا نشتوالی له افغانستان څخه بهر د قضیو د مستندولو هڅې پیچلې کوي او د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) په هلو-ځلو کې له ژغورل شویو وګړو، قربانیانو او د ډیاسپورا ټولنو له غړو سره د بامفهومه مشارکت او ښکیلتیا حیاتي ارزښت روښانه کوي.

که څه هم د شواهدو اړوند مقررات او طرزالعملونه د هېوادونو ترمنځ توپیر لري،خو دغه څېرکی موضوع ته یوازې عمومي کتنه کوي، شواهد تعریفوي او دا روښانه کوي چې شواهد څه ته وايي او د مختلفو ډولونو مثالونه او بیلګې یې وړاندې کوي. سربېره پردې، دا هغه میتودونه څېړي چې د نړیوال جرمي عدالت قضیو کې د شواهدو راټولولو لپاره کارول کېږي او هغه ننګونې هم څېړي چې د پروسې په ترڅ کې رامنځته کېږي.

بالاخره دغه څېرکی د شواهدو په تړاو د ډیجیټل ساحې لهخوا وړاندیز شوي احتمالي ګټې او خنډونه تر څېړنې لاندې نیسي. د ډیجیټل وسیلو او پلیټ فارمونو ګړندی راڅرګندیدو سره، دوی په زیاتیدونکي توګه د نړۍ په کچه د محکمو په پروسو او بهیرونو باندې اغیزه کوي.

لړلیک

6.1. معنا او قبولیت | 69

6.1.1 شواهد څه ته وايي؟ | 69

6.1.2 د شواهدو قبولیت | 70

6.2 په ترافعي حقوقي سیستمونو او تحقیقاتي حقوقي سیسیتمونو کې شواهد | 70

6.2.1 د ترافعي حقوقي سیستم او تحقیقاتي حقوقي سیستم ترمنځ د شواهدو توپیرونه | 72

6.3 د شواهدو قواعد او د خلاصو (پرانیستو) سرچینو شواهد | 73

6.3.1 خلاصې (پرانیستې) سرچینې څه ته وايي؟ | 73

6.3.2 د ډیجیټل خلاصو (پرانیستو) سرچینو معلوماتو کارول | 74

6.3.3 د ډیجیټل خلاصو (پرانیستو) سرچینو معلوماتو لپاره ننګونې | 74

6.1. معني او قبولیت

6.1.1 شواهد څه ته وايي؟

شواهد د دوو حقایقو ترمنځ اړیکو ته اشاره کوي: هغه اختلافي حقیقت چې ځارنوالۍ یې باید د قضیې د جوړولو لپاره ثابت کړي او هغه احتمالي حقیقت روښانه کړي چې د ملاتړو مواردو په توګه کار کوي.[1] اساساً په شواهدو کې هغه حقایق یا معلومات شامل دي چې په یوه قضیه کې حقیقت تأیید یا ردوي.[2]

د اسنادو، د شاهدانو د بیانونو او فزیکي توکو لکه وسلو په‌شمول هغه شیان چې په جرم کې کارول کېږي او بېلابېل عناصرشواهد ګڼل کیدلی شي.[3] عموما، یو شاهد کولی شي یوازې د هغو حقایقو په اړه شواهد وړاندې کړي چې د قضیې سره تړاو لري او د دوی پرې حضوري علم ولري – پەدې معنی چې دوی باید د خپل نظر ورکولو پر ځای په مستقیم ډول معلومات لیدلي وي او پرې پوه شوي وي.[4]

ګڼ شمېر بنسټیز اصول او مفاهیم شته چې په هر ډول قضیو کې له شواهدو سره تړاو لري او په دې کې هغه قضیې هم شاملې دي چې د (UJ) د اصولو له مخې را منځته شوې وي. په څرګنده توګه په هغو قضیو کې د شواهدو راټولول چې د نړیوالو جرمونو تورونه پەکې شامل دي تر ډېره حده له ننګونو او ستونزو څخه ډک وي. دا ستونزه د یو شمېر دلایلو له امله رامنځته کیدی شي، لکه ادعا شوی جرم په لرې پراته ځای کې ترسره کېږي چېرې چې شواهد ترلاسه کول ستونزمن وي، یا داسې یو جرم چې ډېر وخت دمخه ترسره شوی وي. د ادعا شوي جرم شدت ته په پام سره، د شواهدو بنسټیز اصول لاهم پلي کېږي البته له ځانګړو مقرراتو او طرزالعملونو سره. دغه اصل د پروسې د بشپړتیا او عادلانه ساتلو او همدارنګه د ټولو ښکیلو اړخونو د حقونو د ساتنې لپاره خورا مهم دی.

A. مستقیم او غیر مستقیم شواهد

شواهد ممکن مستقیم واوسي او یا هم غیر مستقیم:

- مستقیم شواهد د یوې پېښې په اړه د یوه شاهد شخصي معلومات (پوهه) دي. لکه، یو شاهد چې د یو جرم د ترسره کیدلو عیني شاهد وي.[5]
- غیرمستقیم شواهد (چې د وضعیت د شواهدو په نوم هم پیژندل کېږي)، له مادي حقایقو څخه اخیستل کېږي او د پیښې شاوخوا شرایط بیانوي.[6] د مثال په توګه، یو شاهد ممکن مدعی نه وي لیدلی چې قتل یې ترسره کړي، مګر کیدای شي هغه همدا شخص د یو چا سره یو اتاق ته د ننوتلو په وخت کې لیدلی وي چې وروسته د هغه شخص جسد هلته موندل شوی وي.[7]

B. د ثبوت بار او معیار

ثبوت د شواهدو په کارولو سره د حقایقو یا بیانونو رامینځته کول دي.[8] د ثبوت د باور او د معیار تر منځ توپیر شته:

- د ثبوت معیار هغې کچې ته اشاره کوي چې یو حقیقت باید پرې ثابت شي.[9]
- د ثبوت بار دا په ګوته کوي چې څوک د واقعیت د وجود ثابتولو مسؤلیت لري.[10]

په جنایي اجراآتو کې، د ثبوت معیار لوړ دی[11] او "له معقول شک څخه هاخوا"[12] هم د جرم ثبوت ته اړتیا لري. دا معیار له جرم څخه د تولنې د ساتنې او د ناسمو محکومیتونو د مخنیوي ترمنځ د توازن استازیتوب کوي.[13] دا کافي نه ده چې یوازې د قناعت لوړ احتمال شتون ولري. شواهد باید له معقول شک څخه هم بهر وي.[14] ټول منطقي توضیحات چې د تورن د بې ګناهۍ ملاتړ کوي باید رد شي، پەدې معنی چې د ثبوت معیار د شواهدو له ارزونې سره نږدې تړاو لري.[15]

د ثبوت بار د څارنوال په غاړه دی، چې باید د بې ګناهۍ په انګیرنې بریالي شي.[16]

C. د بې ګناهۍ فرضیه

د بې ګناهۍ فرضیه وايي چې یو شخص، د جرم د شدت په پام کې نیولو پرته، تر هغه چې مجرم ثابت شوی نه وي، بې ګناه ګڼل کېږي.[17] د دې اصل موخه د تورن د جرم په اړه د هر ډول مخکینیو تصوراتو مخنیوی دی.[18]

1 د مارک کلیمبرګ کتاب "د نړیوالو جنایي محاکمو شواهد" په 2013 کې د هالنډ په لیډن کې د بریل لخوا خپور شوی، په 117 پاڼه کې اړوند معلومات لري.

2 کتاب "د استرالیا یونیفورم شواهد: اصول او شرایط" د ګیډون بوس، جیفري بیلیو، او جان آرتر لخوا، چې په 2019 کې د لیکسس نیکسس بټرورتس لخوا خپور شوی، د 11.1 برخې النديې په 305 پاڼه کې ځانګړي مینځپانګې لري.

3 د 2018 څخه د آسټرالیا قانون قاموس په دریمه نسخه کې ، د "شواهد" اصطلاح په لومړۍ برخه کې تعریف شوې.

4 بوس، بیلیو او آرتر ([11.3] 306 (2 n.

5 کلمبرګ (116 (1 n.

6 هماغه سرچینه چې مخکې په 409 مخ کې ذکر شوي.

7 بوس، بیلیو او آرتر ([8.4] 214 (2 n.

8 په 159 مخ کې حواله د 6.2 برخې لاندې ځانګړي معلومات شامل دي.

9 همدغه سرچینه

10 همدغه سرچینه

11 کلمبرګ (116 (1 n.

12 د نړیوالې جنایي محکمې د روم قانون، چې د ۱۹۹۸ کال د جولای په ۱۷ د لاسلیک لپاره موجود دی، د ۲۱۸۷ ۹۰ UNTS په توګه راجع شوی او د ۲۰۰۲ کال د جولای په لومړۍ نېټه د ۶۶(۱) مادې له مخې نافذ شوی دی.

13 کلمبرګ (128 (1 n.

14 بوس، بیلیو او آرتر[6.5] 160 (2 n) .

15 په 160 مخ کې حواله په 6.6 برخه کې ځانګړي توضیحات پوښي.

16 د روم قانون (12 n).

17 کلمبرګ (ن 1) 118، 120.

18 هماغه سرچینه لکه څنګه چې مخکې په 119 مخ کې یادونه شوې.

دا په جزايي قانون او بشري حقونو کې یو بنسټیز او تأسیس شوی اصل دی. د بیلګې په توګه، د بشري حقونو د نړیوالي اعلامیې (1) 11 (UDHR) ماده وایي هغه کسان چې په جرم تورن وي حق لري د جرم تر اثبات پورې بې ګناه وګڼل شي.[19] د جرمونو په نړیوال قانون (ICL) کې، د بې ګناهۍ فرضیه د نړیوالې جنايي محکمې د روم د اساسي قانون د 66 مادې په 1 پراګراف کې یاده شوې ده.[20]

6.1.2 د شواهدو قبولیت

په قانوني پروسه کې د شواهدو د یوې ځانګړې برخې منل په دې پورې اړه لري چې آیا دا "د منلو وړ" ګڼل کېږي او که نه؟ د منلو وړ قواعد په قضایي صلاحیتونو کې مختلف وي. که په عامه اصطلاح ووایو، په تګلاره کې یو عام توپیر د کامن لا او مدني قانون په سیستمونو او قضایي صلاحیتونو کې لیدل کېږي.

- د کامن لا/عامه قانون په صلاحیتونو (قلمرو) کې د شواهدو منل د هغې په تړاو او تثبیتي ارزښت پورې اړه لري.[21] تثبیتي ارزښت پدې معنا سره دی چې شواهد د محاکمې پر پایلو په اغېز کولو کې څومره ګټور دي. لیکن، باید له تورن سره په غیر عادلانه توګه له تعصب څخه ډډه وشي او ډاډ ترلاسه شي چې محکمه د تورن مخالفه نه ده.[22] د شواهدو تثبیتي ارزښت ته ځکه پام کېږي تر څو هغه د تعصب مخه ونیول شي چې د محکمې په عادلانه‌توب کې رامنځ ته کېدای شي.[23]
- د مدني قانون په صلاحیتونو (قلمرو) کې تمرکز پر دې دی چې آیا شواهد په سم یا قانوني ډول ترلاسه شوي کنه. شواهد ممکن د منلو وړ ونه‌ګڼل شي که چېرې په غیر قانوني توګه او یا هم د شکنجې له لارې ترلاسه شوي وي.[24] [25]

19 د بشري حقونو نړیواله اعلامیه، GA Res 217A (III)، د ملګرو ملتونو GAOR، د ملګرو ملتونو سند A/810 (10 دسمبر 1948) آرټ 11(1) ('UDHR').

20 د روم قانون (n 12).

21 بارتلومیج کرزان، 'د شواهدو د منلو وړتوب او نړیوال جنايي عدالت' (2021) 7(1) د جنايي پروسیجر برازیل ژورنال 161, 161.

22 'احتمالي ارزښت'، د حقوقي معلوماتو انسټیټیوټ (ویب پاڼه، مې 2022) <https://www.law.cornell.edu/wex/probat ive_value>.

23 مخکې وړاندې شوې سرچینه

24 د کرزان لیکنه په مخکیني حوالې (n 21) کې ذکر شوې په 162 مخ کې موندل کېدی شي.

25 په 2020 کې "د نړیوالو محکمو او محاکمو قانون او عمل" کې، د سارا منصور فلاح کار چې سرلیک یې دی "د نړیوالو محکمو او محاکمو په وړاندې د غیرقانوني ترلاسه شوي شواهدو منل" په 2.1 برخه کې بحث شوی.

6.2 په ترافعي او تحقیقاتي حقوقي سیستمونو کې شواهد

د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) د قضیو په ارزونه کې، دا مهمه ده چې د هر هېواد لهخوا د کارول شوي قانوني سیستم ډول او د دوی ترمنځ طرزالعملونه او تنظیمي توپیرونه په پام کې ونیول شي. د شواهدو منل د دې پر بنسټ توپیر لري چې آیا یو هېواد ترافعي حقوقي سیستم کاروي او که تحقیقاتي حقوقي سیستم؟ دغه برخه د دوو سیستمونو ترمنځ توپیرونه څېړي او دا څرګندوي چې توپیرونه څنګه په بېلابېلو قضیو (قلمرونو) کې د شواهدو په کارولو اغېزه کوي.همدارنګه د UJ قضیې څنګه پیل او ټاکل کېږي.

- **ترافعي حقوقي سیستم:** دا د محاکمې یو داسې سیستم دی چې په کامن لا (common law) هېوادونو کې کارول کېږي او ډېرې وختونه د مواخذې سیستم په نوم هم یادېږي. په دې سیستم کې څارنوال او مدافع دواړه مکلف دي چې محکمې ته دلایل وړاندې کړي.[26]
- **تحقیقاتي حقوقي سیستم:** دا سیستم په مدني قانون(civil law) هېوادونو کې محاکمې اداره کوي. په تحقیقاتي چلند کې د شواهدو وړاندې کولو لپاره پر څارنوالۍ او دفاع د تکیه کولو پرځای، محکمې او قاضیان د شواهدو په څېړنه او راټولولو کې فعال رول لوبوي.

26 د مخدره توکو او جرمونو په اړه د ملګرو ملتونو دفتر (UNODC) ویب پاڼه د "مخالف ضد تحقیقاتي قانوني سیستمونو" په اړه معلومات وړاندې کـوي.<https://www.unodc.org/e4j/en/organized-crime/module-9/key-issues/adversarial-vs-inquisitorial-legal- systems.html>.

د دغو دوو حقوقي سیسټمونو ترمنځ عمده توپیرونه په لاندې ډول دي:

	ترافعي حقوقي سیسټم	تحقیقاتي حقوقي سیسټم
د ښکیلو رول/نقش	د محاکمې په ترځ کې محکمې ته د شواهدو راټولولو او قانوني دلیلونو وړاندې کول	د محکمې لهخوا چمتو شوي شواهد او قانوني دلایلو وړاندې کول
د قاضیانو او محکمو رول	د محاکمې د قواعدو څارنه او د عدالت ټینګښت	په محکمه کې له ښکیلو لورو څخه د شواهدو او پوښتنو څېړنه او راټولول
څوک محاکمه ترسره کوي؟	څارنوال او مدافع	قاضي او محکمې
څوک شواهد راغونډوي؟	څارنوال او مدافع	قاضي او محکمې[27]
شاهدان څنګه کارول کېږي؟	ډېری د ښکیلو لورو لهخوا د محاکمې په ترځ کې د ثبوتونو وړاندې کولو غوښتنه کېږي	ډېره نادره ده چې ددې غوښتنه وشي لېکن کله چې غوښتنه وشي، د محکمې لهخوا یې بیاکتنه کېږي
کومو شواهدو ته اجازه ورکول کېږي؟	د شواهدو قواعد او د هغو شواهدو د ډولونو محدودولو لپاره پلي کېږي چې د منلو وړ وي	له داسې ثبوت سره 'آزاد ثبوت' کاروي چې په پراخه توګه قبول شوی وي خو که چېرې اړوند او اثباتي ارزښت ولري[28]

27 په کتاب "په نړیوال جرمي عدالت کې د شواهدو اصول" د کریم A. خان لخوا ایډیټ شوي، کارولین بیسمن او کریسټوفر ګوسنیل، پیټر مرفي او لینا بدور په 98-97 مخونو کې د "نړیوال جرمي قانون او د شواهدو عام قانون قواعد" باندې بحث کوي.

28 هماغه سرچینه چې مخکې یې په 98 مخ کې یادونه کړې وه.

6.2.1 د ترافعي او تحقيقاتي حقوقي سيستمونو ترمنځ د شواهدو توپيرونه

هغه هېوادونه چې ترافعي سيستمونه کاروي د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) قضيې د هغو هېوادونو په پرتله په مختلفه توګه څېړي چې تحقيقاتي سيستمونه کاروي. بنايي د شوهدو د راټولولو بېلې تګلارې وي او هغه شواهد هم محدود وي چې د راټولولو اجازه يې ورکړل شوې وي. دا برخه دا څېړي چې څنګه د ترافعي او تحقيقاتي سيستمونو ترمنځ توپير د UJ پر عملي کېدلو او پهدې قضيو کې د شواهدو او اعترافاتو پر کارولو اغېز کوي.

د فرانسي تحقيقاتي حقوقي سيستم

فرانسه د مدني قانون لرونکي هېواد په توګه، د فرانسې د جزايي طرزالعمل په څارنه کې د استينافي (تحقيقاتي) سيستم تر چتر لاندې کار کوي.[29] په دې سيستم کې، تحقيقاتي قاضيان جنايي تحقيقات څاري او پرېکړه کوي چې ايا قضيه بايد فيصله شي او که نه.[30] د فرانسې د جزايي اجراآتو قانون د 81مې مادې له مخې، تحقيقاتي قاضيان واک لري چې هر هغه تحقيق ترسره کړي چې دوی يې د حقيقت موندلو لپاره اړين ګڼي.[31] دوی د شواهدو راټولولو لپاره پراخ واکونه لري او کولی شي د پوليسو څخه مرسته وغواړي لکه ټليفون څارلای شي او د شاهدانو مرکې اورېدلای شي. د محاکمې په مرحله کې، د څېړونکی قاضي په پرتله يو بل قاضي د پروسې مسؤليت او د وړاندې شويو شواهدو د وزن په ټاکلو کې د پام وړ امتياز لري. دا له ترافعي سيستمونو سره توپير لري، چېرې چې شواهد ارزول کېږي يا د تاسيس شوي مقرراتو پراساس ايستل کېږي.[32] په ترافعي سيستمونو کې، ښکيل لوري د قضيې پر پايلو د اغېز لپاره د قانوني دليلونو او شواهدو په وړاندې کولو کې مهم رول لوبوي، پهداسې حال کې چې په تحقيقاتي سيستمونو کې محکمې او قاضيان د شواهدو او پايلو په اړه پرېکړه کوي.

29 د جزايي اجرااتو کوډ (فرانسه).

30 د Service-Public.fr ويب پاڼه د ”عدلي تحقيقاتو“ په اړه معلومات وړاندې کوي.<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F1456?lan g=en>.

31 د جزايي اجرااتو کوډ (فرانسه) (n 29) ماده نمبر 81.

32 همدغه سرچينه د 428 مادې پورې اړه لري.

په متحده ايالاتو کې ترافعي حقوقي سيستم

متحده ايالات د کامن لا سيستم لرونکی هېواد دی چې د شواهدو له فدرالي قواعدو سره چې په ملي کچه د شواهدو مقررات اداره کوي، تحقيقاتي حقوقي سيستم کاروي.[33] په دې چوکاټ کې، قاضي يو بې طرفه رول لري پهداسې حال کې چې ښکيل لوري د محاکمې په ترڅ کې د شواهدو د راټولولو او قانوني دليلونو مسؤليت لري.[34]

څارنوال، د قضيې د يو طرف په حيث، د شاهدانو او اسنادو په ګډون د وړاندې کولو لپاره شواهد انتخابوي او غوره کوي. مدافع وکيل هم په ترافعي حقوقي سيستم کې مهم رول لوبوي، په فعاله توګه له تورن څخه دفاع کوي او د دوی د قضيې د ملاتړ لپاره شواهد او دلايل وړاندې کوي. برعکس په تحقيقاتي سيستم کې د دفاع رول د محکمې لهخوا تر راټولو شويو شواهدو پورې محدود دی.

ترافعي حقوقي سيستمونه د شواهدو د سختو قواعدو لهخوا اداره کېږي. د مثال په توګه، د متحده ايالاتو د شواهدو د فدرالي قواعدو اداره د منلو وړ شواهدو ډولونه محدودوي لکه د کرېکټر (شخصيت) شواهد[35] او فقط اورېدل شوي شواهد.[36] ددې په پرتله، تحقيقاتي حقوقي سيستم قاضيانو او محکمو ته د شواهدو په برخه کې پراخ صلاحيت ورکوي.

د UJ يا نړيوال قضايي صلاحيت د قضيو په لومړني تور کې بنايي د متحده ايالتو د يوې عادي جنايي محاکمې په پرتله چېرې چې د شواهدو معياري قواعد نه پلي کېږي، د شواهدو لړۍ پراخه وي. دا د شواهدو د راټولولو لپاره تحقيقاتي حقوقي سيستم ته ورته دی. په هرصورت، په واقعي محاکمه کې د متحده ايالاتو د فدرالي قانون ترافعي حقوقي سيستم تعقيبېږي چېرې چې شواهد د ځانګړو مقرراتو لهخوا محدود شوي او د ښکيلو اړخونو لهخوا پرېکړه ترسره کېږي. په دې توګه، پهداسې حال کې چې لومړني تورونه بنايي د پراخو شواهدو پر بنسټ واوسي؛ محاکمه پهخپله هغه شواهد محدودوي چې په متحده ايالاتو کې اورېدل کېږي.

د متحده ايالاتو او فرانسوي حقوقي سيستمونو ترمنځ توپير دا منعکسوي چې څنګه شواهد راټولېږي او په مختلفو قضاياوو کې منل کېږي. پهداسې حال کې چې تحقيقاتي سيستم محکمو ته اجازه ورکوي چې د شواهدو پراخه لړۍ په پام کې ونيسي، د ترافعي حقوقي سيستم موخه دا ده چې احتمالي غير ضروري شواهد محدود او په دې توګه د محاکمې وخت او لګښتونه کم کړي. دا په ځانګړې توګه په افغانستان کې خورا مهم دی، چېرې چې د باور وړ شواهدو ترلاسه کول له ډېرو ننګونو او

33 د شواهدو فدرالي مقررات، (2018 وا 1975) 28 USC (متحده ايالات).

34 د مې په 26، 2022، د اکسفورډ ببيلوګرافيو د ”عدالت د مخالف سيستم“ په اړه د روجر بينيفيل داخله خپره کړه.<https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195396607/obo-9780195396607-0320.xml>.

35 د شواهدو فدرالي قواعد (متحده ايالات) (404§ (n 33.

36 هماغه سرچينه چې مخکې په 802 برخه کې مشخص شوې.

ستونزو سره مل وي؛ شواهد د هغو قواعدو او طرزالعملونو له مخې چې په ترافعي حقوقي سیستمونو کې شتون لري، پیچلي وي. تحقیقاتي حقوقي سیستم بنایي له ښکیلو لورو څخه د امکان تر حده ډېر شواهد راټول کړي. په هرصورت، د ډېرو غیر ضروري شواهدو د منلو په اړه اندېښنې شتون لري. دا اړینه ده چې په افغانستان کې د شواهدو راټولولو ستونزې او د دې جرمونو د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره په پر وخت او اغېزناکو پرېکړو کې توازن وساتل شي.

6.3 د شواهدو قواعد او د پرانیستو سرچینو شواهد

په اوسنی ډیجیټل زمانه کې محکمې ډېری وخت له داسې شواهدو سره مخ کېږي چې د ډیجیټل سرچینو څخه را اخیستل شوي وي او یا د ډیجیټل محدودې سره تړاو لري او له همدې امله اړتیا ده چې د ډیجیټل شواهدو پر منلو غور وشي. [37] د دې شواهدو ډېره برخه پرانیستې سرچینه ده؛ پدې معنی چې دا په آزاد ډول شته دي او په عامه توګه د لاسرسي وړ دي. پهداسې حال کې چې د ټیکنالوژۍ ادغام او په ننۍ ټولنه کې د شواهدو تحول قانوني مقررات تعدیل کړي او نورې څېړنې ته اړتیا لري؛ له پرانیستو سرچینو څخه د اخیستل شویو معلوماتو یوه نیمګړتیا دا هم ده چې کولی شي د تحقیقاتو بشپړتیا او کره توب متضرر کړي. [38]

6.3.1 پرانیستې سرچینې څه ته وایي؟

د ډیجیټل پرانیستو سرچینو شواهد هغو معلوماتو ته ویل کېږي چې په عامه او وړیا توګه د انټرنیټ پلیټ فارمونو له لارې د لاسرسي وړ وي. [39] پدې شواهدو کې انځورونه، ویډیوګانې او غږیز ریکارډونه شامل دي چې په ویب پاڼو یا د ټولنیزو رسنیو په پلیټ فارمونو لکه فیسبوک او یوټیوب کې موجود وي. [40] د پرانیستې سرچینې ډیجیټل شواهد هر څوک تر لاسه کولای شي پرته له دې چې غیر قانوني هیکینګ وکړي او یا هم داسې موادو ته د لاسرسي لپاره قانوني اجازه واخلي.

ډیجیټل وسایل، معلومات او د معلوماتو تحلیل اوس د جنایي یا جرمي تحقیقاتو اړینې برخې دي. [41] په ځانګړې توګه د جګړې په سیمو کې چېرې چې د شواهدو ترلاسه کول د امنیت یا ډیپلوماتیکو ننګونو له امله له خنډونو سره مخ کېدی شي. د پرانیستو سرچینو ډیټا (معلومات) څېړونکو ته دا وړتیا ورکوي چې مهمو معلوماتو ته په لرې او خوندي ډول لاسرسی ومومي. د فوټیج (لنډه معلوماتي ویډیو) څېړل کولی شي د پوهاوي کچه لوړه، د بشري حقونو سرغړونو او جنګي جرمونو ته د نړۍ پام جلب او په قانوني پروسو کې ډېري حساب غوښتنې/ورکوونې ته وده ورکړي. [42]

سربېره پردې، دغه ډیجیټل سرچینې په نړیوالو جرمونو کې د ښکیلو خلکو په راټولولو او نقشه کولو، همدارنګه د پېښو او مجرمینو په پېژندلو کې مرسته کوي. د مثال په توګه، د ګرځنده مبایل اپلیکشن (eyeWitness to Atrocities) کاروونکو ته اجازه ورکوي چې په خوندي ډول د بشري حقونو څخه د سرغړونو عکسونه یا ویډیوګانې مستندې کړي. [43] دا اپلکیشن داډ ورکوي چې ویډیو یا فوټیج د رمز پرمټ خوندي شوي (encrypted)، وخت یې مشخص شوی، جغرافیایي موقعیت یې معلوم دی او خوندي سرورونو ته لېږدول کېږي څو د شواهدو اعتبار او ریښتینولي خوندي کړي.[44] وکیلان د ثبت شوي منځپانګې بیاکتنه کوي او په تحقیقاتو کې د کارولو لپاره دغه بصري شواهد پروسس کوي. د دې پروګرام له لارې ترلاسه شو فوټیجونو په اغېزناکه توګه د بشریت ضد جرمونو لپاره د خلکو په محکومولو کې مرسته کړې ده. [45]

دغه ډیجیټل وسایل او پلیټ فارمونه عامو خلکو ته ددې وړتیا ورکوي چې خپل روایتونه او سرګذشتونه شریک او په دې توګه د حقیقت د لټون هڅو ته وده ورکړي.سربېره پردې، د ډیجیټل د پرانیستوسرچینو معلومات کولی شي د شاهدانو لپاره خطرونه کم کړي. [46] هغه معلومات چې تصدیق شوي وي، د کوم شاهد پرته د مرتکب شخص په خلاف کارول کېدلی شي. دا په ځانګړي ډول هغه وخت عملي کېږي چې د کوم مشخص مرتکب کوونکي پرخلاف شاهدي ورکول، شاهد له ګواښ یا خطر سره مخ کوي.

په افغانستان کې، طالبان معلوماتو ته د خلکو پر لاسرسی او همدارنګه پر ازادو رسنیو او ژورنالیستانو کلک کنټرول لري، چې دغه کار د جنایي اجراآتو لپاره د شواهدو راټولول ستونزمنوي. [47] لیکن، له هغو ګواښونو او خطرونو سره سره چې په افغانستان کې خلک ورسره مخ دي، ډېری یې

37 ایټ کلوسټرمن او همکارانو د 2015 کال د مارچ په 16 نېټه د "عدلي ساینس او ټیکنالوژۍ ترمینځ انټرفیس: څنګه ټیکنالوژي کولی شي د جرمي عدالت سیستم کې د عدلي انستیتیوتونو رول کې د تمثیل بدلون لامل شي" تر سرلیک لاندې د نظر مقاله لیکلې.<https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rstb.2014.0264>.

38 مارک ریت، کلینټ کار او ګریګ ګنچ، 'د ډیجیټل عدلي ماډلونو ازموینه' (2022) 1 (3) د ډیجیټل شواهدو نړیواله ژورنال 9.

39 ګریم اډوارډز، د سایبر جرمونو د پلټونکو رساله (جان ویلی او سنز، ۲۰۲۰) ۷.

40 Konstantina Stavrou، "په نړیوالو جنایي قضیو کې د خلاصې سرچینې ډیجیټل شواهد: د لویو جرمونو لپاره د حساب ورکونې په برخه کې د پرمختګ یوه لاره؟"، نظریه جوریس (د بلاګ پوسټ، جنوري 26، 2021) [2]<http://opiniojuris.org/2021/01/26/open-source-digital-evidence-in-international-criminal-cases-a-way-forward-in-ensuring-accountability-for-core-crimes/>.

41 ډینیل ټروټیر، 'د خلاصې سرچینې استخبارات، ټولنیز رسنۍ او د قانون پلي کول: لیدونه، خنډونه او انتقادونه' (2015) 18 (4-5) د کلتوري مطالعاتو اروپایي ژورنال 530.

42 نیکیتا مهندرو او الیکسا کوینګ، 'د خلاصې سرچینې شواهد او د جرمونو نړیواله محکمه' (2022) 35 د هارورډ د بشري حقونو ژورنال 1.

43 'eyeWitness to Atrocities' ,' د ظلمونو عیني شاهدان'، لیکس نیکسس: د قانون بنسټ (ویب پاڼه) <https://www.lexisnexisrolfound ation.org/projects/eyewitness.aspx?p=projects>.

44 ډیلان کارټر، 'موبایل ایپ وکیلانو سره د جنګي جرمونو په تعقیب کې مرسته کوي' بروکسل ټایمز (آنلاین، 20 مارچ 2023)<https://www.brusselstimes.com/413308/mobile-app-helps-lawyers-prosecute-war-crimes>.

45 مخکې ذکر شوې سرچینه

46 ایوان مکډرموټ، الیکسا کوینګ او ډاراغ موری، 'د خلاصې سرچینې معلوماتو ړوند ځای: په نړیوالو جرمي تحقیقاتو کې د انسان او ماشین تعصب یا پلویتوب' (2021) 19 (1) د نړیوال جرمي عدالت ژورنال 87.

47 مژګان سمرقندی، «افغانستان، طالبان او د آزادۍ روایت» (2022) 28(2) Pacific Journalism Review 162.

د طالبانو لهخوا د بشري حقونو د سرغړونو په اړه اسناد او راپور ورکولو ته دوام ورکوي. دا شواهد ډېری د قربانیانو او ژغورل شويو وګړو لهخوا په ټولنیزو رسنیو کې شریک شوي، چې د پرانیستي سرچینې د معلوماتو په توګه د عکسونو او ویډیوګانو د پام وړ ټولګه ده. [48]

6.3.2 د ډیجیټل پرانیستو سرچینو معلوماتو کارول

د جنګي جرمونو د څېړنې لپاره د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د معلوماتو په کارولو کې مخ په زیاتیدونکي لیوالتیا ته په پام د بشري حقونو لپاره د UC برکلي مرکز (the University of California Berkeley Human Rights Centre) او د ملګرو ملتونو د بشري حقونو د عالي کمیشنر دفتر (OHCHR) د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د څېړنو په اړه د برکلي پروتوکول(Berkeley Protocol) رامینځته کړی. [49] دا پروتوکول د بشري حقونو د نړیوالو سرغړونو په پلټنه کې په اغېزناکه توګه د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د معلوماتو کارولو لپاره د لارښود په توګه کار کوي. ددغه پروتوکول موخه شریکانو ته د عدالت او حساب ورکولو په تعقیب کې د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د معلوماتو کارولو لپاره د معیاري میتودونو وړاندیزول دي. د ټولنیزو رسنیو پلیټفارمونو په شمول، په دې کې عادي وګړي، څېړونکي، حقوقي مسلکیان، نړیوال سازمانونه، غیر دولتي سازمانونه، محکمې، او د آنلاین خدماتو چمتو کونکي شامل دي. [50]

د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د لا زیاتې موثرې استفادې لپاره واحدو تګلارو ته اړتیا ده او همدا په هغو ګڼو نوښتونو کې هم راڅرګندېږي چې له بشري حقونو د سرغړونو د مستند کولو او همدا راز د حساب غوښتنې د هلو-ځلو په موخه پیل شوي دي. د بېلګې په توګه، د کالیفورنیا پوهنتون، برکلي او د سوریې آرشیف په بریالیتوب سره د 2017م کال د مارچ په میاشت کې د سوریې په التمینه کې د کیمیاوي وسلو د برید په تړاو د څېړنې لپاره د پرانیستو سرچینو شواهد کارولي دي. [51] د دې برید د ویډیوګانو په تحلیل سره دوی د سوریې لهخوا له نړیوالو قوانینو سرغړونه معلومه کړې ده. [52]

محکمو هم په خپلو اجراآتو کې د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د معلوماتو کارول پیل کړي. په 2017م کال کې، د جرمونو نړیوالې محکمې (ICC) د شواهدو په توګه د ټولنیزو رسنیو د ویډیو په کارولو سره تاریخي اقدام وکړ او په دې ویډیو کې د لیبیا د ملي اردو د قوماندان لهخوا د 33 کسانو اعدام ښوول شوی و. ددغو شواهدو د تحلیل په پایله کې یې د هغه د نیولو امر صادر کړ. [53] د پرانیستو سرچینو دا ډول محتوا نه یوازې د ICC بلکې کورنیو محکمو او د بشري حقونو سیمه ییزو او نړیوالو هغو محکمو ته هم ارزښت لري چې د بشري حقونو د سرغړونو شواهد راټولوي.

دا یوازې یو څو مثالونه دي چې د پرانیستو سرچینو څېړنې د نړیوالو جرمونو د مرتکبینو د محکومولو لپاره کارول شوې دي. یو شمېر نورې څېړنې په ځینو هېوادونو لکه یمن، میانمار، کامرون، د کانګو دیموکراتیک جمهوریت او نایجیریا کې ترسره شوي،[54]. چې د دې چلند نړیوال اغېز نور هم څرګندوي

6.3.3 د ډیجیټل پرانیستو سرچینو معلوماتو پر وړاندې ننګونې

پهداسې حال کې چې د برکلي پروتوکول(Berkeley Protocol) د بشري حقونو پلټونکو او جنايي محکمو لپاره یو مفصل چوکاټ چمتو کوي او موخه یې د شواهدو د کرهتوب او تصدیق زیاتول دي، خو لا هم د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د معلوماتو په کارولو کې ګڼې ننګونې شته دي.

د سرچینو کمښت

د ټیکنالوژۍ ګړندۍ پرمختګ د جرمونو په مخنیوي او حساب غوښتنه کې خورا مرسته کړې، مګر دا د پام وړ ننګونې هم لري. د ګرځنده ټلیفونونو پرمختګ د جرمي صحنو او مرتکبینو په تړاو د معلوماتو کچه زیاته کړې، د معلوماتو د را پیدا کول هم ګټور او هم ستونزمن دي خو د دې دومره معلوماتو تحلیل ډېر وخت او لګښت ته اړتیا لري. [55] د بېلګې په توګه، د مجرمینو نقشه کولو پروسه د پام وړ سرچینو او د کارکونکو کافي کچې او امنیت ته اړتیا لري. د ارقامو بشپړ حجم کولی شي د څېړونکو ډلو تر توان لوړ وي او د دې ډول د معلوماتو پر راټولولو هم باید اعتراف وشي.[56]

48 کیترین بوائز، ‹افغان میرمنې د ټولنیزو رسنیو د کمپاین په مرسته طالبانو ته پیغام استوي› دی نیوز ورځی (آنلاین، 14 سپتمبر 2021)<https://thenewdaily.com.au/news/world/2021/09/14/afghan-women-social-medi a>.

49 OHCHR او د کالیفورنیا پوهنتون برکلي د بشري حقونو مرکز، د ډیجیټل خلاصې سرچینې تحقیقاتو په اړه د برکلي پروتوکول: د نړیوالو جرمونو، بشري سرغړونو په تحقیق کې د ډیجیټل خلاصې سرچینې معلوماتو اغیزمن کارولو په اړه یو عملي لارښود Rights and Humanitarian Law <https://huma nrights.berkeley.edu/berkeley-protocol-digital-open-source-investigations> (‘Berkeley Protocol’).

50 مخکې ذکر شوې سرچینه

51 انا بینسیک او نور، ”په التمینه کې کیمیاوي بریدونه: د زده کونکې په مشرۍ د خلاصې سرچینې څېړنه“ (وروستی راپور، دسمبر 2017)<https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2019/01/Hama-Report-Final_ 1901 11.pdf> 9.

52 پورته ذکر شوې سرچینه

53 الیکسا کوینګ، ”د خلاصې سرچینې شواهد او د بشري حقونو قضیې: یو عصري ټولنیز تاریخ“ په سام ډوبرلي کې، الیکسا کوینګ او ډاراغ مری، ډیجیټل شاهد: د بشري حقونو څیړنې، اسنادو او حساب ورکولو لپاره د خلاصې سرچینې معلومات کارول (د کیمبرج پوهنتون پریس، 2019) 41 .

54 ویشنوي چوهدري، ”د برکلي پروتوکول: د خلاصې سرچینې څیړنې لپاره د لوبې احتمالي بدلون کونکی؟“ (2021) په نړیوال قانون کې د څیړنې مرکز [5]؛ کریسټوف کوټل، ډاراغ موری او سام ډبرلي، ‹د بشري حقونو د راپور ورکولو لپاره د خلاصې سرچینې څیړنه: یو لنډ تاریخ› په ډوبرلي، کوینګ او موري کې (23 (n 54.

55 مکډرموټ، کوینګ او موری (n 47)؛ 3] 2 (n 38) Klosterman] .

56 سارا زاریمسکي او جوډي میونسکي، ”د خلاصې سرچینې په څیړنه کې د انصاف، مساوات او تنوع په اړه سمپوزیم: په خلاص کې: د عادلانه محاکمې حقونه او په ICC کې د خلاصې سرچینې شواهد،“ Opinio Juris (د بلاګ پوسټ، د فبروري 10، 2023)<http://opiniojuris.org/2023/02/10/symposium-on-fairness-equality-and-diversity-in- open-source-investigations-out-in-the-open-fair-trial-rights-and-open-source-evidence-at-the-icc>.

ناسم معلومات

ناسم یا غلط معلومات د نړیوالو سازمانونو او د هغو وګړو د هڅو بندیدو ګواښ رامینځته کوي چې د حساب غوښتنې/ورکوونې لپاره په ډیجیټل پرانیستو سرچینو باندې تکیه کوي. مصنوعي ځیرکتیا د ډیپ فیکس 'deepfakes' احتمال هم زیاتوي. ډیپ فیکس خیالي انځورونه او ویډیوګانې دي چې ځینې وخت کیدی شي واقعي معلوم شي.[57]

مجرمین ښایي له مصنوعي ځیرکتیا څخه کار واخلي ترڅو ګمراه کونکي مینځپانګې رامینځته کړي چې د دوی پروړاندې تورونه کمزوري کوي. سربېره پردې، ډیپ فیکس کولی شي خلک وښیي چې غیرقانوني اعمال ترسره کوي، سره له دې چې دا خلک په بشپړه توګه افسانوي دي. دغه حالت دا خطر زیاتوي چې مستند فوټیج به د جعلي په توګه رد شي او له همدې امله د محکمو فعالیت پیچلی کوي.[58]

پلویتوب (طرفداری)

د شواهدو په توګه د ډیجیټل پرانیستو سرچینو معلوماتو کارولو کې بله مهمه ننګونه د نړیوالو جرمونو د تحقیق او تعقیب پرمهال د تعصب یا پلویتوب احتمالي نفوذ دی. پلویتوب یا طرفداری په هر اړخیزه توګه یوې پروسې ته اشاره کوي چې پایله اخیستنه په سیستماتیک ډول له حقیقت څخه منحرفوي.[59]

پلویتوب/طرفداری کولی شي ادراکي یا تخنیکي واوسي.[60] په ادراکي پلویتوب کې د معلوماتو په اړه د خلکو تحریف شوې ارزونې شاملې دي،[61] چېرې چې مخکې تصور شوي مفکورې د واقعیت مفهوم تحریفوي.[62] د بیلګې په توګه، د انتخاب تعصب - چې د ادراکي تعصب یو ډول دی- کولی شي په بالقوه توګه مهمو شواهدو، لکه د لویو جرمونو او د جنسیت پر بنسټ اغیزناکو معلوماتو په راټولولو کې د ځینو ډلو د کم استازیتوب یا ډېر استازیتوب لامل شي.[63] په ورته وخت کې، تخنیکي پلویتوب د کمپیوټر سیستمونو لهخوا ترسره شوي پریکړو پورې اړه لري، لکه غیر مساوي الګوریتمونه چې معلومات په متناسب ډول توزیع کوي یا د ټولنیزو رسنیو اپلوډونو کې چمتو شوي ناکافي معلومات.[64]

57 ایان نمونه، 'ډیپ فیکس څه دي - او تاسو څنګه دوی پیژنئ؟' ګارډین (آنلاین، 13 جنوري 2020) <https://www.theguardian.com/technology/2020/jan/13/what-are-deepfakes-and-how-can-you-spot-them>.

58 بریټ مک کینډلیس فارمر ، "د ډیپ فیک اثر: تاسو څنګه پوهیږئ چې ویډیو ریښتیا ده؟" CBS نیوز (آنلاین، د جولای 31، 2022) <https://www.cbsnews.com/news/deepfakes-real-fake-videos-60-minutes-2022-07-31>.

59 ډیویډ ایل ساکټ، 'په تحلیلي څیړنه کې تعصب' (1979) 32 د اوږدمهاله ناروغیو ژورنال 51.

60 مکډرموټ، کوینیګ او موری (n 47) 88.

61 ډان سیمون، په شک کې: د جرمي عدالت پروسې رواني پوهه، (2012) د هارورډ پوهنتون پریس، 38.

62 سارا مسجدي، "څنګه په تحقیق کې د تعصب سره مبارزه وکړو،" د ASIS نړیواله ویب پاڼه (ویب پاڼه، مارچ 3، 2023) <https://www.asisonline.org/security-management-magazine/articles/2023/03/investigations/investigation-bias/>.

63 مکډرموټ، کوینیګ او موری (n 47) 94.

64 بروک ایرن ډفي او کولټن میسنر، 'په حاشیو کې د پلیټ فارم حکومتداري: د الګوریتمیک (په دننه) لید سره د ټولنیزو رسنیو جوړونکو تجربې' (2023) 45 (2) رسنۍ، کلتور او ټولنه 285.

د ډیجیټل پرانیستو سرچینو معلومات له دې ننګونو سره سره، د سازمانونو، افرادو، او قانوني ټولنو لپاره ارزښتناکه وسیله ده چې هڅه کوي د نړیوال قضاوت (UJ) له لارې تورن شوي مرتکبین محاسبه کړي. د دې لپاره چې دا ډول مواد د شواهدو په توګه د منلو وړ وي، نو مهمه ده چې معلومات په عادلانه، دقیق او باوري توګه راټول شي.[65] سربېره پردې، دا اړینه ده چې قانوني فعالین، د قاضیانو په ګډون، د شواهدو په توګه د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د معلوماتو ارزولو کې مناسبه روزنه ترلاسه کړي.

د ډیجیټل پرانیستو سرچینو د ډیټا راټولولو یوه ګټه دا ده چې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو په ګډون مختلف ښکېل اړخونه ګډون ته رابولي.[66] په کېمرو سمبال ځیرک موبایلونونه او د ټیلیفون له لاې اړیکې د پرانیستو سرچینو د ډیټا راټولولو ظرفیت لوړوي او په وسیله یې پراخ ګډون ممکن دی.[67] د مثال په توګه، د روغتونونو او ښوونځیو د ویجاړولو مستندې ویډیوګانې او فوټیج کولی شي د دودیزو شواهدو لکه د عیني شاهدانو د شاهدۍ ملاتړ وکړي.

65 کیلي ریورډان، "دقت، خپلواکي او بې پربټوب: څنګه میراثي رسنۍ او ډیجیټل نیټیټونه په ډیجیټل عمر کې معیارونو ته مراجعه کوي" (2014) د ژورنالیزم د مطالعې لپاره د رویټرز انسټیټیوټ 8 [1.2].

66 چلسي کویلینګ، "په نړیواله جنایي محکمه کې د ډیجیټل شواهدو تصدیق راتلونکی" (2022) د عامه او نړیوالو چارو ژورنال 7.

67 بنیامین ډویر، 'ایا سمارټ فونونه د ICC تحقیق کونکو سره مرسته کولی شي؟'، د انصاف مرکز (آنلاین، 15 سپتمبر 2015) <https:// justicehub.org/article/can-smartphones-help-icc-investigators/>.

لنډیز :

- د شواهدو اداره کولو قواعد او طرزالعملونه د دولتونو ترمنځ د پام وړ توپیر درلودلی شي. د قانوني سیستم ډول – که ترافعي وي یا تحقیقاتي - په محکمه کې د شواهدو وړاندې کولو په څرنګوالي اغېزه کوي.
- د نړیوال قضاوت (UJ) قضیې، د ادعا شویو جرمونو شدت یا د تورن پر وړاندې د شواهدو کچې ته په پام سره، باید لاهم د جزایي قانون او بشري حقونو اساسي اصولو ته غاړه کېږدي.
- د ډیجیټل پرانیستو سرچینو معلومات د دې وړتیا لري چې د UJ قضیو کې ځینې ځرګندې ننګونې حل او فصل کړي. پهداسې حال کې چې دغه سرچینې خلکو ته وړتیا ورکوي څو د ادعا شویو سرغړونو عکسونه او ویډیوګانې شریکې کړي، مګر له دې سره-سره دوی د مختلفو خنډونو سره مخ کېږي لکه محدودې سرچینې، غلط معلومات، او پلویتوب.
- په افغانستان کې، ډېری عوامل د شواهدو راټولول پېچلی کوي، لکه هېواد ته محدود لاسرسی، د تاوتریخوالي پام وړ ګواښونه او د خپلواکو رسنیزو سرچینو نشتوالی. په تیرو څلویښتو کلونو کې، د شواهدو راټولولو یا د مجرمینو د محاکمې لپاره رسمي څېړنې نهدي شوي او د حکومت وروستیو بدلونونو دا ستونزې لاپسې زیاتې کړې دي.
- له دې ننګونو سره سره، د پرانیستو ډیجیټل سرچینو معلومات او هغه پلیټ فارمونه او وسایل چې همدا معلومات را پیدا کوي، د قضیې د جوړونې په هڅو کې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو په شمول، د ښکیلو اړخونو د پراخې ښکیلتیا لامل کېږي. دا ښکیلتیا په ځانګړې توګه په افغانستان کې مهمه ده، ځکه هلته رسمي تحقیقات د طالبانو د کنټرول له امله له پام وړ خنډونو سره مخ دي.

لومړۍ برخه

نړیوال صلاحیت ته عمومي بیاکتنه

اووم څپرکی

VII

د حساب غوښتنې/ ورکوونې لپاره نورې تګلارې

لړلیک

7.1 اډهاک (لنډمهاله) نړیوالې جنايي محکمې | 79

7.1.1 اډ هاک (لنډمهاله) نړیوالې جنايي محکمې څه دي؟ | 79

7.1.2 د اډهاک (لنډمهاله) نړیوالو جنايي محکمو په وړاندې ننګونې | 80

7.1.3 اډهاک (لنډمهاله) نړیوالې جنايي محکمې او افغانستان | 81

7.2 د جرمونو نړیواله محکمه (CCI) | 81

7.2.1 عمومي کتنه | 81

7.2.2 یو مغلق او ورو (آهسته) بهیر | 83

7.2.3 نورې سترې ننګونې | 84

7.3 د خپلواکه تحقیقاتو میکانیزمونه | 84

7.3.1 د تحقیقاتي میکانیزمونو جوړول | 84

7.3.2 د قضیې مطالعات | 85

7.3.3 افغانستان لپاره د تحقیقاتو میکانیزم ته اړتیا | 86

د دغې رسالې لومړۍ برخه د نړیوالو جرمونو په اړه د حساب ورکونې لپاره د نړیوال قضايي صلاحيت تر څنګ د اضافي لارو چارو په څېړنې سره پای ته رسېږي. لکه څنګه چې مخکې یادونه وشوه، په نړیواله کچه د طالبانو او ورسره تړلو تروریستي شبکو د کړنو په اړه د حساب ورکولو لپاره هیڅ یوه لاره نهشي تضمینیدلای چې خامخا به بریالۍ وي.

دغه څېرکی په نړیواله کچه پر بېلابېلو تګلارو تمرکز کوي. لکه څنګه چې په دویمه برخه کې وړاندې بحث شوی، د طالبانو لهخوا د کورنیو حقوقي جوړښتونو له منځه وړلو سره یو ځای د معافیت د اوږدمهاله کلتور شتون په نېږدې راتلوونکې کې دا ناشونې کوي چې د افغانستان خپلې ادارې به احتساب پیل کړي

دغه برخه د پخوانۍ یوګوسلاویا او روانډا د شخړو په اړه د موقتي نړیوالې جنايي محکمو د لاسته راوړنو په روښانه کولو سره پیلېږي او هغه زده کړل شوي درسونه په ګوته کوي چې کیدای شي د افغانستان په وضعیت کې د تطبیق وړ وي. همدا راز، په دې څېرکي کې په افغانستان کې د نړیوالې جنايي محکمې (ICC) لهخوا روانه څېړنه او هغه ډېرې ننګونې تر بحث لاندې نیول کېږي چې دغه محکمه ورسره مخ ده او د ملګرو ملتونو لهخوا د یوه خپلواک تحقیقاتي میکانیزم د رامینځته کولو په غوښتنې سره پای ته رسېږي، کوم چې د دې لاربنود لیکوالان یې په نړیواله کچه اړین ګڼي. په داسې حال کې چې د ډېرو نورو شخړو لپاره دا ډول میکانیزمونه جوړ شوي، خو تر اوسه په افغانستان کې یو هم نه دی عملي شوی

7.1 اډهاک (لنډمهاله) نړیواله جنايي محکمه

7.1.1 اډهاک (لنډمهاله) نړیواله جنايي محکمه څه ډول ارګان دی؟

اډهاک (لنډمهاله) نړیوالې جنايي محکمې د ځانګړو نړیوالو جرمونو د شکمنو کسانو د محاکمه کولو لپاره جوړې شوې دي. دغه محکمې د داخلي محکمو برخلاف چې د نړیوال قضايي صلاحيت (UJ) تر اصولو لاندې فعاليت کوي، د ځانګړو شخړو يا حالتونو په غبرګون کې رامینځته کیږي. سربېره پردې، دوی په لومړنی بنه د تعقيب لپاره لوړ پوړي اشخاص په نښه کوي؛ پداسي حال کې چې د ټيټې کچې مجرمين معمولاً د ملي محکمو لخوا محاکمه کیږي – لکه څنګه چې په بوسنيا او هرزيګوينا کې ليدل کیږي، يا د کمبوډيا د دولت او محاکمو په څير چې د پخلايني هڅو ته لومړيتوب ورکوي او عدلي تعقيب نه ترسره کوي.

پداسي حال کې چې دغه محکمې په جوړښت کې سره توپير لري خو معمولا هغه وخت رامنځته کیږي چې ډېری حکومتونه له عملیاتي قواعدو او شرايطو سره موافق وي، کوم چې د محکمې په "اساسي قانون" کې بيان شوي. د "اډ هاک" اصطلاح ددې څرګندونه کوي چې دا محکمې دايمي بنسټونه نه، بلکې لنډمهاله دي.

لومړنی اډهاک نړیوالې جنايي محکمه چې د نړیوال قضايي صلاحيت (UJ) پر پراختيايي خورا اغیزه کړې، نړیوالې نظامي محکمې (IMTs) وې چې تر دويمې نړیوالې جګړې وروسته په نورمبرګ او توکيو کې تأسيس شوې. دغه محکمې د ګټونکو متحدينو لخوا د هغو جنګي جنایتونو او د بشريت ضد جرمونو د څېړنې لپاره رامنځته شوې چې د جګړې پرمهال ترسره شوي وو. متحدو قدرتونو د دغو محکمو مقررات او محدوده جوړه کړه چې ډېری نازي او جاپاني چارواکي د خپلو اعمالو په خاطر محکوم شول. دا د نړیوالو قوانينو په جوړولو کې يو مهم ګام و چې خلک د جدي جرمونو له امله د حساب ورکوونې لپاره مسؤل ګڼل کیږي.

د پام وړ بل پرمختګ په 1990 لسیزه کې د دوو مهمو شخړو په ځواب کې رامنځته شو:

- **پخوانی یوګوسلاویا:** د ملګرو ملتونو امنيت شورا (UNSC) په 1993م کال کې د پخوانی یوګوسلاویا لپاره د جرمونو نړیواله محکمه (ICTY) د دغې جګړې پرمهال د ترسره شوي جرمونو په ځواب کې رامنځته کړه. [1]
- **روانډا:** د ملګرو ملتونو امنيت شورا په روانډا کې هم د وحشتناکو پېښو په غبرګون کې له دغو پېښو څه کم يوکال وروسته د دغه هېواد لپاره د جرمونو نړیواله محکمه (ICTR) تأسيس کړه. [2]

1 د ملګرو ملتونو د امنيت شورا پريکړه ليک 827، د 1993 کال د مى په 25 د UN GAOR UN Doc S/RES/827 کې مستند شوی، د ملګرو ملتونو د امنيت شورا 1877 پريکړه ليک، UN Doc S/RES/1877، UN GAOR، د جولای په 7، 2009 کې تعدیل شوی.

2 د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې رسمي ريکارډونه، د ملګرو ملتونو سند S/RES/955، د نومبر په 8، 1994، د ملګرو ملتونو د امنيت شورا 955 پريکړه ليک ته اشاره کوي.

په پخوانی یوګاسلواکيا او راواندا کې څه ترسره شول؟

په پخواني یوګوسلاویا او روانډا کې د 1990 لسيزې په اوږدو کې ډلهييز ظلمونه د خلکو د ژوند بايللو او د ملکيتونو د پراخې ويجاړۍ لامل شول چې دغې چارې د دوو اډهاک نړیوالو جنايي محکمو جوړولو ته لاره هواره کړه.

پخوانی یوګوسلاویا: د ۱۹۹۰ لسيزې په لومړيو کې د شوروي اتحاد تر ړنګيدو او په پخوانيو سوسياليستي جمهوريتونو کې د ملتپالنې د څپې تر خپريدو وروسته په ختيځه اروپا کې سخت تاوتريخوالی رامنځ ته شو. [3] ناکرارۍ د یوګوسلاویا په سوسياليستي فدرالي جمهوريت کې د دښمنۍ او ډلهييزو جرمونو لامل شوې او په 1992م کال کې يې د یوګوسلاویا حکومت ويجاړيدو ته لاره هواره کړه. [4] د ملګرو ملتونو امنيت شورا (UNSC) د دغه تاوتريخوالی په غبرګون کې د پخوانی یوګوسلاویا لپاره د جرمونو نړیواله محکمه (ICTY) جوړه کړه ترڅو د دغو وحشتونو مخه ونيسي. [5] نړیواله محکمه (ICTY) د دې لپاره جوړه شوې وه چې د تاوتريخوالی مخه ونيسي او د نړیوالې سولې او امنيت په بيارغولو، ژغورلو او ساتنه کې مرسته وکړي. [6]

روانډا: د روانډا د ولسمشر تر وژنې وروسته چې د هوتو اکثريت قومي ډلې غړی و، له همدې امله د توتسي توکميز اقليت د له منځه وړلو کمپاين پيل شو. دغې چارې کورنۍ جګړې او نسل وژنې ته لاره هواره کړه چې له ۸۰۰ زره څخه ډېر خلک پهکې ووژل شول. نړیواله ټولنه د نسل وژنې په ګډون د دې ډلهييزو جرمونو په مخنيوي کې د پاتې راتلو او د ناوخته غبرګون له امله تر سختو نيوکو لاندې راغله. يو له هغو اقداماتو څخه چې د دې جرمونو د پايته رسولو لهپاره اخيستل شوي، د روانډا لپاره د جرمونو د نړیوالې محکمې (ICTR) رامينځته کول و چې د ملګرو ملتونو د امنيت شورا د پرېکړه ليک پر بنسټ رامنځته شوه.

د یوګوسلاویا لپاره د جرمونو نړیواله محکمې (ICTY) او د روانډا لپاره د جرمونو نړیوالې محکمې (ICTR) په جرمونو کې د ښکيلتيا په تور د ډېری لوړ پوړو چارواکو په تعقيب او محاکمې باندې مهم اغېز درلود. [7]

3 د پخوانی یوګوسلاویا لپاره د نړیوالې جنايي محکمې (ICTY) لخوا کورېه شوې ويب پاڼه د محکمې د تاسيس په اړه معلومات وړاندې کوي. <https://www.icty.org/en/about/tribunal/establishment>.

4 پورته ذکر شوې سرچينه

5 راحيل کير په خپل کتاب "د پخوانی یوګوسلاویا لپاره د جرمونو نړیواله محکمه: په قانون، سياست او ډيپلوماسۍ کې تمرين" په 2004 کې د اکسفورډ پوهنتون پريس لخوا خپور شوی، ريچل کير د دې موضوع په 3 پاڼه کې بحث کوي.

6 د ټريبيونل/محکمې - تاسيس' (n 3).

7 د پخوانی یوګوسلاویا (ICTY) لپاره د نړیوالې جنايي محکمې د لاسته راوړنو په اړه معلومات په <https://www.icty.org/en/about/tribunal/achievements> کې موندل کيدی شي، پداسې حال کې چې د "ICTR په لنډه توګه" په اړه توضيحات دي. په <https://unictr.irmct.org/en/tribunal> کې شتون لري.

7.1.2 د اډهاک (لنډمهاله) نړيوالو جنايي محکمو پر وړاندې ننګونې

A. سياسي کيډل

د ملګرو ملتونو د امنيت شورا (UNSC) په ځېر فورمونو کې د هېوادونو سياسي ارادې د اډهاک نړيوالو جنايي محکمو پر جوړولو اغېز لري. سربېره پر دې، د ملګرو ملتونو د امنيت شورا کړنې اکثرا د “ پنځو دايمي غړو هېوادونو ” (متحده ايالات، چين، روسيه، فرانسه او بريتانيا) د ويټو د واک تابع دي. [8]

دغه محکمې چې کله يوځل تأسيس شي، اغېزناکتوب يې د تورنو مرتکبينو په نيولو کې د حکومتونو په همکارۍ پورې اړه لري. پهدې همکارۍ کې د معلوماتو او سرچينو شريکول هم شامل دي. د حکومت په همکارۍ تکيه په اډهاک عدلي محکمو کې د بېلابېلو بې کيفيتيو لامل شوې دي. د مثال په توګه، د پخوانۍ يوګوسلاويا لپاره نړيواله جنايي محکمه (ICTY) د تورنو مجرمينو په محاکمه کې له ننګونو سره مخ وه ځکه چې دا د هغه دولت مرستې ته اړتيا لري چېرې چې جرمونه پېښ شوي؛ ځکه هغه دولت توقيفوي او اړينو شواهدو ته لاسرسی لري. [9] په هرصورت، په 2006م کال کې، وضعيت د پام وړ ښه شو او 94 سلنه تورن کسان په قضايي توقيف کې و. [10]

B. د قربانيانو (مجنی عليه) او ژغورل شويو وګړو حقوق

د پخوانۍ يوګوسلاويا لپاره د جرمونو د نړيوالې محکمې (ICTY)) او د روانډا لپاره د جرمونو د نړيوالې محکمې (ICTR)) قوانينو قربانيانو ته ځانګړي حقونه نه دي ورکړي. د پخوانۍ يوګوسلاويا لپاره د جرمونو د نړيوالې محکمې (ICTY)) د قانون 20 ماده او د روانډا لپاره د جرمونو د نړيوالې محکمې (ICTR) د قانون 19 ماده يوازې دا بيانوي چې محاکمې بايد “د تورنو حقونو ته په بشپړ درناوي او د قربانيانو او شاهدانو خونديتوب ته په احترام سره ترسره شي.” [11] د دې مادې متن د تورن پر حقونو ټينګار کوي، پهداسې حال کې چې يوازې د ژغورل شويو وګړو او قربانيانو لپاره د “درناوي” اړتيا تأييدوي. لکه څنګه چې د دې لارښود د ځلورم څپرکي په لومړۍ برخه کې پرې بحث شوی؛ نړيوال جنايي/جرمي قانون (ICL) په تدريجي ډول سره خپله پاملرنه قربانيانو (مجنی عليه) او ژغورل شوو وګړو ته زياته کړې ده. ددې پرځای چې دوی (قربانيانو او ژغورل شو وګړو) ته لږه توجه وکړي، اوس دا قانون دوی د عدالت د تحقق لپاره د اړينو عناصرو په توګه پېژني.

8 د ملګرو ملتونو د منشور 27مه ماده (2).

9 کتاب “د جنايي محکمو ډيزاين کول: حاکميت او د بشري حقونو په ساتنه کې نړيوالې اندېښنې” د سټيون ډي روپر او ليليان باريا لخوا چې په 2006 کې د اشګيټ لخوا خپور شوی، په 3-2 مخونو کې توضيحات پوښي. برسيره پردې، د تيوډور ميرون مقاله “د جنګي جرمونو ځواب: د بالکان څخه درسونه” په 1997 کې د بهرنيو چارو سرليک له خپرونې څخه د 76، 1 ګڼه په 2 پاڼه کې شتون لري.

10 روپر او باريا (n 12).

11 د ملګرو ملتونو د امنيت شورا 827 پريکړه ليک، چې مخکې ورته اشاره شوې (n 1)، د 20 مادې پورې اړه لري. د ملګرو ملتونو د امنيت شورا 955 پريکړه ليک، چې مخکې ورته اشاره شوې (n 2)، د 19 (1) مادې پورې اړه لري.

C. لګښتونه

د شواهدو راټولولو او د محاکمې چمتو کولو پېچلتيا ته په پام سره، د اډهاک نړيوالو جنايي محکمو لپاره د پام وړ ننګونه د نړيوالو جرمونو له تعقيب سره تړلې مالي بوج دی. دا ډېر وخت د نيوونکو عملياتو او د پام وړ لګښتونو لامل کېږي. د لګښتونو د کمولو لپاره، محکمې اکثرا د لوړ پوړو چارواکو پر محاکمې تمرکز کوي او کله چې امکان ولري، د ټيټ رتبه اشخاصو قضيې کورنيو محکمو ته ليږدوي. [12]

د پخوانۍ يوګوسلاويا لپاره د جرمونو نړيواله محکمې (ICTY)) او د روانډا لپاره د جرمونو نړيوالې محکمې (ICTR) کچه تر تمې پراخه شوه. تر 2004م کال پورې، محاکمو نېږدې 2000 کارکوونکي په کار ګمارلي او په کلنۍ ډول يې د 250 ميليون ډالرو څخه ډېر لګښتونه کړي وو [13] چې د ملګرو ملتونو د عمومي بودجې نږدې 15 سلنه برخه جوړوي. [14] د پايلې په توګه، د ملګرو ملتونو امنيت شورا د ICTY او ICTR لپاره د ”بشپړولو ستراتيژي“ پلې کړه، چې هدف يې تر 2010م کال پورې خپل کار پای ته رسول و. [15] خو له ډېرو هڅو سره-سره ICTY له تاسيسېدو 25 کاله وروسته تر 2017م کال پورې خپل فعاليت ته دوام ورکړ او ICTR په 2015م کال کې خپل کار پای ته ورساوه.

D. د نړيوالو قضيو اوږدمهالتوب

د هغو قضيو پېچلې ماهيت چې نړيوال جرمونه پهکې شامل دي، ډېری وختونه د نورو دولتونو پر اړينې همکارۍ د اتکا له وجې نړيوالې محکمې اوږدېږي. که څه هم د ICTY قانون دا په ګوته کوي چې تورن بايد ”بې له ځنډه محاکمه شي“ خو له نيول کيدو څخه د استيناف تر پای ته رسيدو پورې منځنی وخت نېږدې 4.5 کاله و. دا اوږد مهال ويش د پام وړ اغېزې لري او نه يوازې د تورن حقونه اغېزمنوي، بلکې د قربانيانو او د ژغورل شويو وګړو لپاره د عدالت ټينګښت هم ځنډوي چې د تورنو مرتکبينو په تړاو د حساب غوښتنه کوي. [16]

د دې بالمقابل په داسې حال کې چې د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) په اجراآتو کې د نړيوالو جرمونو په اړه ورته پېچلې ځېرنې شاملې دي، خو کورنۍ محکمې ډېرې ښې سمبالې شوې او ښې سرچينې لري. ځينې يې حتی ځانګړي واحدونه لري چې د نړيوالو جرمونو په برخه کې تخصص لري. د دا ډول واحدونو بېلګې ددې لارښود په 3 برخه کې په بېلابېلو ضميمو کې تشريح شوې دي.

12 د Lilian A Barria او Steven D Roper کار “د نړيوالې جنايي محکمې څومره اغېزمنې دي؟ د ICTY او ICTY تحليل” د بشري حقونو د نړيوال ژورنال په 9 ټوک، 3 ګڼه کې، په 2005 کې په 349 او 360 پاڼو کې خپور شوی.

13 “په شخړو او له جګړې وروسته په ټولنو کې د قانون د حاکميت او انتقالي عدالت په اړه د عمومي منشي راپور،” د UN GAOR، UN Doc S/2004/616 د اګست په 23، 2004 کې مستند شوی دی [43].

14 همدغه ذکر شوې سرچينه

15 د ملګرو ملتونو د امنيت شورا پريکړه ليک 1503، لکه څنګه چې د UN GAOR، UN Doc S/RES/1503 کې د اګست په 28، 2003 کې مستند شوی.

16 بيريا او روپر (362 (n 15.

E. د ملي او نړیوالو منافعو ترمنځ ټکر

په ICTY او د روانډا لپاره د جرمونو نړیوالي محکمي (ICTR) کې د بېلابېلو اړخونو ښکیلتیا د ملي او نړیوالو ګټو ترمنځ د پام وړ توازن ته اړتیا درلوده.[17] د مثال په توګه، د محاکمو په ترڅ کې محکمې له متضادو فشارونو سره مخ شوې څو د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو لپاره عدالت ته وده ورکړي او په عین مهال کې د "عدالت د بریالیتوب" په وړاندې خنډونه موجود وو.[18] سربېره پردې، دغه محکمې باید د متضاد لومړیتوبونو په پام کې نیولو سره د دې ډاډ ترلاسه کړي چې جنګي مجرمین حساب ورکوي او د پروسې په اوږدو کې د تورنو د حقونو ساتنه کېږي.[19]

7.1.3 اډهاک (لنډمهاله) نړیوالې جنایي محکمې او افغانستان

آیا د افغانستان لپاره د اډهاک نړیواله جنایي محکمه یوه اضافي وسیله کېدای شي چې د جرمونو مسؤل کسان محاسبه کړي؟ د پورته یادو شویو بېلابېلو ننګونو په پام کې نیولو سره، د داسې محکمې جوړول ناشونی ښکاري. د ملګرو ملتونو امنیت شورا ان په کمبوډیا کې د خمیر روج ظلمونو او په ختیځ تیمور کې د ادعا شوي نړیوال جرمونو په اړ کې له پراخو غوښتنو سره-سره محتاطه وه.[20] وروستی محکمه معمولاً په کمې بودجې او ځانګړو مهالویشونو سره رامنځته شوې. او همدا د سیرا لیون (SCSL) د ځانګړې محکمې په جوړیدو کې په ډاګه کېدلی شي، کوم چې د دوه اړخیز تړون له لارې رامنځته شوې چې د ICTY په پرتله خورا کمه بودجه لري او د 5-4 کلونو لپاره ډیزاین شوې ده.[21]

سربېره پردې، د جرمونو د نړیوالې محکمې (ICC) لهخوا د افغانستان د وضعیت په اړه روانې څېړنې دا په ډاګه کوي چې د جلا قضایي یا نیمه قضایي ارګان رامنځته کول امکان نهلري.

7.2 د جرمونو نړیواله محکمه (ICC)

7.2.1 عمومي کتنه

د جرمونو نړیواله محکمه (ICC) یوه بین‌المللي محکمه ده چې د ځانګړو نړیوالو جرمونو د تورونو په قضیو کې د څېړنو لپاره تأسیس شوې ده. دا هغه جرمونه دي چې د روم اساسنامه (چې د "روم قانون" په نوم یادیږي) ('Rome Statute')یې "ټولې نړیوالې ټولنې ته د اندېښنې وړ او جدي جرمونه ګڼي:

- نسل وژنه؛
- د بشریت ضد جرمونه؛
- جنګي جرمونه، او
- تېری[22]

د جرمونو نړیواله محکمه د غیرقانوني کړنو په اړه پر انفرادي جرمي مسؤلیت ټینګار کوي او د اډهاک له عادلانه محکمو څخه توپیر لري ځکه د یوې دایمي اداري په توګه کار کوي او پر یوې قضیې د تمرکز پر ځای خورا ډېر حالتونه او شخړې حلوي.

د یوه وروستي حل په توګه، د جرمونو نړیواله محکمه ملي جرمي قضاوت بشپړوي.[23] د روم د قانون له غړو هېوادونو څخه تمه کېږي "تطبیق" یې کړي او داسې قوانین جوړ کړي چې موخه یې د معافیت ختمول وي. په داسې حال کې چې ځینو دولتونو لړ تر لړه داسې قوانین وضع کړي چې لړ تر لړه د ICC د نړیوال جنایي تعقیب چارې اسانه کوي، نور بیا استدلال کوي چې د دغه بهیر بشپړتیا دې ته اړتیا لري چې نور هراړخیز ګامونه هم پورته کړي څو په فعاله توګه د حساب ورکونې په لټه کې شي او په اغېزناکه او خپلواکه توګه عدالت تعقیب کړي.[24]

17 د سټيفانوس بيباس او ويليم ډبليو برک وائټ لخوا "نړیوال ایډیالیزم د کورني - جرمي ریالیزم سره مل کېږي" د ډیوک قانون ژورنال جلد 59، شمیره 4، 2010، 637 پاڼه کې موندل کیدی شي.

18 د "پخوانۍ یوګوسلاویا لپاره د نړیوالې جنایي محکمې میراث" په کتاب کې چې په 2011 کې د اکسفورډ پوهنتون پریس لخوا د برټ سوارټ، الکساندر زاهر او ګوران سلیټر لخوا ایډیټ شوی، اړونده منځپانګې په 12 پاڼه کې موندل کیدی شي.

19 مخکې ذکر شوې سرچینه

20 د کمبوډیا لپاره د متخصصینو د ډلې راپور د عمومي اسامبلې د 52/135 پریکړه لیک سره سم رامینځته شوی د ملګرو ملتونو سند A/53/850 د مارچ په 16 ، 1999 نیټه په 148 ضمیمه کې حواله شوی. سربیره پردې ، د تحقیقاتو نړیوال کمیسیون راپور په ختیځ تیمور کې عمومي منشي ته د ملګرو ملتونو په سند A/54/726-S/2000/59 کې د جنوري په 31، 2000 کې په ضمیمه کې مستند شوی دی [153]. په کمبوډیا کې پایله لرونکې اداره، د کمبوډیا په محکمو کې غیر معمولي خونې (ECCC)، د یوې ملي محکمې په توګه کار کوي چې د ملګرو ملتونو لخوا تمویل کیږي مګر له دې سازمان څخه خپلواکې ساتي، چې توضیحات یې د غیر معمولي "ECCC په اړه" ویب پاڼې کې موندل کیدی شي. د کمبوډیا په محکمو کې خونې: https://www.eccc.gov.kh/> <en/ about-eccc.

21 ویلیم اې شاباس، د ملګرو ملتونو نړیوالې جنایي محکمې: پخوانۍ یوګوسلاویا، روانډا او سیرالیون (د کیمبرج پوهنتون پریس، ۲۰۰۶) ۵.

22 د 8-5 bis مادې؛ هغه سرچینه چې مخکې یې یادونه وشوه.

23 ورته سرچینه لکه څنګه چې مخکې یادونه وشوه، په ځانګړې توګه د 1 مادې په اړه.

24 د مثال په توګه، د فریډریک میګریټ ونډې عنوان "د ډېر ښه شي له حده اضافه والی؟ پلي کول او د بشپړتیا کارول" په کتاب کې "د جرمونو نړیواله محکمه او بشپړتیا: له تیوري څخه عمل ته" د کارسټن سټېن او محمد ال زیدي لخوا ایډیټ شوی چې د کیمبرج لخوا خپور شوی. د پوهنتون مطبوعات په 2011 کې.

کوم وخت یو شخص د جرمونو په نړیواله محکمه کې محاکمه کېدلی شي؟

د دې لپاره چې یو شخص د جرمونو نړیوالې محکمې (ICC) لهخوا محاکمه شي، لاندې څلور شرطونه باید پوره شي:

صلاحیت: ICC ته باید د روم د قانون لهخوا اجازه ورکړل شي څو د شکمن (څوک چې لهترلږه 18 کاله عمر ولري) [25] په تړاو قضاوت وکړي. جرم باید د یو داسې دولت په قلمرو کې واقع شوی وي چې د نړیوالې جنایي محکمې قضاوت یې منلی وي یا تورن باید د هغه دولت تابعیت ولري چې دا صلاحیت یې منلی وي.[26] سربېره پردې، ادعا شوی جرم باید د 2002م کال د جولای په لومړی نیټه[27] د نړیوالې جنایي محکمې له تأسیس وروسته ترسره شوی وي او د نسل وژنې، د بشریت ضد جرمونو، جنګي جرمونو، یا تیري په توګه طبقه بندي شو وي. [28]

محرک صلاحیت: د ICC قضاوت باید د لاندې دریو میکانیزمونو څخه د یوه له لارې پیل شي:

i. د څارنوالۍ دفتر (OTP) کولی شي تحقیق پیل کړي، کوم چې باید له محاکمې مخکې د یوې خونې (PTCs) لهخوا تصویب شي.

ii. د روم د قانون یو دولتي اړخ کولی شي یو وضعیت ICC ته راجع کړي.

iii. د ملګرو ملتونو امنیت شورا (UNSC) کولی شي په متفقه توګه رأیه ورکړي څو وضعیت د جرمونو نړیوالې محکمې ته راجع کړي.[29] په هغو قضیو کې چې د ملګرو ملتونو د امنیت شورا لهخوا راجع کیږي، هیڅ اړتیا نشته چې ادعا شوي جرمونه د غړو هېوادو په خاوره یا د غړو هېوادو اتباعو لهخوا ترسره شي.

واک/اختیار: د منلو معیار: د جرمونو نړیواله محکمه یوازې هغه وخت قضیه اوري چې ملي محکمه چې بل ډول واک لري د ادعا شوي جرم محاکمه کولو کې "نه لیوالتیا" یا "بې وسي" وښيي.[30] دغه حالت بنایي هغه وخت رامنځ ته شي چې کورني جنایي تحقیقات پیل شوي نه وي؛ یا که حکومت تحقیق یا تعقیب پیل کړی وي مګر د دې کار د ترسره کولو لپاره یې ریښتینې لیوالتیا یا وړتیا نه وي ښودلې.[31]

واک/اختیار: حتی که ICC د اجراآتو صلاحیت هم ولري او قضیه د منلو وړ هم وي، محکمه په دې اړه اختیار لري چې قضیه پرمخ بوځي او که نه. د دې پرېکړه کول چې آیا د جرمونو نړیواله محکمه باید قضیه تعقیب کړي او که نه، ICC یا د جرمونو نړیواله محکمه به پر دې غور کوي چې آیا دغه محاکمه د عدالت او انصاف د تأمینولو په ګټه ده او که نه.[32]

25 د "روم قانون" (n 25) حواله د 26 مادې پورې اړه لري.

26 د همدغې حوالې ۱۲ ماده

27 د همدغې سرچینې/حوالې ۱۱ ماده

28 د همدغې سرچینې ۵ ماده

29 د همدغې سرچینې ۱۳ ماده

30 د همدغې سرچینې ۱۷مه او ۲۰مه ماده

31 د جو ستیګن په کار کې "د نړیوالې جنایي محکمې او ملي قضاوتونو ترمینځ اړیکې" د راول والنبرګ انستیتیوټ د بشري حقونو کتابتون په 34 برخه کې موندل شوي، اړونده مینځپانګه په 26 مخ کې شتون لري.

32 د روم د اساسي قانون حواله (n 25) د 53 (1) (c) او 53 (2) (c) مادو لپاره د تطبیق وړ ده. د دې معلومول چې آیا د قضیې تعقیب کول د عدالت په ګټه دي که نه ګټو کې په پام کې نیول کیږي مختلف عوامل لري لکه د جرم شدت، د تورن ښکیلتیا، او د قربانیانو او ژوندي پاتې کیدو هوسایه.

اړین حقایق – افغانستان او د جرمونو نړیواله محکمه

- **افغانستان د روم د اساسنامې (the Rome Statute) یو لوری دی او له همدې امله په خپله خاوره کې د ترسره شویو جرمونو څېړلو او محاکمې ته اجازه ورکوي.[33]**
- **افغانستان د روم د اساسنامې له نافذېدو وروسته د دغې اساسنامې یو دولتي لوری شو؛ پهدې معنی چې د نړیوالې جنایي محکمې واک یوازې د هغو جرمونو په اړه د تطبیق وړ دی چې په افغانستان کې د ۲۰۰۳م کال د مې میاشتې له لومړۍ نېټې څخه را پدېخوا ترسره شوي وي.[34]**
- **د دې لارښود له لیکلو سره سم، د افغانستان د وضعیت په اړه څېړنې روانې دي، چې کېدای شي محاکمه پرې ترسره شي.**
- **پهداسې حال کې چې د نړیوالې جنایي محکمې له لارې د طالبانو او داعش خراسان ډلې لهخوا د ترسره شویو جرمونو د حساب ورکولو/غوښتنې احتمال هم شته خو د یو شمېر ننګونو په اړه به یې په لاندې برخه کې بحث وشي.**

33 د جرمونو نړیوالې محکمې (ICC) ویب پاڼه د "د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې د وضعیت" په اړه معلومات وړاندې کـوي.<https://www.icc-cpi.int/afghanistan>.

34 پورته ذکر شوې سرچینه

A 7.2.2 يو مغلق/پيچلی او سوکه بهير

د نړيوالي جنايي محکمې (ICC)له لارې د حساب ورکولو تعقيب يو چټک او ساده بهير نه دی. دا د افغانستان په اوسني وضعيت کې ښه ترسترګو کيدلی شي.

> **?** آيا پو هيدئ؟
>
> په افغانستان کې د وضعيت په اړه د څارنوالی د لومړنيو تحقيقاتو له اعلان څخه تر ۲۰۲۰م کال پورې د تحقيقاتو رسمي تأييد ۱۳ کاله وخت ونيو.[35]
>
> په 2021م کال کې د تاوتريخوالي له لارې پر افغانستان د طالبانو ولکې له 2020م کال راهيسې ځنډول شوي او پيچلي تحقيقات نورهم ځنډولي دي. دا د دې ښکارندويه ده چې طالبان له ICC سره همکاري نه کوي او د افغانستان له دننه د شواهدو ترلاسه کول ورځ تر بلې ستونزمن او له ننګونو ډک کار دی.

لاندې مهالويش د تحقيق اوږد بهير او بېلابېل خنډونه په ډاګه کوي:

- **2007م کال:** د افغانستان د وضعيت لومړنی بياکتنه د عمومي منشي دفتر (OTP) ته د بېلابېلو مکتوبونو تر ليږلو وروسته په عامه توګه اعلان شوه. په دې تورونو کې ډېری داسې اعمال شامل وو چې د بشريت ضد او جنګي جرمونو کې حسابيدل.[36]
- **2016م کال:** OTP يو راپور خپور کړ چې ښيي لومړنی ازمويني بريالی شوي او اړين معيارونه پوره شوي او قضيه به مخته وړل کيږي. پېدې کې دغه ارزونه هم شامله وه چې آيا احتمالي قضيې په حقيقت کې په ملي کچه تر څېړنې او محاکمې لاندې نيول کيږي او که نه؛[37] دا خبره ځکه مهمه ده چې معلومه شي ايا قضيه د ثقل حد پوره کوي او که نه: په دې تړاو به وروسته لا ډير بحث وشي.

35 پورته ذکر شوې سرچينه

36 پورته ذکر شوې سرچينه

37 پورته ذکر شوې سرچينه

- **2017م کال:** په افغانستان کې وضعيت د ICC محاکمې (PTC) ته سپارل شوی څو د روم د قانون له مخې په افغانستان کې د وسلوالې جګړې پر مهال د ترسره شو جرمونو په اړه د رسمي تحقيقاتو لپاره د OTP غوښتنې ارزونه وکړي.[38]
- **2019م کال د اپريل مياشت:** له محاکمې څخه دمخه د دويم چيمبر (Pre-Trial Chamber II)قاضيانو د رسمي تحقيقاتو لپاره د OTP غوښتنه پر دې اساس چې دا به د عدالت په ګټه نه وي، رد کړه.[39]دا پريکړه له ۱۸ مياشتو ځنډ وروسته شوې ده.[40]
- **2019م کـال د نومبـر مياشت:** OTP د رسمـي تحقيـقاتو د لغـوه کولو له امله تر محاکمې وړاندې د دويم چيمبر (Pre-Trial Chamber II) پرېکړې ته اپيل وکړ او د بشري حقونو د سازمانونو پراخ ملاتړ يې ترلاسه کړ.[41]
- **2020م کال د مارچ مياشت:** د استيناف خونې قاضيانو د OTP استيناف تأييد کړ او د طالبانو، افغان ملي امنيتي ځواکونو، د متحده اياالتو د پوځ او د CIA د پرسونل لخوا د ادعا شويو جرمونو په اړه يې د رسمي تحقيقاتو اجازه ورکړه.[42] په دې څېړنه کې په افغانستان کې د ۲۰۰۳م کال د مې مياشتي له لومړی نېټي څخه را پديخوا ترسره شوي جرمونه او همدارنګه د ۲۰۰۲م کال د جولای مياشتي له لومړی نېټي څخه د ICC په نورو غړو هيوادونو کې اړوند جرمونه شامل دي.[43]
- **2020م کال مارچ:** افغان حکومت د ادعا شويو جرمونو په اړه د خپلو ملي تحقيقاتو په پلمه د دې تحقيقاتو د ځنډولو هڅه وکړه.[44]
- **2021م کال سپټمبر:** نوي څارنوال د تحقيقاتو تمرکز بدل کړ او يوازې د طالبانو او داعش-خراسان څانګې (ISIS-K) له لوري ترسره شويو جرمونو ته يې پام وکړ. پر دې پرېکړې پراخې نيوکې وشوې چې ډېرې ظلمونه او جرمونه چې له دې تحقيقاتي ساحې بهر دي پاتې کيږي.[45]

38 پورته ذکر شوې سرچينه

39 پورته ذکر شوې سرچينه

40 په 2022 کې د جسټ امنيت ويب پانه کې "د CIA د شکنجي پروګرام په اړه د ICC د تحقيقاتو لپاره ناڅرګنده راتلونکې" په مقاله کې، جولين ايلډرفيلډ د CIA د شکنجي پروګرام په اړه د ICC د تحقيقاتو په وړاندې د احتمالي ننګونو په اړه بحث کړی دی. دا مقاله د دې لينک له لارې لاسرسی کيدی شي: <https://www.justsecurity.org/79136/uncertain-future-for-the-iccs=-investigation-into-the-cia-torture-program>.

41 د جرمونو نړيوالي محکمې (ICC) په ۲۰۲۲ کال کې د بشري حقونو د څار سازمان د راپور له مخې د افغانستان په اړه د تحقيقاتو اجازه ورکړې ده. <https://www.hrw.org/ news/2020/03/05/icc-greenlights-afghanistan-investigation>.

42 پورته ذکر شوې سرچينه

43 'افغانستان: د افغانستان په اسلامي جمهوريت کې وضعيت' (n 37).

44 د څارنوالۍ دفتر د محاکمې څخه مخکې خونې ته د افغانستان د اسلامي جمهوريت د مکتوب په اړه د اساسي قانون د 18(2) مادې په اړه خبرتيا په ICC-02/17 کې د 2020 کال د اپريل په 15 نيټه مستند شوې ده.

45 د Opinio Juris کې د 2021 بلاګ پوسټ کې، ندا کيسوانسن د افغانستان د محرومولو لپاره د ICC څارنوالۍ پريکړې له لارې د څارنوالۍ واک محدوديتونه لټوي.<http://opiniojuris.org/2021/11/26/limits-to-prosecutorial-discreti on-the-icc-prosecutors-deprioritisation-decision-in-afghanistan/>.

- **2021م کال سپټمبر:** څارنوال تر محکمې وړاندې له لومړنۍ چمبر (Pre-Trial Chamber) څخه د تحقیق د دوام لپاره د اجازې غوښتنه وکړه.[46]

- **2021م کال نومبر:** د محاکمې څخه دمخه خونې ژغورل شویو وګړو او قربانیانو ته بلنه ورکړه چې د تحقیق د دوام لپاره د څارنوال د غوښتنې په اړه خپل نظر وړاندې کړي.[47]

- **2022م کال اکتوبر:** تر محاکمې وړاندې چمبر د تحقیق د دوام اجازه ورکړه.[48]

- **2023م کال اپریل:** د استیناف خونې پریکړه وکړه چې تر محاکمې وړاندې خونې لهخوا د تحقیق د ساحې محدودیت د قانون یوه تېروتنه ده او تأیید یې کړه چې تحقیقات به د 2020م کال د استیناف په حکم کې له ټاکل شوې پراخې ساحې سره دوام کوي.[49]

ددې لپاره چې ادعا شوي جرمونه له لومړنیو تحقیقاتو څخه رسمي تحقیقاتو ته لاړ شي، له یوې لسیزې څخه ډېر وخت یې نیولی دی.[50] دا اوږد مهال ویش د پام وړ اندېښنې راپاروي او هیڅ تضمین نشته چې محاکمه - یا بریالي محکومیتونه - به بالاخره پایله ولري.

7.2.3 نوري ستري ننګوني

د ICC د تحقیقاتو له سوکه او پیچلي طبیعت څخه هاخوا، له ICC سره د همکارۍ امکانات محدود او پیکه ښکاري.[51] د طالبانو د قانوني دریځ او د دوی د اصلي حکومت (Defacto)

46 د څارنوالۍ دفتر د قانون د 18(2) مادې سره سم د تحقیقاتو د بیا پرانستلو د تصویب لپاره یوه غوښتنه وړاندې کړه، چې د ICC-02/17 په 27 سپټمبر 2021 کې ثبت شوی.

47 د محاکمې څخه مخکې د دویمې خونې پریکړه د ترلاسه شوي سپارښتنو په اړه او د قانون د 18(2) او 68(3) مادو سره سم د اسنادو دوسیه کولو په اړه راجستر ته لارښوونه د ICC-02/17 د نومبر په 8، 2021 کې مستند شوې ده.

48 د جرمونو نړیوالې محکمې (ICC) یو بیان خپور کړی چې تاییدوي یې قاضیانو د 2022 کال د اکتوبر په 31 په افغانستان کې د څارنوالۍ د تحقیقاتو بیا پیلولو اجازه ورکړې ده. <https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-authorise-prosecution-resume-investigation-afghanistan>.

49 د استیناف خونې پریکړه د څارنوالۍ د استیناف غوښتنې په اړه د استیناف د خونې II د پریکړې په اړه چې عنوان یې دی "د قانون د 18(2) مادې سره سم پریکړه د تحقیق د بیا پیلولو لپاره څارنوالۍ ته واک ورکول" د اپریل په 4، 2023 ICC-02/17 کې مستند شوی.

50 سرلیک: "د قانوني پروسې اوږدول؟ د افغانستان د ICC د جنګي جرمونو په اړه ناڅرګندتیا د نمایندګۍ په اړه تحقیقات - د افغانستان تحلیلګرانو شبکه - انګلیسي" په متن کې حواله (APA بڼه): Qaane, E. (2022). د قانوني پروسې اوږدول؟ د افغانستان د استازولۍ په اړه د ICC د جنګي جرمونو تحقیقاتو په اړه ناڅرګندتیا. د افغانستان د تحلیلګرانو شبکه - انګلیسي. له [https://www.afghanistan-analysts.org/en/reports/rights-freedom/delaying-justice-the-iccs-war-crimes-investigation-in-limbo-over-who-represents-afghanistan/] څخه اخیستل شوی (https://www.afghanistan-analysts.org/en/reports/rights-freedom/delaying-justice-the-iccs-war-crimes-investigation-in-limbo-over-who-represents-afghanistan/).

51 لیکوال ماهر حازم د ۲۰۲۲ کال لپاره د ډیپلومات په ویب پاڼه کې د "عدالت لپاره د بیړنۍ اړتیا په ګوته کول: د IC C's Afghanistan Inquiry ګړندۍ" مقاله کې د افغانستان په اړه د جرمونو نړیوالې محکمې د تحقیقاتو په برخه کې د سمدستي اقدام اړتیا په ګوته کوي. مقاله په [https://t. ://thediplomat.com/2022/02/an-urgent-need-for-justice-expediting-the-international-criminal-courts-afghanistan-investigation/](https://thediplomat.com/2022/02/an-د-عدالت-عدالت-چټکتیا-د-نړیوال-جنایي-محکمو-افغانستان-تحقیقات/).

په اړه ابهام موجود دی. د جرمونو نړیوالې محکمې څارنوال منلې چې د هغو قانوني خنډونو له امله چې د هغوی د رسمیت پېژندنې مخه یې نیولې د طالبانو له حکومتي چارواکو عملا نشي مخامخېدای.[52] له همدې امله اوس په افغانستان کې د "باصلاحیته چارواکو" د لټون موضوع هم را پیدا شوې او له امله یې نور ځنډ پېښیږي.[53]

دا یوه روښانه خبره ده چې د جرمونو نړیوالې محکمې په افغانستان کې د جرمونو د څېړلو لپاره – په ځانګړې توګه د طالبانو د تاوتریخجنې واکمنۍ له امله رامنځته شویو ننګونو ته په پام سره – د یوه پلیټ فارم په توګه کار کړی. ښایي دا څېړنې په اخیر کې د محاکمې لامل شي خو په نړیواله کچه د محکمو له لارې د حساب ورکوونکې د بهیر بېلابېلې نیمګړتیاوې په ډاګه کوي چې په نړۍ کې د UJ له لارې د قضیو د تعقیب ارزښت زیات دی.

7.3 د خپلواکو تحقیقاتو میکانیزمونه

7.3.1 د تحقیقاتي میکانیزمونو جوړول

د نړیوالو محکمو او محاکمو له لارې د حساب ورکوونې په لړ کې شته بې شمېره ننګونو ته په پام سره، د دې لاربنود لهخوا د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) پر امکاناتو او خنډونو تمرکز حیاتي ارزښت لري. له دودیزو قضایي چینلونو سربېره، نور نړیوال میکانیزمونه هم شته چې کولی شي د UJ اصولو سره سم له ملي هڅو ملاتړ او د ICC له تحقیقاتو او هر ډول احتمالي محاکمو سره مرسته وکړي.

نړیوال بې پرې او خپلواک تحقیقاتي میکانیزمونه (IMs) چې د ملګرو ملتونو لهخوا ټاکل شوي، موخه یې داده چې د بشري حقونو د جدي سرغړونو او نړیوالو جرمونو شواهد راټول او خوندي کړي او په دې ترڅ حساب ورکول یقیني کړي.[54]

52 قانع (۵۴)

53 پورته ذکر شوې سرچینه

54 د فیرنز نړیوال عدالت نوښت راپور چې سرلیک یې دی "د راتلونکې جنایي مسؤلیت لپاره د ملګرو ملتونو د تحقیقاتي میکانیزمونو د ابتدایي مرحلې انعکاس: د میانمار لپاره د ملګرو ملتونو د خپلواک تحقیقاتي دستګاه سره د مدني ټولنې سازمان د ښکیلتیا لپاره لید" د سپټمبر په 13، 2019 کې چمتو شوی دی: https://www.ushmm.org/m/pdfs/19.09.17_Considerations_for_CSO_Engagement_with_UN_Investigative_Mechanisms.pdf](https://www.ushmm.org/m/pdfs/19.09.17_Considerations_for_CSO_Engagement_for_Investigative_Mechanisms.pdf) په 3 پاڼه کې.

تر دې دمه تأسیس شوي IMs دادي:

- د نړیوال بې‌پرې او خپلواک میکانیزم د هغو کسانو په پلټنه او محاکمه کې مرسته کوي چې د نړیوالو قوانینو له مخې د 2011م کال له مارچ میاشتې راهیسې د سوریې په عربي جمهوریت کې ترسره شوي دي (سوریه IIIM)[55]
- د داعش ډلې د حساب ورکوونې لپاره د ملګرو ملتونو څېړنیز ټیم (UNITAD) [56]
- د میانمار لپاره د څېړنې خپلواک میکانیزم (میانمار IIMM) [57]

دا میکانیزمونه د ملګرو ملتونو د امنیت شورا (UNSC) د ملګرو ملتونو د بشري حقونو د شورا ('UNHRC') او د ملګرو ملتونو د عمومي اسمبلی ('UNGA') لخوا د تصویب شویو پریکړه لیکونو پربنسټ رامنځته شوي دي. [58] د بشري حقونو لپاره د ملګرو ملتونو د عالي کمیشنر دفتر (OHCHR) دې میکانیزمونو ته د تحقیقاتي میتودونو د لاربنود په شمول، تخصصي مرسته او ملاتړ برابروي او همدا راز د اړونده نړیوال قانون تطبیق په برخه کې لوژیستیکي او امنیتي مرستې وړاندې کوي. [59]

د دې لپاره چې دا میکانیزمونه اغېزمن وي، کافي سرچینو او سیاسي ارادې ته اړتیا لري څو مرتکبین محاسبه کړي. [60] لیکن، دا دواړه فکتورونه کافي منابع او سیاسي اراده به د IMs له لارې حساب ورکونې په وړاندې ننګونې رامنځته کړي.

7.3.2 د قضیې مطالعات

لکه څنګه چې مخکې یادونه وشوه، IMs د بېلابېلو شرایطو په غبرګون کې رامینځته شوي دي. لیکن، د دې لاربنود د لیکلو تر وخته هیڅ یو په ځانګړي توګه د افغانستان لپاره ندی تخصیص یا جوړ شوی. د قضیو لاندې دوه مطالعې دا روښانه کوي چې IMs څنګه کار کوي او که په راتلونکې کې د افغانستان لپاره جوړېږي، نو مهم درسونه ورته کېدلای شي.

A. د سوریې لپاره نړیوال خپلواک او بې طرفه میکانیزم (SYRIA IIIM)

په سوریه کې سیاسي کړکیچونه او ناکرارۍ د ۲۰۱۱م کال په مارچ میاشت کې پیل شوې، چې له امله یې تر پنځو میلیونو زیات کسان له هېواده وتښتېدل او تر شپږ میلیونو ډېرنور په کور دننه بې ځایه شول. [61] ملګري ملتونه اټکل کوي چې د رواني کورنۍ جګړې او شخړو په پایله کې له 400 زره څخه ډېر خلک وژل شوي، [62] ډېرى قربانیان د غیر دولتي وسله والو ډلو لکه د عراق او شام اسلامي دولت (داعش) لخوااو ډېرى نور د حکومتي ځواکونو په موقتي توقیف ځایونو کې شکنجه شوي دي. [63]

د سوریې د IIIM تر تأسیس مخته د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا په 2011م کال کې د سوریې د حکومت په اړه د تحقیقاتو یو خپلواک نړیوال کمیسیون (COI) تأسیس کړ. COI ته دنده ورکړل شوې وه ترڅو: [64]

چې د 2011م کال د مارچ راهیسې د بشري حقونو نړیوال قانون څخه د ټولو ادعا شویو سرغړونو پلټنه وکړي. د دې سرغړونو په شاوخوا کې حقایق او شرایط او د مسؤلو اشخاصو پېژندنه هم شامله وه ترڅو د هغو جرمونو حساب ورکول یقیني کړي چې شایي بشریت ضد جرمونه هم په‌کې وي. [65]

د ۲۰۱۶م کال په دسمبر میاشت کې، د ملګرو ملتونو عمومي اسمبلی د سوریې IIIM تأسیس کړ. په داسې حال کې چې IIIM د COI د موندنو پر بنسټ ولاړ دی خو IIIM په سوریه کې د نړیوالو جرمونو د مسؤلو کسانو پر وړاندې د قضیې چمتو کولو لپاره ځانګړی دنده لري. [66] په هر حال،

55 د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې (UNGA) د 71مې غونډې په ترڅ کې، د "نړیوال، بې طرفه، او خپلواک میکانیزم سره د مرستې په برخه کې د افرادو د تحقیقاتو او محاکمې په برخه کې د نړیوالو قوانینو له مخې د ډېرو سختو جرمونو لپاره حساب ورکوونکي د مارچ میاشتې راهیسې د سوریې په عربي جمهوریت کې ترسره شوي" سند. 2011"، د اجنډا د 31 مادې لاندې لیست شوی، د 2017 کال د جنوري په 11 د ملګرو ملتونو په سند A/RES/71/248 کې حواله شوی.

56 د ملګرو ملتونو د امنیت شورا ۲۳۷۹ پریکړه لیک، چې د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې په رسمي ریکارډونو کې د ملګرو ملتونو د سند S/RES/2379 لاندې مستند شوی، د ۲۰۱۷ کال د سپټمبر په ۲۱ تصویب شو.

57 د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا (UNHRC) د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې د ۳۹مې غونډې په ترڅ کې "په میانمار کې د روهینګیا مسلمانانو او نورو اقلیتونو د بشري حقونو وضعیت" په اړه بحث وکړ. دا بحث د اجنډا د 2 مادې لاندې ترتیب شوی او د ملګرو ملتونو په سند A/RES/39/2 کې د سپتمبر په 28، 2018 کې ثبت شوی.

58 د ملګرو ملتونو عمومي اسامبلې (UNGA) د اجنډا توکي لاندې د خپلې 71مې غونډې په ترڅ کې د "په سوریه کې د مارچ 2011 راهیسې په سوریه کې د نړیوالو قوانینو تر ټولو سختو سرغړونو لپاره د مسؤل اشخاصو د تحقیقاتو او محاکمه کولو لپاره د نړیوال، بې طرفه، او خپلواک میکانیزم رامینځته کولو" په اړه خبرې وکړې. 31، د ملګرو ملتونو په سند A/RES/71/248 کې د جنوري په 11، 2017 کې حواله شوی. دا پریکړه لیک د ملګرو ملتونو د امنیت شورا د 2379 پریکړه لیک څخه تعقیب شوی، چې د سپتمبر په میاشت کې د ملګرو ملتونو سند S/RES/2379 الندې د ملګرو ملتونو د عمومي اسمبلۍ په رسمي ریکارډونو کې مستند شوی. 21، 2017، او نور د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا (UNHRC) لخوا د ملګرو ملتونو سند A/RES/39/2 کې حواله شوي.

59 د ملګرو ملتونو د بشري حقونو عالي کمیشنر دفتر (OHCHR) "د نړیوالو بشري حقونو او بشردوستانه قانون په اړه د تحقیقاتو او د حقیقت موندنې ماموریتونو لاربنود او تمرین" خپور کړ. دا مواد په 2015 کې خپاره شوي او په 3 پاڼه کې حواله شوي.

60 OHCHR، "په ملي، سیمه ایزو او نړیوالو کچو کې د بشري حقونو سرغړونو لپاره د حساب ورکونې په یقیني کولو کې د ملګرو ملتونو د اجباري تحقیقاتو میکانیزمونو رول" (بیان، 31 اګست 2021) <https://www.ohchr.org/en/statements/2021/ 10/role-without-coercion-of-rerearch-mechanism-to-secur-human-rights>.

61 UNHRC، "د سوریې د عربي جمهوریت په اړه د تحقیقاتو خپلواک نړیوال کمیسیون"، OHCHR، (ویب پاڼه) <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iici-syria/independent-international-commission> .

62 پورته ذکر شوې سرچینه

63 پورته ذکر شوې سرچینه

64 د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا (UNHRC) په ۱۷ مې ځانګړې غونډه کې د ۲۰۱۱ کال د اګست په ۱۸مه د ملګرو ملتونو په سند S-17/1 کې مستند شوي "د سوریې په عربي جمهوریت کې د بشري حقونو وضعیت" ته اشاره کړېده.

65 د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا (UNHRC) د ملګرو ملتونو سند S-17/1 په ورته شرایطو کې "د سوریې د عربي جمهوریت په اړه د تحقیقاتو خپلواک نړیوال کمیسیون" ته راجع کړی. په دې تړاو ټینګار شوی دی.

66 د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې (UNGA) سند A/RES/71/248 په مخکینی حواله (n 59) کې راجع شوی.

دواړه میکانیزمونه په ګډه کار کوي او COI د پیښو د ریښتیني ریکارډ په چمتو کولو کې له IIIM سره مرسته کوي. [67]

B. د میانمار لپاره د تحقیقاتو خپلواک میکانیزم (MYANMAR IIMM)

په 2018م کال کې، د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا (UNHRC) د میانمار لپاره د تحقیقاتو خپلواک میکانیزم تأسیس کړ چې مشري یې په دغه هېواد کې د بشري حقونو د وضعیت په اړه د ملګرو ملتونو د ځانګړي ریپورټر پر غاړه وه. [68] دا میکانیزم په 2017م کال کې تر 740 زره څخه د زیاتو روهینګیایي خلکو د ډلهییز اخراج په غبرګون کې رامنځته شو چې د سیستماتیک تعقیب او نسل وژنې د ګواښونو له امله تښتیدل. [69]

د میانمار IIMM هم د سوریې د IIIM په څېر د ځانګړي راپور ورکوونکي او په دغه هېواد کې د حقیقت موندنې روان د ماموریت (FFM) په مشرۍ موجوده تحقیقاتي پروسې تعقیبوي. [70] FFM چې د 2017م کال په مارچ میاشت کې تأسیس شوی، د میانمار د پوځ لهخوا د جنګیالیو د ځورونې او له هغوی سره د ناوړه چلند پهشمول د جنسي او جنسیت پر بنسټ د تاوتریخوالی او د نړیوالو بشردوستانه قوانینو څخه د سرغړونو ریپورټونه ورکړي دي. [71]

د میانمار IMM دنده لري ترڅو:

له 2011م کال راهیسې په میانمار کې ترسره شویو ترټولو جدي نړیوالو جرمونو او له نړیوالو قوانینو څخه تر سرغړونو پورې اړوند شواهد راټول، تنظیم، خوندي او تحلیل یې کړي تر څو په ملي، سیمهییزو او نړیوالو محکمو کې جرمي پروسې په چټک او عادلانه توګه مخته یوسي څکه ښایي په راتلونکي کې پر دې قضایي پرېکړې وشي. [72]

د سوریې IIIM n په څېر، د میانمار IIMM د راتلوونکو جنایي اجراآتو لپاره د قضیې n دوسیې جوړولو مسؤلیت لري. وروسته له دې چې IMM کار پیل کړ او خپل راپور یې خپور کړ، ګمبیا د عدالت په نړیواله محکمه (ICJ) کې د میانمار پرضد قضیه ثبت کړه. [73] دا ښیي چې دا تحقیقاتي میکانیزمونه څنګه هڅونه کوي او ډېرې وختونه د نورو هڅو لکه د پلټنو کمیسون (COIs) او د حقیقت موندنې ماموریت (FFM) رامینځته کوي او د قانوني اقدام لامل کیدی شي.

7.3.3 د افغانستان په اړه تحقیقاتي میکانیزم ته اړتیا

اوس مهال د افغانستان په اړه هیڅ تحقیقاتي میکانیزم (IM)، د تحقیقاتو کمیسیون (COI) یا د حقیقت موندنې ماموریت (FFM) نشته. [74] د ۲۰۲۱م کال د اګست له میاشتې راهیسې، طالبانو په پراخه کچه ملکي وګړي په نښه کړي دي او د وژنو او نورو جدي جرمونو په شمول د جبري شړلو راپورونه یې هم ورکړل شوي دي. [75] د بېلګې په توګه، په پنجشیر ولایت کې تاجکان په تېرو دوو لسیزو کې د طالبانو پر وړاندې د مقاومت له امله له بریدونو سره مخ شوي دي (د دې لاربنود د دویمې برخې په اووم څپرکي کې په دې تړاو په تفصیل سره بحث شوی دی). [76]

یو مثبت پرمختګ په افغانستان کې د بشري حقونو د وضعیت په اړه د ملګرو ملتونو د ځانګړي کرنلارې د ماموریت رامینځته کول دي چې اوس مهال د ښاغلي ریچارډ بېنیټ په مشرۍ فعالیت کوي. د ښاغلي ریچارډ بېنیټ رول په هېواد کې د بشري حقونو د وضعیت بیاکتنه، د اندېښنو په اړه راپور ورکول او د ښه والي لپاره یې سپارښتنې دي. [77]

په هرصورت، دا مهمه ده څو تشخیص شي چې د ځانګړي طرزالعمل ماموریت په خپلواکه او په داوطلبانه توګه کار کوي، د دغه ماموریت د کار ملاتړ د زیاتو سرچینو اړتیا په ډاګه کوي. د افغانستان لپاره د ملګرو ملتونو د تحقیقاتي میکانیزم د جوړولو لپاره د ځانګړي راپور ورکوونکي هڅې، لکه څنګه چې په میانمار کې پلې شوې، حیاتي دي. دغه ډول میکانیزم کولی شي د ځانګړو پروسیجرونو امر او د حساب ورکوونې نور سکیمونه بشپړ کړي لکه نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) او هغه سازمانونه چې له قربانیانو سره مرسته کوي.

67 ’د IIIM په اړه غلط فهمیو ته ځواب‘، د سوریې د عدالت او حساب ورکولو مرکز (ویب پاڼه) https://syriaaccountability.org/responding-to-misconceptions-> <regarding-the-iiim.

68 د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا (UNHRC) سند A/RES/39/2 په مخکیني حواله (n 61) کې حواله شوی.

69 د OHCHR د سپتمبر په 16، 2019 راپور ورکړ چې د ملګرو ملتونو کارپوهانو ویلي چې په میانمار کې روهینګیا د ځورونې سره مخ دي او د نسل وژنې له خطر سره مخ دي. د نورو جزیاتو لپاره، د OHCHR ویب پاڼې ته مراجعه وکړئ: [OHCHR راپور - د میانمار د روهینګیا ځورونې(https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/09/myanmars-rohingya-persecuted-living-under-threat-genocide-un-experts-say?LangID=E&NewsID=24991).

70 د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې د ۳۴مې غونډې په ترڅ کې، په میانمار کې د بشري حقونو وضعیت د اجنډا د څلورمې مادې لاندې مستند شوی، د ملګرو ملتونو د سند A/HRC/RES/34/22 په حواله چې د 2017 کال د اپریل په 3 خپور شو.

71 (n 61)، د UNHRC سند A/RES/39/2.

72 مخکې ذکر شوې سرچینه (له تاکید سره)

73 د ژغورنې لپاره د مسؤلیت نړیوال مرکز، د بشري حقونو شورا تحقیقاتي میکانیزمونه او د ډله ایزو ظلمونو مخنیوی (د شالید عکسونه، د نومبر 16 2019) <https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2019/11/2019-nov -ffms- CoIs-and-R2P.pdf> 4. ICJ د ملګرو ملتونو اصلي قضایي ارګان دی: د ملګرو ملتونو منشور 7(1) ماده، 92. دا د نړیوالو قوانینو سره سم د دولتونو ترمنځ شخړې حل کوي او په اړه مشورتي نظرونه وړاندې کوي. دا د نړیوال قانون قضیه وړاندې کوي. مسلې: د ICJ د قانون مادې 36، 65

74 بلقیس احمدي، کیت بیټمن او سکاټ ورډن، ”په اوکراین کې د وحشیانه جرمونو لپاره صفر زغم باید په افغانستان کې پلي شي،“ د متحده ایالاتو د سولې انستیتیوټ (تبصره، د اپریل 28، 2022) <https://www.usip.org/public ations/2022 /04/brutal-intolerance-crime-Ukraine-must-commit-Afghanistan>.

75 ورته ذکر شوې سرچینه

76 پورته ذکر شوې سرچینه

77 د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې (UNGA) د ۴۸مې غونډې په ترڅ کې، په افغانستان کې د بشري حقونو وضعیت د اجنډا ۲ مادې الندې تر بحث لاندې ونیول شو، چې د ۲۰۲۱ کال د اکتوبر په ۱۳مه په سند A/HRC/RES/48/1 کې تفصیلي راغلي دي.

لنډيز :

- نړیوال قضايي صلاحيت (UJ) د حساب ورکولو لپاره يوازې يوه لاره ده چې بايد د نورو احتمالي لارو سره هممهاله تعقيب شي.
- په هرصورت، د نړیوال قضايي صلاحيت (UJ) ارزښت د ځينو نورو نړيوالو لارو-چارو محدوديتونو ته په پام سره روښانه کېږي. د بېلګې په توګه، دا ناشونې ده چې په افغانستان کې د جرمونو نړيواله محکمه جوړه شي او خپلو چارو ته دوام ورکړي
- پر دې سربېره د جرمونو د نړيوالي محکمې (ICC) لهخوا د افغانستان د وضعيت څېړنه سوکه او پېچلې ده او د محاکمې په اړه هيڅ ډاډ نهلري.
- د دغې رسالې ليکوالان د يو نړيوال، خپلواک او بې طرفه تحقيقاتي ميکانيزم (IM) د جوړولو ملاتړ کوي لکه څنګه چې شرايطو ته په کتو سره د ميانمار او سوريې لپاره رامنځته شوي دي. دغه ډول ميکانيزمونه کولی شي په نړيواله کچه د UJ د اصولو پر بنسټ د قضيې د جوړولو هڅې پياوړې کړې دي.
- د پلټنې د خپلواک ميکانزم تشکيل په سياسي ارادې پورې اړه لري، هغه چې د دغې لاربنود د ليکلو ترمهاله نشته.
- له همدې کبله د افغانستان په اړه د حساب ورکووني د هڅو لپاره UJ يو مهم ځای دی، که څه هم دا بايد هيڅکله يوازينی انتخاب ونه ګڼل شي.

دویمه برخه

افغانستان او نړیوال جرمونه

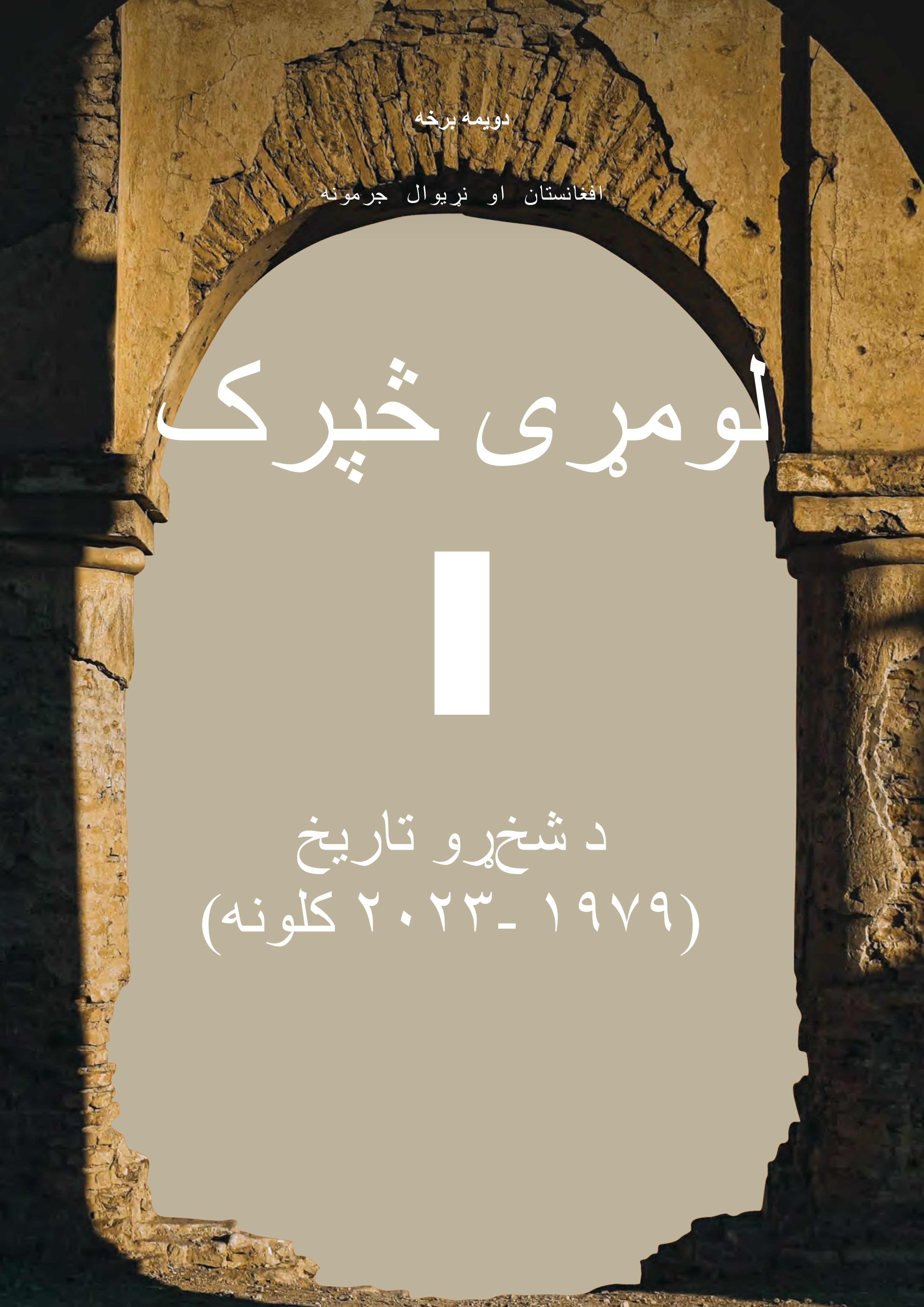

دویمه برخه

افغانستان او نړیوال جرمونه

لومړی ځپرک

I

د شخړو تاریخ
(۱۹۷۹ ـ ۲۰۲۳ کلونه)

د دغي رسالي لومړی برخي د نړیوال قضایي صلاحیت یا (UJ) د مفهوم او په افغانستان کې د جرمونو په تړاو د پوهاوي او مخنیوي د ارزښت په تړاو معلومات وړاندي کړل او په نړیواله کچه یې د حساب ورکوونې په برخه کې شته ستونزې په ګوته کړې.

د رسالي دویمه برخه په افغانستان کې د جګړې د اوږد تاریخ په بیانولو سره پیلیږي چې د ۱۹۷۹ــ ۲۰۲۳کلونو په ترڅ کې د شخړو او جګړو په اړه عمومي معلومات وړاندي کوي. د افغانستان ستراتیژیک موقعیت او طبیعي زیرمو په تاریخ کې مهم رول لوبولی او د نړۍ د سترو قدرتونو او د جغرافیایي کرښو په اوږدو کې د قومي او سیمه‌ییزو ډلو په ګډون د بېلابېلو نیابتي او کورنیو جګړو لامل شوی دی. [1]

دغه ځیرکی د دې شخړو پېچلې ماهیت، تر ټولو مهمه دا چې د حساب ورکوونې نشتوالي او تر نن ورځې د دې ظلمونو پر دوام بحث کوي. د دې لارښود د لیکلو ترمهاله د طالبانو او د هغوی د اړوندو ترهګرو ډلو کړنې په ځانګړې توګه د اندیښنې وړ دي. پر دغې تاریخي پیچلتیا پوهیدل د هر هغه چا لپاره حیاتي دي چې د دې ډلو د حساب ورکولو په لټه کې دي.

دا چې د شخړې له پیله د ډېری جرمونو او ظلمونو محاسبه نه ده شوې، له همدې امله UJ د حساب ورکوونې او عدالت غوښتنې په لړ کې یوه وسیله ده او اړتیا ده چې په دې لړ کې شونتیاوو او ننګونو ته پاملرنه وشي.

1 د نسرین غفران مقاله: ''طالبان او په افغانستان کې د کورنۍ جګړې ښکیلتیا'' چې د آسیا سروې په 2001م کال په (۴۳) (۳) ګڼه کې خپره شوې؛ په 462-463 مخونو کې شتون لري.

لړلیک

1.1 د شوروي یرغل (۱۹۷۹م کال څخه تر ۱۹۹۲م کال) | 91

1.1.1 له یوه شاهي حکومت څخه تر یوه جمهوریت پورې | 91

1.1.2 د مجاهدینو پاڅون | 91

1.1.3 د شوروي اتحاد د پوځونو وتل | 91

1.2 د مجاهدینو او طالبانو ترمنځ کورنۍ جګړه (۱۹۹۲م – ۲۰۰۱م) | 92

1.2.1 د مجاهدینو ډلې (احزاب) | 92

1.2.2 په ۱۹۹۴م کال کې د طالبانو واک ته رسیدنه | 92

1.3 په ۲۰۰۱م کال کې په افغانستان باندې د متحده ایالاتو برید او د طالبانو بیا راتګ | 93

1.3.1 د سپتمبر ۱۱مې پېښه او د متحده ایالاتو سمدستي غبرګون | 93

1.3.2 د افغانستان نوی حکومت | 94

1.3.3 د متحده ایالاتو او ناټو د جنګي عملیاتو پای | 95

1.1 د شوروي يرغل (۱۹۷۹م کال څخه تر ۱۹۹۲م کال)

1.1.1 له يوه شاهي حکومت څخه تر يوه جمهوريت پورې

تر ۱۹۷۰مې لسيزې وراندې افغانستان يو شاهي حکومت درلود چې محمد ظاهر شاه پهکې واکمن وو. محمد ظاهرشاه په ۱۹۳۳م کال کې د خپل پلار تر وژل کېدو وروسته د افغانستان په شاهي تخت کښيناست.[2] په ۱۹۷۳م کال کې محمد ظاهر شاه د خپل د تره د زوی داوود خان له خوا په يوې سپينه کودتاه کې له واکه لېرې کړل شو. محمد دواد خان د ديموکراتيک ميکانيزم له نشتوالي سره-سره افغانستان يو جمهوری دولت اعلان کړ او ځان يې د لومړي ولسمشر په توګه معرفي کړ.[3]

د داوود خان استبدادي واکمنی او د سړي جګړې بدليدونکي نړيوال تحرک د هغه د رژيم پخواني ملاتړي دې ته وهڅول چې د1978م کال د اپريل پر 27مه پر هغه يوه تاوتريخجنه کودتا وکړي. د افغانستان د خلق ديموکراتيک ګوند (PDPA) په مشرۍ کودتا د افغان ولسمشر محمد داود خان د وژنې لامل شوه او نور محمد تره کی د نوي مشر په توګه وټاکل شو.[4] اتلس مياشتې وروسته د ۱۹۷۹م کال د سپټمبر مياشتې پر ۱۴ مه، تره کی د حفيظ الله امين لهخوا د يوې داخلي کودتا په پايله کې له واکه لېرې شو او د يو لنډ وخت لپاره هغه د افغانستان واکمن شو. د 1979م کال په دسمبر مياشت کې هغه په يوه بله کودتاه کې چې د شوروي د يرغلګر پوځ په ملاتړ ترسره شوه له واک څخه لېرې کړای شو.[5]

1.1.2 د مجاهدينو پاڅون

د شوروي يرغل نه يوازې دا چې افغانستان بې ثباته کړ، بلکې د مجاهدينو په نامه يې مذهبي انګيزې او ياغي ډلې پياوړې کړې. د مجاهدينو پاڅون په چټکۍ سره په ټول هېواد کې خپور شو او په کابل کې يې د شوروي تر ملاتړ لاندې رژيم ته خنډونه را پيدا کړل.[6] په داسې حال کې چې نېږدې سل زره شوروي پوځيانو د لويو ښارونو او ښارګوټو کنټرول په لاس کې درلود، مجاهدينو په ازاده توګه په کليوالو سيمو کې فعاليت درلود او د شوروي له پوځي بريدونو څخه ژغورل کيدل.

شوروي ځواکونو د مجاهدينو د ولسي ملاتړ د کمولو په موخه په بمباريو او نورو درنو تاکتيکونو لاس پورې کړ[7] چې په پايله کې يې له هېواد څخه په پراخه کچه ولسي وګړي هجرت او وطن پرېښودو ته اړ شول. تر ۱۹۸۲م کال پورې شاوخوا ۱.۵ ميليونه افغانان ايران ته ولاړل او ۲.۸ ميليونه نورو په پاکستان کې پناه واخيسته.[8]

1.1.3 د شوروي اتحاد د پوځونو وتل

په 1988م کال کې پاکستان او افغانستان د ملګرو ملتونو په منځګړيتوب د شوروي ځواکونو د بيرته وتلو لپاره يو تړون لاسليک کړ. پهدې تړون کې بيرته پخواني بې طرفه حالت ته د افغانستان ستنول هم شامل و او د سړې جګړې د وخت په څېر د هيڅ قطب طرفداري ونهکړي.[9] شوروي اتحاد او متحده ايالاتو دواړو د دې تړون د تضمين کونکو رول درلود (په دې اړوا به په راتلوونکې څپرکي کې بحث وشي).[10] ليکن د تړون پلي کول ناکام و[11] د شوروي له ملاتړه د برخمن افغان حکومت ولسمشر نجيب الله ونه توانيد چې د رواني جګړې سوليز حل راوباسي.[12] د مجاهدينو بېلابېلې ډلې په حکومت کې دننه د خواخوږو عناصرو په ملاتړ بالاخره کابل ته ننوتلې او په افغانستان کې يې کمونيستي ريژيم ته د پای ټکی کېښود.[13]

دا دوره د بشري حقونو د سختو سرغړونو څخه يوه ډکه دوره بلل کيږي. پهدې موده کې د ډلهييزو نيونو په شمول، شکنجې،[14] په زوره ورکيدني او د ملکي خلکو غير قضايي وژنې خپل وروستي بريد ته ورسيدلې.[15]

2 لنډيز: ”د افغانستان شاليد: د جګړې يوه تاريخي کتنه“ د بشري حقونو د څار له خوا (ويب پاڼه، د اکتوبر 23، 2001)>www. hrw.org/legacy /backgrounder/ asia/afghan-bck1023.pdf<.

3 پورته ذکر شوې حواله

4 پورته ذکر شوې حواله

5 فريډ هاليډې او ظاهر تنين، ”په افغانستان کې کمونستي رژيم 1992-1978: بنسټونه او شخړې“ (1998) 50(8) د اروپا-آسيا مطالعات، مخونه 1373-1357.

6 انتونيو ګيوستوزي، ”د ورک شوي اجزا: په لويديځ افغانستان کې غير ايډيالوژيکي بغاوت او د دولت سقوط، 1992-1979“ (کاري پاڼه، فبروري 2007)>https://www. lse.ac.uk/international-development/Assets/Documents/PDFs/csrc-working-papers-phase-two/wp11.2-the-missing-ingredient.pdf< 2–3.

7 پورته ذکر شوې حواله

8 ”د افغانستان يو تاريخي مهال ويش“ د اګست په 30، 2021 د PBS NewsHour ويب پاڼه کې ښودل شوی. تاسو يې په [www.pbs.org/newshour/politics/ asia-jan-june11-timeline-afghanistan] (www.pbs.org/ newshour/politics/asia-jan-june11-timeline-afghanistan) کې موندلی شئ.

9 روزان په 1988-1987 کلونو کې ”افغانستان: تړونونه“ ټولګي وليکل. دا اثر د فارن افيئرز مجلې په ۶۶ جلده په ۹۲۲، ۹۳۸ او ۹۹۲ مخونو کې خپور شوی دی.

10 ډيويډ بی. اوتاوی، ”د افغانستان په اړه تړون په جنيوا کې لاسليک شو،“ واشنګټن پوسټ، د اپريل 15، 1988.>www.washingtonpost.com/archive/ politics/1988/04/15/agreement-on-afghanistan-signed-in-geneva/c7288c64-6764-4e73-9bc5-7eeb48f7827d/<.

11 سويټلانا ساوارانسکايا او ټام بلينټن، ”له افغانستان څخه د شوروي وتل 1989،“ د ملي امنيت آرشيف، د فبروري 27، 2019.>https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/afghanistan-russia-programs /2019-02-27/soviet-withdrawal-afghanistan-1989<.

12 هيله نجيب الله، ”ولسمشر نجيب الله او د ملي پخلاينې پاليسي،“ د مصالحې سرچينې تړون ګڼه 27، جون 2018، مخ. ۳۰.

13 پورته ذکر شوې حواله، مخ نمبر ۳۲

14 ”د افغانستان د پلچرخي زندان کابوس په ياد“، د بي بي سي خبر، د ۲۰۱۳ کال د اکتوبر ۱.>www.bbc.com/news/world-asia-24331539<.

15 راپور: د افغانستان د عدالت پروژه، ”سيوری اچول: جنګي جرمونه او د بشريت پر وړاندې جرمونه، 2001-1978“، جولای 2005.>www.opensocietyfoundations.org/publications/casting-shadows-war-crimes-and-crimes-against-humanity-1978-2001< 86.

1.2 د مجاهدینو او طالبانو ترمنځ کورنی جګړه (۱۹۹۲ – ۲۰۰۱کلونه)

1.2.1 د مجاهدینو ډلې (ګوندونه)

پر ګډ دښمن باندې تر لومړنیو بریاوو وروسته د مجاهدینو ډلې ډېر ژر یو د بل په مقابل کې ودریدلې او په کابل کې د سختو جګړو لامل شوې.[16] جنګي ډلې په عمده توګه د ځلورو اصلي توکمیزو ډلو د غړو تر واک لاندې وې چې د سیاسي استازیتوب او هویت لپاره یې قومي او سیمه ییزې غوښتنې منعکسولې.[17]

په دې موده کې یوه له مهمو پېښو څخه په ۱۹۹۳م کال کې د کابل په لویدیځ کې د افشار قتل عام و چې د جمعیت اسلامي او اتحاد اسلامي پورې د تړلو ځواکونو له خوا د بې توپیره بریدونو، جنسي تیري، اختطاف، له محکمو پرته وژنو او جبري ورکیدو په شمول وحشتناک اعمال ترسره شول.[18]

د جګړې د شدت له زیاتېدو سره افغانان په زیاتیدونکې توګه د نړیوالو سازمانونو او ملګرو ملتونو لهخوا د خوراکي توکو پر مرستو متکي شول.[19] له روان تاوتریخوالی او بې ثباتی سره-سره د غچ او بدو اخیستنې لپاره تښتونې ډېرې عامې شوې.[20] ددغو ناکراریو په ترڅ کې، طالبانو د خلکو ملاتړ ترلاسه کول پیل کړل ځکه چې ډېری خلکو هیله درلوده چې دا ډله به افغانستان ته قانون او نظم بیرته راولي.[21]

1.2.2 په ۱۹۹۴م کال کې د طالبانو واک ته رسیدنه

طالبان، چې په پښتو ژبه د "زده کوونکو" معنا لري، د 1994م کال په پیل کې د کندهار په جنوبي ښار کې راڅرګند شول. د دغې ډلې مشري د متوسطې طبقې پخواني جهادي مشر ملا محمد عمر پر غاړه وه.[22] نوموړی هغه وخت مشهور شو چې له ۳۰ څخه تر ۳۵ طالبانو په مشرۍ یې دوې تنکۍ برمته شوې نجونې چې جنسي تېرې پرې شوی وو، وژغورلې.[23] طالبانو هغه قومندان چې دا انجونې یې برمته کړې وې وواژه او هغوی یې خوشې کړې. طالبانو په کندهار کې د یو داسې ځواک په توګه شهرت ترلاسه کړ چې باور کیده د نظم د ټینګښت او د افغانستان د اسلامي ارزښتونو ساتلو وړتیا به ولري.[24]

16 ژیل دورونسرو، "کابل په جګړه کې (1996-1992): دولتي، توکم او ټولنیزه طبقه"، د جنوبي آسیا څو اړخیزه ژورنال (2007)، [1].

17 'هـزاره'، د اقلیت د حقونو د نړیوالي ډلې راپـور، دسمبر ۲۰۲۱ <https://minorityrights.org/minori ties/hazaras/>.

18 د افغانستان د عدالت پروژه (۱۶ حواله).

19 پورته ذکر شوې سرچینه

20 Iپورته ذکر شوې سرچینه

21 فیاض حسین، "د طالبانو د پټو راڅرګندیدو اغیزې: یو تاریخي لید،" نړیوال سیمه ایز بیاکتنه، ټوک. 6، نه. 1 (2021)، مخ. ۲۳۰.

22 د افغانستان د عدالت پروژه (16 n).

23 حسین (ن. ۲۲) ۲۳۱.

24 پورته ذکر شوې سرچینه

د طالبانو نظریه یا ایډیالوژي

د طالبانو لنډمهاله اهداف د سیالو نظامي ډلو ماتول، د اسلامي شریعت نافذول او د ټولو هغو سیمو ساتل وو چې دوی نیولې وې.[25] دوی په افغانستان کې د قبیلوي نظام مخالف او د اسلامي امارت د بیا جوړولو په لټه کې وو[26] طالبانو د کابل تر نیولو وروسته خپل هیڅ کوم منشور یا تګلاره نشر نکړه. همدا راز، دوی د حکومت په موده کې هیڅ بهرنی پالیسي، عامه خدمات یا اقتصادي پروګرامونه نه وو.[27]

طالبان د داعش خراسان څانګې (IS-K) او القاعدې ته ورته ایډیالوژي لري. د دوی د نظریو یا ایډیالوژی په اړه د دې لاربنود د دوهمې برخې په څلورم څپرکی کې توضیحات وړاندې شوي.

د طالبانو لومړني لوی عملیات د ۱۹۹۴م کال د اکتوبر په میاشت کې هغه مهال پیل شول چې دوی له پاکستان څخه د درملو، خوراکي توکو او نورو توکو یو کاروان چې له کندهار او هرات څخه ترکمنستان ته روان و، ازاد کړ.[28] دوی بیا کندهار ته ولاړل او ټول نظامي قومندانان یې له واکه وویستل او د هغوی درنې وسلې یې چې چورلکې، جیټ الوتکې او ټانکونه پکې شامل وو، ونیول. په څو میاشتو کې طالبانو په نسبي اسانۍ سره د افغانستان جنوبي سیمې تر خپل کنټرول لاندې راوستې او په چټکۍ سره یې خپلې لیکې پراخې کړې.[29]

د اسلامي نظم د بیارغولو لپاره د طالبانو مبهمې ژمنې هغو کلیوالو خلکو ته چې له ښارونو لرې پراته وو، ډېرې په زړه پورې وې. دا چې له خپلو احزابو سره د مجاهدینو ژمنتیا کمه شوه، ډېری وسلوال د خپلو قوماندانانو په وړاندې له طالبانو سره یوځای شول. دغې ډلې له هغو مهمو وسلو څخه هم ګټه پورته کړه چې دغو پخوانیو مجاهدینو له ځانه سره راوړې وې.[30] په پیل کې، طالبان د پاکستاني پوځ لهخوا رهبري کېدل او ورو ورو په افغانستان کې د پاکستان د استخباراتي اداري (آی ایس آی) لپاره په یوه مرستندویه ځواک بدل شول.[31]

25 کمال متین الدین، د طالبانو پدیده: افغانستان 1997-1994 (د اکسفورډ پوهنتون پریس، 1999) 6-25.

26 پورته ذکر شوې سرچینه

27 رالف ایچ مګنوس، "افغانستان په ۱۹۹۶ کې: د طالبانو کال،" اسیا سروې، ټوک. 37، نه. 2 (1997)، مخ. ۱۱۱.

28 بارنیټ روبین، "په افغانستان کې د جګړې او سولې سیاسي اقتصاد،" نړیواله پراختیا، ټوک. 28، نه. 10 (2000)، مخونه 1794-1789.

29 همدغه سرچینه؛ غفران (حواله 1) مخ. ۴۶۷.

30 متین الدین (ن) ۲۶.

31 هیومن رایټس واچ، د معافیت بحران: په افغانستان کې د کورنی جګړې په غوړولو کې د پاکستان، روسیې او ایران رول (ریپوټ، 1 جولای 2001) <www.hrw.org/report/2001/07/01/crisis-impunity-role-pakistan-russia-and-iran-fueling-civil-war-afghanistan> 23.

طالبانو وکولای شول چې تر یوه حده په بریالیتوب له خپلو مخالفینو سره له جګړې ډډه وکړي. [32] ډېری وختونه به یې د دیني عالمانو له لارې،او د اسلامي شریعت د تطبیق او طالبانو ته د تسلیمېدو په ژمنه سره له سیمه‌ییزو چارواکو سره مذاکرات کول. [33] په ستراتیژۍ کې د وسلو تسلیمول شامل و او طالبانو په تدریجي ډول ډېری محلي ملیشه ډلې بې وسلې کړې. [34]

لېکن، طالبان په ځانګړې توګه په هغو سیمو کې چې پښتانه پکې کم وو، له مقاومت سره مخ شول او کله ناکله به یې د کنټرول ساتلو لپاره تاوتریخوالي ته لاره هواره کړه. په دې موده او د دترهګرۍ په دویمه موده کې د طالبانو لخوا د ترسره شویو نړیوالو جرمونو د پام وړ مثالونه شته چې د دې لارښود په د دریم څپرکي کې په تفصیل سره بحث پرې شوی دی. په ۱۹۹۷م کال کې طالبانو د هېواد پر شاوخوا ۹۰ سلنه خاورې ولکه ټینګه کړې وه. [35]

د طالبانو د لومړي حکومت پر مهال دوی یوازې د پاکستان، سعودي عربستان او متحده عربي اماراتو لخوا په رسمیت وپېژندل شول. دغه ډله د خپلو افراطي سیاستونو، په تېره بیا د ښځو او بشري حقونو د ښکاره سرغړونو له کبله له سختې نړیوالې غندنې سره مخ شوه.[36] که څنګه چې د دې لارښود د دویمې برخې په شپږم څپرکي کې تشریح شوي، طالبانو په عام محضر کې ښځې وهلې او اعدامولې، د نجونو ښوونځي یې وتړل او د ښځو پر ازادۍ یې سخت بندیزونه ولګول. [37]
همدا راز، دوی د 2001م کال په مارچ میاشت کې په بامیان کې د بودا مجسمې هم ویجاړې کړې، چې د دې لارښود د دویمې برخې په ۵ څپرکي کې پرې تفصیلي بحث شوی دی.

ملګرو ملتونو د سعودي د تبع او د القاعدې د مشر اسامه بن لادن د ورسپارلو غوښتنه وکړه چې د امریکا متحده ایالاتو لخوا د بشریت ضد جرمونو په تنظیمولو او د یوې نړیوالې ترهګرۍ شبکې د جوړولو په تور محکوم شوی و. د طالبانو لخوا د دې غوښتنې نه منل د ملګرو ملتونو د بندیزونو لامل شوه چې د 1999م کال د نومبر میاشتې څخه د 2001م کال د جنوري تر میاشتې پورې پر دغه رژیم ولګول شول. [38]
طالبانو القاعدې ته د پټنځایونو له ورکولو سره-سره د مختلفو نړیوالو جهادیانو لپاره خوندي پټنځایونه برابر کړل هغه چې ډېری یې پخوا د شوروي اتحاد په وړاندې په جګړه کې ښکیل وو. [39]

32 غفران (ن 1) 468 .

33 پورته ذکر شوي سرچینه

34 پورته ذکر شوي سرچینه

35 پورته ذکر شوي سرچینه

36 د افغانستان د عدالت پروژه (6 n 16).

37 راپور: د بشري حقونو لپاره ډاکتران، "د ښځو په وړاندې د طالبانو جګړه: په افغانستان کې د روغتیا او بشري حقونو بحران"، 1 اګست 1998 <www.peacewomen.org/sites/default/files/Health_TalibanWarWomen _PHR_1998_0.p df> 33.

38 پورته ذکر شوي سرچینه

39 پورته ذکر شوي سرچینه

1.3 په ۲۰۰۱م کال کې پر افغانستان د متحده ایالاتو برید او د طالبانو بیا راټک

1.3.1 د سپټمبر د ۱۱مې پېښه او د متحده ایالاتو چټک غبرګون

د ۲۰۰۱م کال د سپټمبر د ۱۱ مې تر خونړیو پېښو وروسته – چې دا د امریکا په تاریخ کې تر ټولو خونړی ترهګریز برید و – د ولسمشر جورج ډبلیو بوش اداري په افغانستان کې له واکه د طالبانو د لیرې کولو او د القاعدې د له منځه وړلو اراده اعلان کړه. بوش د طالبانو پر مشر ملا محمد عمر غږ وکړ چې د القاعدې ټول هغه مشران د امریکا متحده ایالاتو ته وسپاري چې په افغانستان کې یې پناه اخیستې ده.[40] کله چې طالبانو د دې له منلو انکار وکړ، امریکا پر افغانستان یرغل ور ووړ.

کارپوهان استدلال کوي چې د سپټمبر تر یوولسمي یوازې دوې ورځې مخکې د القاعدې له لوري د طالبانو او القاعدې د مخالفې ډلې د مشر احمد شاه مسعود وژل کېدلو وښوده چې طالبان به اسامه بن لادن وساتي. [41] مسعود د سپټمبر تر یوولسمي وړاندې نړۍ ته د یوه داسې برید خبرداری ورکړی و او له همدې کبله د القاعدې هدف وګرځېد. [42]

د ۲۰۰۱م کال د اکتوبر په وروستیو کې د طالبانو تر کنټرول لاندې ښارونه په زیاتېدونکي ډول د ایتلافي ځواکونو لاس ته ورغلل او د نومبر پر ۱۳ مه نېټه دغه ځواکونه د امریکا د هوایي ملاتړ په مرسته کابل ته ننوتل او طالبان له مقاومت پرته پر شا شول. [43] د طالبانو جنوبي مرکز کندهار د دوو لښکرو لخوا محاصره شوی و – د شمال له لوري د حامد کرزي په مشرۍ او د جنوب له لوري د ګل اغا شیرزي په مشرۍ ځواکونو– چې دواړه د متحده ایالاتو له پام وړ ملاتړ څخه برخمن وو. کرزی بیا د افغانستان موقت ولسمشر وټاکل شو.[44]

په دې موده کې اسامه بن لادن پاکستان ته په تېښته بریالی شو. [45] ملا عمر او لوړ پوړي طالب چارواکي هم د پاکستان د بلوچستان ایالت کوټې ښار ته وتښتېدل.[46]

40 . وینا: جورج ډبلیو بوش، "د کانګرس او د امریکا د خلکو ګډې غونډې ته وینا،" واشنګټن، د سپټمبر 20، 2001< https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

41 مقاله: "په افغانستان کې د متحده ایالاتو جګړه،" د بهرنیو اړیکو د شورا له ویب پاڼې څخه <www.cfr.org/timeline/us-war-afghani stan>.

42 امین صیقل، 'القاعده، طالبان او د افغانستان تراژیدي'، د استرالیا د ستراتیژیکو پالیسیو انسټیټیوټ (ویب پاڼه، 9 سپټمبر 2022)<-www.aspistrategist.org.au/al-qaeda-the-taliban-and-the-tragedy- of-afghan istan/#:~:text=Afghan%20commander%20Ahmad%20Shah%20Massoud,alliance%20in%20the%20following%20decade>.

43 مقاله: "طالبان شاته شوي - د افغانستان راټولنګی څه دی؟" د بي بي سي انلاین خبرونو څخه، د اګست په 20، 2021 نېټه <-www.bbc.com/news/wo rld-asia-49192495>.

44 پورته ذکر شوي سرچینه

45 مکون فیلیس، "اسامه بن لادن مړ،" د ملي آرشیف ویب پاڼه، د مۍ 2، 2011) <https://obamawhite house. archives.gov/blog/2011/05/02/osama-bin-laden-dead>.

46 راپور: فریډریک ګریر، "د 9/11 څخه وروسته دوره کې د پاکستان-افغانستان اړیکې" د 2006 کال په اکتوبر کې د نړیوالې سولې لپاره د کارنیګي انډوومینټ لخوا خپور شو.<https://carnegieendowment.org/files/cp72_grare_final.pdf >5>.

1.3.2 د افغانستان نوی حکومت

په 2004م کال کې د یوه اساسي قانون مسوده جوړه او د قبایلي مشرانو د متنازعې اسمبلی لهخوا تصویب شوه[47] په افغانستان کې د حکومت د دودیزو جوړښتونو برعکس، د ۲۰۰۴م کال اساسي قانون یو پیاوړی مرکزي حکومت رامنځته کړ او د سیمهییزو او محلي چارواکو واک یې کم کړ. [48] دې بنسټیز بدلون کرزي ته دا وړتیا ورکړه چې په سیستماتیک ډول خپل مجاهد سیالان له مینځه یوسي او پر افغان حکومت مرکزي کنټرول ټینګ کړي. د طالبانو له نسکوریدو وروسته د ولسمشری لومړی ټاکنې د ۲۰۰۴م کال د اکتوبر په نهمه ترسره شوې چې د کرزي په ګټه د رایو په اکثریت سرته ورسیدې. [49] یو کال وروسته، پارلماني ټاکنې ترسره شوې چې په کې ښځو په پارلمان کې تر 25 سلنې زیاتې څوکۍ تر لاسه کړې او دا د جنسیت د استازیتوب په اړخ کې یو مهم ګام و. [50]

په همدې وخت کې په پاکستان کې طالبان بیا تنظیم شول او نوې ستراتیژۍ یې غوره کړې. ددوی په نویو ستراتیژیو کې له دیني مدرسو څخه د جنګیالیو استخدام شامل و او دیني ځوان زده کوونکي یې خپلې ډلې ته جذب کړل. دوی په زیاتیدونکي توګه افراطي تاکتیکونو خپل کړل لکه ځانمرګي بریدونه او د سړک د غاړې ماینونه[51] . همدا راز، دوی په ځانګړې توګه د ښاري سیمو په نښه کولو لاس پورې کړ او جګړه یې پراخه کړه.

وروسته په 2009م کال کې د شمالي اتلانتیک تړون سازمان (ناټو) په ملي کچه د جګړې مسؤلیت پر غاړه واخیست. د متحده ایالاتو چارواکو وړاندوینه وکړه چې په څو اړخیزه شخړه کې به د متحده ایالاتو رول کم شي. [52] لیکن، نښتو او شخړو په فعاله توګه دوام پیدا کړ.

د 2009م کال د اګست په جنجالي ټاکنو کې کرزي د درغلیو په پراخو تورونو کې د نورو پنځو کلونو لپاره انتخابات وګټل. که څه هم نوموړي له طالبانو سره خبرو ته لېوالتیا څرګنده کړه خو د سولې هڅې ناکامې شوې. [53] د 2010م کال د مارچ پر 28مه ولسمشر اوباما افغانستان ته خپل لومړنی سفر وکړ او پر کرزي یې فشار راوړو چې په خپل حکومت کې د فساد مخه ونیسي. په ځواب کې کرزي د ایتلاف غلط هوایي بریدونه وغندل او حتی ګواښ یې وکړ چې که د شپې بریدونه دوام وکړي له طالبانو سره به یو ځای شي. [54]

د تورې بورې په غرونو کې له یوې لسیزې پټیدو وروسته، امریکایي ځواکونو د ۲۰۱۱م کال د مۍ پر دویمه اسامه بن لادن په بریالیتوب سره وواژه. [55] د 2011م کال د جون پر 22مې نېټې، اوباما له افغانستان څخه د امریکایي ځواکونو د وتلو مهالویش اعلان کړ او د القاعدې د عملیاتو په ګډوډولو او د مشرتابه پر له منځه وړلو یې ټینګار وکړ چې پهدې برخو کې د پام وړ پرمختګ شوی دی. [56] د دې پلان موخه دا وه چې د ۲۰۱۴م کال تر پایه له افغانستانه د محاربوي ځواکونو په بشپړ وتلو سره په لومړي کال کې د امریکایي پوځیانو شمېر ۳۰ زره کسانو ته راکم کړي. [57]

دغه مهال د متحده ایالاتو تر وتلو وروسته د روانو اقتصادي او امنیتي همکاریو د چوکاټ د رامنځته کولو په موخه د امریکا او افغانستان ترمنځ پر دوه اړخیز امنیتي تړون (BSA)[58] خبرې اترې وشوې. [59] خو ولسمشر کرزي د خپلې دورې په پای کې د امنیتي تړون له لاسلیکولو ډډه وکړه او پریکړه یې وکړه چې د ۲۰۱۴م کال د اپریل تر ټاکنو پورې دغه پریکړه وځنډوي. [60]

47 محمد جمیل حنفي، ''د ماضي تدوین: په افغانستان کې د لویې جرګې له لارې د استبدادي استعمار تولید،'' ایراني مطالعات، ټوک. 37، نه. 2 (2004)، مخونه 320-295.

48 د افغانستان د اسلامي جمهوریت اساسي قانون ۲۰۰۴.

49 ادم جې، کرزی د افغان ولسمشر په توګه تایید شو، دی ګارډین (آنلاین، ۳ نومبر ۲۰۰۴) www.theguardian.com/world/2004/nov/03/afghanistan.> <afghanistantimeline.

50 د افغانستان په ملي پارلمانونو کې د ښځو سلنه، لکه څنګه چې نړیوال بانک په خپله ویب پاڼه کې راپور ورکـــړی<https://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN. <PARL.ZS?locations=AF.

51 'افغان طالبان'، د نړیوال امنیت او همکارۍ لپاره د سټینفورډ پوهنتون مرکز (ویب پاڼه، جون 2018)<https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/ <afghan-taliban.

52 شان کی او سحر خان، 'ناټو او د بغاوت ضد: ستراتیژیک مسؤلیت یا تاکتیکي شتمنۍ؟' (2007) 28 (1) معاصر امنیت پالیسي 163، 171.

53 سټیو بروکینګ، د متحده ایالاتو د سولې انسټیټیوټ، ولې په افغانستان کې د سولې خبرې اترې تل له لاسرسی لرې وې: فرصتونه او خنډونه، 21-2001 (ریپورټ، 30 اګست 2022)<www.usip.org/publications/2022/08/why-was-negotiated- 9 <peace-always-out-reach-afghanistan.

54 رې رویرا، 'کرزي ناټو ته د هوایي بریدونو په اړه 'وروستی' خبرداری ورکړ'، نیویارک ټایمز (آنلاین، د مۍ ۳۱مه ۲۰۱۱) </www.nytimes.com/2011/06/01 world/asia/01afghanistan.html>; سرچینې وایي، کرزي له طالبانو سره د یو ځای کېدو ګواښ کړی، CBS News (آنلاین، د ۲۰۱۰ کال د اپریل ۵) <www. cbsnews.com/news/karzai-threatened-to-join-taliban-sources-say/>.

55 بروس ریډیل، 'د پاکستان د اسامه بن لادن راپور: ایا پاکستان د بن لادن په پټنځای کې بې خبر و او یا هم دخیل و؟'، بروکینګز (ویب پاڼه، 12 جولای 2013) <www. brookings.edu/articles/pakistans-osama-bin-laden-report-was- pakistan-beless-or-conlicit-in-haboring-bin-laden/>.

56 'په افغانستان کې د پرمختګ لاره'، د سپینې ماڼۍ ولسمشر اوباما (ویب پاڼه) <//:https obama white house .archives.gov/issues/defense/afghanistan>.

57 پورته ذکر شوې سرچینه

58 د امریکا-افغانستان دوه اړخیز امنیتي تړون د ۲۰۱۴ کال د سپتمبر په ۳۰مه لاسلیک شو او د ۲۰۱۵ کال د جنورۍ له لومړۍ نیټې نافذ شو. د لا زیاتو معلوماتو لپاره جان آر ایونز د ''دوه اړخیز امنیتي تړون: د افغان-امریکا نوی دور'' کې د تړون په اړه بحث کوي. همکاري'' د بروکینګز په ویب پاڼه کې شتون لري .www.brookings edu/articles/bilateral-security-agreement-a-new-era-of-afghan-u-s- cooperation.

59 ایوانز (n 60).

60 ایما ګراهام-هاریسن، 'حامد کرزي د امریکا-افغان امنیتي تړون له لاسلیکولو ډډه وکړه'، دی ګارډین (آنلاین، 24 نومبر 2013)</www.theguardian.com/world/2013 <nov/24/hamid-karzai-refuses-to-sign-us-afghan-security -deal.

1.3.3 د متحده ایالاتو او ناټو د جنګي عملیاتو پای

اشرف غني د ۲۰۱۴م کال د سپټمبر په وروستیو کې د کرزي پر ځای تر ټاکل کېدو سمدستي وروسته د BSA تړون لاسلیک کړ.[61]

په داسې حال کې چې له ۲۰۰۱م کال راهیسې د نړیوالو سوله ساتو ځواکونو (ایساف) په نوم د امریکا او متحدینو پوځي ماموریت د ۲۰۱۴م کال په پای کې پای ته ورسېد، د ناټو تر مشرۍ لاندې د غوڅ ملاتړ ماموریت (RSM) په چوکاټ کې د یو شمېر سرتېرو محدود ماموریت په افغانستان کې پاتې شو.[62] د دغه ماموریت موخه د ۲۰۲۱م کال د مې میاشتې تر پایه د افغان ځواکونو ملاتړ او روزنه وه چې وروستي عملیات یې د ۲۰۲۱م کال په سپټمبر میاشت کې بشپړ شول.[63] د امریکا او طالبانو ترمنځ د سولې د خبرو د یوې برخې په توګه د دوحې په تړون کې د امریکایي پوځیانو د وتلو په اړه هوکړه شوې وه چې د دې لاربنود په راتلونکې څپرکي کې به پرې بحث وشي.[64]

د ایتلافي ځواکونو د وتلو سیاسي او اخلاقي اغیزې د افغان حکومت او خلکو لپاره زیانمنې وې او طالبانو ته یې په حیرانونکې توګه چټکه بریا ور په برخه کړه.[65]

---

61 بروکینګ، د متحده ایالاتو د سولې انستیتیوټ (13 (54 n.

62 په افغانستان کې د غوڅ ملاتړ ماموریت (۲۰۱۵-۲۰۲۱)، ناټو (ویب پاڼه) <www.nato.int/cps/en/natohq/topics_ 113694.htm>.

63 پورته ذکر شوې سرچینه

64 د طالبانو (د افغانستان اسلامي امـارت) او د امریکا متحده ایالاتو ترمنځ د سولې تړون د ۲۰۲۰ کال د فبرورۍ په ۲۹مه لاسلیک شـــو. <www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>.

65 بروکینګ، د متحده ایالاتو د سولې انستیتیوټ (54 n) لنډیز.

دویمه برخه

افغانستان او نړیوال جرمونه

دویم څپرکی

II

د سولې مذاکرات

د دې لاربنود دويمه برخه په افغانستان کې د ۱۹۸۰م لسيزې له وروستيو څخه تر ۲۰۲۱م کال پورې چې طالبان بياځلي واک ته ورسيدل، د سولې په اړه خبرو اترو يا تر ډېره حده ناکامه مذاکراتو ته کتنه کوي.

دغه ځېرکی د دې مذاکرو د ناکاميو لاملونه ځېړي او د سولې د پروسې پر جدي اړتيا ټينګار کوي چې د خبرو اترو او پخلاينې په نوښتونو کې د قربانيانو – او ژغورل شويو وګړو بامعنا ګډون ته په لومړيتوب ورکولو سره د نړيوالو جرمونو په تړاو حساب ورکوونه تضمين کړای شي.

د دغه ځېرکي موخه د سولې او انتقالي عدالت د اغېزناک ميکانيزم د نشتوالی ښودل دي چې په افغانستان کې يې د رواني جګړې او جنايتونو په برخه کې مرسته کړې ده. دا وضعيت په لنډه او منځنی موده کې په بهر کې د حساب ورکووني د اقداماتو اړتيا څرګندوي. همدا راز ددې لاربنود ليکوالان دا مني چې د يوې اوږدې مودې لپاره د سولې يوه دوامداره او ټولشموله پروسه چې د قربانيانو پر تجربو تمرکز کوي او همدارنګه د ټولنې پخلاينه پياوړې کوي، اړينه ده.

ليکلړ

2.1 د سولې پروسې څه دي؟ | 98

2.2 د ۱۹۸۸م کال د جينيوا تړون | 98

2.2.1 تړونونو عمومي ارزونه | 98

2.2.2 د تړونونو نيمګړتياوې | 99

2.3 د بن کنفرانس ۲۰۰۱ کال | 99

2.3.1 د کنفرانس عمومي ارزونه | 99

2.3.2 د کنفرانس نيمګړتياوې | 99

2.4 د دوحې تړون ۲۰۲۰م کال | 100

2.4.1 د دوحې تړون ته لنډه کتنه | 100

2.4.2 د دوحې په تړون کې نيمګړتياوې | 101

2.5 د سولې يوه پروسه چې په قربانيانو – او ژغورل شو وګړو متمرکزه ده | 101

2.5.1 قضيې (موردي) مطالعه: کولمبيا | 101

2.1 د سولې پروسه څه ده؟

سوله هغو مذاکراتو ته وايي چې د شخړو د حل او سولهييزې حل لارې ته د رسيدو په هدف ترسره کيږي.[1] د سولې د دوامدار ساتلو لپاره اړتيا ده چې د جګړې بنسټيز لاملونو په نښه شي.[2] د سولې د پروسې پر مهال، د جګړې ښکېلې خواوې بايد پر دې غور وکړي چې څنګه د نړيوالو قوانينو له جدي سرغړونو سره چې د جګړې پر مهال رامنځته شوي، چلند وکړي.[3] د حساب ورکوونې د يقيني کولو او د سولې د پروسو د مشروعيت لپاره اړينه ده چې تېرو سرغړونو ته توجه وشي او همدا راز ځورول شوي قربانيان محور وي.[4]

انتقالي عدالت چې وروسته به په دې څېرکي کې پرې بحث وشي، هغه ميتودونه او ميکانيزمونه رانغاړي چې له مخې يې يوه ټولنه د حساب ورکوونې او پخلاينې په هدف، پخوانۍ بنسټيزې شخړې حلوي.[5] د ګواتيمالا او سويلي افريقا په څېر هېوادونو کې د جګړو پای ته رسولو لپاره، انتقالي عدالت د سولې په پروسو کې مهم رول لوبولی دی.[6]

لکه څنګه چې به دا څېرکی روښانه کړي؛ د افغانستان د سولې پخوانۍ پروسې په لويه کچه د انتقالي عدالت د نشتوالي او داسې چلند له امله ناکامه شوې چې پر قربانيانو او ځورول شويو وګړو يې تمرکز نه و کړی او همدا راز په ځانګړې توګه له دې پروسو څخه يې ښځې په بشپړ ډول بې برخې کړې وې. سربېره پر دې، ددغو پروسو د ناکامۍ يو بنسټيز دليل د نړيوالو قوانينو د جدي سرغړونو په تړاو په لويه کچه د معافيت موجوديت و. د سولې په خبرو-اترو کې د حساب ورکوونې او قربانيانو او ځورول شويو وګړو ته له لومړيتوب ورکولو پرته، ټيونه نه رغېږي او د سولې د پروسې د ناکامۍ احتمال زياتوي.

2.2 د ۱۹۸۸م کال د جينيوا تړون

2.2.1 د تړونونو عمومي ارزونه

د جينوا تړون د شپږو کلونو تر خبرو اترو وروسته د ۱۹۸۸م کال په اپريل کې لاسليک شو.[7] ملګرو ملتونو د افغانستان او پاکستان په اړيکو کې مرسته وکړه، په داسې حال کې چې شوروي اتحاد او متحده ايالاتو د تضمينوونکو په توګه کار کاوه.[8] پاکستان څکه په دې خبرو کې شامل شو چې پر افغانستان د شوروي د يرغل له امله د خپل امنيت په اړه اندېښمن و.[9]

د جنيوا تړون کې لاندې څلور مهم سندونه شامل وو:

1. د افغانستان او پاکستان ترمنځ د يو بل په چارو کې د نه لاسوهنې په اړه دوه اړخيزه هوکړه.[10]

2. د نړيوالو تضمينونو په اړه اعلاميه چې د امريکا متحده ايالاتو او شوروي اتحاد لهخوا لاسليک شوې[11] ترڅو دوی مکلف کړي چې د افغانستان او پاکستان خپلواکۍ، حاکميت او ځمکنۍ بشپړتيا ته درناوی وکړي او د دوی په کورنيو چارو کې له لاسوهنې ډډه وکړي.[12]

3. د کډوالو لپاره د ملګرو ملتونو د عالي کميشنرۍ (UNHCR) په مرسته د افغانستان او پاکستان لهخوا د کډوالو د داوطلبانه راستنيدو په اړه يو هوکړه ليک لاسليک شو.[13]

4. «په افغانستان کې د وضعيت د حل لپاره د خپلمنځي اړيکو» تر سرليک لاندې يوه هوکړه وشوه.[14] په دې هوکړه کې د افغانستان د شخړې د هواريدلو لپاره مهم ګامونه په ګوته شوي و او يو مشخص شرط پهکې شامل و: شوروي ځواکونه بايد د تړون له لاسليک وروسته په نهو مياشتو کې له دغه هېواده ووځي. د شوروي پوځونو وتل يو حياتي اړخ و څکه چې موخه په افغانستان کې تر کلونو پوځي مداخلو وروسته د سولې او ثبات راوستل و.[15]

د تړون تر لاسليک او د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته افغانستان له تاوتريخوالي او جګړو سره مخ شو.[16]

1 د سيزر روزاس-اوريزکو کتاب، نړيوال قانون او په کولمبيا کې سولې ته ليږد، په 2021 کې د بيرل نيژوف لخوا خپور شوی، د #5 په توګه حواله شوی.

2 پورته ذکر شوې سرچينه

3 د سولې پروسې، د انتقالي عدالت نړيوال مرکز (ويب پاڼه) <www.ictj.org/peace-processes>.

4 پورته ذکر شوې سرچينه

5 د بشري حقونو لپاره د عالي کميشنر دفتر (OHCHR) لخوا د "انتقالي عدالت او بشري حقونه" سرليک ويب پاڼه <www.ohchr.org/en/transitional-justice#:~:text=Transitional%20justice%20covers%20the%20full,S%2F2 004%2F616>.

6 د سولې پروسې (n 3).

7 د محمد احسان ضياء مقاله "په افغانستان کې د سولې جوړونې د لارو چارو تحليل" د 2000م کال د اګست په مياشت کې د ناروې کليسا مرستې ته وړاندې شوه.

8 اقتباس "Ibid؛ فاروق اعظم، 'د افغانستان په اړه د جينوا تړون' (پيژندنه پاڼه، د جولای 1993) 1."

9 د جيوف بيريج کتاب "ملګرو ملتونو ته راستنيدل: په سيمه ايزو شخړو کې د ملګرو ملتونو ډيپلوماسي" په 1991 کې د پالګريو مکميلن لخوا خپور شوی 57 ته راجع کيږي

10 د افغانستان د جمهوري رياست او د پاکستان د اسلامي جمهوريت تر منځ د دوه اړخيزو اړيکو د اصولو په اړه چې د نه مداخلې مادې په کې شاملې دي، د ۱۹۸۸م کال د اپريل په ۱۴ مه نيټه لاسليک شو او د ۱۹۸۸م کال د مې په ۱۵ نيټه نافذ شو. د اغا شاهي په کتاب کې "د جنيوا تړون" په 2008 کې د پاکستان افق کې خپور شوی، 61 (1/2) ټوک، 143 مخ.

11 د ۱۹۸۸ کال د اپريل په ۱۴ نيټه د شوروي اتحاد او امريکا ترمنځ د نړيوالو تضمينونو اعالميه لاسليک شوه چې د ۱۹۸۸ کال د مې په ۱۵ نيټه نافذه شوه.

12 پورته ذکر شوې سرچينه

13 پورته ذکر شوې سرچينه

14 د افغانستان او پاکستان تر منځ د افغانستان د مسلو د هوارې لپاره د بين الافغاني اړيکو تړون د ۱۹۸۸ کال د اپرېل په ۱۴مه لاسليک شو او د ۱۹۸۸ کال د مې له ۱۵ مې نافذ شو.

15 پورته ذکر شوې سرچينه

16 احسان ضياء (ن.۷).

2.2.2 د تړونونو نیمګړتیاوې

که څه هم دا هوکړه د سولې پر لور یو ګام و، خو مذاکرات او ورسره دغه تړونونه او هوکړې د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ګډون او د انتقالي عدالت اصولو ته په لومړیتوب ورکولو کې پاتې راغلل. [17]

سربېره پردې، کمونیسټ ضد مقاومت کوونکې ځواکونه چې د مجاهدینو په نوم پېژندل کېدل،[18] سره له دې چې د جګړې یو مهم اړخ و، د سولې یا جوړجاړي په خبرو اترو (مذاکراتو) کې یې ګډون نه درلود. [19] د شخړو د هوارې یا مصالحې اساسي اصل دا دی چې د حل په رامنځته کولو کې باید داخلي او بهرنی اړخونه ونډه واخلي او پر حل لارې هوکړه وکړي. [20] له مذاکراتو څخه د مجاهدینو ایستل د دوی د دښمنۍ په دوام کې مرسته وکړه او د طالبانو راڅرګندېدو ته یې لاره هواره کړه؛ لکه څنګه چې په تېر څپرکي کې وویل شول.

د جینیوا تړون بله لویه ناکامي د مجاهدینو د بېلابېلو ډلو تر منځ د داخلي واک پر سر سیالي وه چې په افغانستان کې د جګړې یو له اصلي لاملونو څخه و. لکه څنګه چې په دې لاړښود کې مخکې هم پرې بحث وشو. [21] د 1978 او 1989م کلونو ترمنځ په جګړو کې د اټکل له مخې ۵۰۰ سوه زره ملکي وګړي ووژل شول. [22] په هرصورت، په دې تړون کې د راتلوونکې افغان حکومت او حکومتولۍ لپاره کوم پلان شامل نه و. که څه هم د انتقالي عدالت مسأله د خبرو اترو په ترڅ کې دوه ځله راپورته شوه، خو په نهایت کې له وروستي توافق څخه پاتې شوه او د جګړې د پایلو په اړه مهم مسایل ناحل شوي پاتې شول. [23]

2.3 ۲۰۰۱ کال او د بن کانفرانس

2.3.1 د کنفرانس عمومي ارزونه

د طالبانو له نسکورېدو او د سپتمبر د یوولسمې د برېدونو په غبرګون کې پر افغانستان د امریکا تر یرغل وروسته، د ۲۰۰۱م کال په وروستیو کې د بن کانفرانس جوړ شو چې تر طالبانو وروسته افغانستان لپاره سیاسي چوکاټ را منځ ته کړي. دغه کنفرانس د حامد کرزي په مشرۍ د یوې موقتي ادارې په رامنځ ته کېدو سره پای ته ورسېد چې په ۲۰۰۴م کال کې یې د افغانستان د اساسي قانون مسودې تصویب ته لار هواره کړه. [24]

د بن تړون د ملګرو ملتونو د امنیت شورا (UNSC) لهخوا تائید او څارل شوی و او د هېواد د بدلون لپاره یې درې کلنه سیاسي او اداري نقشه جوړه کړه. [25] لېکن، په دې نقشه کې د حساب ورکوونې یا د انتقالي عدالت د میکانیزمونو د پراختیا په تړاو کوم څه شامل نه وو.

د کنفرانس د خبرو په ترڅ کې پاکستان غوښتنه وکړه چې طالبان دې د افغانستان د سیاسي او اساسي چوکاټ د بیا تنظیمولو په اړه په خبرو کې برخه واخلي. [26] لېکن، د طالبانو د حکومت تر نسکورېدو وروسته د دوی کمزوري درېځ ته په پام سره؛ دا ناشوني وه چې دغه ډله به وکولی شي د راتلونکې سولې لپاره د پام وړ ژمنې وکړي. [27]

2.3.2 د بن د کنفرانس نیمګړتیاوې

د بن مذاکرات د تړلو دروازو تر شا ترسره شول؛ دغو مذاکرو ته لاسرسی او روڼتیا محدوده وه. [28] عام خلک د کنفرانس له بهیر څخه یوازې وروسته له هغه خبر شول چې وروستی تړون لاسلیک شو. [29]

په دې کنفرانس کې څلور پلاوې شامل وو: د طالبانو پر وړاندې د مقاومت د متحدې جبهې استازي (په ځانګړې توګه شمالي ټلواله)، په روم کې د افغانستان پخوانی پاچا، د پاکستان او قبرس د پخوانیو مجاهدینو ډلې او د امریکا او کاناډیو هېوادونو پلاوي. [30] دغې هوکړې د سیاسي ګوندونو او ټوکمیزو اشرافو ترمنځ د "د واک شریکولو ترتیب" له لارې د افغانستان د راتلونکې لپاره د یو لیبرال چوکاټ رامنځته کولو هڅه وکړه. [31] لېکن، په دې کې د پام وړ نیمګړتیا موجوده وه. د یادونې وړ ده چې د افغانستان د بشري حقونو د خپلواک کمیسون ('AIHRC') له جوړېدو پرته انتقالي عدالت د خبرو اترو په بهیر کې د پام وړ موضوع نه وه.[32]

سربېره پردې، د نړیوالو جرمونو لپاره د حساب ورکوونې میکانیزم هم موجود نه، ځکه چې ځینې تورن عاملین د حکومت پر مهمو دندو ګمارل شوي وو او له تروریزم سره په مبارزه کې د متحده ایالاتو د متحدینو په توګه راڅرګند شوي وو.

17 د ویلیم میلي او احمد شجاع جمال لخوا د "ناورین ډیپلوماسۍ: د افغانستان د سولې پروسه او د کابل د طالبانو اشغال" تر سرلیک لاندې په 2022 کې د هاګ ژورنال ډیپلوماسۍ کې خپور شوی، د 17 (1) ټوک، 32 مخ ته راجع شوی. ، او احسان ضیا هم حواله شوی دی.

18 د دې رسالې د دویمې برخې لومړی څپرکی د مجاهدینو د تاسیس په اړه نور تفصیل وړاندې کوي.

19 احسان ضیاء (ن.۷).

20 پورته ذکر شوې سرچینه

21 پورته ذکر شوې سرچینه

22 د «افغانستان: د شوروي یرغل او کورنۍ جګړه» تر سرلیک لاندې د نړیوال سولې بنسټ ویب پاڼه د ۲۰۱۵ کال د اګست په ۷مه خپره شــوه.<https://sites. tufts. edu/atrocityendings/2015/08/07/afghanistan-soviet-invasion-civil-war>.

23 احسان ضیا (حواله 7); "افغانستان: د شوروي یرغل او کورنۍ جګړه" (حواله 23)

24 د مالی او جمال لیکنه (۱۸ حواله) په ۴۰ مخ کې راغلی دی.

25 په افغانستان کې د دایمي حکومتونو تر بیا تاسیس پورې د موقتي ترتیباتو په اړه تړون (په عام ډول د بن د کنفرانس په نوم یادیږي)، د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې رسمي ریکارډونه، د ملګرو ملتونو سند S/2001/1154، د ډسمبر 5، 2001م کال.

26 د بحران نړیواله ډله، "پاکستان: د افغانستان د سولې د پروسې ملاتړ" (بریفنګ، د جون 30، 2021).<www. crisisgroup.org/asia/south-asia/pakistan/b169-pakistan-shoring-afghanistans-peace-process>.

27 مالی او جمال (ن ۱۸) ٤٠ .

28 ویلیم بایرډ، 'د بن میراث'، بهرنۍ پالیسي (بلاګ پوسټ، 8 جولای 2013)<https://foreignpolicy.com/2013/07/08/ the-bonn-legacy>.

29 پورته ذکر شوې سرچینه

30 "بن د افغان حکومتوالۍ په اړه د کنفرانس لپاره د ګډون کوونکو کوربه توب کوي،" CNN (آنلاین، د نومبر 25، 2001 <http:/ /edition.cnn.com/2001/WORLD/europe/11/25/gen.bonn.afghanistan>.

31 د بشري حقونو د څار اداره، "د افغانستان د بن تړون: یو کال وروسته - د ورکو فرصتونو کتلاګ" (راپور، ۲۰۰۲).<www.hrw.org/legacy/backgrounder/asia/afghanistan/bonn1yr-bck.pdf> 1.

32 د بن تړون (یادونه 26) برخه C، پراګراف 6.

د سولې له بهیر څخه د مدني ټولنې ایستل، په ځانګړې توګه د ښځو او د جګړې د قربانیانو د حضور او فعال ګډون نشتوالی، له ۲۰۰۱م کال وروسته په شرایطو کې د معافیت فرهنګ دوامدار کړ. د لسیزو جګړو دوامداره زیانونو ته د رسیدو لپاره کافي هڅې ترسره نه شوې چې په پایله کې یې قربانیان بې برخې او محروم شول او د جنایتونو مرتکبین یې ځواکمن کړل. دغه محرومیت د سولې د ټینګښت لپاره د خلکو د هڅو مخه هم ونیوله. سربیره پر دې، د بن په کنفرانس کې د طالبانو نشتون په هیواد کې د روانې جګړې لامل شو.

2.4 ۲۰۲۰م کال او د دوحې تړون

2.4.1 د دوحې تړون ته لنډه کتنه

د ۲۰۲۰م کال په فبرورۍ میاشت کې امریکا او طالبانو په افغانستان کې د سولې د هڅو د مخته وړلو لپاره د دوحې تړون لاسلیک کړ.[33] دا هوکړه د ټرمپ د ادارې او طالبانو تر منځ تر مستقیمو مذاکراتو وروسته وشوه او افغان حکومت یې له پامه وغورځاوه.[34]

د تړون په مهمو برخو کې له افغانستان څخه د امریکایي ځواکونو وتل او د ترهګرۍ ضد اقداماتو په اړه د طالبانو ژمنې شاملې وې.[35] د تړون له مهمو اړخونو څخه یو هم له امریکا سره دا موافقه وه چې د طالبانو په لاس کې د ۱۰۰۰ افغان دفاعي او امنیتي پرسونل په بدل کې د هغو قوماندانانو په ګډون چې په نړیوالو جرمونو محکوم شوي، ۵۰۰۰ طالب بندیان خوشې کړای شي.[36] ولسمشر محمد اشرف غني د امریکا د فشار له امله او د افغان حکومت له ګډون پرته د بندیانو د خلاصون هوکړه وکړه چې بالاخره ۵۰۰۰ طالب بندیان خوشې شول.[37]

33 مهدي جې حکیمي، "د نړیوالې جنایي محکمې افغان ستونزه: بشپړتیا او په افغانستان کې د عدالت لپاره لټون" (2022) 60(2) د انتقالي قانون د کولمبیا ژورنال 315, 340; د افغانستان اسلامي امارت تر منځ په افغانستان کې د سولې د راوستلو تړون چې د امریکا متحده ایالات د یوه دولت په توګه په رسمیت نه پېژني او د طالبانو په نوم یادیږي او د امریکا متحده ایالات، د فبروري 29، 2020، <www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-for-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>.

34 د بحران نړیواله ډله (یادونه 27).

35 حکیمي (۳٤) .

36 "افغانستان د 400 طالب بندیانو خوشې کول پیل کړي،" الجزیره (آنلاین، د اګست 14، 2020). <www.aljazeera.com/news/2020/8/14/afghanistan-begins-release-of-400-taliban-prisoners>.

37 پورته ذکر شوې سرچینه

د دوحې هوکړه د طالبانو او افغان حکومت ترمنځ د سولې بین الافغاني خبرو او د واک د ویش احتمالي ترتیباتو ته لاره هواره کړه.[38] دغه خبرې-اترې د ۲۰۲۰م کال د سپتمبر پر ۱۲مه په دوحه کې پیل شوې، چې تمرکز یې په افغانستان کې د طالبانو د راتلونکي حکومت پر رول او د دایمي اوربند پر رامنځته کېدو و.[39]

د بین الافغاني خبرو د پیل شرط د پورتنیو بندیانو د تبادلې بشپړېدل و. ولسمشر غني د دوحې تړون د تاریخ تر ټولو ناوړه تړون وباله او پر امریکا یې د ډېرې خوشبینۍ له امله نیوکه وکړه او ویې ویل چې د اوربند په څېر درواغجنې ژمنې یې تر لاسه کړې.[40] لېکن بیا هم، هغه د بندیانو د خوشې کولو پریکړه "خطرناک" مګر "اړینه" وګڼله.[41]

Iپه تاریخواره توګه، ولسمشر کرزي او غني د لوړ پوړو طالبانو او نورو دولت ضد بندیانو په خوشې کولو کې لاس درلود چې د ملکي وګړو په وړاندې په جدي جرمونو محکوم شوي وو.[42] د یادونې وړ ده، چې په ۲۰۱۹م کال کې ولسمشر غني ۸۹۰ بندیان خوشې کړل، چې ډېری یې د طالبانو لوړ پوړي غړي او په نړیوالو جرمونو محکوم شوي وو.[43]

38 افغانستان ته د سولې د راوستلو په موخه د افغانستان اسلامي جمهوریت او د امریکا متحده ایالاتو ترمنځ ګډه اعلامیه، د ۲۰۲۰ کال د فبروري ۲۹ <www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration.pdf>.

39 ایما ګراهام-هاریسن، "له طالبانو سره د افغان سولې خبرې په دوحه کې د یوې ننګونکې لارې په اوږدو کې پیل شوې،" ګارډین (آنلاین، د سپتمبر 12، 2020). <www.theguardian.com/world/2020/sep/12/afghan-peace-talks-with-taliban-begin-in-doha-with-rocky-path-ahead>.

40 نیک شیفرین او ډان سیګالین، "د افغانستان پخوانی ولسمشر اشرف غني د متحده ایالاتو د وتلو او د طالبانو د واک په اړه"، PBS نیوز (آنلاین، 25 اګست 2022) <www.pbs.org/newshour/show/afghanistans-former-president-ashraf-ghani-on-the-u-s-withdrawal-and-taliban-takeover>.

41 حکیمي (۳٤ یادښت) ۳٤۲.

42 هماغه سرچینه چې له دې مخکې ورته اشاره شوې وه، او په ځانګړې توګه د دې سرچینې له 353 پاڼې څخه.

43 هماغه سرچینه لکه څنګه چې مخکې یادونه شوې، په ځانګړې توګه د دې سرچینې د 354 پاڼې څخه

2.4.2 د دوحې د تړون نیمګړتیاوې

د دوحې په مذاکراتو کې د قربانیانو او ژغورل شویو ډلې او د ښځو قوي استازیتوب نه و.[44] په دې خبرو کې یوازې څلورو ښځو د افغان حکومت استازیتوب کاوه[45] او د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو ډلو پهکې هیڅ برخه نه وه اخیستې او له دې مذاکراتو څخه وېستل شوي وو.

سربېره پردې، طالبان وهڅول شول چې په داسې شرایطو کې خبرو اترو ته کښېني چې په حقیقت کې له مجازاتو څخه معاف وي. ډېرې خوشې شوي بندیان په روم کې د جرمونو د نړیوالې محکمې په اساسنامه کې په یادو شویو جنګي او د بشریت ضد جرمونو محکوم وو.[46] د دوحې تړون دا تضمین ونه کړ چې دا پخواني بندیان به جګړې ته له ستنیدو ډډه کوي. د ۲۰۲۱م کال تر فبرورۍ پورې، نږدې ۹۰ سلنه دغه خوشې بندیان له طالبانو سره د عسکرو او قومندانانو په توګه بېرته یوځای شول.[47] د بندیانو د خوشې کېدو او د دوحې د موافقې د شرایطو بهیر د 2021م کال د اګست پر 15مه د طالبانو لهخوا د کابل په نیولو سره پای ته ورسید چې د سولې د هڅو په برخه کې له ناورینه ډکه ناکامي په ګوته کوي.[48] د دوحې د مذاکراتو پر مهال، طالبان اوربند ته ژمن نه و او د بین الافغاني خبرو په ترڅ کې د ملکي وګړو پر وړاندې تاوتریخوالی خورا زیات شو.[49]

دا مذاکرات د ملګرو ملتونو، اروپايي ټولنې او متحده ایالاتو لهخوا له نیږدې څارل کېدل، خو د طالبانو لهخوا د 1990م کلونو په اوږدو کې د ښځو د تاریخي ظلمونو په ګډون د نړیوالو جرمونو لپاره د حساب ورکولو غوښتنه پهکې نه وه شوې. لکه څنګه چې مخکې یادونه وشوه، د دوحې په خبرو اترو (مذاکراتو) کې د ښځو محدود ګډون او د قربانیانو او ژغورل شویو ډلو نشتوالی، د دغو مذاکراتو ښکاره نیمګړتیاوې وې.

44 معصومه رحمتي، ''د افغان سولې له خبرو څخه د ښځو د غږونو ایستل د نورم په توګه دوام لري،'' د سولې نړیوال انستیټیوټ نړیوال څارونکي (آنلاین، د مارچ 30، 2021). <https://theglobalobservatory.org/2021/03/exclusion-womens-voices-afghan-peace-talks-remains-norm/>.

45 پورته ذکر شوې سرچینه

46 حکیمي (یادونه 34) په 342 صفحه کې

47 د 342، 351 په څیر.

48 د ۳۵۵ په څیر

49 د سولې په خبرو کې د افغانستان تاوتریخوالی ۵۰ سلنه زیات شوی: څارګر، الجزیره (آنلاین، ۵ نومبر ۲۰۲۰) <www.aljazeera.com/news/2020/11/5/afghanistan-violence-jumps-50-percent-amid-peace-talks-watchdog>.

2.5 د سولې یوه پروسه چې په قربانیانو – او ژغورل شویو وګړو متمرکزه ده

د ظلمونو قربانیان (مجنی علیه) او ژغورل شوي وګړي باید د سولې د خبرو په مرکز کې ځای ولري او په فعاله توګه د انتقالي عدالت په میکانیزمونو کې برخه واخلي.[50] دغه ګډون یوازې د دوی کړاوونو ته د احترام په قایل کېدو پورې محدود نهدی؛ بلکې دا د سولې په تولیزه پروسه کې د دوی بامعنا ګډون ته اړتیا لري.[51]

په بن کنفرانس کې، ملګرو ملتونو ''تر عدالت وړاندې د سولې'' مفکورې ته وده ورکړه او افغانستان له دې امله د انتقالي عدالت له هغې پروسې منع شو چې د قرباني او ژغورل شویو وګړو پر محور راڅرخېده څکه اندېښنه دا وه چې تورن مرتکبین ممکن د ګواښ احساس وکړي او غچ واخلي.[52] دې پرېکړې په افغانستان کې یو بد مثال جوړ کړ او د قربانیانو او ژغورل شویو وګړو اړتیاوې یې له پامه وغورځولې.[53] د بېلګې په توګه، دواړو ولسمشرانو (کرزي او غني) د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کمیسیون (AIHRC) لهخوا د شخړو د نقشې راپور خپرېدو ته پرېښنود. د دغه راپور موخه د قربانیانو درناوی او د هغوی پر کړاوونو اعتراف و.[54]

2.5.1 قضیې (موردي) مطالعه: کولمبیا

په 2016م کال کې، د کولمبیا حکومت له څلورو کلونو خبرو اترو وروسته د سولې پنځه تړونونه تصویب کړل[55] چې موخه یې د کولمبیا له انقلابي وسلوالو ځواکونو (FARC) سره تر 52 کلونو د زیاتې مودې وسلوالې شخړې پای ته رسول و.[56]

دې تړونونو د حقایقو، عدالت او جبران لپاره د قربانیانو پر حقونو ټینګار کاوه.[57] تر ټولو مهمه دا وه چې د ټولو وسلوالو ځواکونو لهخوا د تاوتریخوالي قربانیانو ته د جګړې په ترڅ کې د خبرو کولو فرصت ورکړل شوی و.[58] په 2014م کال کې، د جګړې ښکیلو خواوو پنځو ډلو ته د سولې د خبرو اترو بلنه ورکړه، هره ډله له 12 قربانیانو او ژغورل شویو وګړو څخه

50 کوبرا مرادي، ''د سمې بېلګې رامنځته کول: په افغانستان کې د قربانیانو متمرکز عدالت،'' نظریه قضاوت (بلاګ پوسټ، د اګست 9، 2021). <https://opiniojuris.org/2021/08/09/setting-the-right-precedent-victim-centred-justice-in-afgha nistan/>.

51 پورته ذکر شوې سرچینه

52 پورته ذکر شوې سرچینه

53 پورته ذکر شوې سرچینه

54 پورته ذکر شوې سرچینه

55 روډي بریټ، ''د قربانیانو په منځ کې د سولې جوړونه: د کولمبیا تجربه'' (2022) 16 (4) د مداخلې او دولت جوړونې ژورنال 475, 475.

56 پورته ذکر شوې سرچینه

57 ټېډ پیکون، ''د عدالت سره سوله: د انتقالي عدالت سره د کولمبیا تجربه'' (راپور، جولای 2 2019). <www.brookings.edu/articles/peace-with-justice-the-colombian-experience-with-transitional-justice/>.

58 روډي بریټ، ''د قربانیانو په منځ کې د سولې جوړونه: د کولمبیا تجربه'' (2022) 16 (4) د مداخلې او دولت جوړونې ژورنال 475, 476.

جوړه وه. موخه دا وه چې دوی ته اجازه ورکړل شي چې خپلې تجربې او وړاندیزونه شریک کړي. [59] پنځم ټرون د هېواد د اتو میلیونو قربانیانو لپاره پر انتقالي عدالت متمرکز و چې دغه ډلې یې د خبرو اترو لپاره رابلل شوې وې. [60]

د حقایقو کمیسیون رامنځته شو ترڅو په کولمبیا کې او په نړیواله کچه د قربانیانو او مرتکبینو شاهدي راټولې کړي چې هدف یې د جنډر پر بنسټ تاوتریخوالی، غیر قضایي وژنې او د جبري ورکیدو په شمول د جګړې پرمهال د ترسره شویو نړیوالو جرمونو افشا کول و. [61] کمیسیون ماموریت کې د دې جرمونو پیژندل او کشف شامل و او متعهد و چې ګډ سولییز ژوند ته به وده ورکوي. [62]

هره شخړه ځانګړې ده او خپلې ځانګړې حل لارې ته اړتیا لري؛ مګر په کولمبیا کې د سولې پروسه په افغانستان کې د تیرو خبرو اترو (مذاکراتو) برعکس قربانیانو او ژغورل شویو وګړو د محوري رول ورکولو یوه ښه بیلګه وړاندې کوي. په افغانستان کې د سولې د راتلوونکو هڅو لپاره، دا مهمه ده چې د تلپاتې بدلون د لاسته راوړلو لپاره پر قربانیانو او ژغورل شویو وګړو تمرکز وشي. په هرصورت، په لنډه او منځنۍ موده کې، له افغانستان څخه بهر د حساب ورکونې اقدامات، لکه نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) اړین دی. البته دا په هیواد کې د دننه بې ثباتی او لسیزو وخت له امله چې د ښځوانیو ټپونو له اغیزناکې او ټولشموله رغونې پرته تېرې شوې او اوس باید راتلونکې ته پاملرنه وشي.

---

59 پورته ذکر شوې حواله: 482 ,476. په 60 قربانیانو کې 60٪ ښځې او 40٪ نارینه شامل دي.

60 پورته ذکر شوې حوال؛ ۴۷۶

61 ”په کولمبیا کې د سولې او پخلاینې لپاره د جګړې د قربانیانو لټون،“ OHCHR (ویب پاڼه، جولای 26، 2023 <www.ohchr.org/en/stories/2023/07/war-victims-search-peace-reconciliation-colombia> ; نتالیا وینیګاس، ”د کولمبیا د حقیقت کمیسیون وروستی راپور،“ د جنیوا د عدالت لپاره نړیوال مرکز (ویب پاڼه، د جولای 20، 2022) <www.gicj.org/positions-opinons/gicj-positions-and-opinions/2810-colombian-truth- د کمیسیون وروستی راپور

62 پیکاکس (ن 58) 20.

دويمه برخه

افغانستان او نړیوال جرمونه

درېيم څپرکی

د طالبانو لهخوا ترسره شوي نړیوال جرمونه (۱۹۹۴ـ۲۰۲۳کلونه)

لړلیک

3.1 له ۱۹۹۴م کال څخه تر ۲۰۰۴م کال پورې د راپور کړای شویو کړنو بیلګې | 105

3.1.1 کرونولوژي (د پېښو د ترسره کېدو نېټې) | 105

3.2 له ۲۰۰۵م کال څخه تر ۲۰۲۰م کال پورې د راپور کړای شویو کړنو بیلګې | 106

3.2.1 کرونولوژي (د پېښو د ترسره کېدو نېټې) | 106

3.3 له ۲۰۲۱م کال څخه تر ۲۰۲۳م کال پورې د راپور کړای شویو کړنو بیلګې | 109

3.3.1 کرونولوژي (د پېښو د ترسره کېدو نېټې) | 109

3.4 د حساب ورکوونې عاجله اړتیا | 111

د دغې رسالې دویمه برخه د هغو نړیوالو جرمونو بیلګې وړاندې کوي چې طالبانوله لومړۍ دورې (۱۹۹۴م کال) څخه تر دویم ځل واکمنۍ پورې ترسره کړي دي. د دغه څېرکي موخه د ټولو هغو جرمونو په اړه د بشپړ راپور وړاندې کول نه‌دي بلکې غواړي د ۱۹۹۴ــ۲۰۲۳ کلونو په ترڅ کې د طالبانو له لورې ددغو جرمونو سیستماتیک بهیر تشریح کړي. په دې څېرکي کې د جرمونو برخې په لاندې ډول سره ترتیب شوې دي: له ۱۹۹۴م کال څخه تر ۲۰۰۴م کال پورې؛ له ۲۰۰۵م کال څخه تر ۲۰۲۱م کال پورې؛ او له ۲۰۲۱م کال څخه تر ۲۰۲۳م کال پورې. همدا راز، د حادثو له تاریخوار جوړښت څخه کار اخیستل شوی ترڅو د ځینو کلیدي پیښو راپورونه په‌کې مستند کړای شي.

د هغو پام‌وړ پیښو شمېر چې له حساب ورکوونې څخه پاتې دي، د افغانستان په شرایطو کې د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) د تعقیب ارزښت په ډاګه کوي. دغه څېرکی په ځانګړې توګه هغو لوستونکو ته ډېر ارزښتناکه او مرستندوی دی چې د افغانستان د شخړو په ځانګړې توګه د طالبانو د کړنو په اړه په کافي اندازه معلومات نه‌لري او غواړي چې ځینې مشخصې حادثې پیدا کړي چې ممکن د نړیوال قضایي صلاحیت د تحقیقاتو او محاکمې لپاره د بحث وړ وي.

د دویمې برخې راتلوونکي څېرکي د هغو ادعا شویو نړیوالو جرمونو ځانګړې کټګورۍ یا موضوعات په ګوته کوي چې په مکرر ډول یې راپور ورکړل شوی دی.

3.1 د ۱۹۹۴ـ ۲۰۰۴م کلونو په ترڅ کې د هغو کړنو بېلګې چې په اړه يې راپور ورکړی شوی دی.

دا برخه د طالبانو د لومړي ځل واکمنۍ څخه د متحده ایالاتو او د هغې د متحدینو له لوري د دغي ډلې د حکومت تر نسکورولو پورې د طالبانو لهخوا ترسره شویو نړیوالو جرمونو ته یوه لنډه عمومي کتنه کوي. پهدې برخه کې د جرمونو یو جامع لیست نشته بلکې په اجمالي توګه د هغو جرمونو یادونه شوې چې په سیستماتیک ډول یې راپور ورکړل شوی او د نړیوالو جرمونو په قطار کې راځي. د دا ډول جرمونو لپاره حساب ورکوونه باید له شته مختلفو لارو-چارو په وسیله تعقیب شي چې په تولنه کې نړیوال قضایي صلاحیت تول هغه دلایل او وعدي پوره کولی شي چې د دې لارښود په اوږدو کې پرې بحث وشو.

3.1.1 کرونولوژي (د پېښو د ترسره کېدو نېټې)

A. ۱۹۹۶م کال

د طالبانو لومړنی سرغړونه او نړیوال جرم چې د نړیوالو پام يې ځانته جلب کړ، په ۱۹۹۶م کال کې هغه وخت پيښ شو چې هغوی د افغانستان پخوانی ولسمشر نجیب الله اعدام کړ. راپورونه وايي چې نجیب الله لومړی شکنجه شو او تر مرګ وروسته د کابل په واټونو کې راښکل شو او بيا په دار وځړول شو. [1]

د راپورونو له مخي، وروسته له هغه چې طالبانو کابل ونیوه، په سلګونو ملکي وګړي یې د پخواني ولسمشر برهان الدين رباني د ملاتړ او یا هم د پلویتوب په تور ونيول. [2]

B. ۱۹۹۷م کال

د ملګرو ملتونو سرمنشي په یو راپور کې چې د 1997م کال په سپتمبر میاشت کې خپور شو، په قزل اباد کې د 53 هزاره کلیوالو د خپلسري وژني پېښه مستنده کړې ده. همدا راز، په دې پيښه کې د 20 کورونو سوځول هم شامل وو. [3] په همدې میاشت کې ملګرو ملتونو راپور ورکړ چې طالبانو د شيخ اباد په کلي کې ۳۸ تنه سپین ږيري بې له کومې قضايي پروسې ووژل. [4] ملګرو ملتونو د ۱۹۹۷م کال په اوږدو کې د طالبانو لهخوا د خپلسرو وژنو نورې ورته پيښې هم مستند کړې دي. [5]

C. ۱۹۹۸م کال

د بشري حقونو د څارني سازمان د راپور له مخې، د ۱۹۹۸م کال د اګست میاشتې په اتمه، طالبانو د مزارشریف تر نیولو وروسته په مستند ډول دري ورځنۍ قتل عام ترسره کړ چې په خپلسري توګه يې لږ تر لږه ۲۰۰۰ ملکيان.[6] چې اکثره یې هزاره ګان وو، ووژل. [7]

هغه مهال د طالبانو والي ملا منان نيازي په ۱۹۹۷م کال کې هزاره ګان د طالبانو د عسکرو په وژلو تورن کړل او هغوی ته يې ګواښ وکړ چې یا سني اسلام قبول کړي او یا به له مرګ سره مخامخ شي. [8] په ګڼو رپوټونو کې د طالبانو له خوا پر هزاره ښځو د جنسي تیري او تښتولو خبره هم شوې ده.[9] د هزاره قوم پر وړاندې هدفي تاوتريخوالی او وژنې د دې کتاب په وروستي څپرکي کې په تفصيلي توګه توضیح شوې دي.

د طالبانو د «امر بالمعروف او نهي عن المنكر» وزارت له لوري د مذهبي او ديني ازاديو د مخنیوی په لړ کې یوازې هزاره ګان نه دي په نښه شوي. [10] د بېلګې په توګه، د ۱۹۹۸م کال په سپتمبر میاشت کې د طالبانو حکومت غیرمسلمانان د عبادت ځایونو له جوړولو منع کړل. [11] د امربالمعروف او نهی عن المنکر وزارت په ځانګړي توګه په عام محضر کې په وهلو-ټکولو او نورو ډول-ډول جزاوو ورکول هم تورن دی. [12] د دې لارښود د همدغي برخې په شپږم څپرکي کې د طالبانو په مخکینی او اوسنی واکمنیو کې د جنسیت پر بنسټ د ځورونې په اړه په تفصيل سره خبرې شوې دي.

D. ۱۹۹۹م کال

د ۱۹۹۹م کال په جولای او ډسمبر میاشتو کې د طالبانو په اړه ورکړل شوي راپوورنه ښيي چې دوی په خپلسرو وژنو، جبري کار، د ښځو په نیولو، د کورونو په سوځولو او د نورو خلکو د ملکيت او زراعت په ویجاړولو تورن شوي. [13] د بېلګې په توګه، د بشري حقونو څار بنسټ د همدغه کال په جولای میاشت کې د طالبانو له لوري د خواجه غار په ولسوالی کې

1 رالف ایچ ماګنس ”افغانستان په 1996 کې: د طالبانود واکمنۍ کال“ (1997) 37(2) اسيايي سروې 111.

2 د بخښنې نړیوال سازمان، د بخښنې نړیوال راپور 1997 – افغانستان (رپورټ، 1 جنوري 1997)) <www.ref world.org/docid/3ae6a9fd40.html>.

3 کوفي عنان، ”په افغانستان کې د بشري حقونو وضعيت: د عمومي منشي راپور،“ د ملګرو ملتونو Doc E/CN.4/1998/71 (د مارچ 12، 1998) مخ. ۱۵.

4 پورته ذکر شوې سرچينه

5 پورته ذکر شوې سرچينه، څلورمه برخه

6 . د بشري حقونو د څار اداره، ”افغانستان: په مزار شريف کې قتل عام“ (رپورټ، د نومبر لومړی، ۱۹۹۸).<www.hrw.org/ report/1998/11/01/afghanistan-massacre-mazar-i-sharif>.

7 پورته ذکر شوې سرچينه

8 پورته ذکر شوې سرچينه.

9 پورته ذکر شوې سرچينه

10 د متحده ایالاتو د بهرنيو چارو وزارت، ”د 2001 کال لپاره د نړیوالې مذهبي ازادۍ کلنی راپور - افغانستان“ (رپورټ، د اکتوبر 26، 2001).<www.refworld.org/docid/3bdbdd7e1.html>.

11 پورته ذکر شوې سرچينه

12 د مثال په توګه، د متحده ایالاتو د بهرنیو چارو وزارت وګورئ، ”د نړیوالې مذهبي ازادۍ په اړه د 2000 کلني راپور: افغانستان“ (رپورټ، د سپتمبر 5، 2000).<https://1997-2001.state.gov/global/human_rights/irf/irf_rpt/irf_afghanis.html#:~:text=2000%20Annual%20Report%20for%20International%20Religious%20Freedom%3A%20Afghanistan&text=Freedom%20of%20religion%20is%20restricted,policies%20of%20the%20warring%20factions>.

13 کمال حسين، ’په افغانستان کې د بشري حقونو د وضعيت په اړه راپور‘، UN GAOR، UN Doc E/CN.4/2000/33 (10 جنوري 2000) 12-13.

د ۳۰۰۰ کورونو د ویجاړولو راپور ورکړ. [14] همدا راز، د ۱۹۹۹م کال په ډسمبر میاشت کې د طالبانو په اړه راپورونه ښيي چې دوی د سمنګان ولایت د ایبک ولسوالي په خواجه کلیوب کلي کې د ازبیک قوم په وژنه لاس پورې کړ. [15]

E. 2000

د 2000م کال په مې میاشت کې، د بشري حقونو د څار سازمان راپور ورکړ چې طالب ځواکونو تیر کال د پلخمري شمال لویدیځ ته د رباطک کرښې سره نږدې 31 ملکي وګړي ونیول او په خپلسري ډول یې ووژل. [16]

د 2000م کال د اګست او اکتوبر میاشتو ترمنځ، د ملګرو ملتونو سرمنشي راپور ورکړ چې طالبانو په تالقان او شاوخوا کلیو کې د استوګنې سیمې بمبار کړې چې په پایله کې یې د ملکي خلکو کورونه په پراخه کچه ویجاړ شول. [17] ه راپور کې دا هم راغلي چې د دغو کلیو له نیولو وروسته طالب ځواکونو هغه کسان ووژل چې د متحدې جبهې د مقاومت قوماندان احمدشاه مسعود په ملاتړ تورن شوي وو. [18]

F. ۲۰۰۱م کال

په 2001م کال کې ډېرې وژنې ثبت شوې. د بېلګې په توګه، ګنو سرچینو د جنورۍ په میاشت کې د طالبانو له خوا په یکاولنګ ولسوالۍ کې له ۱۷۰ څخه د زیاتو ملکي وګړو، چې ډېری یې هزاره ګان وو، د دله ییزې وژنې راپور ورکړی. [19] د بشري حقونو د څار ډلې دا هم ثبت کړه چې په همدې کال کې په تخار ولایت کې لږ تر لږه ۳۸ ازبک توکمه عام خلک هم ووژل شول. [20]

پر طالبانو تورونه یوازې پر خلکو تر بریدونو پورې محدود نه وو. د 2001م کال په لومړیو کې، د طالبانو مشر ملا محمد عمر په بامیان کې د بودا د دوو لرغونو مجسمو د ویجاړولو امر وکړ. ددغې پېښې په اړه د لاربنود په پنځم څپرکي کې په تفصیل سره بحث شوی دی. [21] بودا د هزاره قوم د هویت لپاره ډېر مهم وو؛ ددغو مجسمو ویجاړول د هزاره قوم پر کلتور برید کول و. [22] دا بریدونه له هغو ادعاوو سره مرسته کوي چې هزاره قوم په سیستماتیک ډول په نښه کېږي او نسل وژنه یې کېږي په دې تړاو په راتلوونکي څپرکي کې بحث شوی دی.

3.2 په ۲۰۰۵-۲۰۲۰م کلونو د هغو کړنو بېلګې چې په اړه یې ریپورټ ورکړل شوی دی

تر ۲۰۰۵م کال وروسته چې کله طالبان را څرګند شول ددغې ډلې له لوري په تاوتریخوالي کې زیاتوالی راغی. دوی له عراقي جنګیالیو څخه په الهام اخیستنې، نوي جنګي تاکتیکونه وکارول لکه ځانمرګي بریدونه او د سړک د غاړې ماینونه. [23]

3.2.1 کرونولوژي (د پیښو د ترسره کیدو نیټې)

A. ۲۰۰۵م – ۲۰۱۰م کلونه

د امریکا او متحدینو ځواکونو لهخوا د طالبانو د حکومت تر نسکوریدو وروسته په افغانستان کې په ځانمرګو بریدونو کې په ډراماتیک ډول زیاتوالی راغلی. دې تاکتیکونو د جګړې په اوږدو کې په زیاتیدونکې توګه وسعت پیدا کړ، په ځانګړې توګه د ګڼ میشته ښاري سیمو په نښه کولو کې.

د ۲۰۰۸م کال د سپتمبر میاشتې په ۲۸مه نېټه، راپورونه خپاره شول چې ملالۍ کاکړ، چې یوه ښځینه پولیسه او د کندهار د ښځو پر وړاندې د جرمونو د څېړنې څانګې مشره وه، د طالبانو لهخوا ووژل شوه. له مړینې دمخه، هغې ډېرې لیکلي او تلیفوني ګواښونه ترلاسه کړي وو چې له نوموړې غوښتي و چې دنده پرېږدي. [24] د همدې کال په نومبر میاشت کې په کندهار کې یوه بله ښځینه پولیسه هم په مرګ وګواښل شوه. [25] د راپورونو له مخې سیمهییز پولیس هغې ته د مناسب محافظت په چمتو کولو کې پاتې راغلل او د محافظت پرځای یې هغې ته مشوره ورکړه چې کار پرېږدي او په کور کېنې. [26]

14 هیومن رایټس واچ، د معافیت بحران: په افغانستان کې د کورنۍ جګړې په غوړولو کې د پاکستان، روسیې او ایران رول (رپـورټ، 1 جولای 2001)<www.hrw.org/report/2001/07/01/crisis-impunity-role-pakistan-russia-and-iran-fueling-civil-war-afghanistan> 20.

15 پورته ذکر شوې سرچینه

16 د بشري حقونو څار، په افغانستان کې د هزاره ګانو قتل عام (رپـورټ، د فبروري 1 2001)<www.hrw.org/report/1998/11/01/afghanistan-massacre-mazar-i-sharif> 8–10.

17 کوفي عنان، 'په افغانستان کې وضعیت او د نړیوالې سولې او امنیت لپاره د هغې اغیزې'، د ملګرو ملتونو GAOR، UN Doc A/54/918-S/2000/581 (16 جون 2000) 9; کوفي عنان، 'په افغانستان کې وضعیت او د نړیوالې سولې او امنیت لپاره د هغې اغیزې'، د ملګرو ملتونو GAOR، UN Doc A/55/393-S/2000/875 (18 سپتمبر 2000) 7; کوفي عنان، 'په افغانستان کې وضعیت او د نړیوالې سولې او امنیت لپاره د هغې اغیزې'، د ملګرو ملتونو GAOR، UN Doc A/55/633-S/2000/1106 (20 نومبر 2000) 12-13.

18 پورته ذکر شوې سرچینه

19 وګورئ، د بیلګې په توګه، د بشري حقونو د څار اداره، په افغانستان کې د هزاره ګانو قتل عام (n 16)؛ د بخښنې نړیوال سازمان، افغانستان: په یاکاو لانګ کې قتل عام (رپورټ، مارچ 2001)<www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/asa110082001en.pdf>.

20 د بشري حقونو څار، د معافیت بحران (n 14).

21 پیر سینټلیورز "د بامیان د بودا له مینځه وړل،" د منځني ختیځ انسټیټیوټ (ویب پاڼه، د اپریل 18، 2012).<www.mei.edu/publications/death-buddhas-bamiyan>.

22 د متحده ایالاتو د بهرنیو چارو وزارت، 'د 2001 کال لپاره د نړیوالې مذهبي ازادۍ کلنی راپور - افغانستان' (رپـورټ، 26 اکتوبر 2001)<www.refworld.org/docid/3bdbdd7e1.html>.

23 د متحده ایالاتو د بهرنیو چارو وزارت، 'د نړیوالې مذهبي ازادۍ په اړه د 2000 کلنی راپور: افغانستان' (رپورټ، 5 سپتمبر 2000)<https://1997-2001.state.gov/global/human_rights/irf/irf_rpt/irf_afghanis.html#:~:text=2000%20Annual%20Report%20for%20International%20Religious%20Freedom%3A%20Afghanistan&text=Freedom%20of%20religion%20is%20restricted,policies%20of%20the%20warring%20factions>.

24 "طالبانو د افغان ښځینه پولیسو لوړپوړې افسره وژلې ده"، CBC نیوز (آنلاین، 28 سپتمبر 2008)<www.cbc.ca/news/world/taliban-kills-top-afghan-female-police-officer-1.763725>.

25 په افغانستان کې د ملګرو ملتونو مرستندویه ماموریت (یوناما)، د ۲۰۰۸ کال په وسله واله جګړه کې د ملکي وګړو د ساتنې کلنی راپور (راپور، جنوري ۲۰۰۹)<https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_09february-annual20 report_poc202008_final_11feb09.pdf> 30. 30.

26 پورته ذکر شوې سرچینه

B. ۲۰۱۱م کال

په 2011م کال کې، د بشري حقونو د څار ډلې ګڼې داسې پېښې مستندې کړې دي چې طالبان له ماشومانو د ځان وژونکو بريدګرو په توګه کار اخلي.[27] د اپريل په مياشت کې يو ديارلس کلن هلک هغه مهال ووژل شو چې د چاودېدونکو توکو ډک واسکټ يې وچاودید او له امله يې د نورو ماشومانو په ګډون لس تنه ووژل شول.[28] بل لور ته د پکتيکا ولايت د برمل ولسوالۍ په بازار کې د چاودېدونکو توکو د چاودنې له امله يو ديارلس کلن هلک ووژل شو او ځلور نور ټپيان شول.[29] له بده مرغه، دا دوې پېښې د ډېرو نورو همداسې پېښو يو څو بېلګې دي.

په ځانمرګو بريدونو کې د ماشومانو کارول

د طالبانو لخوا په ځانګړې توګه يو وحشتناک تاکتيک چې د جګړې په زياتېدو سره ورځ تر بلې عام شو، د ځانمرګو بريدونو لپاره د ماشومانو استخدام و. په دې کې ماشومانو ته چاودېدونکي واسکټونه اغوستل کېدل او له ګڼې ګوڼې ډکو سيمو کې به چاودنه ورکول کېده.

په دې ځېرکې کې له ۲۰۱۱م کال څخه له بده مرغه يوائې د دغه ډول بريدونو يوه کوچنۍ ټولګه د بېلګې په توګه وړاندې شوې چې په غيرمتناسب ډول سره يې ماشومان اغېزمن کړي دي؛ په ځانګړې توګه هغه ماشومان چې د زيانمونکو شاليدونو څخه دي چې د غربت له وجهې د خپلو کورنيو له لورې د وړيا زده کړو لپاره مدرسو ته لېږل کېدل او بيا د طالبانو لاس ته ورتلل.[30] دا ځکه چې ډېری ماشومان چې اکثره يې هلکان دي، د طالبانو لخوا د ”مدارسو“ په نوم په ديني ښوونځيو کې د بريدونو لپاره روزل شوي دي.[31]

پورتنۍ بېلګې په دې شرايطو کې د تاوتريخوالي يو متقابل ماهيت روښانه کوي، چې د عمر، جنسيت او طبقې پر بنسټ افراد اغېزمنوي.

C. ۲۰۱۲م کال

د ۲۰۱۲م کال د سپټمبر په ۴مه نېټه، په افغانستان کې د ملګرو ملتونو مرستندوی پلاوي (يوناما) د ننګرهار ولايت په دور بابا ولسوالۍ کې د يوه ځانمرګي بريد راپور ورکړ. ددغه بريد په ترڅ کې ۲۰ ملکي وګړي ووژل او ۶۶ نور يې ټپيان کړای شول.[32]

D. ۲۰۱۴م کال

د ۲۰۱۴م کال په نومبر مياشت کې د واليبال په يوه سيمه ييزه لوبه کې ځانمرګي بريد ۵۳ ملکي وګړي ووژل او ۸۵ يې ټپيان کړل، چې ډېری يې ماشومان وو.[33]

E. ۲۰۱۵م کال

د ۲۰۱۵م کال د سپټمبر په ۲۸مه نېټه طالبانو کندوز ولايت ونيوه. د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کمېسيون (‘AIHRC’) په کندز کې په دغو وسله والو نښتو کې د شاوخوا ۵۰ تنو د وژل کېدو او شاوخوا ۳۵۰ نورو د ټپي کېدو خبر ورکړ.[34] په تاوتريخوالي کې د جنسي تيري راپورونه هم ورکړل شول.[35]

برسېره پر دې، طالبانو د رسنيو کارکوونکي او خبريالان په نښه کړل[36]. همدا راز، دوی د محلي رسنيو دفترونه ويجاړ کړل، او هڅه يې وکړه چې په ټول ښار کې خبريالان، د مدني ټولنې فعالان او د بشري حقونو مدافعين ومومي.[37] ټول دولتي کارمندان او د بهرنيو سازمانونو سره تړلي اشخاص هم د طالبانو د احتمالي هدفونو په توګه پېژندل شوي وو.[38]

په داسې حال کې چې په 1990مه لسيزه کې طالبان د عسکرو په حيث د ماشومانو په استخدامولو مشهور وو، خو د بشري حقونو د څار سازمان په 2015م کال کې راپور ورکړ چې دغې ډلې د ماشومانو د استخدام په برخه کې بيا فعاليت پيل کړی دی ترڅو پر افغان حکومت بريدونه زيات کړي.[39] په کندز کې طالبانو په ديني مدرسو کې تنکيو ځوانانو ته پوځي زده کړې ورکولې او ډېری يې وروسته په جګړه ييزو ليکو کې وګمارل شول.

27 ’افغانستان: طالبان بايد له ماشومانو څخه د ځان وژونکو په توګه کار اخيستل بند کړي‘، د بشري حقونو د څار ويب پاڼه (ويب پاڼه، 31 اګست 2011)<www.hrw.org/news/2011/08/31/afghanistan-taliban-should-stop-using-children-suicide-bombers >.

28 پورته ذکر شوې سرچينه

29 پورته ذکر شوې سرچينه

30 داوود اعظمي، ’طالبان څنګه د ماشومانو ځان وژونکي بريدونه ترسره کوي‘، د بي بي سي نيوز (۱۵ ډسمبر ۲۰۱۴)<-www.bbc.c om/news/world asia-27250144>.

31 پورته ذکر شوې سرچينه

32 يوناما، په وسله واله جګړه کې د ملکي وګړو د خونديتوب په اړه د ۲۰۱۲ کال کلنی راپور (رپورټ، فبروري ۲۰۱۳)<https://unama.unmissions.org/sites/default/files/2012_annual_report_eng_0.pdf> 35.

33 پورته ذکر شوې سرچينه

34 AIHRC، د کندز ولايت په وسله واله شخړه کې د بشري حقونو او بشردوستانه حقونو د وضعيت د څېړنې په اړه راپور (راپور، 17 اکتوبر 2015)<www.refworld.org/docid/5a1feb4c4.html> 10.

35 طالبانو د کندز له بريد وروسته په ليليه کې پر نجونو جنسي تېری کړی، طلوع نيوز (آنلاين، ۸ اکتوبر ۲۰۱۵)<-https://tolonews.com/af ghanistan/taliban rape-girls-hostel-after-kunduz-attack>.

36 AIHRC (n 35).

37 پورته ذکر شوې سرچينه

38 يوناما، د ۲۰۱۵ کال په وسله واله جګړه کې د ملکي وګړو د ساتنې په اړه کلنی راپور (راپور، فبروري ۲۰۱۶)<https:// unama.unmissions.org/sites/default/files/poc_annual_report_2015_final_ 14_feb_2016.pdf> 27.

39 ’افغانستان: د طالبانو د ماشومانو د سرتيری استخدام زيات شوی‘، د بشري حقونو د څار اداره (ويب پاڼه، 17 فبروري 2016)<www.hrw.org/news/2016/02/18/afghanistan-taliban-child-soldier-recruitment-surges#:~:text=(New%20York)%20%E2%80%93%20Taliban%20forces,Human%20Rights%20Watch%20said%20today.>.

د افغانستان د بشري حقونو د خپلواک کمېسیون (AIHRC) په وینا، طالبانو په ۲۰۱۵م کال کې د ۷۴ پېچلو ځانمرګو بریدونو له ډلې د ۴۱ پېښنو مسوولیت منلی چې په پایله کې یې ملکي وګړو ته مرګ ژوبله اوښتې ده. [40]

۲۰۱۶ .F م کال

د ۲۰۱۶م کال په جنوري میاشت کې طالبانو پر یوه بس د ځانمرګي برید پوره پر غاړه واخیسته چې اووه خبریالان پکې ووژل شول. [41] له برید وروسته، طالبانو یوه اعلامیه خپره کړه او رسنیو ته یې د «بهرني کلتور» او «توهین» د ترویج په تړاو خبرداری ورکړ. [42] د ۲۰۱۶م کال په اوږدو کې، یوناما د طالبانو لخوا د یو زیات شمیر دیني مشرانو او عالمانو د تښتولو خبر ورکړ. [43] د بېلګې په توګه، په ننګرهار کې یو دیني عالم چې زامنو یې په افغان ملي دفاعي او امنیتي ځواکونو (ANDSF) کې دندې ترسره کولې وتښتول شو او وروسته د پیسو په بدل کې خوشې کړای شو. [44] طالبانو په بدخشان ولایت کې یو دیني مشر هم وتښتاوه چې ګمان کېږي د طالبانو ضد احساسات یې څرګند کړي وو او وروسته یې په شکنجه کولو سره په بې رحمۍ وواژه. [45] سربېره پردې، یوناما راپور ورکړی چې د حکومت پلوه ځواکونو لخوا هم هغو مذهبي مشرانو ته ګواښونه کېږي چې د طالبانو ملاتړ کوي. [46]

۲۰۱۷ .G م کال

په 2017م کال کې، یوناما په دوامداره توګه د طالبانو په ګډون د دولت ضد ځواکونو لخوا ترسره شوي تاوتریخوالي مستند کړي. د ۲۰۱۷ کال د اګست په ۳مه، طالبانو او له اسلامي دولت سره تړلو محلي جنګیالیو د سرپل ولایت د صیاد ولسوالۍ پر میرزا اولنګ کلي برید وکړ. [47]

40 یوناما، په وسله واله شخړه کې د ملکي وګړو د ساتنې په اړه کلنی راپور 2015 6 (n 39).

41 حسیب دانش الکوزی، راپور: په ۲۰۱۷ کال کې په افغانستان کې ۲۱ خبریالان وژل شوي، VOA News (آنلاین، ۳ جنوري ۲۰۱۸)<www.voanews.com/a/report-21-journalists-killed-in-afghanistan-2017/4191693.html>.

42 پورته ذکر شوې سرچینه

43 یوناما، په وسله واله جګړه کې د ملکي وګړو ساتنه: د عبادت ځایونو، دیني مشرانو او عبادت کوونکو پر وړاندې بریدونه (رپورټ، ۷ نومبر ۲۰۱۷)<https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_report_on_attacks_against_places_of_worship_7nov2017_0.pdf>.

44 پورته ذکر شوې سرچینه

45 پورته ذکر شوې سرچینه

46 پورته ذکر شوې سرچینه

47 یوناما، "په میرزا اولنګ، سرپل ولایت کې بریدونه: د ۲۰۱۷ کال د اګست ۵-۳" (راپور، اګست ۲۰۱۷)، مخ. 1.1 <https://unama.u nmissions.org/sites/default/files/english.pdf>.

۲۰۱۸ .H م کال

د 2018م کال په پیل کې، یوناما په کابل کې دوه لوی بریدونه ثبت کړل چې په پایله کې یې لږترلږه 125 ملکي وګړي ووژل شول، چې طالبانو یې مسؤلیت په غاړه واخیست. [48] لومړی برید په یوه هوټل کې وشو او دویم په یوه کوڅه کې چې ډېره ګڼه ګوڼه یې درلوده او د اروپایي اتحادیې دفترونه روغتون پکې و او د سودا اخیستو سیمه وه، ترسره شو. [49]

لکه څنګه چې د یوناما په ځانګړي راپور کې تشریح شوي، تاوتریخوالي د 2018م کال د ټاکنو له پروسې سره هم تړاو درلود.[50] د ټاکنو اړوند تاوتریخوالي 152 قضیې ثبت او تایید شوي چې په له امله یې 156 تنه مړه، 340 تنه ټپیان او 245 تنه اختطاف (چې 35 سلنه یې ښځې او ماشومان دي) شول. [51] طالبانو په ۲۰۱۸م کال کې د دیموکراتیکو ټاکنو له پروسې سره د تړاو لرونکو کسانو په نښه کولو په اړه یوه اعلامیه هم خپره کړې وه.[52]

یوناما د ټاکنو په تړاو د امنیتي پېښنو په اړه د طالبانو ۶۳ ادعاوې تایید کړې، چې په دې لړ کې ۱۳ یې د پنځو تنو د وژل کېدو او ۱۱۸ د ټپي کېدو لامل شوې.[53] د راپوروںو له مخې طالبانو له چاودېدونکو توکو او ځانمرګو بریدونو په استفادې په ښوونځیو کې د رای ورکولو مرکزونه په نښه کړل چې له امله یې په ځینو سیمو کې ښوونځي تړل شوي وو. [54]

48 "کابل د امبولانس له چاودنې وروسته د 100 مړو ماتم کوي،" د بي بي سي نیوز (آنلاین، د جنوري 28، 2018).<www.bbc.com/news /world-asia-42850624>.

49 پورته ذکر شوې سرچینه

50 یوناما، افغانستان په وسله واله شخړه کې د ملکي وګړو ساتنه: د ۲۰۱۸ کال په ټاکنو کې تاوتریخوالی (راپور، نومبر ۲۰۱۸)<https://unama.unmissions.org/sites/default/files/special_report_on_2018_elections_violence_november_ 2018.pdf> 1.

51 پورته ذکر شوې سرچینه، دریمه برخه

52 «د راتلونکو جعلي انتخاباتو په اړه د اسلامي امارت اعلامیه»، اوږد جنګ ژورنال (ویب پاڼه، ۸ اکتوبر ۲۰۱۸)<www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2018/10/18-10-08-Statement-of-the-Islamic-Emi rate-about-the-forthcoming-bogus-elections-%E2%80%93-Islamic-Emirate-of-Afghanistan.pdf>.

53 یوناما، افغانستان په وسله واله جګړه کې د ملکي وګړو ساتنه: د ۲۰۱۸ کال په ټاکنو کې تاوتریخوالی (4 (51 n.

54 پورته ذکر شوې سرچینه، ۶ برخه

I. ۲۰۲۰م کال

په ۲۰۲۰م کال کې، د کابل په دشت برچي کې د هزاره ګانو د ولادت په روغتون کې يوې زړه بوږنوونکي او غمجنې پېښې د ميندو، اميندوارو ميرمنو، ماشومانو او د روغتون د کارکوونکو په ګډون د ۲۴ تنو ژوند واخيست.[55] تر اوسه کومې ډلې د دغه برید پړه پر غاړه نه ده اخيستې، چې پېښه بې حساب ورکوونې پاتې ده.

د COVID-19 يا کورونا وبا په جريان کې د افغانستان ضعيف روغتيايي سيستم د هغو پېښو له امله چې طالبانو ته منسوبې شوې دي، نور هم کړکېچن شو. طالبانو د روغتيايي خدماتو د مخنيوي لپاره پر درملتونونو او امبولانسونو د بريدونو په شمول طبي کارمندان تښتول.[56] د ۲۰۲۰م کال په لومړيو کې يوناما راپور ورکړ چې طالبانو په ټول هېواد کې په بېلابېلو پېښو کې ۲۳ روغتيايي کارکوونکي تښتولي دي.[57]

سربېره پردې، يوناما د طالبانو لخوا د ظالمانه، غير انساني او له سپکاوي ډکه مجازاتو شپږ جلا قضيې په هغو پېښو کې مستندې کړي دي چې دوی يې "اخلاقي يا جنسيتي نورمونو څخه سرغړونه بولي لکه له واده څخه بهر د جنسي اړيکو تورونه".[58]

3.3 د هغو کړنو بېلګې چې په ۲۰۲۱ ـ ۲۰۲۳م کلونو کې يې په اړه راپور ورکړل شوی

د ۲۰۲۱م کال له اګست راهيسې چې طالبان بياځلي واک ته ورسيدل، په نړيوالو جرمونو کې ددغې ډلې د لاس لرلو په اړه پر دوی ګڼ شمير تورونه لګول شوي دي. د طالبانو د رژيم پر مهال د خپلواکو رسنيو لپاره ننګونکي چاپېريال دا احتمال زياتوي چې نړيوالې ټولنې ته رسېدلي معلومات د واقعي پېښو يوازې يوه برخه منعکسه کوي او ډېری يې که ثابتې شي، د نړيوالو جرمونو په توګه به وپېژندل شي.

3.3.1 کرونولوژي (د پېښو د ترسره کېدو نېټې)

A. ۲۰۲۱م کال جولای

مخکې له دې چې طالبان د کابل واک تر لاسه کړي، ددغې ډلې لخوا په پرله پسې ډول د تاوتريخوالي ترسره کېدلو راپورونه ورکړل شوي دي. د 2021م کال په جولای مياشت کې، د بشري حقونو د څار سازمان لخوا د يو نامتو کاميډين نظر محمد چې په خاشه ځوان مشهور و، د نيولو او وروسته بيا د وژنې راپور ورکړل شو.[59] بلخوا د غزني ولايت د مالستان ولسوالۍ تر نيولو وروسته طالبان د نهو هزاره ګانو په وژلو تورن شول.[60]

B. ۲۰۲۱م کال اګسټ

د 2021م کال تر اګست وروسته، طالبانو د عمومي بښنې له ژمنې سره-سره د پخواني حکومت د غړو تعقيب پيل کړ[61] چې په ترڅ کې د پوليسو د دوو پخوانيو افسرانو حاجي ملا او غلام سخي اکبري د وژل کېدو راپورونه خپاره شول.[62] د همدې کال په اګست کې د وژلو ډېرې راپورونه خپاره شول لکه د محلي سندرغاړي فواد اندرابي وژنه. طالبانو د ادعا له مخې، ددغه سندرغاړي وژنه داسې توجيه کړه چې موسيقي "غير اسلامي" عمل دی او مذهبي اهميت نه لري.[63] همدا راز، يوولس هزاره ګان هم په همدغې مياشت کې ووژل شول، چې نهه يې د افغان ملي دفاعي او امنيتي ځواکونو (ANDSF) پخواني غړي وو.[64]

C. ۲۰۲۱م کال سپتمبر

د طالبانو له لوري تاوتريخوالي د سپتمبر په مياشت کې هم دوام درلود چې په ترڅ کې يې د خپلې کورنۍ پر وړاندې د يوې اميندوارې پخوانۍ پوليس افسرې وژل يوه زړه بوږنوونکې پېښه ده.[65] په داسې حال کې چې طالبانو په دې اړه لاس لرل رد کړل،[66] خو د بشري حقونو د څار اداري د ځلورو نورو پوليسو وژل کېدل تاييد کړل.

55 د بي بي سي نيوز (آنلاين، 15 مې 2020) "د افغانستان د زيږون پر روغتون بريد کوونکي د ميندو د وژلو لپاره راغلي" <www.bbc.com/ news/world-asia-52673563>.

56 يوناما، په وسله واله جګړه کې د ملکي وګړو ساتنه: د کوويډ ۱۹- وبا پر مهال پر روغتيا پالو بريدونه (رپوټ، جون ۲۰۲۰) <https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_special_report_attacks_on_heal thcare_during_the_covid-19_pandemic_20_june_2020.pdf> 10.

57 پورته ذکر شوې سرچينه، ۹ برخه

58 پورته ذکر شوې سرچينه، ۵۹ برخه

59 'افغانستان: د طالبانو د انتقامي وژنو زياتوالی'، د بشري حقونو د څار ويب پاڼه (ويب پاڼه، 30 جولای 2021) <www.hrw .org/ news/2021/07/30/afghanistan-mounting-taliban-revenge-killings>.

60 'افغانستان: طالبان د هزاره سړو د وحشيانه قتل عام مسؤوليت په غاړه لري - نوې څېړنه'، د بخښنې نړيوال سازمان (آنلاين، 19 اګست 2021)<www.amnesty.org/en/latest/news/2021/08/afghanistan-taliban-responsi ble-for-brutal-massacre-of-hazara-men-new-investigation/>.

61 يوګيتا ليمای، "د تاوتريخوالو په جريان کې، افغانان ويره لري چې د طالبانو 'بخښنه' تش په نامه وه،" د بي بي سي نيوز (آنلاين، د اګست 31، 2021).<www.bbc.com/news/world-asia-58395954>.

62 پورته ذکر شوې سرچينه

63 هانا ريچي، 'افغان فوک سندرغاړی د هغه له کوره ايستل شوی او د طالبانو له خوا وژل شوی دی'، CNN ورلډ (آنلاين، 31 اګست 2021)<https://edition.cnn.com/2021/08/30/asia/fawad-andarabi-afghan-folk-singer-killed-intl/index.ht ml>.

64 د بخښنې نړيوال سازمان، نه تېښته: طالبانو ته د افغانستان د سقوط پر مهال جنګي جرمونه او ملکي زيانونه (رپورټ، ۲۰۲۱)<www.amnesty.org/en/documents/asa11/5025/2021/en/> 17.

65 ليز دوکټ، افغانستان: طالبان د اميندوارې پوليسې افسرې په وژلو تورن دي، د بي بي سي خبرونه (آنلاين، ۵ سپتمبر ۲۰۲۱)<www.bbc.com/news/world-asia-58455826>.

66 پورته ذکر شوې سرچينه

[67] د بښني نړیوال سازمان راپور ورکړ چې طالبانو د پنجشیر ولایت د نیولو په ترڅ کې شل تنه ملکي وګړي ووژل. (د پنجشیر د نیولو په ترڅ کې د تاوتریخوالي په اړه لا ډېر معلومات او جزییات ددغې رسالې په ۷ څپرکي کې ورکړل شوي دي.) [68]

نور راپورونه هم ښيي چې ډېری خلک په جبري ډول بې ځایه شوي دي؛ په ځانګړې توګه په دایکندي[69] کې شاوخوا ځلور زره هزاره ګان بې ځایه کړل شوي او همدارنګه په ارزګان او کندهار ولایتونو کې هم د جبري بې ځایه کېدو پېښې ترسره شوې . [70]

په ۱۹۹۰ مې لسیزې کې د طالبانو د پخواني اقتدار پرمهال ښځې له عامه ژوند څخه حذف شوې وې او دویم ځل واک ته د طالبانو په رسېدو دا پېښه بیا ځلي رامینځ ته شوه. په دې لړ کې د ښځو پر کار بندیز هم شامل دی. د بېلګې په توګه، د سپتمبر په میاشت کې ښځینه ملکي مامورینو ته وویل شول چې په خپلو کورونو کې پاتې شي او یوازې هغه وخت خپل کار ته حاضرې شي چې ددوی کار د بل نارینه ملکي مامور له لوري د ترسره کېدو وړ نه وي. [71] همدا ډول د ښځینه خبریالانو په اړه هم په سپتمبر میاشت کې د داسې پېښو راپور ور کړل شوی دی. [72] د طالبانو ددغه چلند په غبرګون کې، ښځو په مظاهرو لاس پورې کړ چې طالبانو د مظاهرو په غبرګون کې له تاوتریخوالي څخه کار واخیست او ډېرې هغه ښځې چې په دې مظاهرو کې یې برخه اخیستې وه له وهلو ټکولو سره مخ شوې او د خلکو پر راټولېدو یې ډزې وکړې. [73] طالبانو د اطلاعات روز ورځپاڼې دوه هزاره توکمه خبریالان ذکي دریابي او نعمت نقي هم د مظاهرو د راپور ورکولو په خاطر په نښه کړل. [74]

D. ۲۰۲۱م کال اکتوبر

واک ته د طالبانو له رسېدو راهیسې له ډېرو تایید شویو وژنو سره یو ځای د ګڼو جبري ورکېدنو راپور هم ورکړل شوی دی. یوه د پام وړ قضیه په هرات کې د ښځو د زندان د پخوانۍ مشرې الیاس عزیزي ورکېدل و چې د ۲۰۲۱م کال د اکتوبر میاشتې په دویمه دندې ته تر وتلو وروسته ورکه شوه. [75]

E. ۲۰۲۱م کال نومبر

د ۲۰۲۱م کال په نومبر میاشت کې طالبانو د دایکندي ولایت د سوک شبر په کلي کې پر یوې هزاره کورنۍ برید وکړ چې د ښځو او ماشومانو په ګډون یې د کورنۍ اته غړي ووژل. [76]

F. ۲۰۲۲م کال جنوري

د ښځو پر حقونو له سخت فشار سره-سره، د طالبانو پر ضد لاریونونو تر ۲۰۲۲م کال پورې دوام درلود. د ۲۰۲۲م کال د جنورۍ په میاشت کې، د ښځو یوې ډلې د کابل پوهنتون پر لور لاریون وکړ خو د وهلو او سوځوونکو سپرې ګانو د کارولو په‌شمول له تاوتریخوالي سره مخامخ شوې. [77]

67 د بشري حقونو د څار اداره، ''ستاسو په څېر خلکو ته بخښنه نشته'': په افغانستان کې د طالبانو تر واکمنۍ لاندې وژنې او جبري ورکېدل (راپور، نومبر ۲۰۲۱)<www.hrw.org/report/2021/11/30/no-forgiveness-people -you/executions-and-enforced-disappearances-afghanistan>7.

68 د بخښنې نړیوال سازمان، نه تېښته (18 (n 65.

69 ستاره محمدي او سجاد عسکري، 'ولې هزاره خلک په افغانستان کې له نسل وژنې ویره لري'، الجزیره (آنلاین، 27 اکتوبر 2021)<www.aljazeera.com/opinions/2021/10/27/why-the-hazara-people-fear-genocide-in-afghanistan>.

70 'افغانستان: طالبان په زوره د لږکیو شیعه هزاره ګان شړل، پخواني ملکي مامورین د ډله ایزو مجازاتو په هدف، د ځمکې غصب کول'، د بشري حقونو د څار اداره (آنلاین، 22 اکتوبر 2021)<www.hrw.org/news/2021/10/22/afghanistan-taliban-forcibly-evict-minority-shia>.

71 د طالبانو لخوا د کابل حکومت ښځینه کارکونکو ته ویل شوي چې په کور کې پاتې شي'، ګارډین (آنلاین، 19 سپتمبر 2021)<www.theguardian.com/world/2021/sep/19/kabul-governments-female-workers-told-to-stay-at-home-by-taliban>.

72 کیم ویلشیر، افغانستان: له 700 ښځینه خبریالانو څخه تر 100 لږ لا هم کار کوي، ګارډین (آنلاین، 1 سپتمبر 2021)<www.theguardian.com/world/2021/sep/01/afghanistan-only-handful-of-female-journalists -still-working>; جیک اپیستین او میډیسن هال، 'یوه افغان ښځینه خبریاله وایي چې طالبانو هغې ته د کار کولو اجازه نه ده ورکړې'، د سوداګرۍ داخلي (آنلاین، 19 اګست 2021)<www.businessinsider.com/female-afghan-reporter-says-taliban-refused-to-let-her-work-2021-8>.

73 فرشته عباسي، افغان ښځو د طالبانو د محدودیتونو پر ضد مظاهره وکړه 'دوی نه شي کولی موږ له ټولنې لرې کړي'، هیومن رایټس واچ (آنلاین، 7 سپتمبر 2021)<www.hrw.org/news/2021/09/07/afghan-women- protest-against-taliban-restrictions>; 'افغانستان: د طالبانو ناوړه چلند د هرات په ښار کې د پراخې وېرې لامل شوې ښځې د شپې په اوږدو کې د ازادۍ له لاسه ورکول بیانوي'، د بشري حقونو څار (آنلاین، د سپتمبر ۲۳، ۲۰۲۱)<www.hrw .org/news/2021/09/23/afghanistan-taliban-abuses-cause-widespread-fear>.

74 'افغانستان: خبریالان د طالبانو له خوا د وهلو ټکولو خبر ورکوي'، د بي بي سي نیوز (آنلاین، ۹ سپتمبر ۲۰۲۱)<www.bbc.com/ news/world-asia-58500579>.

75 'افغانستان: د طالبانو چارواکي باید د عالیه عزیزي ځای په ډاګه کړي' د بخښنې نړیوال سازمان (آنلاین، 21 جنوري 2022)<www.amnesty.org/en/latest/news/2022/01/afghanistan-taliban-authorities-must-reveal-alia-azizis-whereabouts/>.

76 عبدالرووف حکیمي، 'طالبان په دایکندي، افغانستان کې ټوله هزاره کورنۍ وژلې ده'، د نسل وژنې څار (ویب پاڼه، 2 دسمبر 2022)<www.genocidewatch.com/single-post/taliban-murders-entire-hazara-family-in-dai kundi-afghanistan>; 'په افغانستان کې د هزاره ګانو په کلي کې د طالبانو د خونړي برید څخه ژغورل شوې وګړي د عدالت غوښتنه کوي'، د آزادې اروپا راډیو/راډیو آزادۍ (ویب پاڼه، 20 دسمبر 2022) <www.rferl.org/a/afghan-survivors-taliban-raid-hazara-village-demand-justice/32185190.html>.

77 سحر فطرت او هیدر بار، ''طالبان د افغان ښځو د حقونو د اعتراضونو د ځپلو لپاره له سختو تاکتیکونو څخه کار اخلي، د سوله ییزو لاریون کوونکو په وړاندې د ګواښونو، بریدونو، او ''کم وژونکي وسلې'' څخه کار اخلي، د بشري حقونو د څار اداره (آنلاین، 18 جنوري 2022) <www.hrw.org/news/2022/01/18/taliban-use-harsh-tactics-crush-afghan-womens-rights-protest>; 'افغان ښځینه فعاله د کابل د لاریون په ترڅ کې د طالبانو لخوا وهل شوې: راپور'، NDTV (آنلاین، 4 سپتمبر 2021)<www.ndtv.com/world-news/afghan-woman-activist-thrashed-by-taliban-during-kabul-protest-2529829>.

۲۰۲۲ .Gم کال مارچ

د 2022م کال تر مارچ میاشت پورې، د ښځو پر حقونو محدودیتونه زیات شول، البته په دې کې له محرم پرته د ښځو پر سفر بندیز هم شامل و. له ښځو څخه وغوښتل شول چې په عام محضر کې خپل مخونه په بشپړه توگه پټ کړي.[78] سربېره پردې، میرمنې له ښېړم تولگې وروسته ښوونځي ته هم له تگ څخه منع شوې.[79]

3.4 د حساب ورکوونې لپاره بیړۍ اړتیا

په ۱۹۹۰مه لسیزه کې د طالبانو له را څرگندېدو راهیسې پر دې ډلې لگول شوي تورونه ښیي چې ملکي خلک په پراخه او سیستماتیکه توگه په نښه شوي. د دې مستند شویو کړنو شدت د پام وړ زیات دی او د نړیوالو قوانینو له اړخه یې لوېې اندیښنې راپورته کړې. په ځانگړې توگه، دا جنایتونه ممکن له نړیوالو جرمونو سره تړاو ولري چې د نسل وژنې، جنگي جرمونو او د بشریت پر وړاندې جرمونو په توگه طبقه بندي شوي دي. ددغو نړیوالو جرمونو په هکله ددغې لارښود په لومړۍ برخه کې معلومات ورکړل شوي دي.

سره له دې چې طالبانو د تاوتریخوالي د ګنو پېښو پړه پر غاړه اخیستې او د بندیانو په تېرو تبادلو کې یې یو شمېر خوشي شوي غړي د افغانستان په محکمو کې له بند او سزاء سره مخامخ شوي، خو ډېرې پېښې لا هم يوازې د تورونو په حیث پاتې دي او تعقیب شوې نه دي. دا اړینه ده چې "تر هغه چې جرم ثابت شوی نه‌وي، شخص بې گناه دی" اصول مراعات کړل شي، لکه څنګه چې د دغې رسالې په 1 برخه کې پرې بحث شوی دی. دا اصول د ادعا شویو جرمونو شدت ته په پام سره پلي کېږي. د هر فرد جرمي مسؤلیت باید د عادلانه محاکمې له لارې د بې‌پرې او خپلواک قضایي سیستم له‌خوا وارزول شي.

د دغې رسالې په اوږدو کې تېنګار شوی چې د تاوتریخوالي ډېرې پېښې چې په افغانستان کې د جګړې پرمهال رامنځ ته شوې، له معافیت سره مخ شوې دي. دا په‌دې معنا ده چې د تورنو مرتکبینو لپاره لږ جنایي تحقیقات یا کمې محاکمې شتون لري. په افغانستان کې د حساب ورکوونې په برخه کې ناشونتیا - لېرترلږه په لنډه او منځنۍ موده کې – او همدا راز د نړیوالې جنایي محکمې (ICC) د تحقیقاتو نیمګړتیاوو (د دې لارښود د 1 برخې په اووم څپرکي کې پرې بحث شوی) ته په پام سره نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) یو ګټور انتخاب بلل کېدای شي. لکه څنګه چې په دې څپرکي کې ښودل شوي، ډېرې داسې راپورونه شته چې په بالقوه توګه د UJ قضیو لامل کېږي. قربانیان او ژغورل شوي وګړي، دواړه په افغانستان کې دننه او هم بهر پراخ بریښنایي او فزیکي اسناد لري چې کولی شي د دې ادعاوو ملاتړ وکړي. دا شواهد به د پیاوړو قضیو په جوړولو کې ګټور ثابت شي چې حتی د ملي قضایي پروسو په نشتوالي کې هم مجرمین اړ کړ چې حساب ورکړي.

78 ایما ګراهام-هاریسن، ’طالبانو ټولو افغان ښځو ته امر کړی چې خپل مخونه په عام محضر کې پټ کړي‘، دی ګارډین (آنلاین، د می ۸مه ۲۰۲۲)<www.theguardian.com/world/2022/may/07/taliban-order-all-afghan-women-to-wear-bu rqa>.

79 ایما ګراهام هاریسن، "طالبانو په افغانستان کې د نجونو له ثانیوي زده کړو منع کړې"، دی ګارډین (آنلاین، ۱۸ سپتمبر ۲۰۲۱)<www.theguardian.com/world/2021/sep/17/taliban-ban-girls-from-secondary-education-in -afghanistan>; ډیوډ کوېنټ، "مظاهره کونکو له طالبانو څخه وغوښتل چې د افغان نجونو ښوونځي بیرته پرانیزي"، ګارډین (آنلاین، 27 مارچ 22)<www.theguardian.com/world/2022/mar/27/protesters-call-for-the-taliban-to-reopen-afg han-girls-schools>.

دویمه برخه

افغانستان او نړیوال جرمونه

څلورم څپرکی

IV

د هزاره قوم په نښه کول

لړلیک

4.1 د زورزیاتي مخینه او تاریخ | 114

4.2 طالبان او پر هزاره ګانو د دوی بریدونه | 114

4.2.1 د ۱۹۹۴ – ۲۰۰۱ میلادي کلونو تر منځ د بریدونو بیلګي | 115

4.2.2 د 2010 – 2021 میلادي کلونو ترمنځ د بریدونو بیلګي | 116

4.2.3 د 2021م کال د اګسټ میاشتي څخه تر 2023م کال د بریدونو بیلګي | 117

4.3 داعش خراسان (ISKP)او پر هزاره ګانو د هغوی بریدونه | 117

4.4 د هزاره ګانو د نسل وژني په رسمیت پېژندلو غوښتنه | 119

د طالبانو لهخوا د ملکي وګړو په سیستماتیک ډول په نښه کولو او د نړیوالو جرمونو په اړه د راپورته شویو اندیښنو په اړه په تیر څپرکي کې تر بحث وروسته، د دې لاربښود دویمه برخه د ځانګړو ډلو پر وړاندې د طالبانو پر هغو کړنو تمرکز کوي چې کیدای شي د هویت پر بنسټ جرمونه پهکې شامل وي.

لومړی څپرکی د هزاره توکمیزي ډلې په دوامداره توګه په نښه کول روښانه کوي چې په افغانستان کې یو مذهبي اقلیت هم دی. سره له دې چې هزاره ګان په هېواد کې دریېم لوی توکمیز ګروپ دی، خو بیا هم پر دوی ګڼ بریدونه شوي او همدا راز یې د کلتور د ختمولو هڅه شوې.[1]

له هزاره ګانو سره د قوم او مذهب پر بنسټ مخالفت کومه نوي خبره نه ده، بلکې دغه چاره 19 پیړیو ته ورګرځي. په هرصورت، د طالبانو له لوري د هزاره ګانو ځورونې د 1990 لسیزې په اوږدو کې شدت وموند او په 21 پیړۍ کې هم دوام لري.[2] د ۲۰۲۱م کال د اګسټ په میاشت کې بیا ځلي واک ته د طالبانو تر رسېدو وروسته تاریخي شالید او بې ثباته وضعیت ته په کتو سره، په افغانستان کې د هزاره ګانو د ژوند د خوندیتوب په اړه جدي اندیښنې موجودې دي.

دا څپرکی د خراسان ولایت د اسلامي دولت (داعش خراسان یا (ISKP) او د هغې د اړوندو ډلو لهخوا د هزاره ګانو پر وړاندې هدفي بریدونه هم څېړي. د طالبانو په څېر، ISKP یا داعش خراسان، د هزاره ګانو په ګډون د ځینو ډلو د انزوا لپاره کار کوي. په ۱۹۹۰ لسیزه کې او بیا ځلي واک ته د طالبانو تر رسیدو وروسته د هزاره ټولني پر وړاندې ترسره شوي جنایتونه د نسل وژنې په توګه پېژندل شوي دي. نو له همدې امله د هزاره خلکو د حقونو خوندي کولو لپاره د بیړنیو اقداماتو ترسره کول خورا مهم دي.

1 سلیم جاوید، ''په افغانستان کې د هزاره ګانو د وضعیت لنډ تاریخ'' اینډیا ټوډی (India Today) (آنلایـن، د سپتمبر 17، 2021).<www.indiatoday.in/world/story/a-brief-history-of-the-plight-of-hazaras-in-afghanistan-1853708-2021-09-16>.

2 لیلا جیکنټو، ''د افغانستان هزاره اقلیت د تیرو دوو لسیزو د لاسته راوړنو « د مینځه وړلو» شاهده ده، فرانسه 24 (آنلاین، 23 اګست 2021).<www.france24.com/en/asia-pacific/20210823-afghanistan-s-minority-hazaras-see-gains-of-p ast-two-decades-falling-apart>.

4.1 د زورزیاتي مخینه او تاریخ

هزاره ګان د افغانستان یوه اصلي توکمیزه او مذهبي ټولنه ده چې اکثره یې شیعه مسلمانان دي او په فارسي ژبه خبرې کوي. دا په افغانستان کې له سني مسلمانو سره توپیر لري.[3] هزاره ګان تر ډېره حده د دوی د اسیایي قوارو له مخې پېژندل کېږي او له همدې وجې یو ژر تشخیصېدونکی هدف دی.[4]

په بشپړه توګه د هزاره ګانو د اوسني ناوړه حالت د درک کولو لپاره اړینه ده چې د دوی تاریخي شالید وڅېړل شي. سره له دې چې دوی د افغانستان د نفوس د یوې سترې برخې استازیتوب کوي، خو په دوامداره توګه له محرومیت او ظلم سره مخ دي. د هزاره ګانو پر خلاف مبارزه د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې پیل شوه کله چې د افغانستان پخواني واکمن امیر عبدالرحمن خان د هزاره ګانو د له منځه وړلو په موخه په تاوتریخوالي لاس پورې کړ.[5] اټکل کېږي چې د هغه د حکومت پر مهال، د هزاره ګانو د نفوس شاوخوا 60 سلنه وګړي ووژل شول او ډېری حاصلخیزه ځمکې یې له لاسه ورکړې.[6]

د شلمې پېړۍ پر مهال د هزاره ګانو پر وړاندې د ډلهییزو جنایتونو او نورو زورزیاتیو ترڅنګ په افغانستان کې دننه او بهر له ډېری هزاره ښځو سره د غلامانو په څېر چلند کېده او پلورل کېدې.[7]

د افغانستان د اوږدې جګړې په ترڅ کې هزاره ګان له یو لړ قصدي بریدونو سره مخ شوي دي. یوه تر ټولو وحشتناکه پېښه، د ۱۹۹۸م کال په فبرورۍ کې د کورنۍ جګړې پر مهال د افشارو ډلهییزه وژنه وه[8] او د درنو وسلو کارولو ټوله سیمه ویجاړه کړه. د افغانستان د عدالت پروژې له مخې، د بې توپیره بریدونو، جنسي تېرې، تښتونې او خپلسرو وژنو په شمول جنګي جرمونه د مجاهدینو د دوو ډلو جمعیت اسلامي او اتحاد اسلامي له لوري ترسره شول.[9]

هزاره ټولنه د طالبانو د لومړي رژیم پر مهال هم له هدفي تاوتریخوالي سره مخ وه او په دې لړ کې د هزاره ګانو د کلتوري میراثونو له منځه وړل او د هغوی د مذهبي دودونو او مراسمو د منع کولو شامل دي چې د دغه څېرکي په بله برخه کې پرې بحث شوی دی.

له تاریخي څورونې سره سره چې مخکې یې یادونه وشوه، هزاره ټولنه د افغانستان په اوسني سیاسي ډګر کې هم په پام وړ توګه زیانمنه شوې ده. دا د نړیوالې ټولنې لپاره اړینه ده چې د هزاره ګانو ساتنه وکړي او داډ ترلاسه کړي چې تېر او روان ظلمونه په بشپړه توګه وڅېړل شي او د نړۍ په محکمو کې تعقیب شي.

4.2 طالبان او پر هزاره ګانو د دوی بریدونه

لکه څنګه چې مخکې یادونه وشوه، هزاره ټولنه په افغانستان کې د بېلابېلو سیاسي ډلو لهخوا د مذهب او توکم پر بنسټ له اوږدې مودې راهیسې له تاوتریخوالي سره مخ ده. هزاره قوم د افغانستان د تاریخ په اوږدو کې د بېلابېلو رژیمونو لهخوا د پخوانیو کمپاینونو پربنسټ تل له تاوتریخوالي سره مخ شوی دی. د هزاره ګانو پر وړاندې د طالبانو تاوتریخوالی د پراخو سرغړونو لامل شوی دی. د طالبانو له لوري پر دې قوم ترسره شوي بریدونه پر درو جلا دورو وېشل کېدی شي: د طالبانو د لومړی تروریستي واکمنی پرمهال کورنۍ جګړه (1994 - 2001)، د طالبانو تدریجي بیا احیاء او ځرګندیدل (2010 - 2021)، او په تاوتریخجنه بڼه واک ته د دوی بیرته راستنیدل (د ۲۰۲۱م کال له اګسټ څخه تر ۲۰۲۳م کال پورې). د یادولو وړ ده چې په ۲۰۰۱م کال کې د طالبانو د رژیم له نسکوریدو راهیسې د هزاره ګانو پر خلاف هدفي بریدونه نه دي دریدلي او تر نن ورځې پورې دوام لري.

د واک له تر لاسه کولو راهیسي طالبانو په سیستماتیک ډول د بېلابېلو ډلو پړاندې تبعیض او ظلم کړی دی او په اکثریت مواردو کې هزاره ګان د قومیت او مذهبي عقایدو له امله په نښه شوي دي.

په دې برخه کې ذکر شوي هدفي بریدونه د بېلابېلو شواهدو او رسمي راپورونو له ټولګې څخه اخیستل شوي دي. په هرصورت، دا مهمه ده څو یادونه وکړو چې دا بیلګې یوازې د اصلي پیښو یوه کوچنۍ برخه ځرګندوي او د هزاره ګانو پیښې ټولې شاملې نه دي او ډېری یې په معافیت سره ترسره شوې دي.

3 ”افغانستان: داعش مذهبي اقلیتونه په نښه کوي،“ د بشري حقونو د څار اداره (ویب پاڼه، د سپټمبر 6، 2022).<www.hrw.org/news/2022/09/06/afghanistan-isis-group-targets-religious-minorities>.

4 مهدي جی حکیمي، ”نه ستړې کیدونکی وحشت: د هزاره ګانو ځورونه“ (2023) 44(2) د هارورډ لا سکول 159, 190، د عبدالکریم حکمت او بین ډوهرټي په حواله لیکي، “بیا واک ته رسیدلي طالبان افغان هزاره ګان په نښه کوي، په داسې حال کې چې استرالیا دوی بیرته هیواد ته ستانه کوي. “ ګارډین (آنلاین، د ډسمبر ۱۶، ۲۰۱۴).<www.theguardian.com/australia-news/2014/dec/17/resurgent-taliban-targets-afghan-hazara-as-australia-sends-them-back>

5 د کډوالو لپاره د ملګرو ملتونو عالي کمېشنرۍ (UNHCR) وګورئ، “زخم او برداشت: د هزاره قوم ټولنې څخه د بقا کیسې” (آنلاین، 24 جولای 2020).<www.unhcr.ca/news/persecution-perseverance-survival-stories-hazara-community/>.

6 سید عسکر موسوي، د افغانستان هزاره ګان: یوه تاریخي، فرهنګي، اقتصادي او سیاسي مطالعه (کرزن، ۱۹۹۸)، مخ. ۶۵.

7 د بېلګې په توګه د لړکیو د حقونو نړیوال ګروپ وګورئ، “د اقلیتونو او داخلي خلکو نړۍ لاربښود - افغانستان” (راپور، ۲۰۰۸).<www.refworld.org/docid/49749d693d.html>.

8 ’افشار قتل عام 1993‘، هزاره انټرنیشنل (ویب پاڼه، 2010)<www.hazarainternational.com/2011/02/09/ afshar-massacre-1993/>.

9 د افغانستان د عدالت پروژه، د سیوري اچول: جنګي جرمونه او د بشریت پر ضد جرمونه: 1978-2001 (راپور، 2005)<www.opensocietyfoundations.org/publications/casting-shadows-war-crimes-and-crimes-against-humanity-1978-2001> 14.

4.2.1 په ۱۹۹۴ – ۲۰۰۱ کلونو کې د بریدونو بېلګې

د ۱۹۹۰ لسیزې په نیمایي کې، په داسې حال کې چې طالبانو د افغانستان پر اکثره پښتون میشتو سیمو کنټرول درلود، په دې موده کې د هزاره ګانو پر ضد هدفي بریدونو او د دې قوم د منزوي کولو هڅې بیا هم رواني وې او لا یې شدت وموند. د بېلګې په توګه، د ۱۹۹۷م کال د سپتمبر میاشتې پر ۱۴مه، عیني شاهدانو د قزل اباد ښار په شمال کې د طالبانو لهخوا د ۷۰ هزاره ګانو د وژل کېدو خبر ورکړ. [10] د یادولو وړ ده چې طالبانو ددغې پېښې مسوولیت نهدی منلی. [11] څو میاشتې وروسته، دوی د هزاره جاتو پر سیمو چې اکثریت شیعه دي، د خوراکي توکو بندیز ولګاوو.[12]

د ۱۹۹۸م کال د اګست په اتمه، د مزار شریف د قتل عام په نامه یوه غمجنه پېښه هغه وخت رامنځ ته شوه کله چې طالبانو د ښار کنټرول ترلاسه کړ. [13] د ښار تر نیولو وروسته په راتلونکو ورځو کې هزاره سړي په خپلسرې توګه ووژل شول او په دې وژنو کې اوزبک او تاجیک توکمه هم شامل وو. [14] د بشري حقونو د څار سازمان راپور ورکوي چې هزاره قوم په ځانګړې توګه د دې بریدونو په ترڅ کې په نښه شوی و او په غیر متناسب ډول یې لوړ تلفات درلودل. په داسې حال کې چې د مرګ ژوبلې کره شمېره لا څرګنده نه ده، خو اټکلونه ښيي چې ښايي شمېر یې سلګونه وي. (دا ناڅرګندتیا تر ډېره حده له دې امله ده چې په هغه وخت کې د مزار شریف ښار ته د رسنیو پر لاسرسي بندیز لګېدلی و.) [15]

دغه وژنې د نژادي او مذهبي تعصب له امله شوې دي. لکه څنګه چې یادونه وشوه، هدفي بریدونه قومي او مذهبي اړخونه لري[16] او جندر هم پکې مهم رول لوبولی دی. په داسې حال کې چې نارینه او هلکان د کور په تلاشۍ کې اصلي هدف وو، هزاره ښځې او نجونې په ځانګړې توګه د جنسي تیري سره مخامخ شوې دي. [17]

د مزار شریف عامووژنه

د قتل عام او د بشري حقونو د سرغړونو په اړه د پراخو راپورونو او اسنادو په منځ کې چې هزاره قوم کې په غیر متناسبه توګه اغېزمن شوی دی، ''په مزارشریف کې د قتل عام'' پېښه یوه ډېره ناوړه پېښه ده. دا پیښه د ۱۹۹۸م کال د اګست په میاشت کې د څو ورځو په اوږدو کې رامنځ ته شوه چې په پایله کې یې ګڼ شمېر هزاره ګان ووژل شول.په دې پیښې کې له ډلهییزو وژنو سربېره، د هزاره ښځو او نجونو د جنسي تیري په ګډون د بشري حقونو د سرغړونو راپورونه هم شته دي. [18] [19]

د هزاره ګانو وژنې د 2 زرمې لسیزې تر پیل پورې رواني و. د 2000م کال په می میاشت کې، د هزاره ملکي وګړو لږ تر لږه 31 جسدونه چې څو میاشتې وړاندې نیول شوي وو د بغلان او سمنګان ولایتونو ترمنځ د رباطک په لاره کې وموندل شول. [20] په صحنه کې شواهد ښیي چې دا سړي په خپلسري ډول وژل شوي وو څکه چې لاسونه یې تر شا تړلي وو او د ډېری وګړو پر بدنو د شکنجې نښې نښانې لیدل کیدې. [21]

په ۲۰۰۱م کال کې یوه بله وحشتناکه ډله ییزه وژنه د طالبانو له خوا د یکاولنګ ښار د بېرته نیولو د هڅو په ترڅ کې رامنځته شوه. [22] دغه تاوتریخوالی په عمده توګه د نایک په سیمه کې ترسره شو چیرې چې اکثریت هزاره وګړو ژوند کاوه. عیني شاهدان وایي، طالبانو په منظم ډول کورونه تالاشي کړل، اوسېدونکي یې ونیول او د وژنې لپاره یې په قطار کې ودرول. [23] په نښه شویو وګړو کې ډېری هغه هزاره مشران هم شامل وو چې له طالبانو سره یې د خبرو اترو هڅه کړې وه چې دا د برید وحشیانه بڼه او په دې غمجنه پېښه کې د هزاره ټولنې په قصدي توګه په نښه کول په ډاګه کوي. [24]

د هزاره ټولنې پر وړاندې بریدونو کې د مهمو کلتوري ملکیتونو ویجاړول هم شامل دي. د یادولو وړ ده چې طالبانو د ۲۰۰۱م کال د مارچ په میاشت کې د بامیانو د بودا مجسمې ویجاړې کړې چې د دې کتاب په راتلوونکي څپرکي کې په تفصیل سره بحث پر کېږي. ویل کېږي چې دغه کار د طالبانو د دې باور پر بنسټ ترسره شو چې ګواکي مجسمې د ''کفارو'' پناه ځای دی. [25] بودا د هزاره هویت یوه مهمه برخه وه او د هغو فزیکي ویجاړې د هزاره کلتور د یوه عنصر له منځه وړل و.

10 د بښنې نړیوال سازمان، افغانستان: د ملکي وګړو پر وړاندې د ظلمونو دوام (راپور، سپتمبر ۱۹۹۷) <www. refworld.org/pdfid/48298bcb0.pdf> 1.

11 پورته ذکر شوې سرچینه

12 ډیکسټر فیلکنز، 'افغانان له دننه څخه محاصره کې ستړي شوي'، لاس انجلس ټایمز (آنلاین، د می ۸مه ۱۹۹۸) <www.latimes.com/ archives/la-xpm-1998-may-08-mn-47605-story.html>.

13 په عمومي ډول وګورئ، د بشري حقونو د څار اداره، افغانستان: په مزارشریف کې قتل عام (رپورټ، نومبر ۱۹۹۸)<www.hrw.org/ reports/pdfs/a/afghan/afrepor0.pdf>.

14 پورته ذکر شوې سرچینه، دویمه برخه

15 پورته ذکر شوې سرچینه

16 کینیت کوپر، د توکم پر بنسټ د طالبانو لخوا قتل عام، واشنګټن پوسټ (آنلاین، ۲۸ نومبر ۱۹۹۸)<www.washingtonpost.com/archive/politics/1998/11/28/taliban-massacre-based-on-ethnicity/efe15f81-abed-4e57-96f1-046cc59d1d48/>.

17 د بشري حقونو د څار ډله، ''افغانستان: په مزارشریف کې قتل عام'' ن. ۱۴، مخ. 3.

18 Sپه عمومي توګه، پورته ذکر شوې سرچینه وګورئ.

19 پورته ذکر شوې سرچینه، ۳ برخه

20 د افغانستان د عدالت پروژه (120 (10 n.

21 د بشري حقونو څار، په افغانستان کې د هزاره ګانو قتل عام (رپورټ، فبروري ۲۰۰۱) <<www.hrw.org/reports /20 01/afghanistan/index.htm#TopOfPage V pt.

22 د څلورمې برخې په څیر.

23 پورته ذکر شوې سرچینه

24 پورته ذکر شوې سرچینه

25 پیرسنتلویر، ''د بامیانو د بودا ویجاړول،'' د منځنی ختیځ انسټیټیوټ (آنلاین، اپریل 18، 2012). <www. mei.edu/publications/death-buddhas-bamiyan>.

4.2.2 په 2010 – 2021 کلونو کې د بریدونو بیلګې

د هزاره ګانو پر وړاندې هدفي تاوتریخوالی او تبعیض د سپټمبر د یوولسمې تر پېښې وروسته د امریکا او د امریکا د متحدینو ځواکونو له خوا د طالبانو د حکومت تر نسکورېدو وروسته هم دوام وموند. په دې موده کې، طالبانو په تدریجي ډول خپل ځواک منظم کړ او خپله پخوانۍ ایډیولوژي یې وساتله چې د هزاره ګانو په څیر ډلو سره دښمني پهکې شامله وه. لاندې د 21 مې پیړۍ په دویمه لسیزه کې د طالبانو اړوند بریدونو څو مستند مثالونه دي.

د ۲۰۱۰م کال د جون په میاشت کې د افغانستان په سویل کې د ارزګان ولایت په ارزګان خاص ولسوالۍ کې د ۱۱ هزاره ګانو ټوټې ټوټې شوي جسدونه وموندل شول. [26] د پولیسو یوه چارواکي نړیوالو رسنیو ته ویلي چې طالبانو دغه کسان د خپل قوم او مذهب پر بنسټ له منځه وړې وو، خو طالبانو دې ادعا ته کوم غبرګون نه دی ښودلی.

د تښتونې او سر پرې کولو په شمول د وحشیانه بریدونو ډېری پیښې ثبت شوي. د بېلګې په توګه، د ۲۰۱۵م کال په فبروري میاشت کې، د اروپايي ټولنې د پناه غوښتنې ادارې د ۳۰ هزاره ګانو د تښتولو خبر ورکړ چې له ایران څخه کابل ته روان وو. [27] نور اختطافونو په ټول کال کې دوام درلود، چې یو مثال یې د ۲۰۱۵م کال د اپریل په میاشت کې چې د غزني ولایت په مالستان ولسوالۍ کې د هزاره بزګرانو د یوې ډلې تښتول و چې په پایله کې یې له څلورو تنو سرونه پرې شوې وو. [28] یو څه وخت وروسته له دایکندي ولایت څخه د نورو هزاره ګانو د تښتول کیدو او سرونو د پرې کولو راپورونه هم خپاره شول. [29]

په نورو مستند شویو پیښو کې د 2015م کال په جولای میاشت کې د هزاره ګانو په نښه کولو هغه پیښه شامله ده چې د یوې نوې واده شوې جوړې په ګډون 14 هزاره وګړي چې په بس کې یې سفر کاوه، په نښه او وژل شوي وو. [30] یو کال وروسته د امریکا د بهرنیو چارو وزارت په یوه راپور کې په سرپل ولایت کې د طالبانو له خوا د هزاره ټولنې د ۱۷ غړو د تښتولو خبر ورکړ. [31]

د 2017م کال د اګست میاشتې پر مهال په افغانستان کې د ملګرو ملتونو مرستندوی ماموریت (یوناما) خبر ورکړ چې طالبانو د سرپل ولایت د سید سرای ولسوالۍ د میرزا اولنګ په کلي کې چې تر ډېره حده هزاره ګان پکې مېشت دي، د داعش خراسان څانګې (ISKP) د غړو او ملکي خلکو په شمول ۳۶ تنه وژلي دي. [32]

په وروستیو میاشتو کې چې طالبانو بیا واک تر لاسه کړ، پر هزاره ګانو د بریدونو ډېر راپورونه ورکړل شوي دي. ملګرو ملتونو د ۲۰۲۱م کال په لومړۍ نیمایي کې ۲۰ پېښې ثبت کړي چې پهکې ۱۴۳ تنه هزارهګان مړه او ۳۵۷ تنه نور ټپیان شوي دي. [33] په ورته وخت کې د بښنې نړیوال سازمان د غزني ولایت په مالستان ولسوالۍ کې د طالبانو لهخوا د یوه ځانګړي برید خبر ورکړی چې په پایله کې یې نهه تنه وژل شوي دي. دا پیښې دا روښانه کوي چې هزاره ټولنه په دې کړکیچن وخت کې له تاوتریخوالي سره مخ ده. [34]

26 ”پولیسو د افغانستان په سویل کې د 11 سرونه غوڅ شوي مړي موندلي،“ رویټرز (آنلاین، د جون 26، 2010). <www.reuters.com/article/us-afghanistan-beheading-idUSTRE65O2ML20100625>.

27 د اروپا د پناه غوښتنې د ملاتړ دفتر، ”د اصلي هیواد د معلوماتو راپور: د افغانستان امنیتي وضعیت“ (راپور، جنوري 2016). <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/public/EASO-COI-Afghanistan_Security_Situation-BZ0416001ENN_FV1.pdf> 86.

28 روډ نورډلینډ او جواد سقانیار، ”طالبان ادعا کوي چې د داعش له وحشت سره د مقابلې لپاره هزاره ګان په نښه کوي،“ نیویارک ټایمز (آنلاین، د اپریل 22، 2015). <www.nytimes.com/2015/04/23/world/asia/taliban-are-said-to-target-hazaras-to-try-to-match-isis-brutality.html>.

29 پورته ذکر شوې سرچینه

30 ”وسله والو په غور کې ناوې، زوم او ۱۲ تنه نور ووژل“، د بي بي سي خبرونه (آنلاین، د ۲۰۱۴ کال د جولای ۲۵مه). <www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/07/140725_k02-ghor-cilians-killed>.

31 د امریکا د بهرنیو چارو وزارت، د افغانستان د بشري حقونو ۲۰۱۶ راپور (راپور، ۲۰۱۶). <www.state.gov/wp-content/uploads/2019/01/Afghanistan-1.pdf> 3.

32 یوناما، ”په وسله واله شخړه کې د ملکي وګړو د بشري حقونو ساتنه: د سرپل ولایت په میرزا اولنګ کې بریدونه – د ۲۰۱۷ کال د اګست ۵-۳“ (رپوټ، اګست ۲۰۱۷). <https://unama.unmissions.org/sites/default/files/english.pdf> 1.

33 یوناما، ”افغانستان: په وسله والو جګړو کې د ملکي وګړو ساتنه – د منځنې کال تازه معلومات د جنوري څخه تر جون 2021 پورې“ (راپور، جولای 2021). <https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_poc_midyear_report_2021_26_july.pdf>. 5

34 ‘افغانستان: طالبان د هزاره سړو د وحشیانه قتل عام مسؤولیت په غاړه لري - نوې څېړنه’ د بخښنې نړیوال سازمان (آنلاین، 19 اګست 2021) <www.amnesty.org/en/latest/news/2021/08/afghanistan-taliban-responsible-for-brutal-massacre-of-hazara-men-new-investigation/>.

4.2.3. د 2021م کال له اګسټ څخه تر 2023م کال پورې د بریدونو بېلګې

د ۲۰۲۱م کال له اګسټ یعني بیا ځلي واک ته د طالبانو له رسېدو راهیسې د هزاره ټولني پر ضد بریدونو کې د اندېښنې وړ زیاتوالی راغلی دی. د کابل تر سقوط څو اوونۍ وروسته د بښنې نړیوال سازمان راپور ورکړ چې د افغان ملي دفاعي او امنیتي ځواکونو (‘ANDSF’) د نهو غړو او دوو ملکي وګړو په ګډون ۱۱ هزاره ګان وژل شوي چې یوه یې یوه ځوانه نجلۍ وه. [35] سربېره پر دې، د ۲۰۲۲ کال په نومبر میاشت کې د دایکندي ولایت په سواک شبر کلي کې د یوې هزاره کورنۍ د اتو غړو د وژلو راپورونه خپاره شول چې ښځې او ماشومان هم پهکې شامل وو. [36]

پر مرګونو بریدونو سربېره هزاره ګان له تاوتریخجنو پېښو سره هم مخ شوي دي. د بېلګې په توګه، د اطلاعات روز ورځپاڼې دوو هزاره ژورنالیستانو رسنیو ته د هغو فزیکي شکنجو کیسه کړې چې د طالبانو له لوري ورکړل شوې دي. دوی هغه مهال ونیول شول چې د طالبانو پر ضد د ښځو د هغه غبرګون پوښښ یې کاوه چې د ښځو پر حقونو د بندیز په غبرګون کې شوی و. (د دې کتاب په شپږم څپرکي کې دا موضوع نوره هم روښانه شوې ده) . [37]

اسناد ښیي چې د هزاره ګانو د سیستماتیکي هدف ګرځوني په لړ کې په دایکندي ولایت کې په زرګونو خلک د خپلو کورونو پرېښودو ته اړ کړل شوي او هغوی هیڅ سرپناه او خواړه نه لري. [38] د بې ځایه کېدو ورته پېښې په ارزګان او کندهار ولایتونو کې هم ثبت شوي دي.[39] د ۲۰۲۱م کال د اکتوبر میاشت په لومړیو کې له هلمند او بلخ ولایتونو څخه هم دې ته ورته راپورونه خپاره شول. [40]

پر دې سربېره پر هزاره کلتور او مذهبي مراسمو د بریدونو راپورونه هم ورکړل شوي دي. د بېلګې په توګه په غزني ولایت کې دوه دیني دفترونه تړل شوي او کارکوونکي یې وهل شوي او بندیان شوي دي.[41] هزاره ګان هم اړ شوي چې د اختر په ګډون خپل مذهبي جشنونه بدل کړي. د ۲۰۲۳م کال په مارچ میاشت کې، طالبانو د دایکندي ولایت په نیلي کې هزاره ګان دې ته اړ کړل چې د اختر لپاره د طالبانو لهخوا په ټاکل شوې نېټه روژه ماته کړي، چې دې کار د هغوی کلتوري او مذهبي خپلواکي زیانمنه کړه. [42]

4.3 داعش خراسان (ISKP) ډله او پر هزاره ګانو یې بریدونه

لکه څنګه چې د دې لاربنود په سریزه کې یادونه شوې، د داعش خراسان څانګه (ISKP) یو ترهګریز سازمان دی چې په عمده توګه په افغانستان کې فعالیت کوي او په عراق او سوریه کې له اسلامي دولت یا داعش (ISIS) سره تړاو لري [43] او له 2020م کال راهیسې راپورونه ورکول کېږي چې په وژنو کې ښکېل دي او د ۲۰۲۱ په اګست کې واک ته د طالبانو تر رسېدو وروسته هم د دوی وژنې رواني دي.[44] دغې ډلې په کابل او د افغانستان په نورو ولایتونو کې د یو شمېر تروریستي بریدونو مسوولیت منلی چې په ډېرو مواردو کې یې جوماتونه، ښوونځي او کار ځایونه په نښه کړي دي. [45]

طالبانو له دې بریدونو څخه د هزاره ټولنې د ساتنې لپاره یا له دې بریدونو څخه ژغورل شویو کسانو ته د لازمي طبي پاملرنې او ملاتړ په لړ کې خورا لږ اقدامات کړي دي. [46] سربېره پر دې، تېر افغان حکومت د دغو پېښو څېړنه ونه کړه او ډېری قربانیان یې له عدالته بې برخې کړل. په تاریخي لحاظ هزاره ګان د افغانستان د بېلابېلو حکومتونو له لوري له تبعیض سره مخامخ شوي دي او له همدې وجې دوی له ناامنۍ سره مخ دي او د داعش خراسان (ISKP) ډله هم هزاره ګانو

---

35 د بښنې نړیوال سازمان، ‘‘د تیښتې نشتوالی: د طالبانو له واک څخه وروسته په افغانستان کې جنګي جرمونه او ملکي زیانونه’’ (رپورټ، دسمبر 2021).<www. amnesty.org/en/documents/asa11/5025/2021/en/> 17.

36 عبدالرووف حکیمي، ’’طالبانو ټوله هزاره کورنۍ د افغانستان په دایکندي کې ووژله،‘‘ د نسل وژنې څار (آنلاین، د دسمبر 2، 2022).<www.genocidewatch.com/ single-post/taliban-murders-entire-hazara-family-in-daikundi -afghanistan>.

37 ’افغانستان: خبریالان د طالبانو له خوا د وهلو ټکولو خبر ورکوي‘، د بي بي سي نیوز (آنلاین، ۹ سپتمبر ۲۰۲۱) <www.bbc.com/ news/world-asia-58500579>

38 ستاره محمدي او سجاد عسکري، ‘‘په افغانستان کې د هزاره ګانو د نسل وژنې ویره،’’ الجزیره (آنلاین، د اکتوبر 27، 2021).<www.aljazeera.com/ opinions/2021/10/27/why-the-hazara-people-fear-genocide-in-af ghanistan>.

39 ‘‘افغانستان: طالبان په زور سره لږکی شیعه هزاره ګان شړل؛ پخواني ملکي مامورین د ډله ایزو مجازاتو او د ځمکو په غصب سره په نښه شوي،’’ د بشري حقونو د څار اداره (آنلاین، د اکتوبر 22، 2021).</ www.hrw.org/news/2021/10/22 afghanistan-taliban-forcibly-evict-minority-shia>.

40 پورته ذکر شوې سرچینه

41 ‘‘شیعه او سني عالمان: په غزني کې د طالبانو لخوا د تقلید د دفترونو تړل د مذهبي ازادۍ سرغړونه ده،’’ ایتلاتروز (آنلاین، د جنوري 14، 2018)<www.etilaatroz. com/144215/shiite-and-sunni-clerics-taliban-closure-of-imitation-offices-in-ghazni-violates-religiouss-freedom/>.

42 ’’طالبانو په دایکندي کې اوسېدونکي مجبور کړل چې یوه ورځ مخکې اختر ولمانځي،‘‘ کابل اوس (آنلاین، د اپریل 21، 2023)<https://kabulnow.com/2023/04/ taliban-in-daikundi-forces-residents-to-celebrate-eid-a-day-earlier/>.

43 عبدالسید او تور ریفسلند هامینګ، د متحده ایالاتو د سولې انستیټیوټ، ‘‘په افغانستان او سویلي اسیا کې د اسلامي دولت مخ پر ودې ګواښ’’ (رپوټ، جون 2023)<www. usip.org/sites/default/files/2023-06/sr-520-growing-threat-islamic-state-afghanistan-south-asia.pdf > .

44 ‘‘1.4. د اسلامي دولت خراسان ولایت (ISKP)،’’ د پناه غوښتنې لپاره د اروپا اتحادیې اداره (ویب پاڼه، اپریل 2022)<https://euaa.europa.eu/country-guidance-afghanistan-2022/14-islamic-state-khorasan-province-iskp#:~:text=Table%20of%20Contents&text=The%20ISKP%20 is%20a%20transnational,%2Dgovernment%20elements%2C%20 3%5D>.

45 د اروپا د پناه غوښتنې د ملاتړ دفتر، د افغانستان هیواد فوکس: د اصلي هیواد د معلوماتو راپور (راپور، جنوري 2022)<https://coi.euaa.europa.eu/administration/ easo/PLib/2022_01_EASO_COI_Report_Afghanistan_Country_ focus.pdf > 41.

46 ویرونیکا سترازینسکا، ‘‘له هغه وخت راهیسې چې طالبانو واک ترلاسه کړ په سلهاو هزاره ګان د ISKP لخوا وژل شوي، د حقونو ډله وایي،’’ ګارډین (آنلاین، د سپتمبر 6، 2022)<www.theguardian.com/global-development/2022/sep/06/ hundreds-of-hazaras-shia-killed-iskp-islamic-state-khorasan-province-taliban-power-human-rights-watch>.

ته د ''اسلام دښمنانو'' په سترګه ګوري. [47] د بشري حقونو د څار سازمان په وینا، د 2021 او 2022 کلونو ترمنځ، په 13 جلا جلا بریدونو کې له 700 څخه ډېر خلک وژل شوي، چې هزاره ټولنه یې چې د افغانستان شاوخوا 15 سلنه نفوس جوړوي اصلي قربانیان دي. [48]

داعش خراسان څانګې (ISKP) له 2015م کال راهیسې په افغانستان کې هزاره قوم په نښه کړی دی.[49]د بېلګې په توګه، د ۲۰۱۶م کال د جون میاشتې په ۲۳مه په کابل کې یوې چاودنې ۸۰ تنه ملکیان ووژل او ۲۵۰ نور یې ټپیان کړل. دا خلک د برېښنا تېرولو د مسیر په تړاو د حکومت د پرېکړې پر ضد راټول شوي وو. [50] په دې مظاهره کې راټول شوي وګړي هزاره‌ګان وو. د دغه ځانمرګي برید مسؤلیت ISKP داعش خراسان په غاړه واخیست. [51] د ۲۰۱۹م کال په جولای کې په ننګرهار ولایت کې د واده پر مراسمو یوه ځانمرګي برید کې اته ملکي وګړي ووژل شول او ۱۴ نور ټپیان شول. [52] یو تر ټولو زړه بوږنونکی برید د ۲۰۲۰م کال د مي په ۱۲مه هغه مهال وشو، چې وسله والو د کابل د دشت برچي په ګاونډ کې د هزاره ګانو پر یوه روغتون برید وکړ[53] چې د ماشومانو او میندو په ګډون یې ۲۴ تنه ووژل. [54] که څه هم ISKP په رسمي توګه ددغه برید مسؤلیت نه دی منلی، خو ډېری - د متحده ایالاتو حکومت په ګډون - په دې باور دي چې دغې ډلې دا برید تنظیم کړی و.[55] راپورونه وايي، چې کله وسلوال طبي کمپلکس ته ننوتل د نویو زېږېدلو ماشومانو او میندو په لټه کې وو او دروازې ته څېرمه نورې سیمې یې له پامه غورځولې. [56]

له دې پېښې یو کال وروسته د هزاره ګانو د همدې سیمې په ګاونډ کې د موټر بم او دوو ځای پر ځای شویو چاودېدونکو توکو په وسیله د سید الشهداء ښوونځی په نښه شو چې لږ تر لږه ۹۰ کسان یې ووژل او شاوخوا ۲۴۰ نور یې ټپیان کړل. [57] ډېری قربانیان د 11 او 15 کلونو ترمنځ نجوني وې[58] . د کابل د لویدیځې سیمې ډېری اوسیدونکې چېرې چې برید شوی هزاره توکمه دي. د دغې غمجنې پېښې پړه داعش ډلې پر غاړه اخیستې ده. [59]

د ۲۰۲۱ کال د اکتوبر په اتمه په کندز کې د شیعه ګانو په یوه جومات کې د جمعې د لمانځه پر مهال ځانمرګي برید وشو چې په پایله کې یې لسګونه کسان ووژل شول.[60] راپورونه ښیي چې په دغه برید کې ۴۹ کسان مړه او ۱۴۳ نور ټپیان شول. جومات په عمده توګه د شیعه اقلیت (هزاره) مسلمانانو له خوا استفاده کېده. [61] ISKP د خپلو ټیلیګرام چینلونو له لارې د برید مسؤلیت پرغاړه واخیست. د همدې میاشتې په وروستیو کې په کندهار ښار کې د شیعه ګانو پر یوه بل جومات د جمعې د لمانځه پر مهال چاودنه وشوه چې له امله یې لږ تر لږه ۶۵ تنه مړه او تر ۷۰ زیات ټپیان شول. [62] داعش هم د یوې خبرپاڼې په خپرولو سره د دې برید مسوولیت ومانه.

د ISKP یا داعش خراسان پورې تړلي بریدونه چې اکثره هزاره ګان په نښه کوي د 2022م کال په اوږدو کې هم دوام پیدا کړ. د بېلګې په توګه، د ۲۰۲۲م کال د اپریل میاشتې پر ۱۹مه دشت برچي ته څېرمه په عبدالرحیم شهید لېسې او ممتاز ښوونیز مرکز کې ګڼې چاودنې وشوې چې په پایله کې یې لږ تر لږه شپږ کارکوونکي او زده کوونکي مړه او ۱۱ تنه نور ټپیان شول. [63] ISKP لږ وروسته د برید مسؤلیت پر غاړه واخیست. څو ورځې وروسته دغې ډلې په مزارشریف کې د افغانستان د شیعه ګانو تر ټولو لوی جومات کې د چاودنې مسوولیت هم ومانه. ددغه برید په نتیجه کې ۳۱ کسان مړه او ۸۷ نور یې ټپیان کړل. د همدغه کال په پای کې د برچي په میدان کې پر یوې ښوونیز تعلیمي موسسې ځانمرګي برید وشو چې په پایله کې یې ۴۵ زده کوونکي ووژل شول. [64]

47 پورته ذکر شوې سرچینه

48 د اروپا د پناه غوښتنې د ملاتړ دفتر، د افغانستان هیواد فوکس: د اصلي هیواد د معلوماتو راپور (n 46).

49 ''افغانستان: پر شیعه ګانو د اسلامي دولت په بریدونو کې زیاتوالی،'' د بشري حقونو د څار اداره (آنلاین، د اکتوبر ۲۵، ۲۰۲۱)<www.hrw. org/news/2021/10/25/afghanistan-surge-islamic-state-attacks-shia>.

50 د متحده ایالاتو د بهرنیو چارو وزارت (یادداشت 32 وګورئ) په 24 کې.

51 سن انګیل راسموسن، ''داعش د هزاره مظاهره چیانو په وړاندې د کابل د بمي برید مسؤلیت په غاړه واخیست،'' ګارډین (آنلاین، د جولای 24، 2016)<www. theguardian.com/world/2016/jul/23/hazara-minority-targeted-by-suicide-bombs -at-kabul-protest>.

52 فهیم عابد، د افغان جګړې د تلفاتو راپور: د جولای ۱۸-۱۲، نیویارک ټایمز (آنلاین، ۱۸ جولای ۲۰۱۹)<www.nytime s.com/2019/07/18/magazine/afghan-war-casualty-report.html#:~:text=July%2012%20Nangarhar%20 Province%3A%20nine,the%20commander%20in%20 Pachiragam%20District.>.

53 ''افغانستان: د زېږون په یوه څانګه کې قتل عام،'' میډیسن سنز فرنټیریس (آنلاین، د اګست ۲۱، ۲۰۲۰)<www.doctorswithoutborders.org/latest/afghanistan-massacre-maternity-ward>.

54 پورته ذکر شوې سرچینه

55 کیټي ګنن او تمیم اخګر، ''متحده ایالات د افغان میندو په روغتونونو د وحشیانه بریدونو پړه پر داعش اچوي،'' اسوشیټیډ پریس خبرونه (آنلاین، د مې 16، 2020)<https://apnews.com/article/europe-religion-islamic-state-group -eebcd4af6c821e5530f3795352542f9f>.

56 پورته ذکر شوې سرچینه

57 توماس ګیبنس-نیف او نجیم رحیم، ''د افغان ښوونځي بهر بمي چادنو لږترلږه 90 وژني، د نجونو هدف په توګه،'' نیویارک ټایمز (آنلاین، د مې 8، 2021)<www.nytimes.com/2021/05/08/world/asia/bombing- school-afghanistan.html>.

58 پورته ذکر شوې سرچینه

59 پورته ذکر شوې سرچینه

60 رویټرز (آنلاین، د اکتوبر 9، 2021)، ''ځانمرګي بریدګر د افغانستان په جومات برید کې لسګونه کسان ووژل.'') <www.reuters.com /world /asia-pacific/blast-hits-mosque-northeastern-afghanistan-killing-worshippers-2021-10-08/>.

61 پورته ذکر شوې سرچینه

62 احسان پوپلزی او مصطفی سلیم، ''د افغانستان په کندهار کې پر جومات د ځانمرګي برید له امله له ۳۰ زیات کسان وژل شوي،'' CNN (آنلاین، د اکتوبر ۱۵، ۲۰۲۱)<https:// amp.cnn.com/cnn/2021/10/15/asia/mosque-blast-kandahar-intl/index.html>.

63 ''افغانستان: د ښوونځي بمي بریدونه په مذهبي او توکمیزو لږکیو باندې د غندنې وړ برید'''' د بخښنې نړیوال سازمان (آنلاین، د اپریل 19، 2022) <www. amnesty.org/en/latest/news/2022/04/afghanistan-school-bombings-a-reprehensible-attack-on-religious-and-ethnic-minorities/>.

64 یوګیتا لیمایه، ''افغانستان: ممکن زموږ څخه ډیر ووژل شي - مګر موږ به ګټونکي شو''، د بي بي سي نیوز (آنلاین، 7 اکتوبر 2022)<www.bbc.com/news/63158127>

4.4 د هزاره ګانو د نسل وژنې په رسمیت پېژندلو غوښتنه

پر هزاره ګانو او هزاره میشتو سیمو بریدونه (که د طالبانو له لوري ترسره شوي او یا داعش خراسان (ISKP) سره تړاو ولري) په دې لاربښود کې د ذکر شو نړیوالو جرمونو په اړه د پام وړ اندېښنې راپورته کوي. د دې پېښو سیستماتیک او پراخه ماهیت له بشریت ضد جرمونو سره تړاو لري.[65] دغو بریدونو د قتل، غیر انساني چلند او کړاوونو پېښولو سربېره په ټولنه کې د ګډون، د دیني چارو د عملي کولو او تعلیم ته د هزاره ګانو د لاسرسي مخه هم نیولې ده. سره له دې چې داعش خراسان یا ISKP په افغانستان کې ځمکنی کنټرول نه لري، خو د ۲۰۲۱ کال په اګست کې واک ته د طالبانو تر بیا ځلي وروسته لا هم د دوی هدفي وژنې په ځانګړې توګه د هزاره شیعه ټولنو په نښه کول دوام لري او جدي اندېښنې یې راپورته کړې دي.

د هزاره ګانو پر وړاندې پرله پسې او هدفي بریدونه د دې لامل شوي چې غوښتنه وشي چې دا اعمال د نسل وژنې په توګه وپېژندل شي. لکه څنګه چې د دغې رسالې په لومړۍ برخه کې وویل شول چې نسل وژنه، یوه له هغو پام وړ جرمونو څخه ده چې په دې لاربښود کتاب کې پرې بحث شوی دی. دغه جرم په لاندې ډول تعریف شوی دی:

1. ځیني مشخصي کړنې (لکه قتل، جدي ذهني او فزیکي زیان، د ماشومانو جبري انتقال)؛
2. کله چې دا کړنې د یوې ځانګړې ملي، نژادي، توکمیزې یا مذهبي ډلې د له منځه وړلو په نیت ترسره شي.[66]

تاوتریخوالی او د تاوتریخوالي اغېزې له یوبل سره تقاطع جوړښت لري (لازم او ملزوم دي)؛ پەدې معنا چې څو اړخیزه ده لکه توکم او مذهب. (یوه د پام وړ بېلګه یې د هزاره قوم ټولنه ده، چې هم یو جلا توکمیز ګروپ دی او هم په عمده توګه شیعه مسلمانان دي.) سربېره پردې، جنسیت هم یو مهم رول لوبوي څکه چې د لړکیو ښځې او نجونې اکثرا په ځانګړې توګه په نښه کېږي. دغه تقاطع د جنسیت پر بنسټ د تاوتریخوالی په پېښو کې څرګندیږي، لکه په کابل کې پر زیږنتون برید چې مخکې ورته اشاره وشوه.[67]

تاوتریخوالی او د تاوتریخوالي اغېزې له یوبل سره تقاطع جوړښت لري (لازم او ملزوم دي)؛ پەدې معنا چې څو اړخیزه ده لکه توکم او مذهب. (یوه د پام وړ بېلګه یې د هزاره قوم ټولنه ده، چې هم یو جلا توکمیز ګروپ دی او هم په عمده توګه شیعه مسلمانان دي.) سربېره پردې، جنسیت هم یو مهم رول لوبوي څکه چې د لړکیو ښځې او نجونې اکثرا په ځانګړې توګه په نښه کېږي. دغه تقاطع د جنسیت پر بنسټ د تاوتریخوالی په پېښو کې څرګندیږي، لکه په کابل کې پر زیږنتون برید چې مخکې ورته اشاره وشوه.

داسې تورونه هم شته چې د طالبانو د لومړۍ ترهګریزې دورې پر مهال او همدا راز د ۲۰۲۱ پر مهال چې کله په تاوتریخجنه توګه واک ته ورسېدل، د دوی د غړو او نورو ترهګرو ډلو لکه داعش خراسان ډلې له لوري نسل وژنه شوې. په هرصورت، د دې لپاره چې د جرم هر ډول تور معتبر وبلل شي باید له بشپړ قانوني تحلیل او معتبرو سرچینو سره ثابت شي چې مطرح شوې ادعاوې ثابتې کړي. د تفصیلي تحلیل دا بحث د دې د دې کتاب موضوع نه ده[68] لکې د دې څېړکې موخه دا ده چې په دې کتاب کې کوم نړیوال جرمونه را اخیستل شي ښایي د UJ له ممکنه قضیو سره تړاو ولري، هغه چې د هزاره ګانو پر خلاف د ترسره شویو جرمونو ادعاوې هم پکې شاملیږي.

له شک پرته د هزاره ټولنې او د دوی د ژوند د ډول پر خلاف له اوږده مهال راهیسې روانو بریدونو د انزوا احساس را پیدا کړی دی چې د افغانستان په جوړښت او سیستم کې ریښې لري. د تاوتریخوالي بېلابېلو بڼو، هدفي وژنو، جبري کډوالی او د جوماتونو ویجاړۍ او همدا راز ګڼو نورو جرمونو هزاره ګان په سیستماتیکه توګه د پراخ افغانستان له ټولنیز ډینامیک څخه حذف کړي دي. لکه څرنګه چې د دې کتاب په همدې برخه کې د ځینو بریدونو مثالونه بیان شول، د هزاره ګانو پر خلاف د داسې ډېرو بریدونو پوښتنه نه ده شوې. د هزاره نسل وژنې د رسمیت پېژندنې په تړاو غوښتنې او د دې ځانګړې ډلې پر خلاف د ترسره شویو ظلمونو او تېریو په تړاو راپوروڼه باید د نړیوالې ټولنې له لوري جدي واخیستل شي.

68 د هراړخیز حقوقي تحلیل لپاره، د دې رسالې لیکوالان لوستونکي د مهدي حکیمي مقالې لوستلو ته هڅوي: ''د هزاره ګانو نسل وژنه،'' د ویرجنیا ژورنال انلاین نړیوال قانون، جلد 63، مخ 19 په 2023 ګڼه کې خپره شوې.

65 ''افغانستان: پر شیعه ګانو د اسلامي دولت د بریدونو زیاتوالی'' (۵۰ یادښت وګورئ).

66 د نسل وژنې د جرم د مخنیوي او مجازاتو کنوانسیون، چې د دسمبر په 9، 1948 کې د لاسلیک لپاره پرانستل شو، 78 UNTS 277 (د جنورۍ په 12، 1951 نافذ شو)، دویمه ماده (د نسل وژنې کنوانسیون)؛ د نړیوالې جنایي محکمې د روم قانون، د جولای په 17، 1998، 2187 UNTS 90 (د جولای په 1، 2002 نافذ شوی)، شپږمه ماده ('روم قانون') د لاسلیک لپاره پرانستل شو.

67 د مثال په توګه، د نسل وژنې د مخنیوي او د ساتنې مسؤلیت لپاره د ملګرو ملتونو د دفتر په ویب پاڼه کې ''نسل وژنه'' وګورئ.<www. un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml#:~:text=To%20constitute%20genocide%2C%20there%20must,to%20simply%20disperse%20a%20group>.

دویمه برخه

افغانستان او نړیوال جرمونه

پنځم څپرکی

V

د کلتوري اثارو ویجاړول

ددې رسالې دویمه برخه د کلتوري ملکیتونو یا اثارو پر ویجاړولو تمرکز کوي. دا پدیده معمولاً د هغو نړیوالو جرمونو په ترڅ کې رامنځته کېږي چې په دې لارښود کې پرې بحث شوی دی.

د بېلابېلو نړیوالو تړونونو شتون چې موخه یې د کلتوري میراثونو او ځایونو ساتنه او د خرابېدو مخنیوی دی، د دې مسألې په اړه د نړیوالې ټولنې پاملرنه روښانه کوي. لېکن، د کلتوري ملکیتونو ویجاړي له محاسبې او حساب ورکوونې پرته ترسره کېږي چې یوه ښکاره بېلګه یې په ۲۰۰۱م کال کې د طالبانو لهخوا بامیانو کې د بودا د مجسمې ویجاړول دي.

دغه څېرکی په بامیانو کې د بودا د مجسمې پر ویجاړولو تمرکز کوي څو دا روښانه کړي چې د کلتوري ملکیتونو ویجاړول د ټولنو لپاره څومره زیانمن دي. دا په ځانګړې توګه پر هغو ډلو اغېز کوي چې له دې ځایونو سره پیاوړې کلتوري اړیکې لري او دوی د خپل تاریخ د یوې مهمې برخې په توګه شمېري. د بودا مجسمې ویجاړول د هزاره قوم د هدف ګرځولو روان له بهیر سره تړاو لري چې د دې لارښود په تیر څېرکي کې پرې بحث وشو.

له همدې امله دا څېرکی د کلتوري مقامونو او اثارو د ویجاړولو پر څېړنې ټینګار کوي او دا د UJ د قضیو یوه برخه ده او یا هم د نړیوالو جرایمو په تړاو یو اضافي ثبوت دی.

لړلیک

5.1 د بامیان د بودا د مجسمو ارزښت | 122

5.1.1 د بودا د مجسمو تاریخي موقعیت | 122

5.1.2 د بودا او د هزاره قوم د خلکو ترمنځ اړیکه | 125

5.2 په ۲۰۰۱م کال کې د طالبانو له لوري د بودا د لرغونو مجسمو ویجاړول | 125

5.2.1 ددغو لرغونو اثارو د ویجاړولو لپاره د طالبانو د حکومت توجیهات | 125

5.3 د طالبانو، داعش خراسان او القاعده ډلو ترمنځ مشترکه ایډیالوژي | 125

5.3.1 د اسلام تفسیر او د حکومتولۍ بڼه | 126

5.3.2 د طالبانو او ورسره تړلو تروریستي ډلو لهخوا یوشان بریدونه | 127

5.3.3 کلتوري تصفیه (کلتوري پاکسازي) | 128

5.4 د کلتوري اثارو (ملکیتونو) ویجاړول او حساب ورکوونې اړتیا | 128

5.1 د باميان د بودا مجسمو ارزښت

د ۲۰۰۱م کال په مارچ مياشت کې د طالبانو لهخوا د باميان ولايت د بودا مجسمو ويجاړول يوه لويه او نه بښونکې پيښه وه چې په نړيواله کچه يې پراخه غندنه وشوه [1] خو تر دې مهاله د دې ناوړه عمل د حساب ورکوونې په تړاو هيڅوک هم نه دي محاکمه شوي.

د بشري حقونو نړيوال قانون (IHRL) کلتوري ملکيتونه په انفرادي او ټولنيز هويت پورې اړوند ګڼي او همدارنګه د لړکيو ډلو د ساتنې لپاره يې حياتي بولي. [2] د ځايي هزارهګانو لهخوا بودا مجسمو ته خورا درناوی کيده[3] . له دې سربېره دغه مجسمه د تاريخي او کلتوري اثارو په توګه نړيوالې ټولنې ته د پام وړ ارزښت درلود. [4]

5.1.1 د بودا مجسمو تاريخي موقعيت

د باميانو دره د ورپښمو د لرغوني لارې يوه برخه ده چې په تاريخي توګه يې د اروپا او اسيا ترمنځ د اتصال د مهم ټکي په توګه استفاده کېده او د توکو او افکارو د تبادلې لپاره يې اسانتيا برابره کړې وه. [5] دغه سيمه د خانقاوو کور او د بودايانو لپاره د زيارتونو مهم ځای هم و. [6]

1 د لوک هارډينګ مقاله، ”طالبانو د بودا 2000 کلن تاريخ ويجاړ کړ“ د ګارډين په 4 مارچ 2001 ګڼه کې خپور شـــوی.<www.theguardian.com/world/2001/>
.<mar/03/afghanistan.lukeharding

2 د لارا پراټ مقاله د ”کلتوري ملکيتونو د ويجاړولو په محاکمه کې د مهدي محاکمې اهميت“ په 2018 کې د نړيوال جرمونو قانون بياکتنه، 18 ټوک، 6، په 1048 او 1050 مخونو کې خپره شوې. همدارنګه د مدني او سياسي حقونو نړيوال ميثاق ته چې د دسمبر په 19، 1966 کې د لاسليک لپاره پرانيستل شو او د 27 مادې په اړه د ملګرو ملتونو د بشري حقونو کميټې عمومي تبصره 23.

3 د لا زياتو معلوماتو لپاره، لاندې سرچينو ته مراجعه وکړئ:
- د سعيد رضا حسيني مقاله ”د باميان د بودا ويجاړول، د طالبانو مجسمه او د زريزې عکس العمل“ په 2012 کې خپره شوې، 16 ټوک، د هماليا او منځنۍ آسيا مطالعاتو 2 شميره، 15 مخ.- د رشيد احمدي مقاله ”د باميان بودا: د زريزې څخه ليد“ په 2012 کې، 16 ټوک، د هماليا او منځنۍ آسيا مطالعاتو 2 شميره په 51 مخ کې خپره شوې.- کتاب ”د افغانستان زريزې: يوه تاريخي، کلتوري، اقتصادي او سياسي کتنه“ د سيد عسکر موسوي لخوا، د روټلج خپرونو په 2016 کې، 38 مخ.

4 د کورنيليس هولټرف ونډې د ”د راتلونکي جوړونکي په توګه د کلتوري ميراثونو ويجاړول او بيا رغونه“ تر سرليک لاندې د مسانوري ناګاوکا په ايډيټ شوي کتاب ”د باميان د بودا مجسمو راتلونکی: په تيوري او عمل کې د ميراث بيا رغونه“ د پسرلي 2020 لخوا په 157 مخونو کې موندل کيدی شي. ۱۵۸.

5 د کنچنا وانګکيو مقاله ”د يادښت ننګونې: د سولې په وخت کې د کلتوري ميراثونو د ويجاړولو قانونيت“ د نړيوال قانون په 2003 کې د Yale Journal of International Law, Volume 28, 1, 183 او 246 مخونو کې موندل کيدی شي. دغه ماخذ په حسينی (۳ ګڼه) کې هم راغلی دی. په 15 پاڼه کې.

6 وانګکيو (ن 5).

په څلورمه او پنځمه پيړۍ کې هغه وخت چې افغانستان د بوديزم مرکز و، له شګلينو ډبرو څخه د بودا دوه مجسمې جوړې شوې وې. حتی د هغو د جوړولو په وخت کې، مجسمې د سيمې نړيوال ارتباطات په ډاګه کوي. [7] د دغو مجسمو په جوړولو او ډيزاين کې د منځنۍ اسيا، هند او هيلينيسټيک هنر اغېزې ليدل کيږي.[8] د وخت په تيريدو سره په سيمه کې د پام وړ بدلونونه راغلل او دغو مجسمو د يوې داسې نړۍ شاهدي ورکوله چې يو وخت د ځمکنۍ سوداګرۍ د پراخو شبکو او ارتباطاتو په واسطه سره تړلې وه. [9] همدا راز، دا دوه مجسمې په ټوله نړۍ کې د مهمو تاريخي اثارو په توګه پېژندل کيدې. [10]

7 د اميد نګو مقاله ”افغانستان: د ابتدايي آسيا کلتور ذخيره“ د 2001 کال د مارچ په 2 نيټه د CNN نيوز ويب پاڼه کې خپره شوه.<http:// edition.cnn.com/2001/>
.< WORLD/asiapcf/central/03/02/afghanistan.art/index.html

8 وانګکيو (ن 5).

9 د هيلين سلورمين څپرکی، ”د ځمکې له صفر څخه يو درس: د بربادۍ په دوو ځايونو کې د نشتوالي اهميت“، د مسانوري ناګاوکا په ايډيټ شوي جلد کې د باميان د بودا مجسمو راتلونکی: په تيوري او عمل کې د ميراث بيارغونه، په 2020 کې د پسرلي لخوا خپره شوې. ۱۸۷ او ۱۸۸ مخونه.

10 وانګکيو (ن5) 257.

له ۲۰۰۱م کال څخه دمخه د بودا د مجسمو انځورونه[11]

لویدیز لوري ته د بودا لویه مجسمه

شرقي لوري ته د بودا کوچنی مجسمه

11 د پیپ اسکوبار مقاله ”د طالبانو لخوا د بودا ویجاړول“ د 2021 کال د مارچ په 3 نیټه د آسیا ټایمز په ویب پاڼه کې خپره شوه. <https://asiatimes.com/2021/03/when-the-taliban-blew-up-the-buddha/>.

پورته – له ویجاړولو وروسته د شرقي بودا د مجسمې پاتې برخه
12

12 د ادم ټیلر مقاله، ”محمد عمر افغانستان ته نه جبرانېدونکې تاوان ورساوه،“ د 2015 کال د جولای په 30 د واشنګټن پوسټ په ویب پاڼه کې خپره شوه.>www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/30/what-mullah-omar-to ok-from-afghanistan-that-can-never-be-returned<.

کیڼ لور ته – د لویدیز بودا مجسمې پاتې برخه د ویجاوړولو څخه وروسته 13

13 د ټیسا سلیمان مقاله چې سرلیک یې دی ”یونسکو د افغانستان په بامیان کې د خطر سره مخ د میراثونو د ساتنې هڅې بیا پیلوي“ د ART نیوز لخوا د اپریل په 21، 2023 کې خپره شوه.>www.artnews.com/art-news/news/unesco-resumes-preservation-of-endangered-heritage-sites-in-bamiyan-afghanistan-1234665264/<.

5.1.2 د بودا او د هزاره قوم ترمنځ اړیکه

د بودا مجسمو له جوړېدو وروسته په څو کلونو کې د بامیان ولایت نفوس بدل شو چې له امله یې د دغو اثارو مذهبي ارزښت هم کم شو. [14] په هغه وخت کې چې اسلام اوسني افغانستان ته راورسید، بودیزم په لویه کچه په اسلام تبدیل شو او مسلمان عالمانو هغه رولونه په غاړه واخیستل چې یو وخت د بودا راهبانو درلودل. [15] له دې بدلون سره-سره، د مجسمو ارزښت د ځایی هزاره ټولنې لپاره پرځای پاتې دی.[16] د بودا مجسمې د ځایي هزاره خلکو په کلتوري برخه کې د پام وړ ارزښت لري حتی تردې چې بودا د دودیز فولکلور یوه نه بېلېدونکې برخه شوه او د بډایه میراث سمبول وګرځېده. [17]

هزاره قوم باور درلود چې د بودا مجسمې د دوی د مخ (فزیکي) له ځانګړتیاو سره په ورته ډول جوړې شوې دي او دغه مجسمې د هزاره قوم د هویت او نسب ځواکمن سمبولونه جوړوي. [18] په دغه هیواد کې د لرغون پېژندنې شواهد لکه په بامیانو کې کشف شوې سکې، د معبد په دیوالونو کې نقشونه او د معاصرو پاچاهانو انځورونه، د دې مفکورې ملاتړ کوي چې د بودا فزیکي ځانګړتیاوې له هزاره‌ګانو سره سمون لري،چې د هزاره ګانو او د دې سیمې د اوسیدونکو ترمنځ تاریخي تړاو په ګوته کوي. [19]

5.2 په ۲۰۰۱م کال کې د طالبانو له لوري د بودا د لرغونو مجسمو ویجاړول

د 2001م کال د فبروري په 26مه، د طالبانو مشر ملا محمد عمر د افغانستان د "غیر اسلامي مجسمو" د ویجاړولو پریکړه اعلان کړه. [20] دغه پرېکړه د امریکا، هند، روسیې، اروپایي ټولنې او پاکستان په ګډون د نړیوالې ټولنې له پراخې غندنې سره مخ شوه او ټولو هیله درلوده څو طالبان قانع کړي چې د بودا په اړه پر خپلو پلانونو له سره غور وکړي. [21]

د نړیوالو له اعتراضونو سره-سره، د بودا مجسمو ویجاړولو لړۍ د ۲۰۰۱م کال د مارچ میاشتې په لومړۍ نېټه پیل شوه او راپورونه ښیي چې طالب سرتیرو د دغه بتانو له منځه وړلو لپاره د ټانک مرمۍ او راکټونه وکارول. [22] په پایله کې مجسمې د ډینامیټ په کارولو سره له منځه یوړل شوې. [23] د طالبانو تر دې ویجاړې وراندې هم پر دې مجسمو برېدونه شوي وو او په ځانګړې توګه د بودا د مخ ځانګړنې یې ورته ختمې کړې وې. [24]

5.2.1 ددغو لرغونو اثارو د ویجاړولو لپاره د طالبانو د حکومت توجیهات

طالبانو ادعا وکړه چې د دوی هدف د بت پرستۍ مخنیوی دی. [25] په هرصورت، دا مهمه ده چې یادونه وکړو چې د شریعت نور تعبیرونه د دې ډول سختو اقداماتو ملاتړ نه کوي او ډېری یې د طالبانو منطق نه تاییدوي. [26] نو له همدې امله، د دوی توجیه باید ارزښتناکه ونه بلل شي، نه هم د دوی استدلال له نظریاتي اړخه پر ځای و او نه د هغو کسانو پر وړاندې چې د دوی له ادعا سره سم په بت پرستۍ کې ښکیل وو.

په ځانګړې توګه، طالبانو د بت پرستۍ له امله د رامنځته شوې ګواښ ماهیت ناسم تعبیر کړ. دوی یو دا ناسم باور درلود چې مجسمه ته ورتلونکي د مجسمو مخې ته عبادت کوي. [27] د دې غلط فهمۍ یوه ښه بېلګه هغه وخت رامنځته شوه کله چې د بودا د یوې مجسمې مخې ته د لیدونکو یو حرکت د طالبانو لخوا د عبادت په توګه غلط تعبیر شو. [28]

5.3 د طالبانو، داعش خراسان او القاعده ډلو ترمنځ مشترکه ایډیالوژۍ

په تاریخي توګه، طالبان له نورو تروریستي ډلو لکه ISKP او القاعدې سره ورته شریک باورونه او ایډیالوژي لري. دوی په افغانستان کې د القاعدې لپاره خوندي ځایونه برابر کړي دي. [29] د بېلګې په توګه په ۱۹۹۸م کال کې اسامه بن لادن د طالبانو له بنسټګر ملا عمر سره بیعت وکړ چې دا د دغو دواړو ډلو ترمنځ د نیږدې اړیکو ښکارندویي کوي. [30] طالبانو

14 د میتیو پاور مقاله "په افغانستان کې د ویجاړ شوي بامیان بودا د میراث بیا رغونه" د 2005 کال د مارچ په میاشت کې د هارپر مجلې په 67 او 71 مخونو کې خپره شوې وه

15 موسوي (90 x n).

16 احمدي (۳) ۵۱.

17 د انکیتا هیلدر مقاله "د خالي ځای غږونه: د بامیان د بودا غږ ځوابونه" په 2012 کې د همالیا او مرکزي آسیا مطالعاتو 2012 ټوک ، 82-81 ، 53 مخونو کې خپره شوې.

18 حسینی (ن ۳) ۲۶.

19 موسوي (ن ۳)

20 د پییر سانټلیور مقاله "د بامیان بودا مړینه" تر سرلیک لاندې د مینځني ختیځ انسټیټیوټ په ویب پا on‌ه کې د 2012 کال د اپریل په 18 خپره شـــوه.<www.mei.edu/publications/death-buddhas-bamiyan>.

21 د لوک هارډینګ مقاله، "طالبانو د بودا دوه زره کلن تاریخ له منځه وړی،" د ګارډین په ویب پاڼه کې د مارچ په 4، 2001 کې خپره شـوه.<www.theguardian.com/world/2001/mar/03/afghanistan.lukeharding>.

22 پورته ذکر شوې سرچینه

23 د سټیفني هیګارتي مقاله "د بامیان بودا: د بیارغوني فکر" د 2012 کال د اګست په 13 نیټه د بي بي سي په ویب پاڼه کې خپره شـــوه.<www.bbc.com/news/magazine-18991066>.

24 حسینی (ن) ۳۹.

25 وانګکیو (ن ۵) ۲۵۱.

26 پورته ذکر شوې سرچینه ۲۵۲ برخه.

27 پورته ذکر شوې برخه ۲۵۱مه برخه.

28 کارلا پاور، 'د لرغونو آثارو خوندي کول'، نیوزویک (آنلاین، می 2001)<www.newsweek.com/saving-antiquities -153083>.

29 سربیره پر دې په افغانستان کې د طالبانو د واکمنۍ له پیلیدو وروسته، د القاعدې پخوانی مشر (ایمن الظواهري) په کابل کې د بې پیلوټه الوتکې په برید کې د وژل کیدو خبر ورکړل شو. دا له ترهګرو سازمانونو سره د طالبانو چلند په ګوته کوي. د لا زیاتو معلوماتو لپاره د جیسن برک مقالې ته مراجعه وکړئ "القاعده په افغانستان کې د طالبانو په واک کې پټنځایونه موندل، ملګرو ملتونو ته خبرداری ورکوي،" په ګارډین کې د 2022 کال د جون په 3 خپور شوی، او د محمد مختار قندیل تحلیل "د طالبانو لپاره د الظواهري د مړینې اغیزې" ته مراجعه وکړئ. د فکرا فورم کې د اګست په 16، 2022.

30 د ډریس ایل-بی مقاله "افغانستان: طالبانو ته د القاعدې ژمنتیا" د 2021 کال د سپتمبر په 7 مه د بي بي سي نیوز په ویب پاڼه کې خپره شوه.<www.bbc.com/news/world-asia-58473574>.

د سپټمبر د یوولسمي تر بریدونو وروسته د بن لادن له سپارلو ډډه وکړه او په دې سره یې خپل قوي اتحاد څرګند کړ. [31] سربېره پردې، استخباراتي راپورونه ښيي چې سراج الدين حقاني چې د طالبانو په اوسني حکومت کې د کورنيو چارو د وزارت سرپرست او د طالبانو مهم مشر هم دی، د القاعدې د مشرتابه شورا یو مهم غړی دی. [32] دا موضوعات د دغو ډلو ترمنځ نږدې اړيکې او د دوی ګډ باورونه په ډاګه کوي.

سربېره پر دې، القاعدې تل په ښکاره او علني توګه له طالبانو خپل ملاتړ اعلان کړی دی. د بېلګې په توګه، له افغانستان څخه د امريکايي سرتېرو تر وتلو څه موده وروسته، د القاعده عمومي قومندان طالبانو ته د «عظيمي بريا» مبارکي وويله. همدا راز، هغه په خپلو خبرو کو وويل: «دا تاريخي بريا به د مسلمه امت لپاره ددې لارې پرانيزي ترڅو د هغو جابرانو او ظالمانو څخه خپلواکي ترلاسه کړي چې د مستبدو لويديځوالو له لورې پر اسلامي نړۍ تحميل شوی دی.» [33]

په دې ورستيو کلونو کې، د داعش خراسان ولايت (ISKP) په ليکو کې ډېری هغه کسان دي چې يو وخت له طالبانو سره وو. د بېلګې په توګه، ملا عبدالرؤف چې د طالبانو د ډلې لخوا د پکتيا پخوانی والي و، وروسته يې له داعش خراسان يا ISKP سره بيعت وکړ. [34] همدا ډول ډېر نور داسې اشخاص شته چې يوې يا بلې ډلې ته تللي او راغلي. دې ته په کتو سره چې د طالبانو او داعش خراسان ځانګې ترمنځ بې له کومه خنډه ادلون-بدلون راځي، دا ويلی شو چې د دغو دوو ډلو د ايډيالوژۍ ترمنځ کومه شخړه نشته.

31 د يعقوب الحسن مقاله ”د طالبانو او القاعدې ترمنځ نه جلا کيدونکې اړيکه“ په 46 ټوک کې، د 2022 کال د ستراتيژيک تحليل په 211 او 214 مخونو کې ښودل شوې.

32 د توماس جوسلين مقاله، “د ملګرو ملتونو راپور د القاعدې سره د حقاني د ژورو اړيکو په اړه تازه استخباراتو ته اشاره کوي،” د 2021 کال د جون په 7 نېټه د لانګ وار ژورنال په ويب پاڼه کې خپره شوه. برسيره پردې، د پرويز کړوخيل مقاله “د طالبانو د مشر په توګه د کورنيو چارو د وزير په توګه داخلي اختلافات راپورته کيږي. د عامه غږ انتقاد” د 2023 کال د فبروري په 13 نېټه د عرب نيوز ويب پا on ه کې لاسرسی کيدی شي.

33 د برايس لويدولټ مقاله ”د القاعدې-طالبانو د ملګرتيا بقا“ د بقا مجلې په 64 ګڼه، 2022 کې، 133 مخ کې خپره شوې ده.

34 معراج الحميد او شير حسن په 88 او 93 مخونو کې د توضيحاتو سره په 2022 کې د امريکا د مطالعاتو د ژورنال په 40 برخه کې “د داعش او طالبانو په اړه د متحده اياالاتو ستراتيژۍ او امکانات” په اړه بحث وکړ.

5.3.1 د اسلام تفسير او د حکومتولۍ بڼه

د طالبانو، داعش خراسان او القاعدې له تفسير سره سم، هر هغه څه چې په سپېڅلو نصوصو کې ليکل شوي او يا سلفه صالحهوو (يعنې د رسول الله «صلی الله عليه وسلم» څخه وروسته درې نسلونه)[35] ويلي، د اعتبار وړ دي او هرهغه څه چې نه وي ليکل شوي او يا يې نه وي ويلي، د اعتبار وړ او قانوني نهدي (ناروا دي). [36]

له ځينو داخلي اختلافاتو سره-سره، طالبان په عمومي ډول د ISKP په څېر د حکومت جوړښت ته غاړه ږدي. دواړه سازمانونه په خپله خاوره کې توليز واک غواړي او مشري يې د ”امير المومنين“ لخوا کېږي چې د مطلق واک خاوند وي. [37] د طالبانو اوسنی امير المومنين هبة الله اخندزاده دی[38] چې له خدای او پيغمبر څخه وروسته د لوړ واکمن په توګه پېژندل کېږي او له هر مسلمان څخه تمه کېږي چې د هغه د اوامرو اطاعت وکړي، حتا که دوی د هغه له اوامرو سره موافق هم نه وي. د حکومتولۍ دا ماډل د «تغلب» دی، هغه چې د ځواک په واسطه د واک نيولو ته اشاره کوي.[39] طالبان او ISKP دواړه ډيموکراسي غير اسلامي ګڼي او د شرعي قوانينو د رعايت په برخه کې د انسانانو لخوا جوړ شوي ټول قوانين له پامه غورځوي او نه يې مني. [40]

ددغو تروريستي ډلو موخه داده څو «خلافت» په هره ممکنه لار چې وي، قائم کړي. [41] هغوی په دې باور دي چې له دوی سره مخالفت د الله (ج) او د هغه له رسول (ص) سره مخالفت دی. هر هغه شخص يا ډله چې له دوی سره مخالفت وښيي، بايد له صحنې څخه لرې شي حتی که د زور زياتي او تاوتريخوالي په مټ هم وي. [42] د هغو خلکو د کنټرولولو لپاره چې ددوی په څېر نظريات او عقايد نه لري، ترټولو غوره او عامه لاره چې دوی يې کاروي د خلکو ډاروول دي. ويره د کنټرول، بغاوت، مخالفت يا هر ډول اپوزيسيون د مخنيوي لپاره د يوې وسيلې په توګه کارول کېږي. پهدې کې د کلتوري ميراثونو ويجاړول هم شامل دي، هغه چې د دوی ايډيالوژيکي چوکاټ ته ګواښ ګڼل کېږي.

35 جان ايل ايسپوسيټو، اسلام: مستقيمه لاره (د اکسفورډ پوهنتون پريس، 1998).

36 محمد محقق، ’طالبان او داعش: اوه ورته والی، اوه توپيرونه‘ (2019) 47(3) د سوسياليست تيوری ژورنال 495, 495.

37 د ميرويس بلخي مقاله، “د خليفه او اميرالمومنين پرتله: طالبان به د اسلامي حکومتولۍ کوم ماډل ومني؟” د می په 19، 2022 کې د منصفانه کتونکي په ويب پاڼه کې خپور شو.<www.fairobserver.com/world-news/the-caliph-v-the-emir-al-m </uminin-which-islamic-model-of-statehood-will-the-taliban-adopt>.

38 پورته ذکر شوې سرچينه

39 محقق (۳۶) ۴۹۶.

40 ’په رسميت پيژندنه او طالبان‘، د بروکينګز انسټيټيوټ (ويب پاڼه، 30 سپتمبر 2022)<www.brookings.edu/ articles/recognition-and-the-taliban-2/>.

41 په داسې حال کې چې د خلافت د جوړولو په اړه په طالبانو کې دننه اختلافات موجود دي، د نورو معلوماتو لپاره بلخي (۳۷) ته مراجعه وکړئ.

42 محقق (۳۶) ۴۹۶.

۵۱۰۲م کال: داعش د هاترا پادشاه مجسمه او د هاترا ښار ویجاړ کړل[45]

۴۱۰۲م کال: داعش په عراق کې د بيبليکل پیغبر جوناه (یا حضرت یونس ع) قبر په بم منفجر کړ[44]

۶۰۰۲م کال: القاعدې په عراق کې د العسکري په نوم ۰۰۰۱ کاله پخوانی مسجد په بم ویجاړ کړ[43]

۲۱۰۲م کال: القاعدې او انصار الدین په تیمبوکتو کې ودانۍ او هنري آثار له مینځه یوړل[47]

۴۱۰۲م کال: داعش د تیکریت لرغوني کلیسا ویجاړه کړه[46]

43 د مایکل کرولي مقاله ''د عراق په ثبات باندې د سپيڅلي ځای احتمالي اغیزه'' د 2014 کال د جون په 26 نیټه د ټایمز مجلې په ویب پاڼه کې خپره شوه.<https://time.com/2920692/ </iraq-isis-samarra-al-askari-mosque.

44 آیدر پرالتا د ۲۰۱۴ کال د جولای په ۲۵ مه د NPR په ویب پاڼه کې د یوې ویډیو په اړه راپور ورکړ چې د اسلامي دولت لخوا په عراق کې د یونس قبر ویجاړول ښودل شوي.<www. npr.org/sections/thetwo-way/2014/07/25/335192229/video-shows-islamic-state-blowing-up-iraqs-tomb -of-jonah>.

45 د کریس جانستن راپور ''د داعش ملیشو په شمالي عراق کې د هاترا کنډکونه ویجاړوي'' په ګارډین ویب پاڼه کې د 2015 کال د مارچ په 8 نیټه موندل کیدی شي. <www. theguardian.com/world/2015/mar/07/isis-militants-destroy-hatra-iraq>; برسېره پر دې، د ګراهام باولي او رابرټ مکي مقاله ''د داعش وسله والو لخوا د لرغونو آثارو له منځه وړل'' تر سرلیک لاندې په تاریخ کې خپره شوې. د نیویارک ټایمز ویب پاڼه، 27 فبروري 2015.<www.nytimes.com/2015/02/28/world/middleeast/ destruction-of-antiquities-by-militants-is-denounced .html>.

46 د مالي انصار دین اسلامپالو لخوا د تیمبوکتو زیارتونه زیانمن شوي، د بي بي سي خبرونه (آنلاین، 30 جون 2012)<www.bbc.com /news/world-africa-18657463>.

47 ''اسلامپالو د عراق د تکریت جومات، د اوومې پېړۍ کلیسا ویجاړه کړه،'' د اسوري نړیوال خبري اژانس (آنلاین، د سپتمبر ۲۵، ۲۰۱۴).<www.aina.org/news/20140925012701. htm>.

پورته ذکر شوي بریدونه په 2001م کال کې د طالبانو لهخوا د بودا مجسمو د ویجاړولو یادونه راتازه کوي او د هغو ډلو د ویجاړۍ تمایل ښیي چې ورته ایډیالوژي لري.

5.3.3 کلتوري تصفيه (کلتوري پاکسازي)

کلتوري تصفيه د دولت د کچې پاليسي وي چې موخه يې کلتوري معياريتوب بښوول کېږي.[48] د طالبانو او القاعدې په څېر سازمانونه دا ستراتيژي پر هغو خلکو پلي کوي چې د دوی تر واک لاندې وي تر څو په خلکو کې وېره خپره کړي او همدا راز بېلابېل جرمي فعاليتونه په تمويل کړي.[49] دواړې ډلې ځانونه د سني مذهب پلويان بولي.[50] سربېره پر دې، د انځورونو له لارې د مذهبي شخصيتونو استازيتوب غير اسلامي ګڼي.[51] دوی نور کلتورونه بې ارزښته ګڼي او د له منځه وړلو ملاتړ يې کوي ترڅو له اسلام څخه د دوی تعبير ته لاره هواره کړي.[52]

لکه څنګه چې د دې څېرکي په پيل کې يادونه وشوه، کلتوري ملکيت يا اثار ډېری وختونه د ځانګړو ډلو يا سيمو د هويت په جوړولو کې مهم رول لوبوي. داعش په بېلابېلو سيمو کې پر خلکو د تسلط لپاره مذهبي انځورونه او اثار ويجاړ کړل او فزيکي او رواني تاوتريخوالی يې وکړ.[53] دا د عامه پاملرنې د راجلبولو هڅې هم دي.[54] دا ويجاړتيا دوی وايي چې په دې سره دا سيمه پاکېږي او يوازې د اسلامي اصولو له مخې به پرې حکومت کېږي.[55] داعش د هغو کلتورونو له منځه وړل غوړي چې د دوی له ارزښتونو سره سمون نه لري.

5.4 د کلتوري اثارو (ملکيتونو) ويجاړول او د حساب ورکوونې اړتيا

لکه څنګه چې په دې څېرکي کې ښودل شوي، طالبان په بنسټيز ډول په خپلو کړنو کې له داعش او القاعدې سره ورته والی لري. تولې ذکر شوې درې ډلې د لږ يا هيڅ حساب ورکولو پرته د کلتوري ملکيت په ويجاړولو کې ښکېلې دي او ډېری وختونه يوازې د ''پاک يا کره'' کلتور استازيتوب په ادعاوو سره خپل عمل توجيه کوي. د دې يوه بېلګه د طالبانو لخوا په باميان کې د بودا د مجسمو ويجاړول دي چې د نړيوالو له غندلو سره-سره يې کومه پايله نه ده درلودلې. د کلتوري تخريب دا ډول عملونه بايد د تحقيقاتو او محاکمو د هڅو په محراق کې وي چې د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) د اصولو له مخې د طالبانو غړي حساب ورکوونکي وګرځوي او محاکمه يې کړي.

د بودا مجسمو له منځه وړل هزاره ګان په پراخه کچه وځورول چې په تير څېرکي کې د دې توکميزي او مذهبي ډلې د دوامداره هدفونو د ثبوت په توګه پرې بحث شوی دی. د کلتوري ملکيت يا اثارو ويجاړول د نړيوالو محکمو او محاکمو لخوا په پېژندل شويو ډېری نړيوالو جرمونو پورې تړاو لري او په ډېری حکومتونو کې يې په نړيواله کچه د UJ له لارې د تعقيب امکان شته.

د جرمونو د نړيوالې محکمې (ICC) په المهدي په قضيه کې د کلتوري ملکيتونو ويجاړول يوه اصلي موضوع وه.[56] تورن په جرم اعتراف وکړ او وروسته په عمدي توګه د مالي په تيمبوکتو کې پر تاريخي اثارو د بريدونو د کولو له امله محکوم شو.[57]

48 د ډينيل کنورسي ننوت ''کلتوري معياري کول، توکميز پاکول، او نسل وژنه'' د اکسفورډ د نړيوالو مطالعاتو په انسايکلوپيډيا کې د نومبر په 30، 2017 کې ښودل شـــوی.<https://oxfordre.com/internationalstudies/ display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-139;jsessionid=92E56C3A1A1382239A393CF0A0980874?rskey=zPnUJl&result=1>.

49 ''د ملګرو ملتونو امنيت شورا د ميراثونو د ساتنې لپاره د پام وړ پريکړه ليک تصويب کړ'، يونيسکو (مطبوعاتي اعلاميه، د مارچ 24، 2017)<https://en.unesco.org/news/security-council-adopts-historic-resolution-protection-heritage>.

50 جاويد احمد د ''افغانستان لپاره د طالبانو مذهبي لید'' مقاله ليکلې، چې د ۲۰۲۲ کال د جنوری په ۲۶ مه د منځني ختيځ انستيټيوټ په ويب پاڼه کې خپره شوه.<www.mei.edu/publications/talibans-religious-roadmap-afghanistan>.

51 انټوين ډيب او ملاګروس اوورا ريويلا ايزکويرډو ''تروريزم او په کلتوري ميراث باندې اغيز: په عراق او سوريه کې د داعش مطالعه'' د کلتوري ډيپلوماسۍ او د ميراث ساتنې نړيوال قانون کې ، د اولمپيا نيګليو او ايريک يونګ جونګ لی لخوا ايډيټ شوي ، دوی بحث کوي د پسرلي لخوا په 2021 کې خپور شوی، په 377 او 380 مخونو کې.

52 مهدي جې حکيمي، 'د طالبانو د امـارت غلط شموليت'، الجزيره (آنلايـن، 26 اکتوبر 2020)<www.aljazeera.com/opinions/2020/10/26/the-false-inclusivity-of-the-talibans-emirate>.

53 د نيکول وينچيسټر مقاله ''د کلتور په نښه کول: په شخړو کې د کلتوري ميراث ويجاړول'' د دسمبر په 14 ، 2022 کې د انګلستان پارلمان ويب پاڼه کې خپره شوه.<https://lordslibrary.parliament.uk/targeting-culture-the-destruction-of-cultural- heritage-in-conflict/>.

54 د مثال په توګه، په پالميرا باندې د داعش برید په لویه کچه د خلکو پام راجلبولو په هدف و، لکه څنګه چې په 2018 کې په لرغونتوب کې د ايما کنليف او لوګي کورني لخوا خپره شوې مقاله ''داعش او د ميراث ويجاړول: د احساساتو تحليل'' کې بحث شوی.

55 زيک بيوچيمپ د ووکس لپاره ''ولې داعش د سوريې او عراق ميراث ځايونه له مينځه وړي'' تر سرليک لاندې یوه مقاله ليکلې چې د اګست په 19، 2015 آنلاين خپره شوه.<www.vox.com/2015/3/11/8184207/islamist-monuments>.

56 د ۲۰۱۶ کال د سپټمبر په ۲۷ مه د نړيوالې جنايي محکمې اتمې خونې د المهدي پر ضد د څارنوالۍ په قضيه کې پريکړه او پريکړه صادره کړه (دوسيه نمبر ICC-01/12-01/15).

57 هماغه سرچينه چې په فوټونوټونو 62 څخه تر 63 او 111 کې حواله شوې.

د احمد الفقي المهدي پر ضد څارنوالي (د مهدي قضیه)

احمد الفقي المهدي د القاعدې سره تړلي انصار الدین غورځنګ غړی دی چې د تیمبکټو له اسلامي محکمې سره تړاو لري. [58]

د جرمونو په نړیواله محکمه (ICC) کې محاکمه د ۲۰۱۶م کال د اګست په ۲۲مه پیل شوه چې په ترڅ کې یې المهدي تورن شوی و چې د مالي پر تاریخي اثارو یې د مستقیم برید امر ورکړی. [59] هغه په 2012م کال کې د مالي په تیمبکټو کې پر تاریخي اثارو او ودانیو د قصدي بریدونو په تور محکوم شو. [60]

المهدي د ۲۰۱۶م کال د سپتمبر پر ۲۷مه نېټه په ۹ کاله بند محکوم شو. [61] د ۲۰۲۱م کال د نومبر په ۲۵مه نېټه، د هغه سزا په توقیف کې د وخت تېرولو له امله کمه شوه او د ۲۰۲۲م کال د سپتمبر ۱۸مه یې د خوشې کیدو نېټه وټاکل شوه. [62]

د المهدي قضیه لومړی قضیه وه چې د جرمونو نړیوالي محکمې پر کلتوري میراثونو د قصدي برید د جرم له امله واخیستله او فیصله یې کړه. [63] دا د کلتوري میراثونو پر وړاندې د جرمونو او په داسې مسألو کې د نړیوال عدالت د رول په تړاو د یوې مهمې قضیې په توګه پېژندل کېږي. [64]

د المقهدي د قضی له دې ارزښت سره-سره، د راتلونکو قضیو لپاره یې د نموني کارولو په تړاو اندېښنې شته. [65] مهدي پر خپل جرم اعتراف کړی و او په قصدي بریدونو کې د هغه د ښکېلتیا په تړاو پراخ شواهد موجود وو چې د دې قصدي بریدونو شدت یې زیاتاوه. [66] مګر په نورو قضیو کې ښایي داسې اعتراف نه وي او نه هم د المهدي د قضیې په څېر شواهد موجود وي.

که څه هم د بامیانو د بودا مجسمو ویجاړول د نړیوالې جنایي محکمې ("روم قانون") له نافذیدو دمخه پېښ شوي او ممکن د نړیوالې جنایي محکمې په واک کې نه وي، خو ممکن دا له نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) سره تړاو ولري. سربېره پردې، د کلتوري تخریب تاریخي او راتلونکي نموني دواړه کولی شي د نړیوالو جرمونو جنایي تحقیقاتو کې مرسته وکړي. دا د UJ له اصولو سره سم په کور دننه او همدارنګه د افغانستان د وضعیت په اړه د ICC د روانو تحقیقاتو په چوکاټ کې پلي کېږي.

---

58 هماغه [۳۱] .

59 د کارولینا ویرکزینسکا او اندریز جاکوبوسکي مقاله "د کلتوري میراث په قصدي توګه ویجاړولو لپاره انفرادي مسؤلیت: د المهدي په قضیه کې د ICC قضاوت ته په پام سره" په 2017 کې د چینایي ژورنال د نړیوال قانون د 16 جلد په 699 مخ کې موندل کیدی شي.

60 قضاوت او سزا د څارنوال v المهدي په حواله [62] – [63] (سرچینه: 56) کې موندل کیدی شي.

61 هماغه سرچینه لکه څنګه چې په مخکینۍ حوالې کې اشاره شوې، 111 مخ.

62 په ورته ډول، مخکینۍ سرچینه وګورئ، 111 مخ.

63 Wierczyńska او Jakubowski کار په 696 مخ کې موندلی شئ (سرچینه: n 59).

64 په همدې منبع کې له ۶۹۶ تر ۶۹۷ مخونو ته مراجعه وکړئ.

65 بیاکتنه، "څارنوال او احمد الفقی المهدي: نړیواله جنایي محکمه په کلتوري میراث د برید لپاره د جنګي جرمونو لپاره لومړۍ سزا صادروي،" په 130 ټوک کې، په 2017 کې د هاروړډ قانون بیاکتنې 7 ګڼه کې خپره شوې، د 1978 څخه تر 1985 پاڼې پورې اړه لري.

66 همدا رنګه، مهرباني وکړئ ورته سرچینه وګورئ، پاڼه 1982.

دويمه برخه

افغانستان او نړيوال جرمونه

شپږم څپرکی

VI

د جنسیت پربنسټ ځورونې

لړلیک

6.1 د طالبانو د لومړئ ترهګرۍ واکمنۍ پرمهال د ښځو حالت (د ۱۹۹۰ لسیزې په وروستیو کې) | 132

6.1.1 عامه ژوند | 132

6.1.2 روغتیایي خدماتو ته لاسرسی | 132

6.1.3 زده کړو ته لاسرسی | 133

6.2 د طالبانو دوهم ځل راتګ څخه وروسته د ښځو سره د چلند ځرنګوالی | 133

6.2.1 عامه ژوند | 133

6.2.2 روغتیایي خدماتو ته لاسرسی | 134

6.2.3 زده کړو ته لاسرسی | 134

6.2.4 کارموندني ته لاسرسی | 135

6.3 د حساب ورکونې لپاره د جندر پر بنسټ د لید پلي کولو اهمیت | 135

دویمه برخه د طالبانو لهخوا د ښځو او نجونو پر وړاندې د سیستماتیکي او ظالمانه ځورونې او شکنجې پر ماهیت تمرکز کوي. دا څېرکی هغه افراطي ایډیالوژي څېړي چې د طالبانو د کړنو ځرنګوالی روښانه کوي او په نړۍ کې د یوازیني هېواد په توګه د دوی ځانګړی دریځ روښانه کوي چې په رسمي ډول یې ښځې تر شپږم ټولګي وروسته زده کړو بې برخې کړې دي. راپورونه ښيي چې له ښځو او نجونو سره د طالبانو اوسنی چلند د 1990مې لسیزې په وروستیو کې د دوی د وحشیانه حکومتولي ښکارندویي کوي او دا ښيي چې له هر ډول داډ سره- سره، طالبان د جنسیت په اړه د نه منلو وړ دریځ لري او له عامه ژوند څخه د ښځو او نجونو له منځه وړل غواړي.

د طالبانو له لوري په ځانګړې توګه د ښځو په نښه کول د دغې دلې د کړنو د څېړلو او تحلیل اړتیا په ګوته کوي او همدا راز دا اړتیا هم را پیدا کیږي چې څنګه د دوی چلند په غیر متناسب ډول پر مشخصو هویتونو اغېزه کوي، پهداسي حال کې چې په ټوله کې ملکي خلکو ته زیان او رنځ رسوي. دا لید د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) د احتمالي محاکمې لپاره خورا مهم دی او ښايي د نړیوالو جرمونو تورونه هم پکې شامل وي او په دې لړ کې یې له جندر سره تړلي عناصر هم برخه دي.

د دې څېرکي موخه دا نه ده چې د ښځو پر وړاندې د طالبانو د جبر او شکنجې ټول اړخونه تر پوښښ لاندې راولي، بلکې یوه عمومي ارزونه وړاندې کوي او د اصلاحاتو لپاره اوسنی نړیوالي غوښتنې په پام کې نیسي ځو د طالبانو د واکمنۍ پرمهال په افغانستان کې له ښځو او نجونو سره د چلند شدت او ساحه په رسمیت وپیژني.

6.1 د طالبانو د لومړنی ترهګریزې واکمنی پرمهال د ښځو حالت (د ۱۹۹۰ لسیزې په وروستیو کې)

په ۱۹۹۰ لسیزې کې په افغانستان کې د طالبانو ظهور سختدریزی تګلارې وزیږولې؛ په ځانګړې توګه د ښځو په وړاندې ددوی سخت چلند د یادولو وړ دی. لکه څرنګه چې د دغې برخې په لومړي څپرکي کې ورته اشاره وشوه، طالبانو په پیل کې په سویلي افغانستان کې خپله ولکه ټینګه کړه او په ۱۹۹۶م کال کې یې د پلازمینې په شمول د هېواد ډېرې برخې تر واک لاندې راوستې. [1] د ۱۹۹۰ لسیزې په وروستیو کې د طالبانو د لومړی دورې پرمهال د دغې ډلې له لوري ترسره شوي زورزیاتي په هاغه اندازه نه‌دی مستند شوي څومره چې یې په دویمه دوره کې مستند شوی دی. لاندې له ۲۰۰۱ کال او د ډېرې تر اوښتو وروسته د بشر حقونو د څار له راپور «له انسانیته انکار: په افغانستان کې د ښځو له حقونو سیستماتیکه سرغړونه» څخه ځیني موندنې را اخیستل شوې دي. [2]

6.1.1 عامه ژوند

د 1990 لسیزې په وروستیو کې طالبانو یو لړ حکمونه صادر کړل چې د "فرمانونو" په نامه پېژندل کېږي. د دغو فرمانونو په پایله کې ښځې له کور څخه بهر کار کولو، ښوونځي ته له تللو او حتی له نارینه خپلوانو پرته له خپلو کورونو څخه له وتلو منع شوې دي. [3] ښځې مکلفې وې څو چادري یا بورقه واغوندي – یو داسې لباس چې ټول بدن یې پټ وي او یوازې د لیدلو او تنفس کولو ځای پکې وي. [4] سربېره پردې، دوی د سپینو بوټانو او جرابو اغوستلو څخه منع وې، ځکه چې سپین رنګ د طالبانو له بیرغ سره تړاو درلود. [5] هغه نارینه چې د ښځو حقونو دفاع یې کوله، لکه د نجونو د زده کړې ملاتړ یا ښځو ته د کار کولو اجازه ورکول، مجازات کېدل. [6] د طالبانو فرمانونو د ښځو د ازادۍ، سولې‌ییزې غونډې او د تلو-راتلو حقونه تر پښو لاندې کړل. [7]

طالبانو دغه فرمانونه او حکمونه د امر بالمعروف او نهی عن المنکر وزارت له لوري په ډېر وحشیانه او له تاوتریخوالي څخه په ډکه طریقه نافذول. [8] د امربالمعروف او نهی عن المنکر وزارت په مستقیم ډول د طالبان امیر ملا محمد عمر ته ځواب ویونکي و. ددغه وزارت کارکوونکو به پر عامه ځایونو ګزمه کوله او هغه ښځې به یې وهلې-ټکولې چې د دوی په باور له دغو اوامرو او حکمونو څخه به یې سرغړونه کړې وه. [9]

هغه ښځې هم وهل کېدلې چې نیمه شفافې جورابې به یې په پښو کړې وې او یا به یې لاسونه، مړوندونه او یا ښنګرې ښکاره کېدل او یا هغه ښځې چې له کوم نارینه محرم پرته به له کوره بهر وتلي وې. [10] وهل ټکول به معمولاً د یوه فلزي کیبل په واسطه ترسره کېدل چې د لفظي ځوروني ترڅنګ د د تاوتریخوالي نورې بڼې به یې هم له ځانه سره درلودلې. [11] دغه مجازات چې ددغه وزارت له لوري به ترسره کېدل ډېر ظالمانه او غیر انساني وو. همدا راز، دغو مجازاتو به د محاکمې لپاره کومه ځانګړې پروسه هم نه پلې کوله او د استیناف حق یې هم نه‌درلود. [12]

6.1.2 روغتیایي خدماتو ته لاسرسی

په 1997م کال کې طالبانو په کابل کې د ښځو او نارینه وو لپاره جلا-جلا روغتونونه جوړ کړل او ډېری روغتونونه یې مجبور کړل څو ښځینه ناروغانو ته خدمتونه وړاندې نه‌کړي. [13] په پایله کې یې نېږدې نیم میلیون میرمنو چې په پلازمینه کې اوسېدلې یوازې یوه روغتون ته لاسرسی درلود، هغه هم رابعه بلخي روغتون و چې یوازې 35 بسترونه یې درلودل او د اړتیا وړ طبي تجهیزاتو او پاکو اوبو ته پکې لاسرسی نه و. [14]

طالبانو له رابعه بلخي روغتون پرته په ټولو روغتونونو کې د ښځینه طبي متخصصینو پر کار بندیز ولګاوه. [15] څه موده وروسته، طالبانو د جلا کولو پالیسي یو څه بدله کړه ترڅو نورو روغتونونو ته اجازه ورکړي چې میرمنو ته روغتیایي خدمات وړاندې کړي په دې شرط چې دوی په جلا وارډونو کې ځای پرځای شوي وي او د ښځینه کارمندانو له‌خوا یې درملنه وشي. [16]

1 لینډسي میزلینډ "په افغانستان کې طالبان" لیکلې چې د 2023 کال د جنوری په 19 د بهرنیو اړیکو د شورا په ویب پاڼه کې خپره شوه. < /www.cfr.org/backgrounder
<taliban-afghanistan.

2 د بشري حقونو د څار سازمان راپور "بشریت رد شوی: په افغانستان کې د ښځو له حقونو سیستماتیک سرغړونې" په ۲۰۰۱ کال کې خپور شو.</www.hrw.org
<reports/2001/afghan3/afgwrd1001.pdf.

3 په ورته ډول، مهرباني وکړئ په ورته سرچینه کې 7-6 مخونو ته مراجعه وکړئ.

4 په ورته ډول، مهرباني وکړئ په ورته سرچینه کې 12 پاڼې ته مراجعه وکړئ.

5 د پاول مک ګیو مقاله "له آرشیف څخه، 2001: د ښځو په وړاندې د طالبانو جګړه" د سپتمبر په 10، 2021 کې د سیډني مارنینګ هیرالډ ویب پاڼه کې خپره شوه.<www.
smh.com.au/world/asia/from-the-archives-2001-the-taliban-s-war-
<on-women-202 10901-p58nvy.html.

6 فاروق یوسف او ډین پیکاک د "ننګوني سټریوټایپس: د جنډر مساواتو لپاره د افغانستان نارینه مدافعین" مقاله لیکلې، د 2023 کال د اپریل په 14 د سولې او ازادۍ لپاره د ښځو نړیوال لیګ په ویب پاڼه کې خپره شوه. <www.wilpf.org/challe nging-
<stereotypes-afghanistans-male-advocates-for-gender-equality.

7 د بشري حقونو د څار خپرونه "د بشریت انکار" په 10 مخ کې موندلی شئ (سرچینه: n 2).

8 پورته ذکر شوې سرچینه دویمه برخه

9 پورته ذکر شوې سرچینه ۱۲ او ۱۳ برخې

10 هیدر بار د ۲۰۲۱ کال د سپتمبر په ۲۹ مه د بشري حقونو د څار په ویب پاڼه کې د "افغان ښځو لپاره، د امر بالمعروف او نهی عن المنکر وزارت وېروونکی راستنېدل" تر سرلیک لاندې یوه مقاله لیکلې وه.</www.hrw.org/news/2021/09/29
<afghan-women-frightening-return-vice-and-virtu e.

11 په همدې منبع کې، مهرباني وکړئ له 12 څخه تر 13 مخونو ته مراجعه وکړئ (سرچینه: n 2).

12 پورته ذکر شوې سرچینه ۱۱ برخه

13 د ویډني براون او لورا ګرینفیل مقاله "د جنډر پر بنسټ د ځوروني نړیوال جرم او طالبان" په 2003 کې د میلبورن ژورنال د نړیوال قانون د 4 جلد په 350 مخ کې موندل کیدی شي.

14 پورته ذکر شوې سرچینه

15 پورته ذکر شوې سرچینه.

16 پورته ذکر شوې سرچینه

ښځینه روغتیايي کارکوونکي او ښځینه ناروغانې له سختو محدودیتونو سره مخ وي چې د هغه وخت د شته روغتیايي خدماتو پر کیفیت یې منفي اغیز کړی و. ښځینه ډاکټرانې اړې وې چې مذهبي جامې واغوندي او کار ته د تګ پر مهال له تاوتریخوالي سره مخ وې.[17] ښځینه ناروغانې روغتیايي خدماتو ته د لاسرسي په برخه کې له ستونزو سره مخ وې او په مکرر ډول د دوی د سفر په اړه پوښتنې کیدې، په ځانګړې توګه هغه وخت چې دوی به له خپل ځان سره شرعي محرم نه درلود.[18] د روغتیايي خدماتو کیفیت د درملنې په تاسیساتو کې د جنسیت جلا کولو له امله خورا ډېر ټیټ شوی و.[19]

په ټوله کې د طالبانو سختو مذهبي قوانینو باکیفیته روغتیايي خدمتونو ته د ښځو لاسرسی ډېر اغېزمن کړی و.

6.1.3 زده کړې ته لاسرسی

د واک له تر لاسه کولو څه موده وروسته، ملا عمر د ښځو او نجونو د زده کړو د "موقتي تعلیق" امر وکړ.[20] په دغه فرمان کې د کابل پوهنتون د شاوخوا ۴۰۰۰ ښځینه محصلینو د زده کړو ځنډول هم شامل و.[21]

د طالبانو لخوا د ښځو او نجونو ښوونځیو تړلو په غبرګون کې بېلابېلو بشري سازمانونو په شخصي کورونو کې د غیررسمي ښوونځیو د جوړېدو ملاتړ وکړ.[22] لیکن، په 1998م کال کې د دغه ډول ښوونځیو د تړلو امر هم صادر شو او نوي مقررات وضع شول چې هغه یوازې د اتو او یا له اتو څخه کم عمره نجونو پورې د زدکړو محدودول و.[23]

په هغو ګوتو شمار ښوونځیو کې چې د نجونو پر مخ خلاص و، یوازینی موضوع د دیني زده کړو اجازه وه چې د قرآن کریم پر زده کړې متمرکزه وه.

6.2 د طالبانو په دویم ځلي واکمنۍ کې له ښځو سره د چلند څرنګوالی

طالبان چې کله په 2021م کال کې بیا واک ته ورسیدل، نو د ښځو او نجونو پر وړاندې یې پراخ او سیستماتیک ظلم پیل چې د د دوی د پخواني رژیم د جبر او سرغړونو وضعیت منعکسوي. هغوی په دې موده کې د "امر بالمعروف او نهی عن المنکر" وزارت لخوا صادر شوي ډېری فرمانونه پلي کړي، په ځانګړې توګه هغه چې د ښځو اړوند دي.[24] دغه وزارت، لکه څنګه چې یې مخکې هم یادونه وشوه، د طالبانو د ترهګرۍ واکمنۍ په لومړۍ دوره کې هم و او خپل احکام یې د طالبانو د شریعت غږ راډیو له لارې خپرول.[25]

طالبانو د فرمانونو له لارې ښځې له عامه ژوند څخه منعه کړې او د تعلیم او کارموندنې حقونه یې په جدي توګه محدود کړل. همدارنګه د بیان، غونډو جوړولو او تګ-راتګ ازادۍ او په عامه فعالیتونو کې د ښځو برخه اخیستنه لکه پارکونو، عامه حمامونو او رستورانونو ته تګ یې په بشپړ ډول منع کړی دی. سربېره پردې، ښځې د روغتیايي خدماتو او عدالت ترلاسه کولو پر وړاندې له پام وړ خنډونو سره مخ دي. د طالبانو لخوا پر ښځو لګول شوي بندیزونه په نړۍ کې تر ټولو سخت بندیزونه دي. افغانستان یوازینی هېواد دی چې تر شپږم ټولګي وروسته یې په رسمي ډول د ښځو پر زده کړو بندیز لګولی دی.[26]

6.2.1 عامه ژوند

د ښځو پر وړاندې د طالبانو د ځانګړو تګلارو په اړه ریپوټونه د دغې دلې له واکمنۍ سمدستي وروسته خپاره شول. د ښځو د حقونو ډېری فعالانې او نامتو ښځینه شخصیتونه له ځورونې سره مخ شوي، ورکې شوي او یا هم ونیول شوي.[27] ښځې په سپورټونو کې له ګډون څخه منع شوي دي.[28] د ۲۰۲۱م کال له نومبر څخه تر دسمبر میاشتې پورې، طالبانو پارکونو، تفریحي ځایونو، جیمونو او عامه حماومونو ته د ښځو پر تګ بندیز ولګاوه.[29] د 2022م کال په می میاشت کې، د یو فرمان

17 په همدې سرچینه کې، 12-14 مخونو ته مراجعه وکړئ (سرچینه: 2 n).

18 په ورته ډول، مهرباني وکړئ په ورته سرچینې کې 15-16 مخونو ته مراجعه وکړئ.

19 په همدې سرچینه کې، مهرباني وکړئ د 15 څخه تر 17 مخونو ته مراجعه وکړئ.

20 د بشري حقونو د څار سازمان د ۲۰۲۰ کال د جون په ۳۰مه د "تاسو د شکایت حق نه لرئ" تر سرلیک لاندې یو راپور خپور کړ چې د طالبانو تر واک لاندې افغانستان کې د تعلیم، ټولنیزو محدودیتونو او عدالت په اړه یې خبرې کړې وې.<www.hrw.org/ report/2020/06/30/you-have-no-right-co mplain/education-social-restrictions-and-justice-taliban-held> 12.

21 په همدې ډول، په همدې سرچینه کې له 12 څخه تر 13 مخونو ته مراجعه وکړئ.

22 همدا رنګه، مهرباني وکړئ په ورته سرچینه کې 13 پاڼې ته مراجعه وکړئ.

23 د براون او ګرینفیل کار په فوټ نوټ 13 کې حواله شوي سرچینې کې موندل کیدی شي.

24 د افغان ښځو او نجونو په وړاندې د طالبانو فرمانونه، د فیمینیسټ اکثریت بنسټ (ویب پاڼه، 2023)<https://feminist.org/our-work/afghan-women-and-girls/ taliban-edicts>.

25 برخه: نړیوال قانون" د بشري حقونو د څار په ویب پاڼه کې موندلی شئ.<https:// www.hrw.org/reports/2001/afghan3 /afgwrd1001-04.htm>.

26 سحر فطرت د "یو کال په تیریدو سره، طالبان لا هم د نجونو د تعلیم پر حق برید کوي" مقاله لیکلې، چې د ۲۰۲۳ کال د مارچ په ۲۴ مه د بشري حقونو د څار په ویب پاڼه کې خپره شــوه.<https://www.hrw.org/news/2023/03/24/one-year-taliban-still-attacking-girls-right-education>.

27 بار (ن 10).

28 "افغان میرمنې د سپورت له مینې څخه د وتلو درد په اړه بحث کوي" د 2023 کال د جنورۍ په 12 نیټه د ABC نیوز په ویب پاڼه کې خپور شو.<www.abc.net.au/ news/2023-01-12/afghan-women-athletes-barred-from-play-fear-taliban-thre ats/101847578>.

29 د طالبانو مهال ویش: د افغان ښځو پر تعلیم او حقونو محدودیت" د ۲۰۲۲ کال د دسمبر په ۲۱ مه د VOA نیوز په ویب پاڼه کې خپور شــو.<www.voanews.com/a/ taliban-timeline-the-crackdown-on-afghan-women-s-education-and-rights/68 85387.html>.

په ترڅ کې له ښځو څخه وغوښتل شول چې په ټولو عامه او خصوصي ځایونو کې خپل مخونه پټ کړي او همدا راز له شرعي نارینه محرم پرته په ښارونو یې پر تګ راتګ محدودیت ولګید. [30]

په ۲۰۲۱م کال کې چې کله طالبان واک ته ورسیدل، ځینو ښځو د بې توپیره بریدونو د کمېدو له امله د خوندیتوب او راحت احساس څرګند کړ لیکن د امنیت دا احساس د دوی د ازادیو په قیمت راغلی دی. [31] ملګرو ملتونو راپور ورکړی چې د ښځو د حقونو په برخه کې د دوو لسیزو پرمختګونه او لاسته راوړنې د طالبانو له بیا ځلي واکمنیدو سره له منځه ولاړل. [32] همدا راز، نړیوالي ټولنې له طالبانو غوښتي چې له نړیوالو قوانینو سره سم پر ښځو لګول شوي بندیزونه لیرې کړي. [33]

6.2.2 روغتیایي خدماتو ته لاسرسی

د ښځو پر زده کړو، تګ راتګ او کار کولو بندیزونه د هغوی لپاره د روغتیایي خدمتونو کیفیت ټیټ کړی او دغو خدمتونو ته یې د دوی لاسرسی خورا سخت کړی دی. د بې سرحده ډاکترانو ټولنې راپور ورکړی چې د بې سرپرسته (له محرم څخه پرته) میرمنو پر تګ راتګ محدودیتونو لومړنیو او ثانوي روغتیایي خدماتو ته د دوی د لاسرسي ورتیا سخته زیانمنه کړې ده. هغه میرمنې چې نارینه خپلوان نه لري، د روغتیایي خدماتو تر لاسه لپاره سفر نه شي کولی. [34] د دغې مسألې د زیاتوالي لامل د ښځینه ډاکترانو او نرسانو کمښت دی، په ځانګړې توګه په تخصصي څانګو کې لکه نسایي او ولادي برخو کې. [35] په پایله کې روغتونونه اړ شوي چې د زده کونکو په ګډون بې تجربې طبي پرسونل استخدام کړي. [36] دا ناوړه حالت په ۱۹۹۰م لسیزه کې د طالبانو د لومړۍ واکمنۍ پر مهال د ښځو لپاره د روغتیایي خدماتو حالت او د ښځو او نجونو په وړاندې د دوی د ظالمانه چلند دوام منعکسوي.

6.2.3 زده کړو ته لاسرسی

افغانستان دا مهال په نړۍ کې یوازینی هېواد دی چې په رسمي ډول یې ښځې او نجونې له شپږم ټولګي وروسته له لوړو زده کړو منع شوي دي. [37]

د 2021م کال په سپتمبر میاشت کې، طالبانو د جنسیت پربنسټ د ټولګیو جلا کول پیل کړل. [38] یعني په لومړي سر کې ښځې پوهنتون ته تللای شوای خو دوی باید د ننوتلو جلا لارې کارولې وای او یوازې په ښځینه ټولګیو کې یې زده کړې کړې وای. [39] لېکن، یو څه وخت وروسته دوی په عمومي ډول له لوړو زده کړو منع شوې. [40] د 2022م کال په مارچ میاشت کې، له شپږم ټولګي څخه پورته نجونې ښوونځي ته له تلو منع شوې[41] او میلیونونه یې د خپلې خوښې شاقه کارونو کولو ته اړې شوې. [42] یو کال وروسته، تر پام وړ نړیوالو نیوکو وروسته، طالبانو ژمنه وکړه چې ښوونځي به بیا پرانیزي، مګر د 2023م کال تر نومبر پورې، دغه بندیز پر خپل ځای پاتې دی[43] د افغانستان د 2023م کال ښوونیز کال په ترڅ کې، ښوونځي د هلکانو لپاره بیا پرانستل شول، په داسې حال کې چې په سلهاو زره تنکۍ نجونې لا هم ثانوي زده کړو ته لاسرسی نه لري. [44] یوازینی تعلیمي اداره چې د هر عمر نجونو لپاره شته هغه اسلامي ښوونځي (مدرسې) دي.[45]

طالبانو چې د زده کړو په اړه کومې تګلارې خپلې کړې دي په ښکاره توګه د دوی د لومړۍ ترهګریزې دورې د کړنو تکرار ښیي.

30 پورته ذکر شوې سرچینه

31 پورته ذکر شوې سرچینه

32 ٬د بشري حقونو د عالي کمېشنرۍ دفتر (OHCHR) د ۲۰۲۳ کال د مارچ په اتمه نېټه د «افغانستان: د ملګرو ملتونو کارپوهان د ښځو او نجونو د ۲۰ کلن پرمختګ یادونه وکړه؛ د طالبانو له نسکورېدو وروسته حقونه له منځه تللي» تر سرلیک لاندې راپور ورکړ. معلومات د OHCHR په ویب پاڼه کې شتون لري /www.ohchr.org en/press-releases/2023/03/afghanistan-un-experts-say-20-years-progress-women-and-girls-rights-erased.

33 د بشري حقونو د عالي کمېشنرۍ دفتر (OHCHR) د ۲۰۲۳ کال د مارچ په اتمه نېټه د «افغانستان: د ملګرو ملتونو کارپوهان د ښځو او نجونو د ۲۰ کلن پرمختګ یادونه وکړه؛ د طالبانو له نسکورېدو وروسته حقونه له منځه تللي» تر سرلیک لاندې راپور ورکړ. معلومات د OHCHR په ویب پاڼه کې شتون لري /www.ohchr.org en/press-releases/2023/03/afghanistan-un-experts-say-20-years-progress-women-and-girls-rights-erased.

34 Médecins Sans Frontières په 2022 کې یو راپور خپور کړ چې سرلیک یې ”په افغانستان کې روغتیایي خدماتو ته د لاسرسي پر وړاندې پرله پسې خنډونه: د اوږدمهاله بحران او بحراني اقتصادي وضعیت اغیزې.“ راپور ته لاسرسی موندلی شئ /afghanistan persistent-barriers-access-healthcare-afghanistan-ripple-effects-protracted-crisis-and-staggeri ng-econo/mic-situation#:~:text=It%20highlights%20some%20of%20the,existing%20restrictions%20placed%2 0on%20women> 3–4.

35 پورته ذکر شوې سرچینه، ۲۵مه برخه

36 ثنا عاطف، مهره الهام، او فرشته غني د ”ښځینه قابله ګانو او ډاکترانو باندې د طالبانو د محدودیتونو وژونکي اغیز“ تر سرلیک لاندې یوه مقاله لیکلې، چې د 2023 کال د اپریل په 17 نیټه د زان ټایمز په ویب پاڼه کې خپره شـــوه.<https://zantimes.com/2023/04/17/the-deadly -toll-inflicted-by-taliban-restrictions-on-female-midwives-and-doctors/>.

37 سحر فطرت د ”یو کال وروسته، طالبانو د نجونو د تعلیم په حقونو باندې حملې ته دوام ورکړی“ مقاله لیکلې چې د ۲۰۲۳ کال د مارچ په ۲۴ مه د بشري حقونو د څار په ویب پاڼه کې خپره شـــوه.<www.hrw.org/news/2023/03/24/one-year-taliban-still-attacking-girls-right-education>.

38 د ”طالبانو مهال ویش: د افغان ښځو د زده کړې او حقونو فشار“ تر سرلیک لاندې سند (۳۰ نقل).

39 پورته ذکر شوې سرچینه

40 ٬ لکه څنګه چې د PA نیوز لخوا د دسمبر په 12، 2202 راپور شوی، ”طالبان په افغانستان کې ښځې په پوهنتون کې له ګډون څخه منع کـــوي.“<https://apnews.com/article/afghanistan-taliban-3ceа615c4d5d6d5d7da68b593a7546f2>.

41 ’د طالبانو د کړنو مهال ویش: د افغان ښځو په تعلیم او حقونو محدودیتونه‘ (n 30).

42 د جوشوا مکډونالډ یوه ټوټه ٬عکس مقاله: د ښوونځي د بندیز لاندې د زده کونکو څخه کارګرانو ته د افغان نجونو لیږد’ د 2022 د دسمبر په 7 نیټه د ماشومانو د خوندي کولو لخوا خپور شـــو.<www.savethechildren.org.au/media/medi a-releases/photo-essay-from-students-to-labourers>.

43 ’د طالبانو مهال ویش: د افغان ښځو د تعلیم او حقونو په وړاندې کړکېچ‘ (n 30).

44 ”د افغانستان د ښوونیز کال پیل په ملیونونو تنکي انجونې غیرحاضر ښکاري“، د الجزیرې لخوا د مارچ په 23، 2023 راپـور شـوی.<www.al jazeera.com/news/2023/3/23/afghanistan-school-year-starts-without-teenage-girls>.

45 پورته ذکر شوې سرچینه

د ۲۰۲۲م کال په اګست میاشت کې ښځو د خپلو اساسي حقونو تر پښو لاندې کولو په اعتراض کې لاریونونه وکړل. [46] طالبانو د لاریون کوونکو په وهلو ډبولو او نیولو سره هغوی ته په تاوتریخوالي ځواب ورکړ. [47] د دغه ډول غبرګونونو په پایله کې دغه لاریونونه د طالبانو له خوا د غچ اخیستنې له ویرې ډېر زیات کم شوي دي. له دغو بندیزونو وروسته محصلین، استادان او د پوهنتون استادان هم د ښځو د تعلیم له حق څخه د دفاع په خاطر له بریدونو او نیونو سره مخ شول. [48]

6.2.4 کار ته لاسرسی

د ښځو او نجونو لپاره د زده کړو محدودیت په راتلونکې کې د کار پر فرصت پراخې اغیزې لري. [49] ځوانې میرمنې په سیستماتیک ډول د اقتصادي فعالیتونو لپاره له اړینو مهارتونو څخه بې برخې شوې دي. [50] دغه وضعیت ډېر خطرناک دی ځکه ښځو په 1990م لسیزه کې د طالبانو د پخواني واکمنۍ پرمهال هم د کارموندنې په برخه کې زیانمنې شوې وې.

له هغه وخته چې طالبان واک ته ورسېدل، د ښځو کار په چټکۍ سره کم شوی دی. [51] ډېری میرمنې نهشي کولی کار وکړي او ډېری معمولاً په کورني کار، کرنې، یا د جامو په ترمیم کې بوختې دي. [52] سربیره پردې، طالبانو ښځو ته سپارښتنه کړې چې په کور کې پاتې شي څو د دوی د جنګیالیو لهخوا د احتمالي ناوړه چلند مخه ونیول شي. [53] ښځینه خبریالانې، ملکي کارکوونکي او ښوونکي له خپلو دندو ګوښه شوي او یا یې په بشپړه توګه خپلې دندې له لاسه ورکړې دي. [54] یوازې لږ شمېر ښځینه روغتیایی کارکونکي او ښوونکي لاهم د کار کولو اجازه لري،[55] خو ډېری وختونه بې معاشه پاتې کېږي ځکه چې د روغتیا او پوهنې سکتورونه تر ډېره د بهرنیانو لهخوا تمویلیدل چې اوس د تمویل دغه سرچینې محدودې شوې دي. [56]

6.3 د حساب ورکونې لپاره د جنسیتي لیدلوري ارزښت

حتی مخکې له دې چې طالبان واک ته ورسیږي، د افغانستان قضایي سیستم اکثرا هغه میرمنې چې له تاوتریخوالی سره مخ شوې وې، بیا قرباني کولې او د ملاتړ او خساره ورکولو پر ځای یې هغوی د جرمونو راپور ورکولو له امله مجازات کولې. [57] د طالبانو د واکمنۍ پر مهال، ښځې په حقیقت کې قضايي سیستم ته له هر ډول لاسرسۍ څخه منع شوې دي. [58]

ښوونې او روزنې، روغتیایي مراقبت، کارموندنې، تګ – راتګ او راټولیدنې ته پر لاسرسي بندیز او همدا راز د جنسیت پر اساس تبعیض د بشري حقونو د نړیوال قانون سرغړونه ده. افغانستان د بشري حقونو ډېری مهم نړیوال تړونونه تصویب کړي[59] او طالبان د واکمنو چارواکو په توګه د دې ژمنو د تطبیق مسؤلیت لري.[60] په افغانستان کې له ښځو او نجونو سره وحشیانه چلند د نړیوالو جرمونو په اړه جدي اندیښنې راپورته کوي، په ځانګړې توګه د بشریت ضد جرمونه چې د جنسیت پربنسټ ځورونه ده. [61] د ملګرو ملتونو کارپوهانو په ډاګه کړې چې د طالبانو کړنې په بالقوه ډول په داسې ځورونو بدلېدی شي. [62]

46 د لین اوډونیل مقاله "د ښځو پر وړاندې د طالبانو دوامداره تاوتریخوالی د افغانستان لپاره توره ورځ ده" د 2022 کال د اګست په 15 د فارن پالیسي په ویب پاڼه کې خپره شوه.<https://foreignpolicy.com/2022/08/15/afghanistan-taliban-women-one-year- anniversary-kabul-protest/>.

47 "افغان نارینه د طالبانو لخوا د ښځو د زده کړې د ممانعت په وړاندې په لاریونونو کې د شعار سره 'هرچا ته زده کړه ورکړئ یا هیچا ته نه وښایه'"، د ازادی راډیو / د ازادۍ راډیو د دسمبر په 29، 2022 راپور ورکـړ.<www.rferl.org/a/afghanistan-taliban -ban-women-university-protests-men/32199112.html>.

48 "افغان نارینه د طالبانو لخوا د ښځو د زده کړې د منع کولو په وړاندې په لاریونونو کې د دې شعار سره یو ځای شول چې 'هرچا ته زده کړه ورکړئ او نه هیچا ته'".<www. rferl.org/a/afghanistan-taliban -ban-women-university-protests-men/32199112.html>.

49 د کار نړیوال سازمان (ILO) لخوا "په 2022 کې په افغانستان کې د کار د چټک اغیز ارزونه"، د 2023 کال د مارچ په 7 نیټه د لنډیز یادښت په توګه خپور شو.<www. ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/briefing note/wc ms_869949.pdf> 4–5.

50 پورته ذکر شوې سرچینه

51 پورته ذکر شوې سرچینه

52 پورته ذکر شوې سرچینه

53 د میګي استور، شریف حسن او نوریمیتسو اونیشي مقاله "د طالبانو ویاند ښځې هڅوي چې د جنګیالیو لپاره د درناوي د ناکافي روزنې له امله په کور کې پاتې شي" د اګست په 24، 2021 د نیویارک ټایمز په ویب پاڼه کې خپره شوه.<www.nytimes.com/2021/08/24/world/asia/taliban-women-afghanistan.html>.

54 بار (ن 10).

55 لکه څنګه چې د بشري حقونو د څار سازمان د ۲۰۲۲ کال د جنورۍ په ۱۸ مه راپور ورکړ، "افغانستان: طالبان د ښځو ژوند او هویت له منځه وړي."<www.hrw.org/news/2022/01/18/afghanistan-taliban-deprive-women-livelihoods-identity>.

56 پورته ذکر شوې سرچینه

57 د بشري حقونو لپاره د عالي کمیشنر دفتر (OHCHR) لخوا "د ښځو او نجونو پروړاندې د تاوتریخوالي د جرمونو لپاره د عدالت غوښتنه" د دسمبر په 1، 2020 کې د یو راپور په توګه خپور شو.<www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/AF/UNAMA_OHCHR_Violence_Women.pdf> 19.

58 "د افغانستان استول: محکمې سیستم ته د ښځو د لاسرسي پریکړه،" لکه څنګه چې د 2023 کال د مارچ په 13 نیټه د قضاوت لخوا راپور شـوی.<www.jurist.org/news/2023/03/afghanistan-dispatch-womens-ability-to-access-the-co urt-system-has-been-completely-wrecked/>.

59 حق او بشری حقونه، د عدلیې وزارت (ویب پاڼه)<https://moj.gov.af/en/huquq-and-human-rights>.

60 "د افغانستان په اړه د ملګرو ملتونو د بشري حقونو د ویاند جیریمي لارنس بیان،" لکه څنګه چې د مارچ په 29، 2023 کې د بشري حقونو لپاره د عالي کمیشنر دفتر (OHCHR) لخوا خپور شـــوی.<www.ohchr.org/en/statements/2023/03/comment-un-human-rights-spokesperson-jeremy-lau rence-afghanistan>.

61 د نړیوالې جنایي محکمې د روم اساسنامه، چې د ۱۹۹۸ کال د جولای له ۱۷ نیټې څخه د لاسلیک لپاره شتون لري، ۲۱۸۷ ۹۰ UNTS (د ۲۰۰۲ کال د جولای له لومړۍ نیټې څخه اغیزمنه ده) ماده ۷ (د روم قانون)، د بشریت پر ضد جرمونه تعریفوي ترڅو د هر ډول پیژندلو وړ پر وړاندې تعذیب شامل کړي. ګروپ '، په ګډون د جندر پر بنسټ، د هر هغه عمل په اړه چې په مقاله کې بیان شوي.

62 د ګابریل تیتراولټ فاربر مقاله، د ملګرو ملتونو راپور وړاندیز کوي چې د طالبانو لخوا د ښځو ناوړه ګټه اخیستنه ممکن د بشریت ضد جرم وي، د مارچ په 7، 2023 کې د رویټرز په ویب پاڼه کې خپره شـوه.<www.reuters.com/world/asia-pacific/talibans-persecution-women-could-be -crime-against-humanity-un-report-2023-03-06/>.

د حساب ورکوونې لپاره جنسيتي ليدلورى د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) د پروسو په شمول د هر هغه عمل لپاره اړين دى چې غواړي طالبان په افغانستان کې د ظلمونو او جرمونو له امله محاسبه کړي. پەداسې حال کې چې په المان او سويس کې د UJ يا نړيوال قضايي صلاحيت وروستيو قضيو په برياليتوب سره د جنسي تاوتريخوالي مرتکبين د بشريت ضد جرمونو د ترسره کولو له امله محاکمه کړل،[63] خو داسې ښکاري چې د UJ داسې قضيې هيڅ نشته چې پر جنسيتي ځوروني متمرکزې وي. د اينټرنشنل ټرايل په وينا، دې جرم ته اکثرا د څارنوالانو لەخوا لومړيتوب نه ورکول کېږي او ځانګړو ثبوتي سرچينو ته اړتيا لري. [64] سربېره پردې، په نړيوالو قوانينو کې د روم د اساسنامې نړيواله جنايي محکمه (د ۲۰۲۳ د نومبر تر وخته) يوازينى تړون دى چې د جنسيت پر اساس ځورونه په رسميت پېژني (البته له هغو قضايي محدوديتونو سره يو ځاى چې له همداسې نړيوال توافق سره يو ځاى وي). [65]

د نړيوالو جرمونو د جنسيتي عناصرو په تړاو د درک د پراختيا اړتيا ته په پام او د افغانستان په څېر (همدا راز ګاونډ ايران کې) هيوادونو کې له ښځو سره د سخت چلند په غبرګون کې د افغانستان او ايران د ښځو له خوا يو نړيوال کمپاين پيل شو چې جنسيتي اپارتايد دې پاى ته ورسېږي. [66] دغه کمپاين د نړيوال قانون له مخې د اپارتايډ تعريف د پراخولو ملاتړ کوي[67] - کوم چې اوس مهال په نژادي تبعيض پورې محدود دى - څو د جنډر پربنسټ اپارتايډ په دغه مسوده کې شامل کړي. [68] په ملګرو ملتونو کې د بشريت پر وړاندې د جرمونو په تړاو د يوه کنوانسيون د مسودې تيارولو پر مهال همدا کمپاين هم روان دى. [69] د بشپړ حقوقي تحليل لپاره چې ولې د جنسيت پربنسټ ځوروني له موجود جرم څخه هاخوا د اپارتايډ تعريف د پراخولو لپاره خورا مهم دي، له لوستونکو څخه هيله کېږي چې د اتلانتيک شورا او د عدالت لپاره د نړيوال مرکز وروستي حقوقي لنډيز ته مراجعه وکړي. [70]

د اصلاحاتو دغو غوښتنو کافي حرکت را پيدا کړى چې د جنسيت پر اساس د ترسره کړو ظلمونو مرتکبينو محاسبه کول د اړتيا وړ لومړيتوب دى. د دې کتاب ليکوالان دغه غوښتنې تکراروي او د UJ پر پروسو ټينګار کوي چې د جنسيت پر اساس لرليدونه پياوړي کړي.

63 د دې قضيو په اړه د پوهاوي ترلاسه کولو لپاره، د TRIAL International "د نړيوال قضاوت د 2022 کلنى بياکتنه" کې د انور رسولان او علي کوشيا لخوا بحث وګورئ، د اپريل په 4، 2022 کې خپور شو.<https://trialinternational.org/wp-content/uploads/20 22/03/TRIAL_International_UJAR-2022.pdf> 54.

64 پورته ذکر شوې سرچينه ۱۰مه برخه

65 د روم اساسنامه (n 63) ماده 7.

66 د جنډر اپارتايډ پاى [ويب سايټ] په مکرر ډول پوښتل شوي پوښتنې وګورئ (https://endgenderapartheid.today/). همدارنګه، د ګارډين په ويب پاڼه کې، د مارچ په 8، 2023 کې، د پيټريک وينټور مقاله "کمپاين د نړيوال قانون له مخې د جنسيت توپير جرم جوړوي" وګــــورئ.<www.theguardian.com/society/2023/mar/08/campaign-calls-for-gender-apartheid-to-be-under-intern ational-law>.

67 'FAQs' (n 68)'; وانتور (ن 68).

68 'FAQS' (n 68)'; وانتور (ن 68).

69 د بشري حقونو د څار [ويب پاڼې] (www.hrw.org/news/2022/11/18/un-decision-advance-crimes-against-humanity-contract) څخه د "د بشريت پر وړاندې د جرمونو د پراختيا لپاره د ملګرو ملتونو پريکړه" په څېر مقالې وګورئ) او د اکيلا رادهاکرشنن او ډينيل هيټس لخوا ټوټه، "د جنسيت پر بنسټ د جرمونو لپاره د عدالت پراخول د بشريت په وړاندې د جرمونو د تړون سره" په [ويب پاڼه] جوسټ امنيت (www.justsecurity.org/78395/expanding-justse-for-gender) <www.justsecurity.org/78395/expanding-justice -for-gender-based-crimes-with-a-treaty-on-crimes-against-humanity/>.

70 د اتلانتيک شورا او د نړيوال عدالت مرکز حقوقي لنډيز عنوان دى چې په 2023 کې د بشريت پرووړاندې جرم کې د جنډر اپارتايډ پيژندلو او شاملولو لپاره د تعديلاتو وړانديز کول.<https://endgenderapartheid.today/downlo ad/brief/Gender%20Apartheid%20Brief.pdf>.

دويمه برخه

افغانستان او نړیوال جرمونه

اووم څپرکی

VII

په پنجشیر کې جنګي جنایتونه

د رسالې دويمه برخه د افغانستان په پنجشير ولايت کې د ادعا شويو نړيوالو جرمونو په څېړنې سره پای ته رسيږي. په پنجشير کې ګڼ مقاومت کوونکې ډلې دي او له همدې کبله طالبانو پکې په تاوتريخوالي لاس پورې کړ او غواړي په هر قيمت ان پر ملکياتو په بريد سره دا ډلې وځپي.

پنجشير وروستی ولايت و چې د طالبانو پر وړاندې يې مقاومت وکړ، بالاخره د ۲۰۲۱م کال په اګست مياشت کې د درو اونيو تر مقاومت وروسته د دغې ډلې تر کنټرول لاندې راغی.[1] د مقاومت ډلې په پنچشير ولايت او اندراب ولسوالۍ کې مېشتې وې.

طالبانو په پرله پسې ډول په دغه سيمه کې مقاومتي ډلې او همدا راز ځايي ملکي وګړي په نښه کړل.[2] په پنجشير او ګاونډيو ولايتونو لکه بغلان او تخار کې له عدالت او محکمې پرته وژنو، د خپلسرو نيونو او توقيفونو او همدارنګه د ملکي خلکو د شکنجې په اړه راپورونه خپاره شوي دي.

دغه څېرکی د پنجشير لنډه ارزونه کوي. د دې ولايت سياسي تاريخ توضيح کوي او د طالبانو ضد بېلابېلو ډلو لپاره د يو قوي مرکز په توګه د دغه ولايت ارزښت په ګوته کوي. سربېره پر دې، دا څېرکی په پنجشير او شاوخوا سيمو کې د هغو جرمونو بيلګې وړاندې کوي چې په اړه يې راپور ورکړل شوی او همدارنګه پر ملکي خلکو ددغو جرمونو د اغېزو څرنګوالی څېړي. د دېرې پېښو په څېر چې د دغې رسالې په دويمه برخه کې پرې بحث شوی، دا سرغړونې په لويه کچه له محاکمې او حساب ورکولو پرته پاتې دي او هېله ده چې دا کړنې به د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) له اصولو سره سم د راتلوونکو تحقيقاتو او قضاييي تعقيب د پاملرنې وړ وګرځي.

1 جيمز اوليفينټ او سټيفن کوټس په رويټرز (آنلاين، 7 سپټمبر 2021) کې راپور ورکړ چې طالبانو په پنجشير باندې تسلط ټينګ کړی، په داسې حال کې چې مخالفينو د مقاومت د هڅو دوام ته اشاره کړې. <www.reuters.com/world/india/taliban-claim-control-panjshir- evacuation-flights-await-clearance-2021-09-06/>.

2 عروه ابراهيم او اسيد صديقي، ‘طالبان په پنجشير کې د بريا ادعا کوي ځکه چې دا د جګړې پای ته اړتيا لري’، الجزيره (آنلاين، 6 سپټمبر 2021) <www.aljazeera.com/news/2021/9/6/taliban-claims-complete-capture-of-panjshir-valley-live#:~:text=The%20Taliban%20has%20taken%20complete,weeks%20after%20taking%20over%20Kabul>.

لړليک

7.1 د پنجشير ولايت شالید | 139

7.1.1 عمومي ارزونه | 139

7.1.2 ددغه ولايت موقعيت | 139

7.1.3 د طالبانو په وړاندې مسلح مقاومت | 140

7.2 په پنجشير کې جنايتونه | 140

7.2.1 ه محکمې پرته وژنې | 142

7.2.2 خپلسري نيونې او توقيفونه | 142

7.2.3 شکنجې او ناوړه چلند | 142

7.2.4 اجباري بې ځايه کول | 143

7.2.5 د عوامو د ملکيتونو تالاشي (پلټنې) او ضبطول | 43

7.3 مقاومت او حساب ورکونه | 144

7.1 د پنجشیر ولایت شالید

7.1.1 عمومي ارزونه

افغانستان په پرله پسې ډول د غیر نړیوالو وسلوالو جګړې لړۍ تجربه کړې ده. په پنجشیر کې د طالب واکمنو او د افغانستان د ملي مقاومت جبهې (NRF) په‌شمول ترمنځ روانه جګړه، ''غیر نړیواله وسله‌واله جګړه'' (NIAC) ده چې د 2021م کال د سپتمبر له میاشتې راهیسې روانه ده.[3] په دې اړه، د نړیوال بشردوستانه قانون (IHL) مقررات چې په NIACs کې پلي کېږي د عملي کیدو وړ دي.[4] مهمه داده چې دا وخت په پنجشیر کې له ملکیانو سره چلند د بشریت ضد جرمونو هغه چې د وسلوالي شخړې او سولې پر مهال پېښېدلای شي (لکه څنګه چې په لومړۍ برخه کې تشریح شو) او د جنګي جرمونو (هغه چې یوازې د وسلوالي جګړې پر مهال پېښېږي، لکه د بشري حقونو له نړیوال قانون څخه سرغړونه) د پېښېدو په اړه اندېښنې راپورته کوي.

دغه څېړنه د ځانګړو پېښو حقوقي ارزونه نه وړاندې کوي څو معلومه کړي چې آیا دوی د بشریت ضد یا جنګي جرمونو په حد کې دي، بلکې یوازې د راپورونو بېلګې وړاندې کوي چې د دې ډول سرغړونو په اړه د پام وړ اندېښنې راپورته کوي. مخکې له دې چې دغو مثالونو ته اشاره وکړو، دا څېړنه د دغه ولایت موقعیت او هلته د مقاومت تاریخ ته لنډه کتنه کوي. په داسې حال کې چې طالبانو بې له شکه په افغانستان کې ترهګریزه واکمني جوړه کړې، دا مهمه ده چې د مقاومت د خوځښتونو شتون تایید شي. همدا راز دا روښانه کول هم ضروري دي چې طالبان د دوی د واکمنۍ او ایډیولوژۍ په وړاندې هر ډول مخالفت په بې رحمانه توګه ځپي. څه چې په پنجشیر کې شوي دي، هغه یو مثال دی او یو ځل بیا دا هر څه له محاسبې پرته پاتې دي.

3 دد بخښنې نړیوال سازمان، ''ستاسو زامن په غرونو کې دي'': په پنجشیر کې د طالبانو لخوا د ملکي وګړو ډله ایزه سزا (رپورټ، 2023)<www.amnesty.org/en/ documents/asa11/6816/2023/en/> 9.

4 لاندې نړیوال قانوني اسناد د پام وړ دي:
د نړیوالې جنایي محکمې د روم اساسنامه، چې د 17 جولای 1998 (UNTS 90 2187) د لاسلیک لپاره پرانیستل شوه، د 2002 کال د جولای په 1 نافذ شو، په ځانګړې توګه د 8 مادې مسلو سره معامله کوي.
په ساحه کې د وسله والو ځواکونو د ټپیانو او ناروغانو د حالت د ښه کولو لپاره د جینوا کنوانسیون (GC I)، د 12 اګست 1949 (UNTS 31 75) د لاسلیک لپاره پرانستل شو او د 1950 د اکتوبر په 21 نافذ شو. دا د 3 مادې ته اشاره کوي.
په بحر کې د وسله والو ځواکونو د ټپیانو، ناروغانو او کښتیو ویجاړو شویو غړو د حالت د ښه والي لپاره د جینوا کنوانسیون (GC II)، په ورته ډول د 12 اګست 1949 (75 UNTS 85) کې لاسلیک شو، او د اکتوبر په 21 نافذ شو. ، 1950، 3 ماده شامله ده.
د جنیوا کنوانسیون چې د جنګی بندیانو سره د چلند په اړه دی (GC III)، د 12 اګست 1949 (UNTS 135 75) د لاسلیک لپاره پرانستل شو، د 1950 کال د اکتوبر په 21 نافذ شو او په 3 ماده کې راجع شو.
د جنیوا کنوانسیون چې د جګړې په وخت کې د ملکي وګړو د ساتنې پورې اړه لري (GC IV)، هم د 12 اګست 1949 (UNTS 287 75) د لاسلیک لپاره پرانستل شو، د 3 مادې په حواله د 1950 کال د اکتوبر په 21 نافذ شو.
د جنیوا کنوانسیونونو ته 2 اضافي پروتوکول، چې د غیر نړیوالو وسله والو شخړو د قربانیانو د خوندیتوب سره تړاو لري.
د سره صلیب نړیوالې کمیټې (ICRC) د دودیز نړیوال بشردوستانه قانون په اړه یوه څېړنه ترسره کړې.
دا اسناد په ټولیز ډول د نړیوال بشردوستانه قانون په چوکاټ کې مرسته کوي.

7.1.2 د دې ولایت موقعیت

پنجشیر د افغانستان په شمال ختیځ کې د پلازمینې کابل شمال ته په دوه ساعته واټن کې پروت ولایت دی.[5] دغه ولایت په اوو ولسوالیو وېشل شوی، چې ۵۱۲ کلي لري.[6] د پنجشېر دره چې د دغه ولایت په دننه کې موقعیت لري، ۱۲۰ کیلومتره اوږدوالی لري او د لوړو څوکو له لوړي محاصره ده. دغه دره د ځمکې له سطحې څخه ۳۰۰۰ متره لوړه ارتفاع لري.[7] پنجشېر د خپل جغرافیایي موقعیت له امله یو ځانګړی ځای او د لاسرسي په برخه کې له ننګونو ډک دی ځکه دغه ولایت ته د تګ راتګ لپاره یوازې یو سړک غځیدلی دی.

د پنجشیر درې نقشه[8] [9]

پنجشیر د افغانستان په شمال ختیځ کې موقعیت لري چې شاوخوا 170,000 نفوس لري او تاجک، هزاره، پشه یي، نورستاني، غلځي، پښتانه او نور اقلیتونه پکې اوسیږي.

5 ''Explainer'': پنجشیر - د افغانستان د مقاومت دره،'' الجزیره (آنلاین، د اګست ۲۳، ۲۰۲۱).<com/news/2021/8/23/explainer-afghanistans-panjshir-valley>.

6 ''په اړه: د پنجشیر ولایت،'' DBpedia (ویب پاڼه).<https://dbpedia.org/page/Panjshir_Province>.

7 پاول کیرلي او لوشیا بلاسکو، ''افغانستان: د پنجشېر نه ماتېدونکی دره - له کابل څخه یوازې یو ساعت،'' د بي بي سي خبرونه (آنلاین، د اګست ۲۶مه، ۲۰۲۱).<www.bbc.com/news/world-asia-58329527>.

8 پاول کیرلي او لوشیا بلاسکو، ''افغانستان: د پنجشیر نه ماتیدونکی دره — له کابل څخه یوازې یو ساعت،'' د بي بي سي خبرونه (آنلاین، د اګست ۲۶، ۲۰۲۱).
''د افغانستان په پنجشیر کې د جګړې نوي راپورونه د طالبانو د جنګي جرمونو تازه ادعاوې راپورته کوي،'' د آزادۍ اروپا راډیو / ازادی راډیو (آنلاین، د می 13، 2022) <www.rferl.org/a/afghanistan-panjshir-taliban-atrocities/31848654. html>.
''پنجشیر،'' د پناه غوښتنې لپاره د اروپایی اتحادیې اداره (ویب پاڼه، دسمبر 2020) <https://euaa.europa .eu/country-guidance-afghanistan-2020/ panjshir#:~:text=Panjshir%20is%20located%20in%20 central,main%20ethnic%20group%20is%20Tajik>.

9 پاول کیرلي او لوشیا بلاسکو، ''افغانستان: د پنجشیر نه ماتیدونکی دره — له کابل څخه یوازې یو ساعت،'' د بي بي سي خبرونه (آنلاین، د اګست ۲۶، ۲۰۲۱).

7.1.3 د طالبانو پر وړاندې وسلوال مقاومت

پنجشیر د طالبانو پر وړاندې د مقاومت بدایه تاریخ لري. [10] دې سیمې د ۱۹۹۰میلادي لسیزې په وروستیو او د ۲۰۰۰م کلونو په لومړیو کې د کورنۍ جګړې پر مهال د طالبانو د ځواکونو پر وړاندې په بریالیتوب سره مقاومت وکړ او د افغانستان د جمهوریت د بیا احیاء په هدف د طالبانو پر خلاف د مقاومت له امله مشهوره دی. [11]

احمدشاه مسعود، د پنجشیر د درې یو مشهور سیاستوال او پوځي مشر و چې په 1980م لسیزه کې د شوروي د یرغل په وړاندې او په 1990م لسیزه کې د کورنۍ جګړې پرمهال له طالبانو سره په جګړه کې یې د مجاهدینو رهبري کوله. [12] وروسته له هغه چې طالبان په ۱۹۹۶م کال کې واک ته ورسېدل، مسعود شمالي ټلواله جوړه کړه چې له ۱۹۹۶م کال څخه تر ۲۰۰۱م کال پورې یې د طالبانو پر ضد په دفاعي عملیاتو کې برخه واخیسته. [13]

په ۲۰۲۱م کال کې د طالبانو لهخوا د کابل او د افغانستان د ځینو برخو تر نیولو وروسته، د احمد شاه مسعود زوی احمد مسعود د طالبانو پر وړاندې د مقاومت لپاره ورته تاکتیکونه غوره کړل. [14] هغه د ملي مقاومت جبهې (NRF) بنسټ ایښودونکی او مشر دی چې د طالبانو پر وړاندې د شمالي ټلوالې میراث ته دوام ورکوي[15] . NRF یا د ملي مقاومت جبهه په عمده توګه د تاجک جنګیالیو او د افغان ملي دفاعي او امنیتي ځواکونو (ANDSF) له پخوانیو غړو څخه جوړه ده. [16] د 2021م کال تر اګست میاشت پورې، NRF د پنجشیر دره کنټرول کړه چې د طالبانو د کنټرول لپاره د مقاومت وروستۍ سیمه وه. لیکن د 2022م کال په دسمبر میاشت کې، NRF خپله ټوله سیمه له لاسه ورکړه، مګر په افغانستان کې د طالبانو د واکمنۍ د ننګولو په موخه چریکي عملیاتو ته اوس هم دوام ورکوي. [17]

10 خالد مفتون، ”ایا طالبان په افغانستان کې د پام وړ وسله وال مقاومت سره مخ دي؟“ د VOA خبرونه: جنوبي او مرکزي اسیا (آنلاین، د اګست 14، 2022).<www.voanews.com/a/do-the-taliban-face-potent-armed-resistance-in-afghani stan-/6700348.html>.

11 ابوبکر صدیق، ”طالبان د حکومت د پخوانیو ډلو له زیاتېدونکي وسله وال مقاومت سره مخ دي،“ د آزادۍ اروپا راډیو / ازادی راډیو (آنلاین، د اپریل 27، 2022).<www.rferl.org/a/taliban-resistance-former-government-factions/31823881.html>.

12 سنډي ګول، افغان ناپلیون: د احمد شاه مسعود ژوند (د کور خپرندویه کور، ۲۰۲۱)، ۲۶۱.

13 توماس وتینګټن، ”د طالبانو ضد لومړنۍ ډله،“ د اتومي ساینس پوهانو بلیټن، ټوک. 57، نه. 6 (2001): 1، 13-15.

14 لیوک کافي، ”امریکا د افغانستان د ملي مقاومت د جبهې د ملاتړ فرصت لري،“ هډسن (آنلاین، د سپتمبر 21، 2022).<www.hudson.org/node/45119>.

15 د بخښنې نړیوال سازمان، ”ستاسو زامن په غرونو کې دي“ (5 ،(n 3.

16 پیټر ملز، ”طالبان د افغان ملي مقاومت جبهې د کنټرول لپاره مبارزه کوي“ (2022)، د جګړې د مطالعې انستیټیوټ، 1.

17 جیکب زین، ”لنډه: د ملي مقاومت جبهه (NRF) د طالبانو په وړاندې د ناکرارۍ په هڅولو کې ناکامه شوه،“ د جیمزټاون بنسټ (آنلاین، مارچ 31، 2023).<https://jamestown.org/program/brief-national-resistance -front-nrf-fails-to-foment-unrest-against-the-taliban/>.

7.2 په پنجشیر کې جنایتونه

د طالبانو تر برید وروسته په پنجشیر کې د دوی د کړنو په تړاو پر دغې ډلې د نړیوالو جنایتونو څو تورونه پورې شول. د ۲۰۲۱م کال په سپتمبر میاشت کې د دغه ولایت د نیولو راهیسې، طالبان د ملکي وګړو د نیولو، بندي کولو، شکنجه کولو او وژلو په ګډون د بېلابېلو جرمونو په ترسره کولو تورن دي. [18] د دې ولایت په شمال کې له NRF جنګیالیو سره د روانو نښتو په ترڅ کې د ولایت په شمالي سیمو کې دا ډول تورونه لګېدلي دي. له شمالي پنجشیر څخه د سرغړونو ډېرې راپورونه د عړیزو او ویډیو فایلونو له لارې ثبت شوي دي.[19]

18 ICRC (n 4)، rr 89 and 156; اساسنامه رم (n 4)، ماده. 8(2)(n) c)(i); GC I (n 4; 3. هنر. 4)، GC II (n 4; 3. هنر. 3)، GC III (n 4; 3. هنر. 3)، GC IV (n 4; 3. هنر. 3)، AP II (n 4; 3)، هنر. 4 (2) (الف).

19 احمد مختار، ”د افغانستان جګړه بیا راپورته کیږي، د ملکي خلکو د ژوند ادعا کوي او د طالبانو په وړاندې د پنجشیر په دره کې د مقاومت سره جنګیږي،“ CBS نیوز (آنلاین، د می 16، 2022).<www.cbsnews.com/news/afghanistan-war-tali ban-resistance-panjshir-massoud-fighting-deaths-displaced/>.

KEY EVENTS

4 June 2022

The body of Abdul Munir Amini, a civilian, was found with signs of torture following his earlier detention by the Taliban in the Bazarak district.

10 May 2022

A video was posted to Instagram showing at least 11 people detained by the Taliban — in the back of pick-up trucks

The Taliban attacked the Jir Ali area and arbitrarily detained several male members of the community, including older men

15 August 2022

Taliban fighters killed a 16-year-old girl in the Abdullah Khel valley of Darah district

Reports state she was killed while carrying water from the spring

28 August 2022

Taliban fighters shot dead Khalil-ur-Rahman, a civilian, after brutally torturing him in Abdullah Khel Valley in the Darah district

15 August 2022

Shershah, a young farmer not affiliated with any resistance group, was arrested in the Darah district and killed through severe torture by Taliban fighters

Dozens of detainees from the Khenj, Darah, and Rokha districts were extrajudicially executed

Reports differ on the number of people executed by the Taliban during this time, ranging from 6 to 9 individuals

17-18 September 2022

55 NRF fighters were buried in the same place they were killed

Witness testimony demonstrated that a majority of the buried NRF fighters were extrajudicially executed by the Taliban

20 October 2022

After the videos of extrajudicial executions related to the September killings surfaced on social media, the Taliban began to ban and confiscate smartphones capable of shooting photos and videos

8 May 2022

The Taliban conducted an arbitrary village-wide arrest of men and older boys in Abdullah Khil

May-August 2022

At least 90 different people were detained by the Taliban in 8 different incidents

17 July 2022

Taliban forces arrested at least 8 civilians from the Qolandur Sangi Khan neighborhood in the Abshar district on charges of assisting the NRF

Reports stated that arrestees were villagers and did not assist any group or faction

12 September 2022

Multiple NRF fighters surrendered to the Taliban after three days of fighting in the Khenji and Darah districts

16 September 2022

Taliban rebels shot dead 2 civilians, Ahmad Ali and Saber, after arresting them on the charge of collaborating with the NRF during house-to-house search operations in the Darah district

With permission from the Taliban, 9 people executed in the mountains were buried under rocks near the site of their deaths

13 October 2022

The Taliban abducted at least 50 civilians to avenge the death of two of its fighters following an assault by the NRF forces in the Abshar district

The Taliban imprisoned 40 residents of Baba Ali, Qoubi, Jahr Ali and Sarqala villages in a mosque and shot three of them in the legs

The Taliban summoned the elders to the district headquarters and imprisoned and tortured them

In exchange for the release of newly arrested people, the Taliban demanded the surrender of NRF forces in the region

25 October 2022

Noor Mohammad and Chulam Ishan, both residents of Abdullah Khil were detained in Hesarak and subjected to torture

7.2.1 بې محکمې وژنې

د بښنې نړیوال سازمان د ۲۰۲۲م کال د سپټمبر له ۱۲ څخه تر ۱۴مې پورې د پنجشیر ولایت په خنج، دره او رخه ولسوالیو کې یو لړ خپلسرې وژنې ثبت کړې دي.[20] دغه راپور اټکل کوي چې په دره او خنج ولسوالیو کې لسګونه کسان وژل شوي او لسګونه نور د طالبانو له لوري د همدغو ولسوالیو له نیولو وروسته وژل شوي دي.[21]

د دغو خپلسرو وژنو د ثبوت لپاره شواهد د عیني شاهدانو له خولې او ډیجیټل پرانیستو سرچینو له لوري راټول شوي او په بېلابېلو بڼو شته دي لکه ویډیویي شواهد او د سټلایټ له لوري اخیستل شوي انځورونه.[22] پهداسې حال کې چې د ملګرو ملتونو د راپور له مخې په دغې سیمه کې ۴۸ وګړي په غیر قانوني ډول وژل شوي دي، د دغو وژنو کره شمېره تر اوسه نهدې جوته شوې.[23] سره له دې چې د پنجشیر په ولسوالیو کې د وژنو د کره شمېرو په اړه ګنګوسې موجودې دي، خو داسې ویل کېږي چې هلته ملکي وګړي نیول شوي، شکنجه شوي او بالاخره وژل شوي دي.[24]

7.2.2 خپلسرې نیونې او توقیفونه

د ګڼو سرچینو راپورونه ښیي چې طالبانو په پنجشیر کې په ځایي خلکو کې د وېرې خورولو په موخه په خپلسرې ډول د ملکي د خلکو نیول او بندي کول پیل کړي دي.[25] د نیول شویو کسانو کره شمېره څرګنده نه ده، خو له NRF یا د ملي مقاومت جبهې سره د تړاو په تور ډېر کسان په نښه شوي[26] او د دغو شکمنو کسانو د کورنۍ غړي هم نیول شوي دي.[27]

د پام وړ یوه قضیه د بازارک ولسوالۍ یو 40 کلن کروندګر منیر احمد په اړه ده چې د 2022م کال د جون میاشتې په 2مه نېټه د طالبانو لهخوا له نیول کېدو وروسته شکنجه شو.[28] سربېره پردې، یو سیمهییز راډیو سټېشن راپور ورکړ چې په پریان ولسوالۍ کې د یوې اونۍ په اوږدو کې تر 100 ډېر ملکي وګړي بندیان شوي دي.[29]

د ۲۰۲۲م کال په مې میاشت کې، طالب ځواکونو د درې ولسوالۍ د عبدالله خېلو په کلي کې چې له ډېرو کوچنیو کلیو څخه جوړه سیمه ده، چاپه واچوله او ډېر هلکان او سړي یې ونیول.[30] د بښنې نړیوال سازمان په وینا، دغه عملیات د طالبانو او د ملي مقاومت جبهې ترمنځ د زیاتېدونکي کړکېچ له امله وشول چې شاوخوا 200 وګړي په غیرقانوني ډول نیول شوي دي.[31] دا پېښه په پنجشیر کې د ډلهییزو نیولو له زیات شمېر پېښو څخه یوازې یوه ده.

7.2.3 شکنجې او ناوړه چلند

د بښنې نړیوال سازمان (Amnesty International) د څو پېښو راپور ورکړی چې د طالبانو لهخوا نیول شوي ملکي وګړي پهکې شکنجه او وژل شوي دي.[32] په دې کې د درې ولسوالۍ دوه کروندګر هم شامل دي چې په رخه ولسوالۍ کې د خپلو غواګانو د لټون په مهال نیول شوي وو. دوی مخکې له دې چې ووژل شي، په بې رحمۍ سره وهل ټکول شوي وو. یو بل تن چې په بازارک ولسوالۍ کې د NRF یا ملي مقاومت جبهې د غړیتوب په شک نیول شوی و، هم په شکنجه او زورزیاتي سره وژل شوی دی.[33] که څه هم طالبانو ادعا وکړه چې نوموړی د زړه حملې له امله مړ شوی؛[34] خو د بښنې نړیوال سازمان د راپور له مخې، د دغو ۳ غیر قانوني وژل شو وګړو د جسدونو تر موندلو وروسته په ټولنیزو رسنیو کې د مړینې د څرنګوالي په اړه شواهد خپاره شول.[35]

له مرګ ژوبلې سربېره، د غیر وژونکې شکنجې او بد چلند په اړه هم راپورونه هم شته.[36] د بشري حقونو د څار سازمان وايي، هغه کسان چې د طالبانو لهخوا د ملي مقاومت جبهې په ملاتړ تورن دي، هم له غیرقانوني توقیف او شکنجې سره مخ شوي دي.[37]

---

20 د بښنې نړیوال سازمان، ”ستاسو زامن په غرونو کې دي“ (n 3)، 11.

21 پورته ذکر شوې سرچینه ۱۳ برخه

22 پورته ذکر شوې سرچینه ۱۱ برخه

23 ملګري ملتونه، په افغانستان کې وضعیت او د نړیوالې سولې او امنیت لپاره د هغې اغیزې، د ملګرو ملتونو GAOR، 77مه غونډه، د ملګرو ملتونو سند A/77/636-S/2022/916 (رپورټ، د دسمبر 7، 2022)، 7.

24 ‘یورونیوز (آنلاین، د ۲۰۲۲ کال د جون ۱۰مه) وايي، “طالبان په افغانستان کې د ملکي وګړو بندیان او شکنجه کوي، د بشري حقونو د څار اداره وايي”.>www.euronews.com/2022/06/10/taliban-detaining-and-torturing-civilians-in-afghanistan-says-h uman-rights-watch<.

25 ““افغانستان: طالبان په پنجشیر کې ملکي خلک شکنجه کوي؛ د وسله والې ډلې د کړنو لپاره ډله ایزه سزا غیر قانوني ده،” د بشري حقونو د څار ویب پاڼه (ویب پاڼه، د جون 10، 2022).>www.hrw.org/news/2022/06/10/afghanistan-talib an-torture-civilians-panjshir<.

26 د بښنې نړیوال سازمان، ”ستاسو زامن په غرونو کې دي“ (n 3)، 24.

27 ““طالبان د افغانستان په شمالي سیمو کې د جګړې د پراخېدو په صورت کې د جبري شړلو په تور تورن شوي،” د ازادۍ راډیو/راډیو آزادۍ اروپا (آنلاین، د جون ۷، ۲۰۲۲).>www.rferl.org/a/taliban-forced-evictions-northern-afghanistan/31887719.html<.

28 پورته ذکر شوې سرچینه

29 پورته ذکر شوې سرچینه

30 د بښنې نړیوال سازمان، ”ستاسو زامن په غرونو کې دي“ (n 3)، 25.

31 پورته ذکر شوې سرچینه

32 په عمومي توګه پورته ذکر شوې سرچینه وګورئ

33 ““د بازارک ځینې اوسېدونکي: یو ملکي وګړی د طالبانو له خوا د شکنجې له امله مړ شوی،” د ازادۍ راډیو/آزادۍ راډیو (آنلاین، د جون ۵، ۲۰۲۲).>https://da.azadiradio.com/a/31884143.html<.

34 پورته ذکر شوې سرچینه

35 د بښنې نړیوال سازمان، ”ستاسو زامن په غرونو کې دي“ (n 3)، 21.

36 پورته ذکر شوې سرچینه، ۱۰; “افغانستان: طالبان په پنجشیر کې ملکي خلک شکنجه کوي؛ د وسله والې ډلې د کړنو لپاره ډله ایزه سزا غیر قانوني ده” (n 24).

37 ““افغانستان: طالبان په پنجشیر کې ملکي خلک شکنجه کوي؛ د وسله والې ډلې د کړنو لپاره ډله ایزه سزا غیر قانوني ده” (n 24).

7.2.4 اجباري بې ځایه کول

په پنجشیر کې رواني نښتې د تاوتریخوالو لامل شوې چې زرګونه اوسیدونکي یې له خپلو کورونو څخه په زوره بې ځایه کړي دي. [38] ډېری یې د طالبانو په مستقیم امر له خپلو مېنو بې ځایه شوي، په داسې حال کې چې نور د ګواښونو او تاوتریخوالي د مخنیوي لپاره د مېنو پرېښودو ته اړ شوي دي. [39] د عیني شاهدانو راپورونه ښیي چې ملکي وګړو بې توپیره مرګ ژوبله په ټوله سیمه کې د بې ځایه کیدو لامل شوې ده. [40]

د پنجشېر د درې ولسوالۍ یوه ځایي اوسېدونکي راپور ورکړی چې "خلک د طالبانو لهخوا وهل شوي او وژل شوي" او "کورنۍ یې له وېرې تېښتې ته اړ ي شوې دي. [41] " ځایي سرچینې وايي، چې د شتل ولسوالۍ څلور کلي د جبري کډوالۍ له امله په بشپړه توګه خالي شوي دي. [42] بلهخوا د تخار ولایت د خواجه بهاوالدین ولسوالۍ اوسېدونکو ادعا کړې، چې د طالبانو د امر له امله تر ۴۰۰ ډېرې کورنۍ بې ځایه شوې دي،خو طالبانو دا ادعا رد کړه. [43] د ښځو او ماشومانو په ګډون ډېری ملکي وګړو ته ویل شوي، پرته له دې چې خپل توکي له ځان سره یوسي، باید خپل کورونه پرېږدي. [44]

مخابراتي خدماتو ته د محدود لاسرسي له امله ډېری دغه بې ځایه شوي نهشي کولی له خپلو عزیزانو او اقاربو سره اړیکې ونیسي. همدا راز ددغو مظلومو خلکو غږ هم نه اوریدل کیږي. بې ځایه کیدنه په ټول افغانستان کې په میلیونونو خلک اغېزمنوي او ډېری یې د روانو امنیتي پېښو په ترڅ کې له پنجشیر څخه تښتیدلي دي.

38 د بخښنې نړیوال سازمان، "ستاسو زامن په غرونو کې دي" (3 n)، 32.

39 پورته ذکر شوې سرچینه

40 'رویټرز (آنلاین، د سپتمبر 7، 2021) "د طالبانو د پنجشیر د کنټرول ادعا، د مخالفو هیوادونو مقاومت به دوام ومومي." <www.reuters.com/world/india/taliban-claim-control-panjshir-evacuation-flights-await-clearance-2021-09-06/>.

41 ""طالبان د افغانستان په شمال کې د جګړې د پراخیدو په صورت کې د جبري شړلو په تور تورن شوي دي" (26 n).

42 صبور بیات، "جبري مهاجرتونه: څلور کلي په شاتول پنجشیر کې پریښودل شوي،" BNN نیوز (آنلاین، د جولای 12، 2023).<https://bnn.network/conflict-defence/forced-migrations-four-villages-deserted-in-shutol-panjshir/>.

43 ""طالبانو په تخار کې 400 کورنیو ته د 3 ورځو د ویستلو خبرتیا صادره کړه، د سیمه ایزو سرچینو په وینا،" افغانستان انټرنیشنل (آنلاین، د جون 10، 2022).<www.afintl.com/en/202210061400>.

44 پورته ذکر شوې سرچینه

7.2.5 د عامو ملکیتونو تالاشي (پلټنې) او ضبط

د راپورونو له مخې طالبانو د خپلسرو نیونو په لړ کې چې مخکې یې یادونه وشوه، د عنابه او رخه په ګډون د پنجشېر ولایت په بېلابېلو ولسوالیو کې د کور په کور تالاشیو او پلټنو ګڼ عملیات ترسره کړل. [45] دغه عملیات د ملکي وګړو محرمیت نه ساتي، هغه خلک چې ډېری یې د مقاومت له ډلو سره تړاو نهلري. له کابل نه د رارسیدلو خبرونو له مخې، په شاتول او عنابه ولسوالیو کې له ۵۰۰ جریبه زیاتې ځمکې غصب شوې او د شخصي ملکیتونو د غصب دغه لړۍ لاهم دوام لري. [46]

سربېره پردې، طالبانو د درې ولسوالۍ په شاوخوا کلیو کې د ښوونځیو له ودانیو څخه د خلکو د پلټنې پوستې جوړ ې کړې دي. [47] له ډېری کورونو څخه د نظامي پوستو او بارکونو په توګه استفاده کیږي. [48] د بښنې نړیوال سازمان راپور ورکړ چې طالبانو ممکن د 2023م کال تر مارچ میاشت پورې، په پنجشیر ولایت کې په 28 ښوونځیو کې قرارګاوې جوړې کړې وي. [49] دې ډلې د څارویو په مدیریت او اوبو لګولو باندې هم محدودیتونه وضع کړي دي او دودیزو څرځایونو ته یې لاسرسی محدود کړی دی. [50]

45 هشت صبح، "په پنجشیر کې د کور په کور د لټون عملیات: د طالبانو شکنجه او د بې ګناه ملکي وګړو نیول،" د سهار 8 بجې رسنۍ (آنلاین، د نومبر 12، 2022).<https://8am.media/eng/house-to-house-search-operations-in-panjs hir-taliban-torture-and-arrest-innocent-civilians/>.

46 ' "طالبان په پنجشیر ولایت کې د شخصي ملکیتونو په ضبطولو ته دوام ورکوي،" کابل اوس (آنلاین، د جنوري 25، 2023).<https://kabulnow.com/2023/01/taliban-continues-private-property-seizure-in-panjshir-province/>.

47 د بخښنې نړیوال سازمان، "ستاسو زامن په غرونو کې دي" (3 n) 5.

48 ""طالبان د افغانستان په شمال کې د سختې جګړې په ترڅ کې د زورواکو په شړلو تورن شوي" (26 n).

49 د بخښنې نړیوال سازمان، "ستاسو زامن په غرونو کې دي" (3 n) 30.

50 پورته ذکر شوې سرچینه 33-34.

7.3 مقاومت او حساب ورکوونه

پورته يادې شوې پېښې ښيي چې "په پنجشير کې زرګونه خلک د طالبانو له پرله پسې ظلمونو سره لاس او ګرېوان دي[51] د طالبانو او مخالفو ډلو لکه د ملي مقاومت جبهې (NRF) ترمنځ وسلوالو نښتو او رواني جګړې په سيمه کې د ملکي وګړو ژوند او هوسايني ته سخت زيان رسولی دی. د طالبانو د ناقانونه نيونو او توقيفونو تر څنګ له نورو مسألو سره يو ځای ملکي تلفاتو د ملکي خلکو وضعيت لاپسې سخت کړی او د جبري بې ځايه کېدو لامل شوی دی.

په پنجشير کې ملکي وګړي په ځانګړې توګه د هغو عملياتو په ترڅ کې په نښه شوي چې موخه يې د هغو کسانو موندل و چې د طالبانو د مخالفانو شک ورباندې کېږي. دې کار د ملکي وګړو د ډلهييزې جزاء د احتمال په اړه د بشري حقونو د سازمانونو جدي اندېښنې راپورته کړې، چې دا له نړيوالو قوانينو څخه ښکاره سرغړونه ده. [52] پهداسې حال کې چې د دغو ادعاوو هر اړخيز حقوقي تحليل د دې څېړکې له دائرې څخه بهر موضوع ده، خو د مقاومت جبهې غړو د لټون پرمهال د ملکيانو د هدف ګرځولو په تړاو راپورونه د اندېښنې وړ دي او د نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) د اصولو له لارې د حساب ورکولو غوښتنه کوي. سربېره پردې، د مقاومت پر وړاندې د طالبانو وحشيانه او غير متناسب غبرګونونه د نړيوالې ټولنې لپاره د پام وړ اندېښنې رامينځته کوي.

د مقاومت موضوع په لفظي او سمبوليک ډول د افغانستان له غرنيو منظرو په ځانګړې توګه پنجشير پورې تړلې ده. د دې لارښود دغه برخه له خپلې سريزې سره په تړاو پای ته رسيږي او پوښ يې د پنجشير د غرونو په انځورونو سره ډيزاين شوی دی. په داسې حال کې چې مقاومت کوونکي او له مقاومت سره يو ځای شوي کسان له پرلهپسې تاوتريخوالي سره مخ شوي، خو لا هم په افغانستان کې دننه او بهر د مخالفت غږونه اورېدل کېږي. د دغو غږونو په اورېدلو او دې ډاډ سره چې ژغورل شوي قربانيان د تحقيقاتو، قضيې جوړونې او د محکمې د پروسو مهمه برخه دي، UJ کولای شي چې د حساب ورکولو لپاره د دوی د غوښتنو ملاتړ وکړي.

---

51 "‘‘افغانستان: په پنجشير ولايت کې د طالبانو وحشيانه بريدونه د ډله ايزو مجازاتو جنګي جرم تشکيلوي،’’ د بخښنې نړيوال سازمان (وېب پاڼه، د جون 8، 2023). <www.amnesty.org.au/afghanistan-talibans-cruel-attacks-in-panjshir-province-amount-to-war-crime-of-collective-punishment/>.

52 په دې برخه کې د ډله ايزو مجازاتو د جرم د تحليل لپاره، د بښنې نړيوال سازمان ته مراجعه وکړئ، ’’ستاسو زامن په غرونو کې دي‘‘ (n 3) او ‘‘افغانستان: طالبان په پنجشير کې ملکي وګړي شکنجه کوي: د وسله والو ډلو د کړنو لپاره ډله ايزه سزا غير قانوني ده’’ (ن 24).

دریمه برخه

د نړیوال قضايي صلاحیت غوره شوي چوکاټونه

درېیمه برخه: عمومي ارزونه

درېیمه برخه: جوړښت

د لاربنود کتاب دغه برخه په لاندي لیست شویو قضایي قلمرونو کي د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ)پر جوړښت او تطبیق تمرکز کوي:

i. **آسټرالیا؛**

ii. **نیوزیلنډ؛**

iii. **هالنډ؛**

iv. **ناروې؛**

v. **المان او،**

vi. **انګلستان (انګلستان په ویلز ویشل شوی؛ شمالي ایرلینډ او سکاټلینډ).**

د نړۍ په ګوټ ګوټ کي ډېری هېوادونو داسي ملي قوانین تصویب کړي چي د جدي نړیوالو جرمونو لکه نسل وژني، د بشریت ضد جرمونو او جنګي جرمونو لپاره د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) له لوري د مجرمینو محاکمه کولو ته اجازه ورکوي. هغه حکومتي قلمرونه چي د لاربنود په دې برخه کي پرې بحث شوی، د ځانګړي قانون او د قضیې مطالعي پر اساس د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت لپاره ننګوني او فرصتونه په ډاګه کوي. دا غوره شوي قضایي قلمرونه یوازیني حکومتي قلمرونه نه‌دي چي په افغانستان کي د ترسره شویو جرمونو حساب ورکوونه پېکي د تعقیب وړ وي. د بېلګې په توګه، د ایران د زندان یو پخواني چارواکی په دې وروستیو کي د سویډن د یوې محکمې لخوا د قتل او شکنجې په ګډون په جنګي او د بشریت ضد جرمونو په تور په عمري بند محکوم شو. [1] دا لومړی ځل دی چي یو لوړ پوړی ایراني چارواکی د یوې بهرنۍ محکمې لخوا په ایران کي د جرمونو ترسره کولو په تور محاکمه کېږي.

هغه سیمي یا قضایي حوزې چي په نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) کي په پراخه کچه په رسمیت نه پېژندل کېږي ممکن بالاخره د نړیوال قضایي صلاحیت اصول ومني. د بېلګې په توګه، د 2023م کال تر جون میاشت پورې، د اندونیزیا د اساسي قانون محکمه د یوې عریضې په اړه غور کوي څو د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت د اصولو سره سم قضیې ثبت شي.[2]

ځیني لوستونکي ممکن د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت هغه چوکاټ سره علاقه ولري چي یوازې یوه یا څو ټاکل شویو صلاحیتونو (حکومتي قلمرونو) پورې تړاو ولري. د هرې ضمیمې بڼه او جوړښت په یوشان جوړ شوی څو قلمرونه پکې په اسانه توګه پرتله شي.

هره ضمیمه په بېلابېلو هېوادونو کي له نړیوال قضایي صلاحیت سره اړوند قوانین تشریح کوي چي د نړیوال قضایي صلاحیت چوکاټ پېکي رامنځته کېږي؛ په ځانګړې توګه د هغو نړیوالو جرمونو لیسټ چي په دغه قلمرو کي د نړیوال قضایي صلاحیت له لوري تر پوښښ لاندې نیول کېږي.همدا راز، هره ضمیمه په انتخاب شوي هېواد (حکومتي قلمرو) کي د افغان ډیاسپورا (مهاجرینو) شمېر هم وړاندې کوي (که چېرته د هغوی شمېرې شتون ولري). هره ضمیمه همدارنګه د اړوند قضایي قلمرو (هېواد) ننګوني هم په ګوته کوي. دا ننګوني یا ستونزې ممکن په نورو قضایي قلمرونو کي هم شتون ولري، ولې په هره ضمیمه کي د هر هېواد اړوند ننګوني تشریح کوي. د بېلګې په توګه، دې بېلګو هغه ننګوني وړاندې کړې چي د نړیوال قضایي صلاحیت د اصولو پر بنسټ په تیرو قضیو کي لیدل شوې دي. هره ضمیمه په اړوندو قضایي قلمرونو کي قضیوي یا موردي قضیې، مطالعې، عملي شوي قوانین او هغه ننګوني وړاندې کوي چي ورسره مخ شوي دي. ضمیمي همدا راز، د لاسرسي وړ ګټورو سرچینو په په مشخص کولو سره پای ته رسېږي چي لوستونکي یې ممکن د لوستولو هیله ولري. د یادولو وړ ده چي دا یو مفصل لیست نه‌دی او یواځې بېلګې دي. همدا راز، موږ لوستونکي هڅو وو څو د اړوندو قضایي قلمرونو (صلاحیتونو) اړوند د لا ډېرو معلوماتو لپاره د صلاحیتونو پورې مختص سازمانونو او حقوق پوهانو څخه په مستقیم ډول معلومات ترلاسه کړي.

د درېیمي برخي دا عمومي ارزونه مخکي له دې چي پر ټاکل شویو ځانګړو صلاحیتونو تمرکز وکړي. په عمومي توګه د انفرادي نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) د قضیوي (موردي) مطالعې د اهمیت په اړه یو څو عمومي لاربښووني لري چي د ځینو مهمو قضیو یادونه پېکي کېږي. په دغو قضیو کي د ځینو لویو قضیو په اړه نور جزییات په ضمیمه کي وړاندې کېږي او همدا راز هغه ځانګړي قضیې چي په دې رساله کي تر بحث لاندې نه‌دي نیول شوي.

1 Chris Gunness, ‘Indonesia’s Constitutional Court on Verge of Making History’, *The Jakarta Post* (online, 23 February 2023) <*https://www.thejakartapost.com/opinion/2023/02/23/indonesias-constitutional-court-on-verge-of-making-history.html*>.

2 د فبروري په 23، 2023، کریس ګینس د جاکارتا پوسټ آنلاین پلیټ فارم کي د اندونیزیا د اساسي قانون محکمي لخوا د احتمالي تاریخي پریکړې په اړه یوه مقاله لیکلې.<www.thejakartapost.com/opinion/2023/02/23/indonesias-constitutional-court-on-verge-of- making-history.html>.

ولې ځانګړیتوب اړین دی

د ځانګړو UJ یا نړیوال قضايي صلاحیت چوکاټونو بیلګې او په بېلابېلو قضاياوو کې د تورنو مرتکبینو پر وړاندې قضیې دې لارښود ته اجازه ورکوي چې د نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) د اصولو پیاوړتیا او محدودیتونه وښیي. دا همدا راز روښانه کوي چې UJ یا نړیوال قضايي صلاحیت یوازې یو اکاډمیک مفهوم نه دی او شي د حقیقي او معنا لرونکو پایلو لامل شي. ممکن د نورو پلټفارمونو لکه (ICC) له لارې د احتساب غوښتنې ځانګړنې هم تشریح کړي. (پر دې د لارښود د لومړۍ برخې په اووم څپرکي کې بحث شوی دی.)

په سویډن کې د ایراني چارواکي پر وړاندې قضیه ښیي چې UJ یا نړیوال قضايي صلاحیت څنګه کولی شي د هغو جرمونو حساب ورکوونه اسانه کړي چې دمخه ترسره شوي وي. د بیلګې په توګه، حامد نوري په ۱۹۸۸م کال کې د جرمونو په تور محکوم شوی و. دغه قضیه دا په ډاګه کوي چې د UJ یا نړیوال قضايي صلاحیت په لړ کې باید هغو جرمونو ته پام وشي چې د نړیوالې جنايي محکمې تر ر امنځ ته کېدو وړاندې پېښ شوي وي (د روم قانون) (د جولای لومړۍ، ۲۰۰۲)

په ځانګړو صلاحیتونو کې د UJ یا نړیوال صلاحیت جوړښت او پلي کولو څېړل د ځانګړو ننګونو په اړه اړینه پوهه وړاندې کوي چې ممکن په ځینو قضاياوو کې رامنځته شي. پهداسې حال کې چې د UJ یا نړیوال صلاحیت ډېرې ننګونې ورته دي، هر صلاحیت (قضايي قلمرونه) خپلې ځانګړتیاوې لري. سربېره پردې، په یوه ځانګړي صلاحیت کې سیاسي اقلیم کولی شي پر ننګونو د پام وړ اغېز وکړي، لکه څنګه چې یې د لارښود په لومړۍ برخه کې یادونه شوې ده.

د معافیت/مصونیت په اړه یادونه

د معافیت مسأله اکثراً د نړیوال قضايي صلاحیت یا UJ په بېلابېلو قضاياوو کې راپورته کېږي او د قضیې د تعقیب په وخت کې یوه عامه ننګونه ګڼل کېږي. د دې ننګونې مفصل بحث د دې لارښود د لومړۍ برخې، په دریم څپرکي کې راغلی او دلته به د دویم ځل لپاره تکرار نهشي.

د دې پرځای چې د معافیت یا مصؤنیت مسأله د یوې احتمالي ننګونې په توګه په راتلوونکو قضايي حوزو پورې اړوندو ضمیمو کې تکرار شي، د یو څو کلیدي ټکو په ډاګه کول خورا اغېزناک دي. دا کتاب مني چې د معافیت پوښتنه په مکرر ډول د نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) د قضايي تعقیب په شرایطو کې راپورته کېږي، چې د دولت رامنځته شوي کړنې منعکسوي. لېکن، کله چې په دې لارښود کې د یادو شویو درو نړیوالو جرمونو په اړه د طالبانو د غړو د حساب ورکولو خبره راځي، د معافیت مسأله د پام وړ خنډ سره نه مخ کېږي. دغه نړیوال جرمونه له بشري حقونو څخه د جدي سرغړونو په توګه طبقه بندي شوي، کوم چې په نړیواله کچه د داسې جرمونو په توګه پېژندل شوي چې هیڅ ډول معافیت نهلري؛ حتی د واک په لوړو پوستونو کې اشخاصو لکه د دولت مشرانو ته هم مصؤنیت نه ورکوي. دا اصول په کلکه د روم په اساسنامه کې ریښې لري، کوم چې په واضح ډول وايي چې هیڅ رسمي ظرفیت "په هیڅ صورت کې یو شخص له جرمي مسؤلیت څخه معاف کیدلی نشي." سربېره پر دې، دا یادونه هم مهمه ده او د دې لارښود په پیل کې ورته اشاره شوې چې طالبان په افغانستان کې د مشروع حکومت حیثیت نه لري. د رسمیت پیژندلو دغه نشتوالی دا مفکوره نوره هم پیاوړې کوي چې د طالبانو سره تړلي کسان د مصؤنیت له ډال پرته د حساب ورکولو لپاره تعقیبیدای شي چې ښايي په بیلابیلو شرایطو کې پلي شي.

لومړی ضمیمه

په استرالیا کې
نړیوال قضایي صلاحیت

استرالیا د نړیوالو جرمونو لپاره د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) اصول چې په دې لاربنود کې بیان شوي، په رسمیت پېژني او په دې توګه په نړیواله کچه د بشري حقونو د جدي سرغړونو د مخنیوي لپاره خپله ژمنه څرګندوي. استرالیا په نړۍ کې د افغانانوستره ډیاسپورا ټولنه لري. له هغه وخته چې طالبان په ۲۰۲۱م کال کې واک ته ورسېدل، د استرالیا حکومت د ۲۰۲۱ او ۲۰۲۶ کلونو تر منځ له افغانستان څخه د غوښتنلیک سپارونکو لپاره د ویزو شمېر زیات کړی دی.[1] که څه هم استرالیا د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت په کارولو سره چې په دې رساله کې پرې بحث شوی، نړیوالو جرمونو ته د ځواب ورکولو نسبتاً محدوده مخینه لري خو هیله شته چې په استرالیا کې میشت افغان کدوال په افغانستان کې د ترسره شویو جرمونو په اړه د عدالت او قانوني اقدام په ملاتړ کې مهم رول ولوبوي.

1 ”د افغانستان تازه معلومات،“ د کورنیو چارو وزارت (ویب پاڼه، د فبروري 22، 2023). <https://www.homeaffairs.gov.au/help-and-support/afghanistan-update>.

مهمې نقطې په لندو ټکو کې:

- عرفي قانون یا (کامن لا)
- دوه اړخیزه سیستم
- د پارلمانی ډیموکراسی سره د اساسي قانون سلطنت
- د ډیاسپورا (مهاجرینو) ستره ټولنه

د نړیوال قضايي صلاحیت له لوري کوم نړیوال جرمونه تر پوښښ لاندې نیول کېږي؟

- نسل وژنه؛
- د بشریت ضد جرمونه؛
- جنګي جرمونه او،
- شکنجه

اړوند قانون څه دی؟

نړیوالي جنايي محکمې قانون 2002 (Cth) د جزاء کوډ تعدیل کړ ترڅو نړیوال جرمونه چې د نړیوالي جنايي محکمې ("ICC") لهخوا پېژندل شوي د استرالیا په قانون کې شامل کړي. [2]

دغه رساله د ۱۹۹۵ مادې د جزا کوډ په 268 برخه کې لیست شوي نړیوال جرمونه د شکنجې له جرم پرته، نور تر پوښښ لاندې راولي. د شکنجې جرم د مادې په 274 برخه کې راغلی دی. [3]

دا یادونه مهمه ده چې په استرالیا کې د ICC د قضاوت د وخت محدودیت (پهدې معنا دی چې دا یوازې د روم اساسنامې تر پلي کېدو وروسته له ترسره شویو جرمونو سره قانوني چلند کولی شي) د جزايي کوډ تر 268 برخې لاندې د UJ یا نړیوال قضايي صلاحیت پر قضايي تعقیب تطبیقیږي، په دې توګه د استرالیا محکمې یوازې د نسل وژنې، د بشریت ضد جرمونو او د 2002م کال د جولای میاشتې له لومړی نېټې وروسته ترسره شویو جنګي جرمونو د محاکمه کولو واک لري.

ایا تر اوسه د نړیوال قضايي صلاحیت کومې قضیې راوړل شوې دي؟

په استرالیا کې د نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) د تعقیب لپاره دوه د پام وړ هڅې ترسره شوې دي. په لومړۍ قضیه کې د سریلانکا پخوانی ولسمشر مهیندا راجاپاکسا شامل و چې د خپلې ولسمشرۍ پر مهال له بشري حقونو څخه د جدي سرغړونو له تورونو سره مخ شوی دی. [4] دویمه قضیه چې په لاندې موردي مطالعه کې به په تفصیل سره وڅېړل شي، د میانمار پر پخوانۍ دولتي سلاکارې آنګ سان سوچي باندې تمرکز کوي؛ د یاد شخص موقف له لومړي وزیر سره ورته دریځ لري. یاد شخص په جدي جرمونو کې په ښکیلتیا تورن شوی و. [5]

په دواړو قضیو کې، د خصوصي اشخاصو لهخوا چې د خصوصي څارنوالانو په نوم پېژندل کېږي د قانوني اقدام پیل کولو هڅې ترسره شوې دي. دغو کسانو په سریلانکا او میانمار کې په ترتیب سره د هغو مجرمینو لهخوا چې له استرالیا سره هیڅ تړاو نهلري، په محکمو کې د عدالت پلي کولوغوښتنه وکړه. دا د دې خصوصي اتباعو ژمنتیا په ګوته کوي چې د بشري حقونو د سرغړونو لپاره مسؤل کسان محاسبه غواړي پرته له دې چې جرم چېرته پېښ شوی وي.

په استرالیا کې د نړیوالو قضايي صلاحیت د قضیو پر وړاندې ننګونې

په استرالیا کې، دواړه دولتي او خصوصي اتباع کولی شي جرمي قضیې محکمو ته وړاندې کړي. لېکن، خصوصي څارنوالی د پرمخ وړلو لپاره د لوی څارنوال (AG) تأیید ته اړتیا لري. AG یا لوی څارونوال چې د حقوقي او ملي امنیت چارو څارنه کوي او حکومت ته مشوره ورکوي، باید د نړیوالو جرمونو د تعقیب لپاره لیکلی رضایت ورکړي. [6] د AG دا پرېکړه په محکمه کې ننګول کیدی نهشي (محکمه یې بیا کتنه نه کوي). [7] پداسې حال کې چې ځینې ځانګړې قضیې ممکن د AG رضایت ترلاسه کړي، دا اړتیا په استرالیا کې د نړیوال قضايي صلاحیت د قضیو لپاره ننګونه ده. [8] سربېره پر دې، د څارنوالۍ د تعقیبولو دمخه د AG رضایت اړین دی. لېکن، دا مهمه ده چې یادونه وشي چې اشخاص حتی مخکې له دې چې AG رضایت ورکړي، نیول کیدی شي، تور پرې لګول کیدی شي او توقیف یا په ضمانت خوشې کیدی شي. [9]

2 د جرمونو نړیواله محکمه (متعاقب تعدیلات) بل 2002، د استرالیا پارلمان (ویب پاڼه).<https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Bills_Legislation/Bills_Search_Results/Result?bId=r1607>.

3 د جزا قانون 1995 (Cth): - نسل وژنه (د 268.3-268.7 برخه)
- د بشریت پر ضد جرمونه (۲۶۸.۸-۲۶۸.۳۲ برخه)
- جنګي جرمونه (268.24-268.101 برخه)
- شکنجه (برخه 274.1-274.7)
("CCA").

4 مایکل ګوردن، "د سریلانکا ولسمشر د استرالیا په محکمه کې تورن شو" د سیډني مارنینګ هیرالډ (آنلاین، ۲۵ اکتوبر ۲۰۱۱).<https://www.smh.com.au/world/sri-lankan-president-accused-in-australian-court-20111024-1m gea.html>.

5 بین ډوهرتي، "کریستین پورټر وایي چې آنګ سان سوچي په آسترالیا کې محاکمه کیدی نشي" دی ګارډین (آنلاین، 17 مارچ 2018).<https://www.theguardian.com/world/2018/mar/17/aung-san-suu-kyi-cannot-be-pro secuted-in-australia-christian-porter-says>.

6 "د څارنوالۍ څانګه،" د آسترالیا حکومت (ویب پاڼه).) <https://www.directory.gov.au/portfolios /attorney-generals/attorney-generals-department>

7 CCA (n 3) div 268.122.

8 "د سریلانکا د مشر پر وړاندې د جنګي جرمونو کومه قضیه نشته،" ABC نیوز (آنلاین، اکتوبر 25، 2011).<https://www.abc. net.au/news/2011-10-25/mcclelland-sri-lanka-decision/3600104>.

9 CCA (n 3) div 268.121(3); div 274.3(2).

په آسټرالیا کې د AG رضایت تر لاسه کولو سربېره ، د UJ قضیو کې بل خنډ د معافیت له مسألو سره قانوني چلند دی. د دې موضوع په اړه د نورو معلوماتو لپاره، مهرباني وکړئ د دغې کتاب د درېیمې برخې ته مراجعه وکړئ.

د موردي (قضيي) بېلګه: د میانمار د بهرنیو چارو سلاکار

د 2018م کال په مارچ میاشت کې، د میانمار د هماغه وخت مشرې آنګ سان سوچي استرالیا ته سفر وکړ او د میلبورن په محکمه کې یې له شخصي محاکمې سره مخ شوه. دا قانوني اقدام په میانمار کې د روهینګیا خلکو پر وړاندې د ترسره شوي بشریت ضد جرمونو پربنسټ ترسره شو. د روهینګیا لږکیان له پراخ تبعیض او تاوتریخوالي سره مخ دي چې په کې غیر قضایي وژنې (بې له محکمې وژنې)، جبري بې ځایه کېدل او جنسي تاوتریخوالی شامل دي.[10]

لویه څارنوالي (AG) په دې ډول محاکمو کې د تصمیم نیولو له لارې مهم رول لوبوي. په دې قضیه کې، AG یا لوی څارنوالی دا غوره کړه چې د آنګ سان سوچي د محاکمې په تړاو خپل رضایت ځرګند نهکړي. په پایله کې هغه کس چې څارنوالی ته یې خپله عریضه وړاندې کړې وه، دا پرېکړه د استرالیا په لویه محکمه کې وننګوله.[11] عالي محکمې حکم وکړ چې AG ډېر پراخ امتیازات لري او د دوی پرېکړه د بیاکتنې تابع نه ده.[12] دا پهدې معنی ده چې AG اړتیا نهلري کوم ځانګړي فکتورونه په پام کې ونیسي یا دا غوره کړي چې ایا څارنوالی ته اجازه ورکړي او که نه. سربېره پردې، دې حکم روښانه کړه چې خصوصي اتباع نشي کولی د AG له رضایت پرته محاکمه پیل کړي.[13]

په استرالیا کې اتباع نهشي کولی د لوی څارنوال (AG) له رضایت پرته د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) له مخې محاکمه پیل کړي، کوم چې د UJ یا نړیوال صلاحیت د اغیزمن تطبیق په وړاندې یو مهم خنډ دی. برسېره پردې، سیاسي هڅونې کولی شي د دې رضایت په ورکولو کې خورا اغیز ولري.[14]

اوس مهال په افغانستان کې د استرالیایي ځواکونو د کړنو په اړه پلټنې رواني دي. د طالبانو د غرو په نښه کولو محاکمه کیدای شي له سیاسي پلوه کمه جنجالي وي او بنایي د معافیت مغه خنډونه پکې را پیدا نشي چې د سریلانکا او میانمار د پخوانیو مشرانو په قضیو کې را پیدا شول.

د استرالیا د حقوق پوهانو چې په نړیوال جنایي عدالت کې تخصص لري او د افغانستان د ډیاسپورا په شتون کې چې ممکن د سیاسیونو ملاتړ هم را جلب کړي، شونې ده په راتلونکې کې د UJ قضیو لپاره فرصتونه برابر کړي، که څه هم د AG د رضایت په شمول ګڼې ننګونې شته.

WWW

مهمې   سرچینې:

- د نړیوال عدالت لپاره د استرالیا مرکز یوه غیر انتفاعي مؤسسه ده چې د بشري حقونو د سرغړونو له قربانیانو او ژغورل شویو وګړو او د هغوی له کړنیو سره مرسته کوي. دا مؤسسه د استرالیا چارواکو او همدارنګه نړیوالو ادارو او محاکمو ته حقوقي مشورې ورکوي.

  /https://acij.org.au

- د کډوالو د حقوقو او د پناه غوښتونکو مرکز: غیر انتفاعي سازمانونه دي چې په ټوله استرالیا کې پناه غوښتونکو، کډوالو او زیانمنو مهاجرینو ته قانوني مشورې او د قضیې اړوند کاري خدمتونه وړاندې کوي.

  /https://refugeelegal.org.au
  /https://asrc.org.au

---

10 Doherty (n 5); ''آنګ سان سوچي''، TRIAL International (نړیواله محکمه ویب پاڼه، 27 جولای 2020).<https://trialinternational.org/l atest-post/aung-san-suu-kyi/>.

11 ټیلر د لوی څارنوال په مقابل کې [2019] HCA 14 30.

12 انا هود او مونیک کورمیر، ''په استرالیا کې د نړیوالو جرمونو محاکمه: د سریلانکا د ولسمشر قضیه،'' (2011) 13 (1) د نړیوال قانون میلبورن ژورنال 4، 6-4.

13 ټیلر د لوی څارنوال په مقابل کې (نوټ ۱۱) ۴۲ برخه

14 لیونارد لیویس، ''د نړیوال قضایي صلاحیت سیاست،'' د بشري امنیت مرکز (ویب پاڼه، اکتوبر 15، 2015) 6.<http://www.hscentre.org/global-governance/politics-universal-jurisdiction/>.

دويمه ضميمه

په نيوزيلنډ کې
نړيوال قضايي صلاحيت

په دغه رساله کې نیوزیلینډ د بیان شویو نړیوالو جرمونو لپاره خپل مسؤلیت او د دوی د محاکمې لپاره د نړیوال قضایي صلاحیت اصول مني. په نیوزیلینډ کې د افغان مهاجرینو شمېر نسبتاً کم دی، چې د ۲۰۱۸م کال د سرشمېرنې له مخې نږدې ۵۲۵۰ تنو ته رسېږي. [1] **په 2021م کال کې واک ته د طالبانو بیا رسیدو سره نیوزیلینډ د پناه غوښتنې د کوټا پروګرام پیاوړي کولو لپاره ګامونه پورته کړل.** [2] **یوازې په ۲۰۲۲م کال کې ۱۷۲۹ افغانانو وکولای شول په بریالیتوب سره نیوزیلنډ ته ولاړ شي.** [3]

1 ”د توکمیز ګروپ پروفایل: په 2018 کې د افغانانو ټولنه“، احصایه نیوزیلینډ تاتارنګا اوتیاروا (ویب پاڼه، 2018)<-www.stats.govt.nz/tools/2018-census-ethnic .<group-summaries/afghani

2 د نیوزیلینډ مهاجرت ویب پاڼه په 2023 کې د ”کډوالو او پناه غوښتونکو ملاتړ“ برخه کې ”د نیوزیلینډ د کډوالۍ کوټې سکیم“ سرلیک دی.<www.immigration.govt. nz/about-us/what-we-do/our-strategies-and-projects/ supporting-refugees-and-asylum-seekers/refugee-and-protection-unit/new- .<zealand-refugee-quota-programme

3 د نیوزیلینډ د سره صلیب مطبوعاتي اعلامیه ”نیوزیلینډ ته د افغان مهاجرینو د راتګ یوه کلیزه“ د اګست په 22 د 2022<www.redcross.org.nz/about-us/news/ our-stories/first-anniversary-of -afghan- evacuees-arriving -in-new- .</zealand

د مهمو ټکو لنډیز:

- عرفي قانون یا (کامن لا)
- دوه اړخیزه سیستم
- له پارلمانی ډیموکراسی سره د اساسي قانون سلطنت
- د ډیاسپورا (مهاجرینو) نسبتا کوچنی ټولنه

د نړیوال قضایي صلاحیت له لوري کوم نړیوال جرمونه تر پوښښ لاندې نیول کېږي؟

- نسل وژنه؛
- د بشریت ضد جرمون؛
- جنګي جرمونه او
- سمندري غلاوې.

پەداسي حال کي چي سمندري غلاوې د نیوزیلنډ د جنايي جرمونو په ۱۹۶۱ ماده کې ذکر شوي؛ نړیوال جرمونه لکه نسل وژنه، د بشریت ضد جرمونه او جنګي جرمونه د نړیوالو جرمونو او نړیوالي جنايي محکمي په ۲۰۰۰مه ماده کې په ۹، ۱۰ او ۱۱ برخو کې په ترتیب سره موندل کېدلی شي او نړیوال قضایي صلاحیت د ۸ برخې (۱) (سی) کې په ګوته شوی دی. [4] دا ماده هرچا ته اجازه ورکوي څو پرته له دې چي دا په پام کې ونیول شي، دا جرمونه چیرته او یا د چا له لوري ترسره شوي د دې نړیوالو جرمونو پر ضد جنايي شکایتونه درج کړي. دغه قضاوت د خالص نړیوال قضایي صلاحیت د یوې بڼې په توګه انګیرل کېږي.

په نیوزیلنډ کې، د خالص نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) او بهرنۍ قضایي صلاحیت ترمنځ روښانه توپیر شتون لري. کله چي په یوه قضیه کې د بهرنیانو قضاوت شامل وي، دا معمولاً د نیوزیلنډ سره یو ډول اړیکي ته اړتیا لري. دا اړیکه اکثراً پەدې معنی ده چي په جرم تورن کس یا قرباني (مجنی علیه) او یا هم ژغورل شوی وګړی باید د نیوزیلنډ اتباع یا اوسیدونکي وي.[5]

دې ته له پام پرته چي ایا یو جرم د خالص نړیوال قضایي صلاحیت او که د بهرني قضایي صلاحیت له لوري تعقیب شي؛ د عملي کېدو په خاطر اړینه ده چي په جرم تورن مرتک باید د نیوزیلنډ په قلمرو کي فزیکي موجود وي. که داسي نه وي، نیوزیلنډ کوم قضایي اقدام نه کوي.[6]

4 د جرمونو قانون 1961 (نیوزیلینډ) 92 برخه او د نړیوال جرمونو او نړیوالې جنایی محکمې قانون 2000 (نیوزیلینډ) 9-11 برخې.

5 د بیلګې په توګه، د اجیرانو فعالیتونو (ممنوعیت) قانون 2004 (نیوزیلینډ) اجازه ورکوي چې د اجیر فعالیتونو محاکمه شي پرته له دې چې جرم چیرته پیښ شي. په ورته ډول، بهرنی جرمونه د شکنجې جرمونو قانون 1989 (نیوزیلینډ) د 3 برخې لاندې شکنجه او د 2002 د تروریزم د مخنیوي قانون (نیوزیلینډ) د (1) 6A برخې لاندې د ترهګری اعمال شامل دي. برسېره پردې، نور مختلف جرمونه د جرمونو قانون 1961 (نیوزیلینډ) تر واک لاندې راځي، په شمول د کوچنیانو جنسي او کارګر استحصال (د 98 AA برخه)، منظم جرم (د 98A برخه)، د مهاجرینو قاچاق (د 98C برخه)، انساني قاچاق (برخه.). 98D)، د قضا او عامه چارواکو پورې اړوند رشوت یا فساد (د 100-105 برخه)، د عدالت د لارې د خرابولو سازش (د 116 برخه)، د قاضیانو او شاهدانو سره لاس وهنه (د 117 برخه)، جبري واده یا مدني اتحادیه (د 207A برخه))، د پیسو مینځلو (د 243 برخه)، په ځارویو کې د ناروغۍ یا ناروغۍ سبب ګرځي (298a برخه)، او د خوړو، فصلونو، اوبو یا نورو محصولاتو ککړتیا (د 298B برخه).

6 د نیوزیلینډ قانون (تامسن رویټرز، 2021) په 36.9.2.2 برخه کې ''د بهرنۍ پالیسۍ له لید څخه د IHL او ICL'' په برخه کې د مارني لویډ مرسته.

په نیوزیلنډ کې د نړیوال قضایي صلاحیت د قضیو پر وړاندې ننګونې

Nنیوزیلنډ هم دولتي او هم شخصي څارنوالانو ته د مجرم پر خلاف د قضیو ثبتولو اجازه ورکوي؛ یا په بل عبارت، دولتي او شخصي څارنوالان کولی شي جنايي قضیې او شکایتونه ثبت کړي. لیکن، د نړیوالو جرمونو او نړیوالي جنايي محکمي قانون (ICCA) د ۱۳ برخي له مخې، تول هغه نړیوال جرمونه چي د ۹، ۱۰، او ۱۱ مو برخو لاندې راځي، باید د تعقیب لپاره د لوی څارنوالی رضایت ترلاسه کړي. کله چي شکایتونه د شخصي اشخاصو لەخوا ثبت شي، د لوی څارنوال رضایت ته اړتیا د AG له مسؤلیت سره نږدې تړاو لري څو د حکومت لەخوا د قانون پلي کول اداره کړي.

که څه هم، یوې محکمي ته د قضیې وړاندې کولو لپاره د لوی څارنوال رضایت ته اړتیا نشته، څو د یوه مشکوک مجرم یا متهم لومړنۍ نیونې ته د لوی څارنوال د رضایت اړتیا نشته. د نامعلوم توقیف مسألو ته د رسیدو لپاره، ''لومړی نیول، وروسته د لوی څارنوال رضایت ترلاسه کولو'' طریقه د یو اغېزناک اقدام په توګه کارول کېدلی شي څو تر قانوني اقداماتو وړاندې له هیواده د شکمنو مجرمینو د وتلو یا تېښتېدلو مخه ونیول شي. [7]

7 د تریسا ډنورت مقاله چې سرلیک یې ''له بیاناتو څخه واقعیت ته حرکت: په نیوزیلینډ کې د جنګي مجرمینو محاکمه: د یاالون قضیه'' د 2007-2008 کال د نیوزیلینډ د نړیوال قانون کال کتاب په 163 ، 175 مخ کې خپره شوې.

د قضيې بېلګه: د يالون قضيه

د اسرائيلو پخوانی جنرال موشي يالون په ۲۰۰۶م کال کې نيوزيلينډ ته سفر وکړ. په ۲۰۰۲م کال کې د حماس د پوځي څانګې د مشر صلاح شهاد په وژنه کې د هغه ښکېلتيا د ناکامو فعاليتونو يوه روانه موضوع وه.[8] د اسرائيلو د پوځ لهخوا په ترسره شو عملياتو کې د شهاد پر کور چې د غزې ښار په الدراج سيمه کې موقعيت درلود، د بمباري له کبله ۱۵ ملکي وګړي ووژل شول او ۱۵۰ نور ټپيان شول.[9]

پهداسې حال کې چې يالون نيوزيلنډ ته سفر درلود، يوه شخصي څارنوال چې د شهاد د کور په ګاونډ کې اوسيده، د هغه پر خلاف قضيه ثبت کړه او ورسره د ډيوباکتا له لوري چې د آکلانډ ولسوالۍ په محکمه کې قاضي و، د يالون د نيولو امر صادر کړ.[10] د يالون پر خلاف ادعا شوي جنګي جرمونه د ICCA په 11(1) برخه او د جينوا کنوانسيون د قانون په 1958 (NZ) برخه 3(1) کې بيان شوي وو. لېکن، د هغه د نيولو واک په ځانګړې توګه د ICCA د 13(2) برخې له مخې ورکړل شوی و.

د يالون د نيول کېدو د امر په غبرګون کې، د نيوزيلينډ لوی څارنوال د هغه د قانوني تعقيب لپاره د رضايت له ورکړې څخه انکار وکړ، چې په پايله کې دا پريکړه د يالون د خوشې کيدو لامل شوه.[11] دا پريکړه د حکومت د حقوقي دفتر د لاربنوونو پراساس وه؛ د دوی په نظر د يادې قضيې تعقيبولو لپاره کافي شواهد نه وو.[12] پر دې سربېره لوی څارنوال د نورو هېوادونو لهخوا د اقدام نه شتون هم د استدلال يو له مهمو عاملونو څخه وباله.[13]

د لويې څارنوالۍ د واک محدوديتونه

که څه هم د يالون قضيه د لوی څارنوال اختياري واکونه په ډاګه کوي، د دې واکونو لپاره ځينې محدوديتونه شته دي. لويه څارنوالي مکلفه ده چې د خلکو له ګټو سره سم عمل وکړي او عدالت رعايت کړي، له هر هغه عمل څخه چې په ښکاره توګه غلط وګڼل شي، بايد ډډه وکړي او د قانون له پاليسيو او موخو سره په مطابقت کې له احتياط څخه کار واخلي.[14]

WWW

مهمې سرچينې:

- د ټولنې حقوقي مرکزونه: وړيا حقوقي مشورې، مرستې او استازيتوب:

https://communitylaw.org.nz

- د نيوزيلينډ سور صليب: د هستوګنې ملاتړ، د کارموندنې ملاتړ، د پناه غوښتونکو لپاره د ټروما په هکله مشورې، د کډوال کنوانسيون او نور زيانمن مهاجرين:

https://www.redcross.org.nz

8 يو بل شخص هم هڅه وکړه چې ياعلون د برتانيا په محکمو کې محاکمه کړي، مګر د هغه ليدنه لغوه شوه وروسته له هغه چې جنرال وموندل: د جيمز ميکل مقاله "د اسراييلو وزير موشي يالون د نيول کيدو له ويرې د انګلستان ليدنه رد کړه" د ګارډين په ويب پاڼه کې د 15 دسمبر 2009 کې خپره شوې.<www.theguardian.com/world/2009/dec/14/israeli-moshe- yaalon-visit-arrest>.

9 'د اسراييلو پخواني پوځي مشر د نيو زيلاند د نيولو د حکم د بيرته اخيستلو ستاينه وکړه' - راپور د نيوزيلينډ هيرالډ په ويب پاڼه کې د دسمبر په 3، 2006 کې خپور شو<www.nzherald.co.nz/nz/ex-israeli-army-chief-praises-nz-for-wiping-arrest-warrant/ONHXR6GJTUVY7XA2ZD4UCCNWJ4>.

10 د اسراييلي جنرال موشي يعلون په وړاندې د نيولو د حکم غوښتنه د Ex Parte Motion (د ولسوالۍ محکمه، اوکلنډ، Civ-2006-004، د نومبر 27، 2006) له لارې شوې وه

11 د ياالون پر وړاندې د واکم قضيه (د ولسوالۍ محکمه، اکلينډ، Civ-2006-004، د نومبر 27، 2006، د قاضي ديوباکتا په مشرۍ).

12 د موشي يالون قضيې په اړه د نيوزيلينډ حکومت مطبوعاتي اعالميه د دسمبر په 2، 2006 کې خپره شوې.

13 پورته ذکر شوې سرچينه

14 د هراړخيز تحليل لپاره د ډبورت (ريفرنس 7) مخونه 176-187 وګورئ.

دریيمه ضميمه

په هالنډ (نيدرلنډز) کې
نړيوال قضايي صلاحيت

هالنډ د هغو نړیوالو جرمونو د محاکمې لپاره چې په دې رساله کې یې یادونه شوې، نړیوال قضايي صلاحيت په رسمیت پېژني. دغه هېواد په توله کې د نړیوالو جرمونو سره د معاملې لپاره یو ښه ځای دی. سربېره پر دې، د هالنډ په محکمو کې په افغانستان کې د ترسره شویو نړیوالو جرمونو په تړاو محدود شمېر مجرمین محکوم شوي دي. همدا راز، هالنډ د یوې مهمې افغاني ټولنې کور هم دی. [1]

---

1 د نیدرلینډ احصایي ډاټا د " نفوس؛ جنس، عمر، نسل او مهاجرت شالید، جنوري 1؛ 1996-2022" د CBS سټیټ لاین ویب پاڼي څخه د می 31، 2022 څخه سرچینه اخیستې <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37325/table?dl=7902A>.

د مهمو ټکو لنډیز:

- مدني قانون
- مونست نظام
- له پارلمانی ډیموکراسی سره د اساسي قانون سلطنت
- د مهاجرينو ټولنه چې د وګړو شمېر يې ۵۵ زره تنو ته رسېږي[2]

---

2 پورته ذکر شوې سرچينه

د نړیوال قضايي صلاحيت له لوري کوم نړیوال جرمونه تر پوښښ لاندې نيول کيږي؟

- نسل وژنه؛
- د بشريت ضد جرمونه؛
- جنګي جرمونه؛
- جبري ورکيدل؛
- شکنجه؛
- د جګړې د قوانينو او دودنو څخه سرغړونې؛ او
- زورزياتی.

د نړیوال قضايي صلاحيت اړوند قانون څه دی؟

په هالنډ کې، نړیوال قضايي صلاحيت (UJ) د نړيوالو جرمونو د قانون (ICA) لهخوا تنظيم شوی، کوم چې د جدي نړيوالو جرمونو د تعقيب لپاره د قانوني چوکاټ په توګه کار کوي.[3] په ځانګړې توګه، د ICA له 3 څخه تر 8 (b) مادې هغه جرمونه تعريفوي چې تر دې واک لاندې راځي او په بنسټيزه توګه د نړيوالې جنايي محکمې د روم په اساسنامه کې موجود تعريفونه منعکسوي.[4] د روم له اساسنامې سره دا سمون د دې ډاډ ورکوي چې د دې جرمونو تعريفونه د نړيوالو معيارونو سره مطابقت لري.[5]

د جزاء قانون د نړيوالو جرمونو پورې اړوند د مسؤليت بېلابېل ډولونه[6] او د حساب ورکولو لپاره روښانه چوکاټ رامنځته کوي.[7] د دې پر بنسټ، د جرمونو نړيوال قانون (ICA) د "قوماندې مسؤليت" په نوم د مسؤليت ښېړم مهم ډول معرفي کړی دی. دا ماده د هغو مشرانو پر وړاندې د قانوني اقدام اجازه ورکوي چې يا د خپلو ماتحتو جرمي عملونه بندي يا د داسې جرمونو مخنيوي لپاره مداخله کې غفلت کوي.[8]

آيا د نړيوال قضايي صلاحيت اړوند کومې قضيې راوړل شوې دي؟

په ۲۰۰۵م کال کې، هشام الدين حسام او حبيب الله جلالزی په افغانستان کې د ۱۹۸۰ لسيزې د کورنۍ جګړې پرمهال د شکنجې د جرمونو په ترسره کولو تورن وو او محاکمه شول.[9] دوی دواړه د افغانستان د دولتي استخباراتي اداري (خاد) لوړ پوړي چارواکي وو چې د ۱۹۷۸ـ۱۹۹۶م کلونو کې يې فعاليت کاوه. د عبدالله فقيرزاده په قضيه کې، د هاګ ولسوالۍ محکمې دا اصول تأييد کړل چې UJ اړتيا نه لري چې د جرمونو د ترسره کولو په وخت کې په هالنډ کې شتون ولري.[10] وروسته، تر ۲۰۲۲م کال پورې د عبدالعارف د قضيې تر وخته په هالنډ کې د افغان اشخاصو د حاکمې لپاره نړيوال قضايي صلاحت نه و کارول شوی. البته، د نورو هيوادونو په اړه ډېر شمېر قضيې محکمو ته وړاندې شوې دي.

وروستۍ قضيې چې لاندې ورته اشاره شوې په عمده توګه د وسلوالو شخړو په ترڅ کې د ترسره شويو جرمونو لپاره د افرادو پر تعقيب تمرکز کوي چې د جنګي جرمونو په توګه طبقه بندي شوي دي.[11]

- **ايشيتو اليمو:** په ايتوپيا کې د "سرې ترهګرۍ" پرمهال د جنګي جرمونو لپاره په عمري بند محکوم شو.[12]
- **ابو خضر:** په سوريه کې يو پوځي قوماندان و چې د جنګي جرمونو په تور په شل کاله بند محکوم شو.[13]
- **احمد علي:** په سوريه کې يو پوځي قومندان و چې د جنګي جرمونو په تور په شپږ کاله بند محکوم شو.[14]

3 د نړيوالو جرمونو قانون (نيدرلينډ) د جون په 19، 2003 کې نافذ شو [د ملګرو ملتونو لخوا ژباړل شوی نسخه] د 'ICA' په نوم ياديږي

4 د ICA په 4 برخه کې د بشريت په وړاندې د جرم په توګه تشريح شوی، پداسې حال کې چې د 8 (a) برخې الندې د خپلواک جرم په توګه پيژندل شوی.

5 د نړيوالې جنايي محکمې د روم اساسنامه، د جولای په 17، 1998 کې د لاسليک لپاره چمتو شوی، د UNTS 90 2187 (د جولای په 1، 2002 کې نافذ شو)، مادې 6-7 (د روم قانون ته راجع کيږي).

6 د جزا قانون (هالنډ) د مارچ په 3، 1881 کې نافذ شو [د هانس-هينريچ جيسکيک لخوا ژباړل شوی].

7 د آزادې ټولنې د عدالت نوښت او د محاکمې نړيوال خپرونه چې سرليک يې دی "په هالنډ کې د نړيوال قضاوت قانون او عمل" (د لنډيز کاغذ، اپريل 2019)<https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-The-Netherlands.pdf> 4.

8 ICA (n 4) art 9(1).

9 د هالنډ د سترې محکمې لخوا د استيناف په اړه حتمي حکمونو ته مراجعه وکړئ، چې د LJN په توګه پيژندل شوی: BG1476، د جولای 8، 2008 نيټه، د نړيوالو جرمونو ډيټابيس لخوا ژباړل شوی (د 'هيسام' په نوم ياديږي)؛ او د LJN په توګه نښه شوی: BC7418، د 2008 کال د جولای په 8 نيټه، د نړيوالو جرمونو ډيټابيس لخوا ژباړل شوی (د جلالزي په نوم ياديږي).

10 پورته ذکر شوې سرچينه 20 [1].

11 ICA (n 4) arts 5–7.

12 په هاګ کې د استيناف محکمې حکم، په هالنډ کې د ګيرچتشوف ډين هاګ په نوم پيژندل شوی، د حوالې سره ECLI:NL:GHDHA:2022:1674، د 8 جون 2022 نيټه، د نړيوالو جرمونو ډيټابيس لخوا ژباړل شوی (د 'اليمو' په نوم پيژندل شوی) .

13 په هالنډ کې د هاګ ولسوالۍ محکمې قضاوت، چې د Rechtbank Den Haag په نوم ياديږي، د ECLI:NL:RBDHA:2021:7533 لاندې، د 16 جولای 2021 نيټه، د محاکمې نړيوال لخوا ژباړل شوی (د 'خدر' په نوم پيژندل شوی).

14 په هالنډ کې د هاګ ولسوالۍ محکمې حکم چې د Rechtbank Den Haag په نوم پيژندل شوی، د ECLI:NL:RBDHA:2021:10538 په حواله، د 16 جولای 2021 نيټه، د محاکمې نړيوال لخوا ژباړل شوی (د 'Al-Y' په نوم پيژندل شوی

آیا د(UJ) یا نړیوال قضایي صلاحیت د قضیو لپاره ځانګړو ترتیباتو ته اړتیا شته؟

د جرمونو نړیوال قانون (ICA) په څرګنده توګه وایي چې د نړیوالو جرمونو د تعقیب لپاره هیڅ محدودیت نشته؛ په‌دې معنا چې د جرم تر ارتکاب وروسته محکمې ته د قضیې د راوړلو لپاره د وخت محدودیت شتون نه‌لري. [15] دا ځانګړنه هالنډ د نورو اروپایی قضایي صلاحیتونو (حکومتي قلمرونو) څخه جلا کوي او د محکومیت په خوندي کولو کې ګټور ثابت شوی دی چې تر ټولو ښې بیلګې یې د جرمونو په تعقیب کې پورته قضیې دې چې ډېر کاله دمخه پیښې شوي او په دې هېواد کې محاکمې ته وړاندې شوي دي.

د هالنډ حقوقي سیستم یوه د پام وړ ځانګړتیا د "قوماندې مسؤلیت" اصول دي چې د مسؤلیت په توګه کار کوي. د دې اصولو له مخې، قاضیان یوازې دا ثابتوي چې ایا تورن شخص د جګړې په شرایطو کې په یوه جرم کې دخیل و، که یې مرسته کړې او یا یې هم په مخنیوي کې ناکام شوی دی، تر دې وروسته په جنګي جرم محکومېږي. [16]

سربیره پردې، عام (غیر دولتي) وګړي او غیردولتي مؤسسې (NGOs) د دې وړتیا لري چې قضیې په هالنډ کې د عامه څارنوالۍ دفتر ته راجع کړي. که چېرې د څارنوالۍ دفتر پرېکړه وکړي چې قضیه ونه څېړي یا یې پرمخ بوځي؛ باید د قضیې راجع کونکي لوري ته خبر ورکړي. د قضیې وړاندې کوونکی شخص استیناف محکمې ته د څارنوال د پریکړې د استیناف حق لري. [17] دا میکانیزم د غیردولتي مؤسسو او مدافع وکیلانو لپاره یو ځانګړی فرصت برابروي چې د څارنوالۍ پر پرېکړو اغېز ولري. عامه څارنوالي یو وقف شوی "د نړیوالو جرمونو ټیم" هم لري چې د "عمومي څارنوالۍ خدماتو" سره په ګډه کار کوي او په ځانګړي ډول د جنګي جرمونو د څېړلو دنده لري. [18]

15 د نړیوال جرمونو قانون (حواله 4) ته په اشارې سره، 13 ماده مشخص کوي چې په داسې حال کې چې د جګړې د قوانینو او رواجونو څخه د سرغړونې لپاره کوم محدودیت شتون نلري لکه څنګه چې په 7 (1) ماده کې بیان شوي، یا د سرغړونو په اړه په 9 ماده کې ذکر شوي جرمونو لپاره. د جګړې د قوانینو او دودونو څخه.

16 د پرانستې ټولنې د عدالت نوښت او TRIAL International لخوا ګډه خپرونه (تذکره 8) په 8 پاڼه کې.

17 د بشري حقونو د څار سازمان راپور چې سرلیک یې دی "په هالنډ کې د نړیوال قضاوت لپاره قانوني اساس" په 2014 کې خپور شو. <www.hrw.org/sites/default/files/related_material/IJ0914Netherlands_0.pdf> 4–5.

18 د ویب پاڼې سرلیک "د جرمونو نړیواله ډله کله جوړه شوه؟" د هالنډ د عامه څارنوالۍ لخوا د نړیوالو جرمونو لاندې <www.prosecutionservice.nl/topics/international-crimes/when-was-the-international-crimes-team-formed>.

په هالنډ کې د نړیوال قضایي صلاحیت د قضیو پر وړاندې ننګونې

له هالنډ څخه بهر د نورو غیرهالنډي اتباعو پر وړاندې د غیر اتباعو له‌خوا د ترسره شویو نړیوالو جرمونو په اړه تحقیقات تر هغه نه‌شي پیلیدی چې شکمن په هالنډ کې نه وي پېژندل شوی او په دغه هېواد کې باید موجود وي. [19] دغه اصل د قانون د تطبیق پر وړاندې د پام وړ ننګونې رامنځته کوي. کله چې یو تورن شخص له هالنډ څخه ولاړ شي، سمدستي د هغه په خلاف دوسیه بندیږي او تحقیقات دوام نه پیدا کوي. له همدې امله ډېری قضیې ناکامیږي ځکه چې شکمن تورن شخص اکثراً مخکې له دې چې ونیول شي، له دې هېواد څخه تېښتي. [20] لېکن، تحقیقات هغه وخت دوام موندلی شي چې قضیه له هالنډ سره "اړیکه" ولري. مطلب دا چې که مجنی علیه او یا د جرم ترسره کوونکی د هالنډ تبع واوسي، چارواکي کولی شي اقدام وکړي. دا توپیر د نړیوالو جرمونو د تعقیب ستونزې په ګوته کوي او ښيي چې د شکمن موقعیت د تحقیق لپاره څومره مهم دی. [21]

19 په ملګرو ملتونو کې د هالنډ د سلطنت د دایمي ماموریت لخوا د 2022 کال د اکتوبر په 12 نیټه "د نړیوال قضاوت حد او پلي کول" بیان <www.un.org/en/ga/sixth/76/universal_jurisdi ction/netherlands_e.pdf> 1–2.

20 د آزادۍ ټولنې د عدالت نوښت او د محاکمې نړیوال لخوا ګډه خپرونه (حواله 8، مخ 11)؛ او د لوک ریډمز کتاب "نړیوال قضاوت: نړیوال او ملي حقوقي نظریات" (د اکسفورډ پوهنتون پریس، 2004، مخ 171).

21 په ملګرو ملتونو کې د هالنډ د سلطنت د دایمي ماموریت بیان (حواله 21).

د قضيي بېلګه: احمد الیحیا

احمد الیحیا د سوریې تبع دی چې یو وخت یې د احرار الشام ملېشو د قوماندان په توګه دنده ترسره کوله.[22] په ۲۰۱۵م کال کې، په یوټیوب کې یوه ځورونکې ویډیو خپره شوه چې الیحیا د وژل شویو جسدونو ته په‌کې د لغتو وهلو او لاړوتوکولو په حال لیدل کیده.[23] دې ټکان ورکوونکې چلند د چارواکو پام ځانته راواړوه،او کله چې الیحیا د هغه کال په وروستیو کې په آلمان کې د پناه غوښتنې لپاره نوم لیکنه وکړه، هغه د چارواکو لخوا وپیژندل شو.[24] په ۲۰۱۹م کال کې، آلماني چارواکو ادا مهم معلومات د هالند له پولیسو سره شریک کړل.[25]

د ۲۰۱۹م کال په اکتوبر میاشت کې، الیحیا د پناه غوښتونکي په توګه هالنډ ته ورسېده او د جرمني چارواکو لخوا د ورکړل شویو معلوماتو له مخې لږ وروسته ونیول شو. د هاګ محکمې پرېکړه وکړه چې هالنډ د خپلو پولو څخه بهر د ادعاشوي جنګي جرمونو په اړه واک لري ځکه چې الیحیا د نیولو په وخت کې په دې هېواد کې موجود دی.[26] د ۲۰۲۱م کال د اپرېل میاشتې په ۲۱ مه نېټه، الیحیا په یوه ترهګریز سازمان کې د غړیتوب او پر شخصي کرامت د برید په جرم[27] په شپږ کاله بند محکوم شو.[28]

لیکن، د ۲۰۲۲م کال په دسمبر میاشت کې، په هاګ کې د استیناف محکمې ایلی د نړیوالو جرمونو د قانون (ICA) 6(1)(c) مادې له مخې له شخصي وقار څخه د سرغړونې په تور له جنګي جرمونو څخه هغه ته برائت ورکړ.[29] له دې برائت سره‌سره محکمې د هغه محکومیت د یوه ترهګریز سازمان د غړیتوب په تور تأیید او په پنځه کاله او خلور میاشتې بندیي محکوم کړ.[30]

تر دې وروسته د دې پرېکړې پر ضد د ایستاف غوښتنه شوې ده.[31]

WWW

مهمې سرچینې:

- عامه څارنوالي: د نړیوالو جرمونو په اړه معلومات چمتو کوي او د احتمالي نړیوالو جرمونو په اړه د معلوماتو شریکولو لپاره د تماس پته په‌کې شامله ده:

  https://www.prosecutionservice.
  /nl/topics/international-crimes

- T.M.C. د اسیر انستیتیوټ او د نړیوال قانون لپاره د امستردام مرکز له نورو اروپایي سازمانو سره یو ځای د UJ د راپورونو، څېړنو او د ګردي میزونو په بحثونو کې مرسته کړې:

  /https://www.asser.nl
  https://acil.uva.nl

22 د محاکمې نړیواله، د نړیوال قضاوت کلنۍ بیاکتنه 2023 (ګزارش، 2023)<https:// trialinternational.org/wp-content/uploads/2023/04/TRIAL_ UJAR_2023_DIGITAL_21_04_Version2.pdf> 74.

23 په هالنډ کې د هاګ ولسوالۍ محکمې حکم چې د Rechtbank Den Haag په نوم یادیږي، د ECLI:EN:RBDHA:2021:5336 لاندې، د اپریل 21، 2021 (په 7.4 برخه کې د ’هیګ ولسوالۍ محکمه al-Y‘ په توګه راجع شوی) ; او د TRIAL International څخه خپرونه (حواله 24).

24 د هاګ ولسوالۍ محکمه ال [4.4.2.1] (n 25) Y]؛ ټریل انټرنیشنل (n 24).

25 ’سوریه‘، د هالنډ د عامه څارنوالۍ خدمت (ویب پاڼه)) <www.prosecutionservice. nl/topics/international-crimes/what-cases-have-been-prosecuted/ syria>.

26 د هاګ ولسوالۍ محکمه ال [3.4.1] (n 25) Y؛ ICA (n 4) هنر 2.

27 د هاګ د ولسوالۍ محکمه [9] (n 25) al Y; ټریل انټرنیشنل (n 24) 74.

28 د هاګ د ولسوالۍ محکمه [9] (n 25) al-Y .

29 په هاګ کې د استیناف محکمې حکم، په هالنډ کې د ګیرچتشوف ډین هاګ په نوم پیژندل شوی، د ECLI:EN:GHDHA:2022:2421 لاندې، د دسمبر په 6، 2022 کې (د هاګ د استیناف محکمې په توګه راجع کیږي.).

30 پورته ذکر شوې سرچینه

31 ټریل انټرنیشنل (n 24).

څلورمه ضميمه

په ناروي کې

نړيوال قضايي صلاحيت

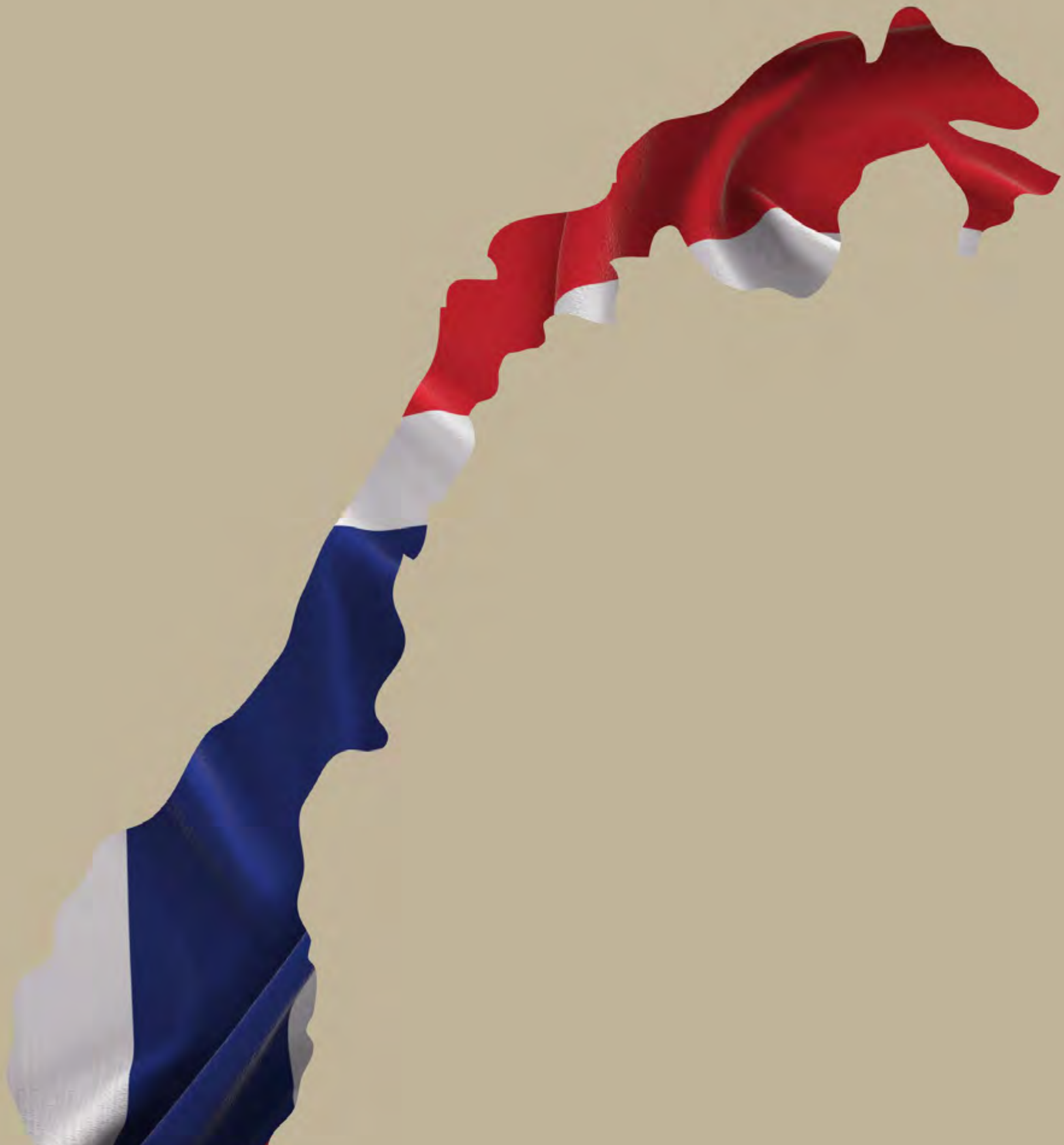

په دې لاربنود کې د بیان شویو نړیوالو جرمونو په اړه ناروې نړیوال قضایي صلاحیت په رسمیت پیژني. دغه هېواد ژمن دی چې له نورو هېوادونو سره د نړیوال جرمي قانون پورې اړوند مسألو کې همکاري وکړي. له همدې امله، د ناروې قضایي او تحقیقاتي چارواکي د نړیوال عدالت په پرمختګ کې د دوی د ونډې له امله شهرت لري.[1] په ۲۰۱۷م کال کې، په ناروې کې د افغان مهاجرو اټکل شوی شمېر ۱۵۹۸۳ تنو ته رسیده.[2]

---

1 پورته ذکر شوې سرچینه

2 د افغانستان اسلامي جمهوریت سفارت، ناروې (ویب پاڼه) (Web Page) <www.afghanistanembassy.no/norway/>.

د مهمو ټکو لنډیز:

- مدني قانون
- دوه ګونی سیستم
- د پارلمانی ډیموکراسۍ سره د اساسي قانون سلطنت
- په ناروې کې له افغانستان څخه شاوخوا ۱۵۹۸۳ د کډوالو ټولنه

د نړیوال قضايي صلاحيت له لوري کوم نړیوال جرمونه تر پوښښ لاندې نيول کېږي؟

- نسل وژنه؛
- د بشريت ضد جرمونه؛ او
- جنګي جرمونه.
- د نړیوال قضايي صلاحيت اړوند قانون څه دی؟

په ناروې کې، د نړیوال قضايي صلاحيت قانون د دغه هېواد د جزا قانون سره سم تاسيس شوی دی.[3] دا قانوني چوکاټ د ناروې چارواکو ته اجازه ورکوي څو د هغو کسانو پر وړاندې قانوني چلند وکړي چې په جدي نړیوالو جرمونو لکه نسل وژنې، د بشريت ضد جرمونو او جنګي جرمونو تورن شوي وي.[4] دغه قانوني چلند له ټولو تورنو اشخاصو سره ترسره کېږي که هغه د ناروې اوسيدونکی وي، د همدغه هېواد تبعه وي يا غير اتباع وي او حتا که دا کړنې د ناروې له پولو څخه بهر هم ترسره شوي وي، د ناروې حکومت يې پر خلاف قانوني چلند ترسره کوي.[5]

آيا د نړیوال قضايي صلاحيت اړوند کومې قضيې راوړل شوې دي؟

د ملکي وګړو د ناقانونه توقيف[6] او نسل وژنې کړنو کې د ښکيلتيا په اړه د نړیوال قضايي صلاحيت کارولو غوښتنه شوې.[7]

ايا د(UJ) يا نړیوال قضايي صلاحيت د قضيو لپاره ځانګړي ترتيبات شته؟

د جرمونو د ملي تحقيقاتو د خدمت اداره چې عموماً د ”کريپوس“ په نوم پيژندل کېږي، يوه ځانګړې څانګه ده چې د ناروې د ملي پوليسو تر رياست لاندې 11 پوليس افسران لري.[8] په دې سازمان کې د نړیوالو جرمونو څانګه د نړیوالو جرمونو اړوند موضوعاتو څېړلو ته ځانګړې شوې ده.[9]

3 د جزا قانون (ناروې) 7–101 ss (’د جزا قانون‘.
4 پورته ذکر شوې څانګه ۵ برخه
5 سليمان آيتی (نوټ ۱) ۲۷۱ برخه
6 د عامه څارنوالۍ ادارهد ميرساد رېپيک په وړاندې، قضيه نمبر -08-018985MED OTIR/08، 2 دسمبر 2008 (د اوسلو ولسوالۍ محکمه، ناروې).
7 عامه څارنوالۍ اداره د سادي په وړاندې، بوګينګو، قضيه شميره 13-041556ASTBORG/02، 16 جنوري 2015 (د استيناف محکمه، ناروې).
8 د سرحدونو هاخوا عدالت، ناروې (ويب پاڼه <https://justicebeyondborders.com/country/norway>.
9 پورته ذکر شوې سرچينه

په ناروې کې د نړیوال قضايي صلاحيت (UJ) د اړوندو قضيو پر وړاندې ننګونې

ماقبل ته عطف کېدل

د ناروې د اساسي قانون د ۹۷مې مادې له مخې، هيڅ قانون ماقبل ته نه شي عطف کيدی.[10] دا ماده پدې معنا ده چې يو شخص نشي کولی په هغه جرم تورن شي چې د قوانينو له نافذېدو دمخه پېښ شوی وي. په دې اصل باندې د عامه څارنوال وِ ميرساد ريپک (۲۰۰۸م کال) په قضيه کې ټينګار شوی و. په دې قضيه کې دا ويل شوي و چې نسل وژنه، د بشريت ضد جرمونه او جنګي جرمونه لکه څنګه چې د جزا د قانون په ۱۶ فصل کې تعريف شوي، که تر ۲۰۰۵م کال مخکې ترسره شوي وي نو دا جرمونه د تعقيب وړ نه دي او د جزا قانون د ۲۰۰۸م کال د مارچ مياشتې په اوومه نېټه نافذ شوی دی.[11]

د عامه ګټو (منافعو) الزامات

د جزا د قانون د ۵ او ۶ مادو له مخې، د نړیوالو جرمونو محاکمه بايد د خلکو ګټو ته په پام سره ترسره شي.[12] داسې فکتورونه لکه د جرم شدت او په ناروې کې د جرم، قربانيانو او مجرم ترمنځ هر ډول اړيکه ممکن د عامه ګټو ارزولو پرمهال په پام کې ونيول شي.[13]

10 Tد ناروې د سلطنت اساسي قانون، 97 ماده.
11 سلمان آيتی (۱ يادښت)، ۱۳۸. ۲۷۵ مخ.
12 د جزا قانون (يادداشت 4)، 5-6 برخې.
13 د خلاصې ټولنې عدالت او نړیوالې محاکمې نوښت، ”نړیوال قضايي صلاحيت: قانون او عمل په ناروې کې“ (بريفنګ پيپر، جنوري 2019)، مخ. 23.

د قضيي بيلګه: ميرساد ريپک پر وړاندې د عامه څارنوالۍ مقام (د مدعی العموم مقام) [14]

ميرساد ريپاک، د کروشيا د دفاعي ځواکونو غړی، په بوسنيا او هرزيګوينا کې د دړتلج د توقيف له کمپ سره تړاو درلود. نوموړي په غير قانوني توګه د اتلس ملکي وګړو د توقيف او له هغوی سره په ناوړه رواني چلند او تاوتريخوالي تورن و.

په ۱۹۹۳م کال کې، ريپک د بوسنيا او هرزيګوينا څخه وتښتيد څو په ناروې کې پناه واخلي او په ۲۰۰۱م کال کې د ناروې تبعه شو. [15] د ۲۰۰۷م کال کال د مې په اتمه، هغه د پخوانی يوګوسلاويا (ICTY) لپاره د نړيوالي جنايي محکمې په مرسته د ناروې د چارواکو لخوا ونيول شو. ياده شوې محکمه په دغه هيواد کې د هغو کسانو په لټه وه چې په جنګي جرمونو تورن وو.[16] په ۲۰۰۵م کال کې د جزا د قانون تر نافذيدو وروسته، پر ريپک ۲۱ تورونه ولګول شول او د ۲۰۰۵ کال د جزا له کوډ سره سم پر ده د ۱۸ تنو د آزادۍ سلبولو او د بشريت ضد او جنګي جرمونو جرمونو تورونه لګيدلي وو. [17]

نوموړی په ۱۱ جنګي تورونو کې پړ وبلل شو چې په درتلج کيمپ کې يي ملکي وګړي له خپلې ازادۍ څخه په ناقانونه توګه محروم کړي وو. [18]

د استيناف په جريان کې د ناروې سترې محکمې تأييد کړه چې د بشريت ضد جرمونه او جنګي جرمونه نشي کولی بيرته ماقبل ته عطف شي. [19] د ريپيک د بند سزا په درتلج توقيف کمپ کې د ملکي وګړو د غير قانوني توقيف له امله اتو کلونو ته لوړه شوه. [20]

14 د عامه څارنوالی اداره د ميرساد ريپک په مقابل کې (7).

15 پورته ذکر شوې سرچينه

16 پورته ذکر شوې سرچينه

17 پورته ذکر شوې سرچينه

18 پورته ذکر شوې سرچينه ۲۷۳مه برخه

19 پورته ذکر شوې برخه ۵-۲۷۴ برخه

20 'د عامه څارنوالی اداره د ميرساد ريپک په مقابل کې'، د نړيوالو جرمونو ډيټابيس (ويب پاڼه)<www. internationalcrimesdatabase.org/Case/36>.

ناروې ته د انس حقاني د بلنې په اړه جنجال

د نړيوال عدالت ودې او د بشري حقونو ساتنې ته د ناروې له ژمنې سره-سره، د ناروې حکومت د انس حقاني په ګډون د طالبانو يوه پلاوي ته بلنه ورکړه. [21] د ناروې يوه تبعه د حقاني پر ضد د بشريت ضد جرمونو او په افغانستان کې د مدعی او د هغه د کورنۍ په ګډون پر ملکي وګړو په بريدونو کې د لاس لرلو له امله د جنګي جرمونو په تور شکايت کړی دی. [22] حقاني تر دې مخکې په افغانستان کې پر جرمونو اعتراف کړی و. دغه شکايت د ناروې پوليسو ته د يوه رسمي سفر په ترڅ کې سپارل شوی و خو حقاني وکولای شول چې له کوم اقدام مخکې له هيواده ووځي. [23]

د ناروې لومړي وزير يونس ګهرستر نيوکو ته په غبرګون کې وويل، ناروې ته تر رسيدلو وړاندې په دغه پلاوي کې د حقاني په شتون خبر نه و. [24]

WWW

مهمې سرچينې:

- د پناه غوښتونکو لپاره د ناروې سازمان: يو خپلواک سازمان دی چې د کورنۍ د مهاجرت او پناه غوښتنې په برخو کې وړيا حقوقي مرستې کوي:

  https://www.noas.no/en/legal-aid/

- د ناروې د ژباړونکو ملي راجستر: دا د هغو خلکو لپاره يو پليټ فارم دی چې په ناروې کې د فارسي ژبې ژباړونکو ته اړتيا لري:

  https://www.norge.no/en/service/norwegian-national-register-interpreters-nasjonalt-tolkeregister

21 انس حقاني د حقاني شبکې د مشر سراج الدين حقاني کشر ورور دی. انس حقاني د حقاني شبکې دويم مشر و او د پيسو په راټولولو او پرېکړو کې يې لاس درلود.

22 "SVT راپور: پوليسو د جنوری په ۲۴مه ۲۰۲۲ کال ناروې ته د طالبانو د سفر خبر ورکړ." (<www.svt.se/nyheter/inrikes /taliban-pa-norgebesok-polisanmald-1?fbclid=IwAR3cfFNM5NYXhcBAukcOBoFLcCfaAUEQ6IRAIag0yPUTV8J CPJodvXcRxbg>.

23 پورته ذکر شوې سرچينه

24 جوهانس تيودور فيلډ، "ستور ناروې ته د حقاني له سفر څخه ناخبره"، Dogbladet (آنلاين) 24 جنوری 2022)<www.dagbladet.no/studio/nyhetsstudio/5?post=83577>.

پينځمه ضميمه

په المان (جرمني) کې
نړيوال قضايي صلاحيت

په دې لاربنود کې چې کوم نړیوال جرمونه ذکر شوي دي، جرمني د هغو په اړه د نړیوال قضایي صلاحیت اصول په رسمیت پېژني. دغه هېواد په ټوله نړۍ کې یو له ګوتو په شمېر هېوادونو څخه دی چې خالص نړیوال قضایي صلاحیت لري او له مخې یې د جرم د پېښېدو ځای او د مجرم او مجنی علیه د اصلي هېواد په پام کې نیولو پرته محاکمه ترسره کوي؛ یا په بل عبارت دې ته اړتیا نشته چې جرم، مجنی علیه او یا مجرم له جرمني سره کوم تړاو ولري.[1] د المان په محکمو کې د نړۍ په کچه د ډېرو مشهورو او لوړ پوړو قضیو په پایله کې مجرمین محکوم شوي دي. سربېره پردې، المان د پام وړ افغانانو کوربه هم دی چې تر 2022م کال پورې یې شمېر 183,631 تنو ته رسیده.[2]

1 د بشري حقونو څار، په آلمان کې د نړیوال قضایي صلاحیت لپاره قانوني چوکاټ (راپور، 2014)<www.hrw.org/sites/default/files/related_material/IJ0914German_0.pdf>.

2 UNHCR، ”د کډوالو د معلوماتو موندونکی“ (راپور، 2022) [www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=dShX01]؛ ”په اصل کې په آلمان کې افغان مهاجر څوک دي؟“ په آلمان کې د افغانانو د سازمانونو ټولنه (ویب پاڼه، 2021) [https://vafo.ngo/en/startseite/afghan-diaspora/].

د مهمو ټکو لنډیز:

- مدني قانون
- مونیست نظام (سیستم)
- فدرالي او پارلماني ډیموکراسي
- د مهاجرینو (ډیاسپورا) لویه ټولنه

د نړیوال قضایي صلاحیت له لوري کوم نړیوال جرمونه تر پوښښ لاندې نیول کېږي؟

- نسل وژنه؛
- د بشریت ضد جرمونه؛
- جنګي جرمونه؛
- زور زیاتی؛ او
- د ماتحت جرمونو په مخنیوي کې پاتې راتلل، د ماتحتانو په سمه توګه څارنه یا د هغوی لهخوا د جرمونو راپور ورکولو څخه ډډه کول.

د نړیوال قضایي صلاحیت اړوند قانون څه دی؟

په دلمان کې د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) اداره کولو قانوني چوکاټ د نړیوال قانون پروړاندې د جرمونو د قانون (CCAIL) لهخوا رامنځته شوی دی. [3] دا مهم قانون د ۲۰۰۲م کال د جون میاشتې په ۳۰مه نېټه نافذ شو چې په حقیقت کې د جدي نړیوالو جرمونو د تعقیب لپاره د آلمان ژمنتیا څرګندوي. د CCAIL قانون له مخې، د پراخو جدي جرمونو لپاره نړیوال قضایي صلاحیت ته واک ورکول کېږي؛ په دې نړیوالو جرمونو کې د نسل وژنې، د انسانیت ضد جرمونه، جنګي جرمونه او د تیري جرمونه شامل دي. [4]

له دې اصلي جرمونو سربېره، CCAIL د نظامي قوماندانانو او ملکي لوړ پوړو چارواکو مسؤلیت هم په ګوته کوي[5] او د ماتحتانو لهخوا د سرغړونو په مخنیوي کې پاتې راتلل د مجازات وړ جرم ګڼي[6] پهدې کې هغه قضیې شاملې دي چې یو مشر د خپلو ماتحتانو په سمه توګه څارنه کې غفلت کړی وی یا د هغه جرم په راپور ورکولو کې پاتې راغلی وي چې د هغه د خپلو ماتحتانو لهخوا ترسره شوي وي. د دې جرمونو تعریفونه د نړیوالې جنايي محکمې د روم په اساسنامه کې له راغلو احکامو سره مطابقت لري چې دا پهخپل وار بیا له نړیوالو قانوني معیارونو سره مطابقت تضمینوي. [7]

د CCAIL له لومړۍ برخې سره سم UJ په ټولو قضیو کې د لاسرسي وړ ده او "حتا کله چې جرم په بهر کې ترسره شوی وي او له المان سره هیڅ تړاو هم ونهلري."[8]

3 د نړیوال قانون پر وړاندې د جرمونو کوډ (جرمني) ("CCAIL").

4 نسل وژنه (6 مخ)؛ د بشریت پر ضد جرمونه (۷ مخ)؛ جنګي جرمونه (ss. 8-12)؛ یرغل (مخ 13); او د ثانوي جرمونو په مخنیوي کې ناکامي (۴ مخ).

5 پورته ذکر شوې سرچینه s 4.

6 پورته ذکر شوې سرچینه ss 14–15.

7 د نړیوالې جنايي محکمې د روم قانون، د لاسلیک لپاره 17 جولای 1998، 2187 UNTS 90 (د 1 جولای 2002 نافذ شوی)، آرټ. 6-8 ("د روم قانون").

8 CCAIL (n 3) s 1.

ایا د نړیوال قضایي صلاحیت کومې قضیې راوړل شوې دي؟

د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) اړوند د هغو وحشتناکو جرمونو په اړه چې د نړۍ په بېلابېلو شرایطو کې پیښ شوي دي، د پام وړ شمېر قضیې د الماني محکمو ته وړاندې شوي. په دې قضیو کې، چارواکي کولی شي منظم تحقیقات پیل کړي چې هدف یې د پام وړ شواهدو راټولول وي ترڅو احتمالي شکمن کسان وپېژني چې په دې ناوړه کړنو کې ښکیل دي. [9]

یو تر ټولو مشهوره قضیه د سوریايي ډاکټر اعلا م ده چې په سوریه کې د بشریت ضد جرمونو له جدي تورونو سره مخ دی. په دغو تورونو کې په پوځي روغتونونو کې د ناروغانو شکنجه، وژنې او جنسي تېري په څېر ناوړه کړنې شاملې دي. [10] دا قضیه چې د 2022م کال په جنوري میاشت کې پیل شوې، د شاهدانو او د مدني ټولنې ګڼ شمېر شاهدان پهکې شامل دي چې ثبوت وړاندې کړي. [11]

پر دې سربېره د الماني محکمو د هغو کسانو پر ضد هم دوسیې هم اورېدلې دي چې له جنګ ځپلو سیمو څخه راستانه شوي او د داعش او النصره جبهې په شمول له تروریستي سازمانونو سره تړاو لري. دوه شکمن کسان په دې وروستیو کې د UJ د اصولو له مخې په بهر کې د داعش سره د ملګرتیا پرمهال په جرمونو تورن شوي او محکمې ته وړاندې شوي دي.[12] [13]

ایا د(UJ) یا نړیوال قضایي صلاحیت د قضیو لپاره ځانګړي ترتیبات شته دي؟

د CCAIL پر بنسټ د نړیوالو جرمونو د څېړلو لپاره په فدرالي پولیسو کې ځانګړي واحدونه رامنځته شوي. [14] سربېره پر دې، د فدرالي څارنوالی عمومي څارنوال د ډېرې جوړښتي تحقیقاتو څارنه کوي چې موخه یې له جدي جرمونو سره معامله ده او ډېرې وختونه د المان د مهاجرت د دفتر د معلوماتو پراساس تحقیقات پیلوي. دا تخصصي واحدونه د CCAIL لاندې د جرمونو اړوند شواهدو پر راټولولو

9 "ساختماني څېړنه،" د اساسي قانون او بشري حقونو لپاره د اروپا مرکز (ویب پاڼه).</www.ecchr. eu/en/glossary/structural-investigation>.

10 ""د ډاکټر علام پر وړاندې کړنې: په سوریه کې د جرمونو د مخنیوي لپاره روانې هڅې"، د اساسي قانون او بشري حقونو لپاره د اروپا مرکز (ویب پاڼه، 2021).<www.</ecchr.eu/en/case/proceedings-military-doctor-alaa -m-syria.

11 TRIAL International، "د نړیوال قضاوت کلنی بیاکتنه 2023" (رپوټ، د اپریل 17، 2023).(<https://trialinternatio nal.org/wp-content/uploads/2023/04/ 55 <TRIAL_UJAR_2023_DIGITAL_21_04_Version2.pdf.

12 په ملګرو ملتونو کې د آلمان د فدرالي جمهوریت دایمي ماموریت، "د نړیوال قضاوت د اصولو ساحه او تطبیق" (بیان، د اکتوبر 12، 2022).<www.un.org/en/ga/ sixth/77/pdfs/statements/universal_jurisdiction/12mtg_germany.pdf> 2.

13 ټریل انټرنیشنل (n 11) 2–61.

14 په ملګرو ملتونو کې د آلمان د فدرالي جمهوریت دایمي ماموریت (n 12) 1.

او ساتلو تمرکز کوي څو راتلونکي قانوني اجراآت اسانه کړي. [15] د رسولان په قضیه کې، دوی په څو کلونو کې مهم معلومات وړاندې کړل او په ډېرى مواردو کې یې د شاهدانو او متخصصینو په توګه شاهدي ورکړه. [16] د 2022م کال د اکتوبر میاشتې تر 12 نیټې پورې، الماني څارنوالانو د نړیوالو جرمونو په اړه له 100 څخه ډېر تحقیقات روان کړي تر څو د دې جرمونو مرتکبین د هغه څه حساب ورکړي چې ترسره کړي یې دي. [17]

که څه هم شکنجه، جنسي تیرى او جبري ورکیدنه د بشریت او جنګي جرمونو په توګه طبقه بندي کیدی شي، خو هغه په جلا توګه د CCAIL تر قانون لاندې د جلا جرمونو په توګه نه‌دي تعریف شوي. [18] د قتل یا جنسي تیري په څېر جرمونه، پرته له دې چې دوی د پراخه یا سیستماتیک برید برخه وي او له همدې امله د بشریت پروړاندې جرمونو په توګه طبقه بندي شوي وي،[19] باید د المان د جزا قانون د 6 او 7 مادې لاندې د دوه ګوني جرم شرایط پوره کړي. [20] مطلب دا چې ادعا شوي عملونه باید په بل هېواد کې جرم او د مجازات وړ وګڼل شي او تر دې وروسته دا جرمونه یوازې د جزا تر قانون لاندې د خپلواکو جرمونو په توګه تعقیبیدی شي.

نسل وژنه، د بشریت ضد جرمونه او تر CCAIL لاندې جنګي جرمونه او هغه جرمونه چې المان یې په تعقیب مکلف دی، په تړاو یې دوه ګونو جرمونو یا فرعي شرایطو ته اړتیا نشته. د بېلګې په توګه، که چیرې په افغانستان کې تر CCAIL لاندې جرم ترسره شوی وي، مګر د کورنیو قوانینو له مخې جرم نه وي، دا قضیه بیا هم په المان کې څېړل کیدی شي.

د CCAIL د پنځمې برخې له مخې، د محدودیتونو قانون تر دې قانون لاندې پر جدي جنایي جرمونو یا په دې جرمونو پورې اړوند د جزا پر اجرا کولو نه پلي کېږي. [21]

په جرمني (المان) کې د نړیوال قضایي صلاحیت د قضیو پر وړاندې ننګونې

د المان څارنوالان په دې اړه پراخ امتیاز لري چې کومې قضیې باید تعقیب شي. دوی ممکن تحقیق وکړي چې ایا ادعا شوي جرمونه په المان پورې تړاو لري، که څه هم دا اړینه نه ده. [22]

سربېره پر دې، که چیرې یوې نړیوالې محکمې وړاندې د یو شکمن پر وړاندې قانوني اقدام کړى وي، د څارنوالۍ دفتر ممکن د هغه شخص په تړاو د تورونو تعقیب ونه کړي. [23] د دې اصل یوه د پام وړ بېلګه د کولونیا ډیګنیداډ په قضیه کې موندل کیدی شي چېرې چې د المان څارنوالانو پرېکړه وکړه څو د کلتور یو پخوانی مشر چې د چیلي د پخواني دیکتاتور اګستو پینوچیت سره یې په سیستماتیکه شکنجه، غیرقانوني توقیف او د حکومت د منتقدینو په وژنه کې همکاري کړې وه، محاکمه کړي. [24] دا پرېکړه په ځانګړې توګه د پام وړ وه ځکه چې تورن شخص د المان تبعه و او په دې هېواد کې اوسیده او د چیلي حکومت لېوخوا د انټرپول د نیولو حکم وړباندې صادر شوی و. سره له دې چې په نورو قانوني قضیو کې د دې جرمونو په اړه شاهدي ورکول شوي وه چې کولونیا ډیګنیداډ پکې شامل وه؛[25] مګر څارنوال پرېکړه وکړه چې هغه محاکمه نه کړي. دا قضیه هغه سترې ننګونې منعکسوي چې د جرمونو په تعقیب کې ورسره نړیوال قضایي صلاحیت مخ دی او د المان د جزا قانون او CCAIL کې روښانه طبقه بندي نه‌لري.[26]

15 پورته ذکر شوې سرچینه

16 ”د راسلان محاکمې دننه #58: د راسلان پرېکړه تشریح شوې،“ د سوریې د عدالت او حساب ورکولو مرکز (ویب پاڼه، د فبروري 18، 2022).<https:// syriaaccountability.org/inside-the-raslan-trial-the-raslan- verdict-in-detail/>.

17 په ملګرو ملتونو کې د آلمان د فدرالي جمهوریت دایمي ماموریت (n 12).

18 CCAIL (n 3) ss 7–8.

19 پورته ذکر شوې سرچینه.

20 د جزا کوډ [د آلمان د جزا کوډ] (آلمان) ss 6-7.

21 CCAIL (n 3) s 5.

22 Strafprozeßordnung [جرمني د جزایي اجرااتو کوډ] (جرمني) § 153f.

23 پورته ذکر شوې سرچینه

24 ”د کولونیا ډیګنیداد: د آلمان په حقوقي تاریخ کې یو پرله پسې تور څپرکی،“ د اساسي قانون او بشري حقونو لپاره د اروپا مرکز (ویب پاڼه).<www.ecchr.eu/en/case/colonia-dignidad-remains-a-dark-chapter-of-german-legal-history/>.

25 میرکا فریز، ”د شکنجې پروړاندې د کمیټې په 66مه غونډه کې د آلمان بیاکتنه“ د اساسي قانون او بشري حقونو لپاره د اروپا مرکز. <www.ecchr.eu/fileadmin/Juristische_Dokumente/20190225_ECCHR_Letter_to_CAT.pdf> 1.

26 پورته ذکر شوې سرچینه، دویمه برخه

د سورې د قضيې بېلګه: انور راسلان

انور راسلان په ۲۰۰۸ـ۲۰۱۲کلونو کې د سوریې په یوه توقیف‌خونه کې د استخباراتو د مشر په توګه دنده ترسره کوله؛ هغه دوره چې د وحشتناکو سرغړونو شاهده وه. دغه مهال نوموړی په خپله څانګه کې له وژنو خبر شو او ادعا کېږي چې نوموړی په هغې شکنجې هم خبر و چې د ده د ساتونکو له خوا له تحقیقاتي پروسې دباندې کیدې او جنسي ځورونه او فزیکي شکنجه پکې شامله وه. [27]

د ۲۰۱۲م کال په ډسمبر کې انور او کورنۍ يې د سوریې له حکومت څخه بېل شول. [28] په 2014م کال کې هغه المان ته لاړ، چیرته چې هغه ته سیاسي پناه ورکړل شوه. [29] لېکن، په 2019م کال کې، راسلان ونیول شو چې د 2011م کال له اپریل څخه د 2012م تر سپټمبر پورې د ده تر مشرۍ لاندې تر ۴۰۰۰ زیات بندیان ربړول شوي دي. [30] د ۲۰۲۲ کال په جنورۍ کې د کوبلینز سترې سیمه‌ییزې محکمې انور د انسانیت ضد جرمونو له کبله په عمري بند محکوم کړ. [31]

د بشري حقونو د څار سازمان راپور ورکوي چې محاکمه د انفرادي او ډله ییزو هڅو پایله وه. [32] دا په داسې حال کې پیل شوه چې سلګونه زره سوریایان چې له خپلو سیمو تبنتیدلي وو، له ځانو سره يې د هغو ظلمونو کیسې راوړې چې چې د بشار الاسد د رژیم له‌خوا ترسره شوي وو. [33]

مهمې سرچینې

WWW

- د اساسي قانون او بشري حقونو لپاره د اروپا مرکز: یوه خپلواکه اداره ده چې د نړیوال قضاوت د کارولو لپاره د حقوقي مدافع وکیلانو پر محاکمې، څیړنې او همغږۍ تمرکز کوي:

  https://www.ecchr.eu/en/

- د المان لارښود: یوه انلاین سرچینه ده چې المان ته د نویو راغلو کسانو لپاره حقوقي مرستې چمتو کوي، د فارسي او پښتو ژباړو او نورو چارو ترڅنګ د ویزې او پناه‌غوښتنې غوښتنلیکونو برخه‌کې هم‌مرسته‌کوي.

  https://handbookgermany.de/en/legal-aid/

---

27 ”د روسلان د محاکمې دننه 58 نمبر: د روسلان د فیصلې تفصیلي تحلیل“ (V 16).

28 کریستوف رویټر او فیدیلیس شمید، ”د شیطان ډګروال،“ سپیګیل بهر (آنلاین، د اپریل 23، 2020).<www.spiegel.de/ausland/koblenz-prozess-gegen-geheimdienstoffizier-anwar-raslan-aus-syrien-des-teufels-oberst-a-f2127ff5-99ea-4fe0-8ccd-a2c1edaa7fc6>.

29 یونس شریجګ، اولیور شروم، او سلیمان تاډموري، ”د شکنجې مالک لپاره پناه؟“ پانوراما (آنلاین، د سپټمبر 24، 2020).<https://daserste.ndr.de/panorama/archiv/2020/Asyl-fuer-syrischen-Folterchef-,folter114.htm l>.

30 ”انور رسولان،“ ټریل انټرنیشنل (ویب پاڼه، د اپریل 17، 2023)<https://trialinternational.org/latest-post/anwar- raslan-and-eyad-al-gharib/.

31 ”د راسلان محاکمې دننه # 58: د راسلان د پریکړې مفصله ازموینه“ (n 16).

32 ”څنګه د سوریې د استخباراتو یو تورن افسر په آلمان کې له محاکمې سره مخ شو،“ د بشري حقونو د څار (آنلاین، 2020).<www.hrw.org/feature/2022/01/06/seeking-justice-for-syria/how-an-alleged-intelligence-officer-was-put-on-trial-in-germany>.

33 جیني هیل، ”د آلمان محکمې د سوریې ډګروال د بشریت پر ضد په جرمونو محکوم کړ،“ د بي بي سي نیوز (آنلاین، د جنوري 13، 2022). <www.bbc.com/news/world-europe-59949924>.

شپږمه ضميمه

په انګلستان کې

نړيوال قضايي صلاحيت

انګلستان (UK) له درېیو جلا جلا حکومتي قلمرونو یا قضايي حوزو څخه جوړ شوی دی: (i) انګلستان او ویلز، (ii) شمالي ایرلینډ، او (iii) سکاټلینډ. د دې حکومتي قلمرونو څخه هر یو یې د نړیوال قضايي صلاحیت (UJ) اصول په رسمیت پېژني او د تطبیق لپاره یې خپل چوکاټونه لري. پهداسي حال کې چې دا درې واړه قلمرونه په دې رساله کې ذکر شویو نړیوالو جرمونو په اړه د UJ یا نړیوال قضايي صلاحیت اصول په رسمیت پېژني، دوی د "خالص" نړیوال قضايي صلاحیت مفهوم په بشپړه توګه نه تأییدوي. پرځای یې، انګلستان د خپلې خاورې سره د یوې ټاکلې درجې اړیکې ته اړتیا لري، کوم چې د جرم د ماهیت او د ځانګړي صلاحیت سره سم توپیر لري.[1] تر ۲۰۱۹م کال پورې په انګلستان کې د اټکل له مخې ۷۹ زره افغان مهاجرینو ژوند کاوه.[2]

---

1 اروپايي اتحادیه، ’نړیوال قضاوت: په انګلستان او ویلز کې قانون او عمل‘ (د لنډیز سند، 2022) 4.

2 پیټر ویلیم والش او میډیلین سمپشن، ’افغان کډوال په انګلستان کې‘، د اکسفورډ پوهنتون د مهاجرت څارونکي (ویب پاڼه، 21 اکتوبر 2021)<https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/commentaries/afghan-refugees-in-the-uk/>.

د مهمو ټکو لنډیز:

- عرفي قانون یا (کامن لا)
- دوه اړخیزه (ډولیسټ) سیستم
- له پارلمانی ډیموکراسی سره د اساسي قانون سلطنت
- ډیاسپورا/مهاجرینو نسبتا لویه ټولنه
- په درېیو حکومتي قلمرونو بانديې ویشل شوی: انګلستان او ویلز؛ شمالي آیرلنډ؛ او سکاټلنډ

د نړیوال قضایي صلاحیت له لوري کوم نړیوال جرمونه تر پوښښ لاندې نیول کیږي؟

- نسل وژنه
- د بشریت ضد جرمونه؛
- جنګي جرمونه؛
- شکنجه؛ او
- د جنیوا له کنوانسیون څخه جدي سرغړونه.

د نړیوال قضایي صلاحیت اړوند قانون څه دی؟

پورته لیست شوي نړیوال جرمونه د هر قضایي صلاحیت له مخې په بېلابېلو طریقو سره د توپیر لرونکو مقرراتو له لوري تنظیمیږي. په انګلستان، ویلز او شمالي آیرلینډ کې، اړونده قوانینو کې د جنګي جرمونو قانون 1991،[3] د نړیوالې جنایي محکمې قانون 2001 (ICCA)،[4] د جنایي عدالت قانون 1988 (CJA)، [5] او د جینوا کنوانسیون قانون ۱۹۵۷ (د جینوا قانون) شامل دي. [6] په سکاټلینډ کې، دا جرمونه د نړیوالې جنایي محکمې (سکاټلینډ) قانون 2001 لخوا اداره کیږي. [7]

آیا د نړیوال قضایي صلاحیت کومې قضیې راوړل شوې دي؟

ډېرې قضیې د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) د اصولو پراساس د انګلستان محکمو ته وړاندې شوې. هغه مهمه قضیه چې د لومړي ځل لپاره یې په انګلستان کې دغه اصول راپورته کړل، په 2001م کال کې د پینوشیټ (Pinochet) قضیه وه چې د لاربنود د لومړۍ برخې په درېیم څپرکي کې په تفصیل سره پرې بحث شوی دی. [8] پر دې قضیه د دې کتاب د لومړۍ برخې په درېیم څپرکي بحث شوی دی. له دې کتاب سره اړوندې دوې قضیې د جزایي عدالت قانون (CJA) تر 134 برخې لاندې راوړل شوې دي.

د دغو قضیو لومړۍ هغه د فریادي سرور زرداد ده چې په انګلستان کې میشت یو افغان جنګسالار پېژنې بنګیل و. زرداد د شکنجې او د یرغمل نیولو په دسیسې تورن و چې نور جزیات یې د ضمیمې په پای کې د قضیې په څېړنه کې وړاندې کیږي. [9] دویمه قضیه، د آر وی کمار لاما وه چې په 2014م کال کې رامنځته شوه. [10] د نیپال د پوځ ډګروال کمار لاما له دوه ګونی شکنجې سره مخ دی او د هغو پېښو په اړه چې ادعا کېږي د نیپال د 2005م کال د کورنۍ جګړې پرمهال ترسره شوې وه. تر یوې اوږدې محاکمې وروسته، هغه ته له یو تور څخه برائت ورکړل شو، په داسې حال کې چې د محاکمې قاضیانو ونه شواى کولی پر بل مورد یوې متفقې پریکړې ته ورسیږي.

د انګلستان سترې محکمې د R v Reeves Taylor v Crown په قضایي تعقیب کې د «رسمي ظرفیت» پوښتنه راپورته کړه، په دې قضیه کې هغه شکنجه شامله وه چې د ۱۹۹۰ کلونو پر مهال د لیبیا په کورنۍ جګړه کې د چارلس ټیلر د میرمنې اګنیس ریویس-ټیلر له لوري ترسره شوې وه. [11] د جزایي عدالت قانون (CJA) د 134 برخې له مخې، شکنجه د "عامه چارواکي یا هغه شخص لخوا چې په رسمي توګه کار کوي، په مستقیم ډول یا د دوی په رضایت یا تصویب سره سخته فزیکي یا ذهني ځورونه ده. [12] دا چې اګنیس ریویس ټیلر د لایبریا د ملي وطنپالې جبهې غړې و چې یوه غیر دولتي وسلواله ډله وه، له همدې امله یې د "عامه چارواکي" معیارونه پوره نه کړل. دا قضیه د یوې مهمې قانوني څېړنې لامل شوې ده: ایا د غیر دولتي وسلوالې ډلې غړې لکه اګنیس د یو شخص په توګه طبقه بندي کیدی شي چې په رسمي توګه کار کوي؟ د دې موضوع په اړه د محکمې پریکړه به د وسلوالو شخړو او د بشري حقونو څخه د سرغړونو په قضیو کې د حساب ورکوونې پر تشریح د پام وړ اغیزې ولري.

د انګلستان سترې محکمې پریکړه وکړه چې د غیر دولتي وسلوالې ډلې غړی کولی شي په حقیقت کې د "رسمي ظرفیت" په توګه عمل وکړي، مګر یوازې هغه وخت چې دا ډله په ډیفکټو توګه په ځینو سیمو کې دولتي کنټرول ولري. محکمې ټینګار وکړ چې د کنټرول دا کچه له ساده پوځي واک څخه ډېره ده. دا د نورو حیاتي عناصرو تر څنګ د منظم اداري سیستم رامنځته کولو، د زندانونو عملیات او د عدالت اداره کولو ته هم اړتیا لري. [13] دا حکم د دې معلومولو لپاره یو لوړ او ننګونکی معیار ټاکي چې ایا د غیر دولتي وسلوالو ډلو اشخاص د "رسمي ظرفیت" په توګه طبقه بندي کیدی شي او که نه. په دې سره، دغې محکمې د دې ډلو د حساب ورکولو په اړه پیچلتیاوې په ګوته کړې او د نړیوال قانون له مخې د دوی د رول او مسؤلیتونو د ارزونې لپاره یې د روښانه چوکاټ پر ارزښت ټینګار وکړ.

په انګلستان کې د نړیوال قضایي صلاحیت قضیو پر وړاندې ننګونې

په انګلستان کې د نړیوال قضایي صلاحیت (UJ) تر اصولو لاندې قضیې راوستل یو لړ قانوني او عملي ننګونې لري. په دې وروستیو کې، د REDRESS او د عدالت لپاره د کالوني بنسټ لخوا یو راپور خپور شوی او ډېرې خنډونه یې په ګوته څخه ډېرې یې په ګوته کړې او په انګلستان او ویلز کې یې د اصلاحاتو غوښتنه کړې تر څو د UJ یا نړیوال قضایي صلاحیت له لارې

3 د جنګي جرمونو قانون 1991 (UK) ('WCA'). دا قانون یوازې د هغو جرمونو په اړه تطبیق کیږي چې د دویمې نړیوالې جګړې د یوې ټاکلې مودې په جریان کې د آلمان تر واک لاندې سیمو کې ترسره شوي.

4 د نړیوالې جنایي محکمې قانون 1967 (KU) s 51 (انګلستان او ویلز) s 58 (شمالي ایرلینډ) ('ICCA').

5 د جنایي عدالت قانون 1988 (برطانیه) ('CJA') s 134، c 33'.

6 د جینوا کنوانسیونونو قانون 1957 5 او 6 ایلیز 2، ج 1 ('GCA').

7 د نړیوالې جنایي محکمې (سکاټلینډ) قانون 2001، ('ICCA Sc') s 1، c 17.

8 پینوشیټ (No. 3) [2000] 1 AC 247.

9 آر ایف فریدي سورور زرداد [2007] بنه کریم حق. 2007 او 261182.

10 *KL v R [2014] EWCA Crim 1729*.

11 R v Reeves Taylor (استیناف کوونکي) v د تاج څارنوالۍ خدمت (ځواب ورکوونکی) [2019] UKSC 51.

12 CJA (n 5).

13 *R v Reeves Taylor (n 11) [78]*.

نوري ممکنه قضيي تعقيب شي.[14] يوه د پام وړ عملي ننګونه دا ده چې د نړيوالو جرمونو تحقيقات معمولاً تر هغه وخته نه پيلېږي څو چې شکمن پېژندل شوی نه وي او په فزيکي توګه په انګلستان کې شتون ونه لري. دا اړتيا کولی شي پر خپل وخت د عمل مخه ونيسي او د احتمالي قضيو ساحه محدوده کړي. په قانوني توګه، يوه له مهمو ننګونو څخه د اړيکو اړتيا ده چې د جرم او انګلستان ترمنځ اړينه اړيکه رامينځته کوي.[15] دا موضوع به لاندې په دې لاربنود کې په تفصيل سره تشريح شي.[16]

له انګلستان سره د جرم د اړيکې اړتيا

انګلستان 'خالص' نړيوال قضايي صلاحيت (UJ) په رسميت نه پېژني او يو تورن مجرم بايد له انګلستان سره يو څه اړيکه ولري. هر جرم د اړيکې لرلو بېلابېل معيارونه لري.

د مثال په توګه، د جنايي عدالت د قانون (CJA) له مخې د شکنجې په قضيو کې او د جنيوا کنوانسيونونو د قانون (GCA) له مخې د جنيوا د کنوانسيونونو په سرغړونو کې اړينه نه ده چې متهم بايد د انګلستان تبع يا اوسيدونکی وي.[17] ليکن، د دې لپاره چې د متهم د نيولو امر صادر شي، مجرم بايد په انګلستان کې وي او يا هم ممکن انګلستان ته ورشي.

په مقابل کې، د انګلستان محکمې کولی شي يوازې پر دې جرمونو له نسل وژنې، جنګي جرمونو او د بشريت پروړاندې جرمونو په اړه قضاوت وکړي که چېرې مجرم لاندې اړين معيارونه پوره کړي:

a. متهم شخص يا د انګلستان تبع وي يا د جرم په وخت کې د انګلستان اوسيدونکی وي؛ يا

b. متهم شخص د جرم ترسره کولو وروسته په انګلستان کې تابعيت ترلاسه کړی وي يا استوګن شوی وی او په انګلستان کې استوګنې ته دوام ورکوي.

دا حکم په اغېزناکه توګه د انګلستان د قضاوت ساحه محدودوي او په ځانګړو شرايطو کې د تورنو سرغړوونکو پر وړاندې قانوني اقدام ته اجازه ورکوي.

د بشپړ کوډ ازموينه

مخکې له دې چې څارنوالي وکولی شي په انګلستان، ويلز او سکاټلېنډ کې يو شکمن محکمې ته وړاندې کړي، دوی بايد داډ ترلاسه کړي چې کافي د منلو وړ، د باور وړ او معتبر شواهد شته څو د محکوميت د حقيقي احتمال ملاتړ وکړي. سربېره پر دې، څارنوال بايد په دې يوه شي چې د تورن په تعقيب کې عامه ګټې يا مفاد موجود دي. دا پروسه د "بشپړ کوډ ازموينې" په نوم پېژندل کېږي.[18]

14 REDRESS او د عدالت لپاره د کلوني بنسټ، "نړيوال بريتانيا، نړيوال عدالت: په انګلستان او ويلز کې د نړيوالو جرمونو لپاره د حساب ورکولو پياوړتيا" (رپورټ، اکتوبر 2023).<https://redress.org/wp-content/uploa ds/2023/10/Global-Britain-Global-Justice-report.pdf>.

15 پورته ذکر شوې سرچينه 12, 56–7.

16 پورته ذکر شوې سرچينه 10 برخه، 5-42. په حواله شوي راپور کې د ياد شوي ننګونو او درملنې وړانديزونو جامع ليست لپاره، لوستونکي پخپله راپور ته لارښوونه کيږي.

17 GCA (n 6) c 1 , s 1; CJA (n 5).

په شمالي ايرلېنډ کې د کوډ بشپړ ازموينه ددې حکم کوي چې د مجرم په وړاندې شواهد بايد د محکوميت ترلاسه کولو مناسب احتمال وښيي. دا په‌دې معنا ده چې څارنوال بايد دا ارزونه وکړي چې ايا وړاندې شوي شواهد په معقول ډول په محکمه کې د مجرم په خلاف د پرېکړې لامل کيدی شي او که نه.[19] دا اړتيا په انګلستان، ويلز او سکاټلېنډ کې د پلي شويو معيارونو په پرتله ټيټ حد لري.[20]

د لوی څارنوال رضايت

د قانوني اجراآتو د پيل لپاره لوی څارنوال (AG) بايد رضايت ورکړي.[21] ليکن، د AG يا لوی څارنوال لپاره محدود لارښود شته څو پرېکړه وکړي چې ايا رضايت ورکړي او که نه. تر اوسه پورې، AG د شکنجې، جنګي جرمونو، يا د بشريت ضد جرمونو قضيو لپاره رضايت نه دی رد کړی.

د قضيې بېلګه: د افغانستان يو جنګسالار[22]

فريادي سرور زرداد له ۱۹۹۲م کل څخه تر ۱۹۹۶م کال پورې په افغانستان کې يوه پوځې اډه چلوله؛ هغه يوه پوسته جوړه کړې وه او د خلکو موټرونه به يې درول او خلک به يې ځورول. په دې لړ کې مسافر شکنجه شوي او د پيسو اخيستلو لپاره يرغمل شوي هم وو.[23]

په ۱۹۹۸م کال کې د طالبانو له واکمنۍ وروسته زرداد برتانيې ته وتښتېد او په جعلي اسنادو او تخلص يې سياسي پناه وغوښته. په هرصورت، بي بي سي هغه په 2000م کال کې په يوه افشا شوي ليک کې افشا کړ.[24] د راپور په غبرګون کې، د افغان ښځو انقلابي ټولنې يو نړيوال کمپاين پيل کړ چې د برتانيې پر حکومت يې غږ وکړ چې زرداد محاکمه کړي.[25] نوموړی د همدې فشارونو په پايله کې په ۲۰۰۳م کال کې ونيول شو.

18 د وليعهد د څارنوالۍ د خدماتو په ويب پاڼه کې "د تاج د څارنوالۍ مقررات" وګورئ (د اکتوبر په 26 2018 کې خپور شوی).(<www.cp s.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors>.

19 د عامه څارنوالۍ د خدماتو په ويب پاڼه کې "د څارنوالانو قانون" ته مراجعه وکړئ (د جولای په 1، 2016 کې خپره شوې).<www.ppsni.gov.uk /publications/code-prosecutors>.

20 د "څارنوالۍ کوډ" د مالي خدماتو او څارنوالۍ په ويب پاڼه کې وګورئ (د مې 1، 2001 خپور شـوی).<www.copfs.gov. uk/publications/prosecution-code/html>.

21 CJA (n 5) c 33, s 135; GCA (n 6) c 1 s 1A(3)(a); ICCA (n 4) ss 51, 53(3), 58.

22 *R v Faryadi Sarwar Zardad (n 9) [1]–[41]*.

23 پورته ذکر شوې سرچينه [6].

24 'فريادي سرور زرداد: بريتانيا هغه جنګسالار شړلی چې افغانان يې ځورولي'، د بي بي سي نيوز (آنلاين، ۱۴ دسمبر ۲۰۱۶)) <www. bbc.com/news/world-asia-38304594>.

25 سوزانا پرائس د ۲۰۰۲ کال د مې په اوومه د بي بي سي په انلاين خبر کې په خپله مقاله کې د يوې افغاني فعالې د وژونکو د اعدام خبر ورکړ. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/ south_asia/1973184.stm>.

زرداد د جزايي عدالت د قانون (CJA) له مخې د شکنجې د جرم ترسره کولو له امله محاکمه شو.[26] يوه له اصلي قانوني مسألو څخه دا وه چې ايا هغه د CJA 134 له مخې د "عامه چارواکي" په توګه حکومتي وړتيا درلودله او دويمه مسأله د محاکمې پرمهال د ويډيويي شواهدو منل وو.[27] د زرداد مدافع ډلې ادعا وکړه چې د هغه ډلې له افغان حکومت سره تړاو نه درلود او په فعاله توګه يې مخالفت کاوه؛ پهدې معنې چې هغه د "عامه ظرفيت" له "دولتي موقف" څخه بې برخې وه.[28] ليکن، دا ادعا رد شوه او هغه يې د حکومتي چارواکي په توګه تثبيت کړ.[29]

بله مهمه مسأله چې د محاکمې په جريان کې راپورته شوې وه د ويډيويي شواهدو د منلو پورې يې تړاو درلود. مدافع وکيل استدلال وکړ چې د شواهدو په توګه د ويډيو اجازه ورکول به غير منصفانه وي، ځکه چې د فرد عکس له زرداد سره فرق لري. ليکن، د محاکمې قاضي د شواهدو د منلو په اړه د مدافع وکيل ټول استدلالونه رد کړل.[30]

زرداد د شکنجې او د يرغمل نيولو دسيسې په تور په 20 کاله بند محکوم شو. د استيناف محکمې وروسته د زرداد استيناف غوښتنه رد کړه.[31]

په هره قضايي حوزه (صلاحيت) کې د نړيوال قضايي صلاحيت د پيښو راوړل

د ميټرو پولېټين پوليسو له تروريزم سره د مبارزې قومنداني د جنګي جرمونو لپاره وقف شوې ټيم لري، هغه چې د جنګي جرمونو، د بشريت ضد جرمونو، نسل وژنې او شکنجې د تورونو د تحقيق مسوليت لري. دوی د برتانيا د لومړني استخباراتي ادارې MI5 سره نږدې کار کوي ترڅو د ورته جدي تورونو سره قانوني چلند وکړي. په دې ځېرنه کې ښکيلې بيلابيلې څانګې دادي:

- په انګلستان کې: د جغرافيائي سيمو پر بنسټ بيلابيل واحدونه، په شمول د شمال ختيځ، شمال لويديځ، لويديځ ميډليندز، سويل لويديځ، ختيځ ميډليندز، سويل ختيځ، ختيځ او د مرکزي دفتر د څانګې لپاره د تروريزم ضد پوليسو واحد د لندن په ميټروپوليټان کې موقعيت لري.
- په ويلز کې: د ويلز د ترهګرۍ ضد پوليس
- په شمالي ايرلينډ کې: د شمالي ايرلينډ د پوليسو خدمات
- په سکاټلينډ کې: د سکاټلينډ پوليس

26 .CJA (n 5)

27 د بشري حقونو د څار سازمان د ۲۰۰۵ کال د نوامبر په ۳ مه د تاج څارنوالۍ له يوه برتانوي چارواکي سره ټيليفوني مرکه ترسره کړه. د 1993 کال د جولای په 19 د پارلماني پوښتنې په اړه د ښاغلي بوټينګ ته د لوی څارنوال ليکلي ځواب په هانسارډ کې مستند شوی دی.<www.publications. parliament.uk/pa/cm199293/cmhansrd/1993-07-19/Writtens-3.html>.

28 د فريادي سرور زرداد په ضد د 2004 کال څخه په مرکزي جنايي محکمه (اولډ بيلي) کې د 7676 2203 قضيې په حواله، د جسټس ټريس لخوا حکم صادر شو [3].

29 د سرور زرداد د استدلال په اړه [۸] ذکر شوی دی (حواله ۹).

30 پورته ذکر شوې سرچينه [۲۷] برخه

31 په ورته سرچينه کې، لکه څنګه چې د کيين لخوا ويل شوي [1].

د ادعاوو د راپور ورکولو د څرنګوالي په اړه د لازياتو معلوماتو لپاره، د انلاين فورمې او خوندي تليفون شمېرې ته د لاسرسي په شمول، مهرباني وکړئ اړونده سرچينې وګورئ.

https://www.counterterrorism.police.uk/what-you-can-do/

د پوليسو له څېړنو وروسته به قضيه څارنوالۍ ته راجع شي. بيلابيل چارواکي:

- په انګلستان او ويلز کې: د شاهي څارنوالۍ خدمات
  https://www.cps.gov.uk/
- په شمالي ايرلينډ کې: د عامه څارنوالۍ خدمات
  https://www.ppsni.gov.uk/
- په سکاټلينډ کې: د شاهي دفتر او د تدارکاتو مالي خدمات
  https://www.copfs.gov.uk/

WWW

مهمې سرچينې:

- د ملګرو ملتونو د کډوالو اداره: په انګلستان کې د قانوني مرستې موندلو ته لاسرسی:
  https://help.unhcr.org/uk/legal-assistance/
- د انګلستان حکومت: دا چې قانوني مرسته تر لاسه کولای شئ او کنه:
  https://www.gov.uk/check-legal-aid
- د انګلستان پرو بونو لاربښود: يوه پراخه سرچينه چې په انګلستان کې د افغان پرو بونو نوښت په ګډون، پرو بونو خدمتونه وړاندې کوي.
  https://www.amerainternational.org/pro_bono_listing/united-kingdom-pro-bono-directory/

بنی‌آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی به‌درد آورَد روزگار دگر عضوها را نمانَد قرار

تو کز محنت دیگران بی‌غمی نشاید که نامت نهند آدمی.

SA’ADI SHIRAZI, ‘BANI ADAM’ (HUMAN BEING)

Ham Diley
همدلی
Campaign